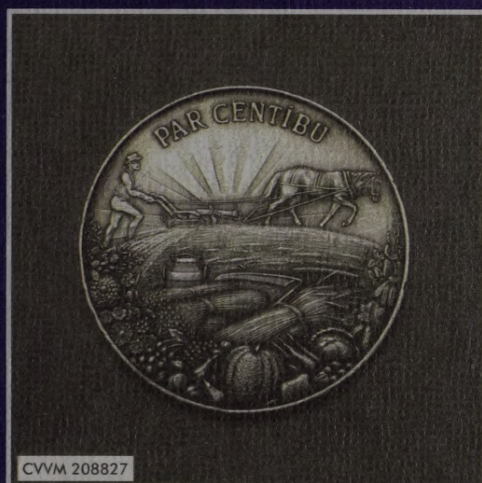

LATVIJAS NACIONĀLĀ VĒSTURES MUZEJA RAKSTI NR. 12

Arheoloģija, Etnogrāfija, Numismātika, Vēsture, Mākslas vēsture

LATVIJAS NACIONĀLĀ
VĒSTURES MUZEJA
ZINĀTNISKIE LASĪJUMI
2004.–2006.

RAKSTU KRĀJUMS

RĪGA 2007

145

LATVIJAS NACIONĀLĀ VĒSTURES MUZEJA RAKSTI
Arheoloģija, Etnogrāfija, Numismātika, Vēsture, Māksla

LATVIJAS NACIONĀLĀ
VĒSTURES MUZEJA
ZINĀTNISKIE LASĪJUMI
2004.–2006.

RAKSTU KRĀJUMS

Rīga 2007

2007-6
- 145

L
9

LATVIJAS NACIONĀLĀ VĒSTURES MUZEJA RAKSTI NR. 12
Arheoloģija, Etnogrāfija, Numismātika, Vēsture, Mākslas vēsture

SATURS

Krājuma ieviešotā rakstu autori.....
Priekšvārds..... 7

ARHEOLOĢIJA

Jānis Ciglis
3.-9. gs. jebkura laika
Dzīvo Dumba
Agrā neolīta kultūra

LATVIJAS NACIONĀLĀ
VĒSTURES MUZEJA
ZINĀTNISKIE LASĪJUMI
2004.-2006.

RAKSTU KRĀJUMS

ETNOGRĀFIJA

Ize Zingīte
Par dažām

NUMISMĀTIKA

Kristīne Duciņa
Tirdzniecības karņi (1618-1648)
Anita Ozoliņa
Zviedriņi 17.-18. gadsimtā
Laima Griņģe
Zemkopība
Kristīne Duciņa, Laima Griņģe
Māte skolotājs - skolotājs
(Franziska Perna (Franziska Perna)..... 99

VĒSTURE

Gunita Boimane
Arvids Gusars de vama Latvijas karavīrs
1877-1941 (1877-1941)..... 107

MĀKSLAS VĒSTURE

Anita Meinarte
Latvijas dīnava Karlo Jakoba Reinholda Minkaiļa Biogrāfija
Anita Meinarte
Pān Hāns un tāi Fīksu dzimts portrets
Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums..... 141
Anita Meinarte
Jānis Stipīte, Ase un Jūlijs Go
..... 141

Rīga 2007

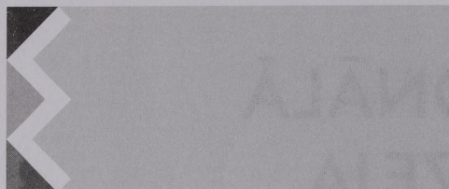
UDK 94 (474.3)(082)
La 805

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja zinātniskie lasījumi 2004.–2006.

Rakstu krājums

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

0307045591

Izdevums tapis ar Valsts kultūrkapitāla fonda atbalstu

Sastādīja **Jevgēnija Svikle**

Redaktore **Ināra Stašulāne**

Tulkoja **Maruta Rampāne, Gunta Nalivaiko**

Vāka foto **Roberts Kaniņš**

Maketēja **Andra Liepiņa**

Fotogrāfijas. **Roberts Kaniņš, Baiba Dumpe, Leons Balodis, Marika Vanaga**

Zīmējumi. **Aina Alksne-Alksnīte, Dzintra Zemīte, Aiga Ivbule**

Izdošanai sagatavots SIA "N.I.M.S."
Pērnavas iela 47/3, Rīga, LV-1009
Tālr. 7311424, fakss 7311126
E-pasts: nims@nims.lv; www.nims.lv

Iespiests SIA "NIPO NT"
Pērnavas iela 47/3, Rīga, LV-1009
Tālr. 7311622
E-pasts: nipo@ihouse.lv

ISBN 9984-747-10-7
ISSN 1407 – 4540

© Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2007
© Rakstu autori, 2007

SATURS

Krājumā ievietoto rakstu autori.....	6
Priekšvārds.....	7

ARHEOLOĢIJA

<i>Jānis Ciglis</i> 5.–9. gs. jostassprādzes Austrumlatvijā.....	9
<i>Baiba Dumpe</i> Agrā neolīta keramikas rekonstrukcijas.....	25

ETNOGRĀFIJA

<i>Ilze Ziņģīte</i> Par dažām kultūru paralēlēm Dienvidkurzemes tautastērpos.....	45
--	----

NUMISMĀTIKA

<i>Kristīne Ducmane</i> Trīsdesmitgadu kara (1618–1648) izraisītā naudas krīze Vācijā jeb tā sauktais <i>Kipper- und Wipper</i> laiks un tā ietekme Latvijas teritorijā.....	53
<i>Anda Ozoliņa</i> Zviedrijas 17.–18. gadsimta vara monētas un to atradumi Latvijas teritorijā.....	69
<i>Laima Grīnberga</i> Zemkopības ministrijas un Lauksaimniecības kameras apbalvojumi.....	79
<i>Kristīne Ducmane, Laima Grīnberga</i> Mūžā sakrātais – vēsturiskajai dzimtenei (Franciskusa Perna (<i>Franziskus Pärn</i>) dāvinājums).....	99

VĒSTURE

<i>Gunita Baumann</i> Arvida Gusara devums Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma izpētē un saglabāšanā (1906. 27.III – 1995. 26.III).....	107
---	-----

MĀKSLAS VĒSTURE

<i>Anita Meinarte</i> Latvijas ainava Karla Jakoba Reinholda Minkeldes litogrāfijās.....	121
<i>Anita Meinarte</i> Fon Hānu un fon Firksu dzimtas portreti Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā.....	135
<i>Anita Meinarte</i> Jānis Staņislavs Roze un Jūliuss Gotfrīds Zīgmunds. Portreti.....	141
Latvijas Nacionālā vēstures muzeja hronika 2004–2006.....	149
Latvijas Nacionālā vēstures muzeja arheoloģiskie izrakumi 2004.–2006. gadā...	153
Krāsu attēlu pielikums.....	161

KRĀJUMĀ IEVIETOTO RAKSTU AUTORI

Gunita Baumannē	Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Vēstures nodaļas galvenā glabātāja.
Jānis Ciglis	Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas vadītājs.
Kristīne Ducmane	Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Numismātikas nodaļas vadītāja.
Baiba Dumpe	Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Uzskaites nodaļas speciāliste.
Laima Grīnberga	Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Numismātikas nodaļas galvenā glabātāja.
Anita Meinarte	Latvijas Nacionālā vēstures muzeja direktora vietniece krājuma darbā.
Anda Ozoliņa	Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Numismātikas nodaļas galvenā glabātāja.
Ilze Ziņģīte	Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas vadītāja.

PRIEKŠVārds

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja kārtējā rakstu krājumā apkopoti laikā no 2004. līdz 2006. gadam notikušo muzeja zinātnisko lasījumu rezultāti. Krājums hronoloģiski aptver visus Latvijas vēstures posmus – no senvēstures līdz mūsdienām un skar plašu problēmu loku, kas iezīmē aktuālos pētījumu virzienus Latvijas Nacionālā vēstures muzejā.

Arheoloģijas tematikai ir veltīti divi raksti. Jānis Ciglis analizē Austrumlatvijas teritorijā 5.–9. gs. lietotās jostas sprādzes. Tā ir Latvijas arheoloģiskajā materiālā daudzskaitlīga, taču līdz šim maz pētīta senlietu grupa. Baiba Dumpe savā rakstā apskata agrā neolīta keramiku un dod ieskatu rekonstrukciju eksperimenta darba gaitā un rezultātos.

Etnogrāfijas tematikai ir veltīts viens raksts. Ilze Ziņģīte pievērsusies dažām kultūru paralēlēm Dienvidkurzemes tautastērpos, izmantojot tautastērpu kā avotu etniskās vēstures jautājumu skaidrošanai.

Numismātikas tematikai ir veltīti trīs raksti. Kristīne Ducmane analizē Trīsdesmitgadu kara izraisīto naudas krīzi Vācijā un tā saukto *Kipper- und Wipper* laiku un tā ietekmi Latvijas teritorijā. Rakstā ir apskatīta arī atradumu tipogrāfija. Anda Ozoliņa pievērsusies Zviedrijas 17.–18. gadsimta vara monētām un to atradumiem Latvijas teritorijā. Viņa apskata arī Latvijas teritorijā atrastos depoziņus ar Zviedrijas vara monētām. Kristīne Ducmane un Laima Grīnberga dod ieskatu par F. Perna muzejam dāvinātajām 1100 Livonijas monētām un 56 Baltijas medaļām.

Laimas Grīnbergas raksts ir saistīts ar faleristikas tēmu un vēsta par Zemkopības ministrijas un Lauksaimniecības kameras apbalvojumiem. Tajā tiek sniegtas ziņas par to izveidošanās vēsturi.

Atzīmējot mākslinieka, fotogrāfa un ilggadējā muzeja darbinieka Arvida Gusara simto jubileju, Gunita Baumanē savā rakstā izseko viņa dzīves gājumu un radošai darbībai.

Mākslas vēstures tematikai ir veltīti trīs Anitas Meinartes raksti. Pirmajā viņa analizē Latvijas ainavas K. J. R. Minkeldes un F. Krauzes litogrāfijās. Otrajā autore apskata fon Hānu un fon Firksu dzimtas portretus Latvijas Nacionālā vēstures muzeja kolekcijā. Trešajā A. Meinarte pievēršas J. S. Rozes un J. G. Zīgmunda gleznotajiem portretiem. Muzejā glabājas 12 viņu gleznotie portreti, kuri līdz šim mākslas vēstures pētniekiem un plašākam interesentu lokam palikuši mazāk zināmi.

“Muzeja hronikā” apkopoti visi nozīmīgākie notikumi muzeja darbībā pēdējos trīs gados.

Krājumu noslēdz jauna sadaļa “Latvijas Nacionālā vēstures muzeja arheoloģiskie izrakumi”. Tajā tiek sniegta informācija par pēdējo pētījumu rezultātiem.

Nobeigumā gribu pateikties visiem tiem, kas atbalstīja krājuma tapšanu.

Sastādītāja
Jevgēnija Svikle
Latvijas Nacionālā vēstures muzeja
direktora palīdzē

JĀNIS CIGLIS

5.–9. GS. JOSTASSPRĀDZES AUSTRUMLATVIJĀ

Latvijas arheoloģiskajā materiālā ir daudzskaitlīga, taču pagaidām sīkāk nepētīta senlietu grupa – jostas un to detaļas – sprādzes, sadalītāji, apkalumi un piekari. Parasti Latvijas arheologu publikācijās tās aplūkotas vispārīgi, publicējot konkrētu arheoloģisko materiālu. Kopumā uzkrātais jostu detaļu materiāls ir milzīgs. Līdzīgas formas jostassprādzes, piemēram, apaļas, ar griezumā apaļu loku ir sastopamas gan agrā un vidējā dzelzs laikmeta arheoloģiskajos pieminekļos, gan viduslaiku kapsētās, tāpēc šo materiālu ir nepieciešams apstrādāt pa daļām, atsevišķu hronoloģisku periodu vai arheoloģisko kultūru ietvaros.

Jostassprādzes ir viena no tām nedaudzajām senlietu kategorijām, kuru līdzīgas formas hronoloģiski vienlaicīgi pastāv plašās teritorijās. Tas ļauj pēc sprādzu materiāla sinhronizēt citu atšķirīgu senlietu formas dažādās arheoloģiskajās kultūrās Baltijas jūras austrumu un dienvidu piekrastes teritorijās un izsekot kultūras ietekmju virzieniem.

Rakstā aplūkots laika periods iezīmīgs ar to, ka 5.–6. gadsimtā Austrumlatvijā turpina pastāvēt uzkalniņu kapu ar akmeņu riņķi kultūra, kuru 6./7. gs. mijā Daugavas labajā krastā nomaina tur izveidojusies latgaļu līdzeno kapulauku kultūra, bet Daugavas kreisajā krastā 7.–9. gs. daļēji transformējas uzkalniņu kapu kultūra, visumā saglabājot apbedīšanas tradīcijas kapu uzkalniņos. Daugavas lejtecē 5.–6. gs. līdās kapu uzkalniņiem izplatās zemgaļu līdzenie kapulauki (Katlakalna Pļavniekkalns).

Apskatāmā perioda latgaļu – sēļu pieminekļos, pieskaitot zemgaļu Katlakalna Pļavniekkalna kapulauka materiālu, kopumā ir zināms ap 160–170

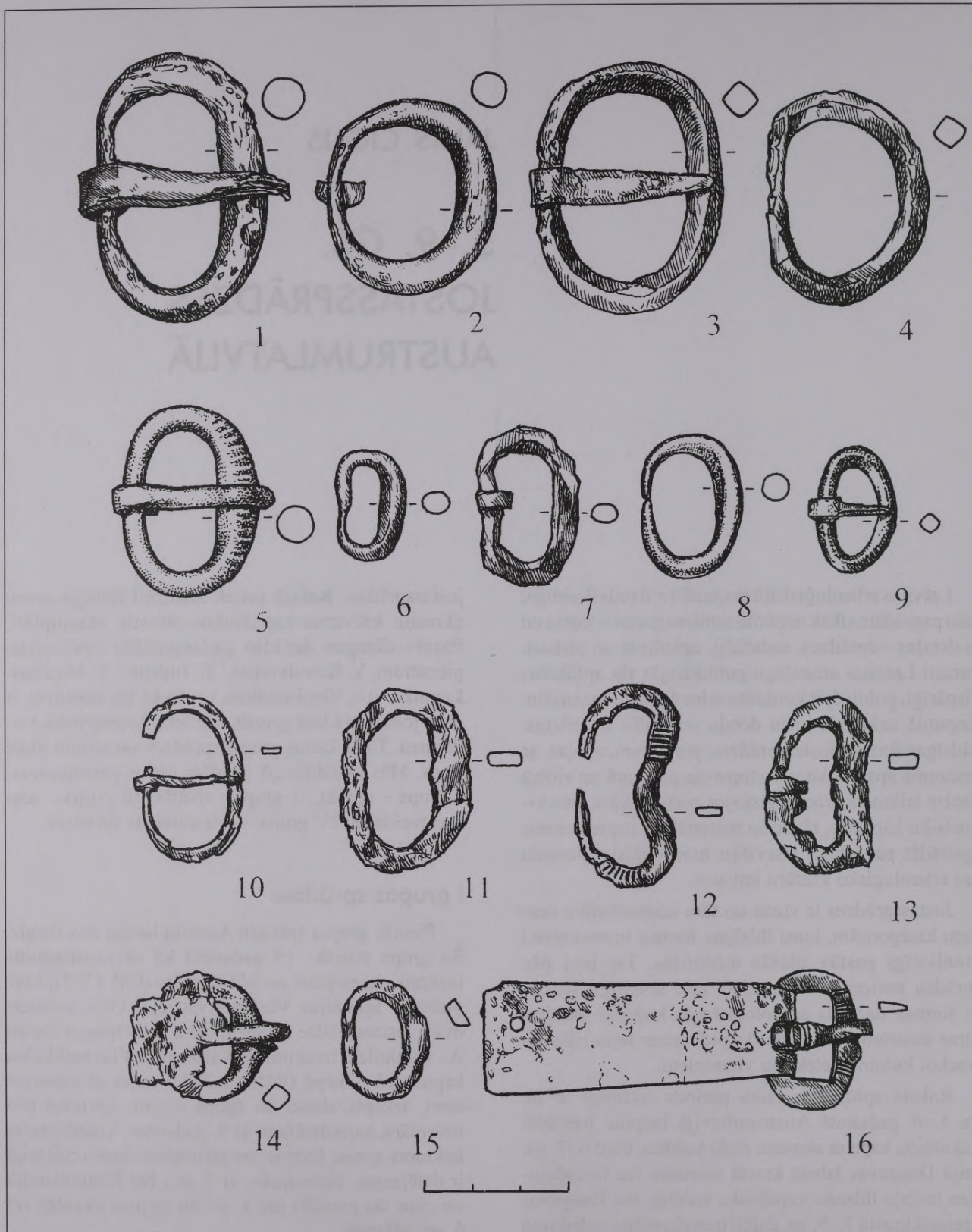
jostassprādzju. Rakstā netiek analizēti Baltijas somu akmeņu krāvumu kapulaukos atrastie eksemplāri. Pastāv diezgan dažādas jostassprādzju tipoloģijas, piemēram, V. Kovalevskas,¹ E. Butena,² R. Madidas-Legutko³ u.c. Vienkāršākais veids, kā tās klasificēt, ir dalīt jostassprādzes grupās pēc loka ģeometriskā veidojuma. Tālāk katras grupas sprādzes var sadalīt sīkāk tipos. Mēs klasifikācijā izdalām četras pamatgrupas: I grupa – apaļās, II grupa – ovālās; III grupa – segmentveida un IV grupa – četrstūrainās sprādzes.

I grupas sprādzes

Pirmās grupas sprādzju Austrumlatvijā nav daudz. Šo grupu pārstāv 19. gadsimtā kā savrupatradums iegūtais eksemplārs no Mārtiņsalas (CM 1297), kurš glabājas Igaunijas Vēstures muzejā. Otra nedaudz ovāla jostassprādze ar paresninātu priekšpusi ir iegūta A. Buhholca izrakumos Katlakalna Pļavniekkalna kapulaukā 5. kapā (RDM I 200e) kopā ar uznavas cirvi, izkapti, dunci un šķēpa uzgali. Spriežot pēc inventāra, kops datējams ar 5. gadsimtu. Vidējā dzelzs laikmeta apaļas formas jostassprādzes Austrumlatvijā ir datējamas, visticamāk, ar 5. gs., bet Rietumlatvijā un citur tās parādās jau 4. gs. un turpina eksistēt vēl 6. gs. sākumā.

II grupas sprādzes

Otru grupu veido stipri līdzīgās ovālās sprādzes. Pēc loka formas un griezuma tās var sadalīt vairākos tipos. 1. tips – ar apmēram vienāda resnuma apaļa griezuma loku, 2. tips – ar apaļu vai viegli

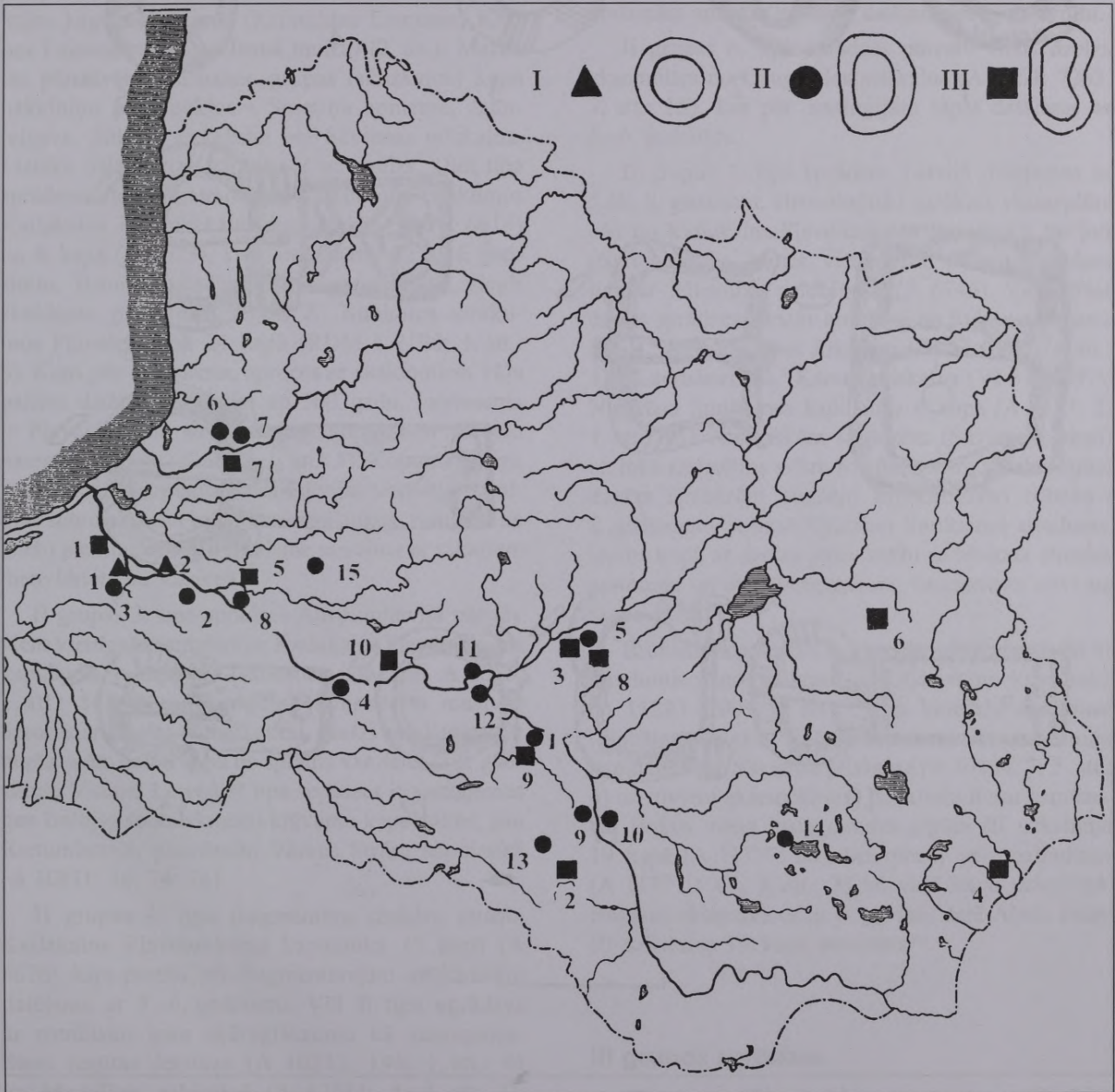

1. att. II grupas jostassprādzes: 1 – Ābeļu Boķu kapulauks, VII uzkalniņš, s.a., A 11777: 322; 2 – Ābeļu Boķu kapulauks, VIII uzkalniņš, s.a., A 11777: 712; 3 – Aglonas Madalānu pilskalns, A 12511: 4; 4 – Līvānu Jersikas pilskalns, A 10332: 196; 5 – Katlakalna Pļavniekkalna kapulauks, s.a., A 6656; 6 – Daugmales senpilsēta, A 9964: 8099; 7 – Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauks, s.a., A 11822: 688; 8 – Katlakalna Pļavniekkalna kapulauks, 24. kaps, RDM I 219d; 9 – Sēlpils Spietiņu apmetne, VI 65: 11; 10 – Dignājas Dreimaņi, s.a., A 10207: 7; 11 – Katlakalna Pļavniekkalna kapulauks, s.a., A 6775; 12 – Sāvienas Jokstu kapulauks, s.a., RDM I 887; 13 – Nautrēnu Smiltaines kapulauks, 6. kaps, A 8117: 2; 14 – Katlakalna Pļavniekkalna kapulauks, 1. kaps, A 6585; 15 – Daugmales pilskalns, A 9964:7263; 16 – Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauks, s.a., A 11822: 637 (*A. Ivbules zīm.*)

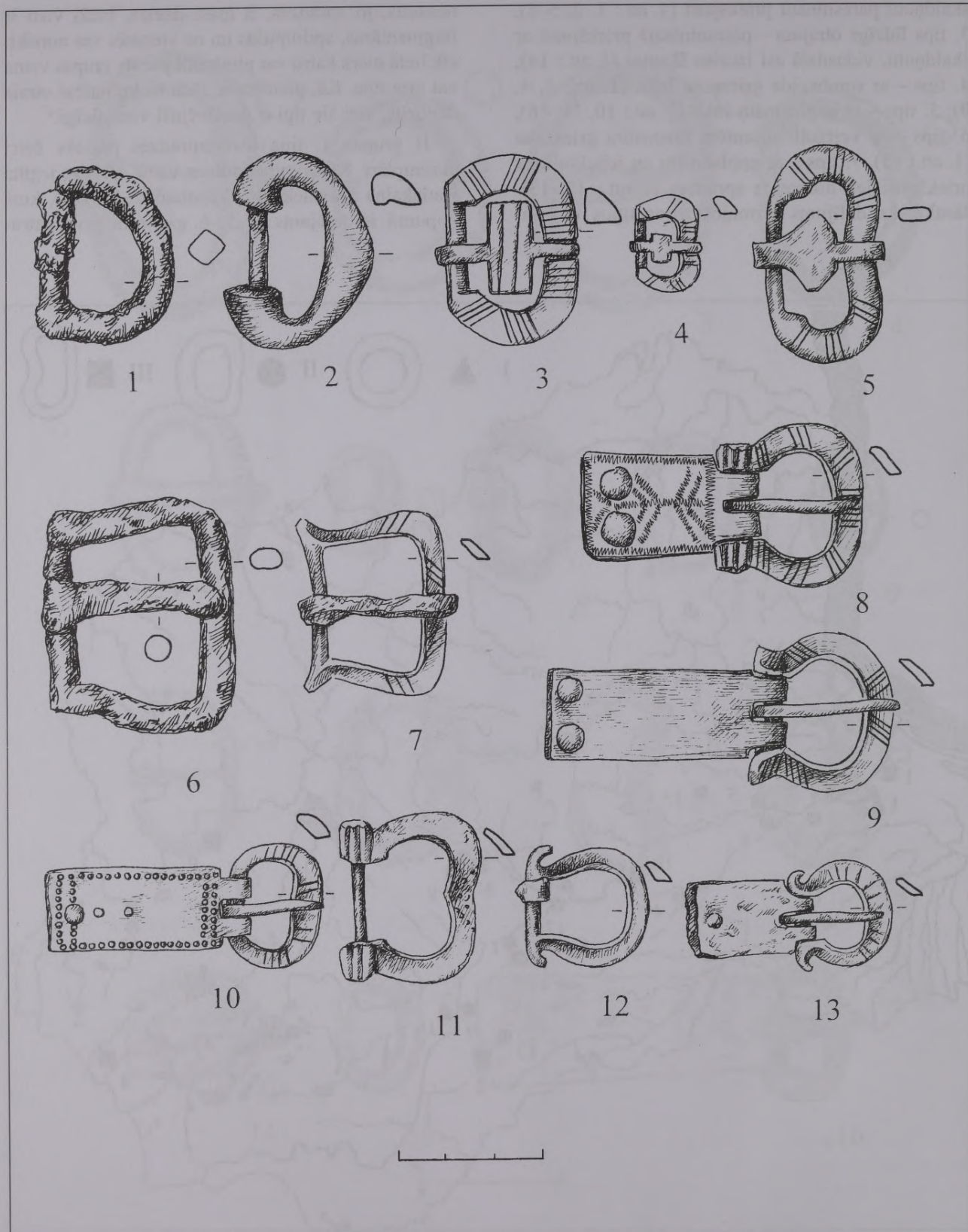
skaldņotu pairesnīnātu priekšpusi (1. att.: 1, 2, 5–8), 3. tips līdzīgs otrajam – pairesnīnātajā priekšpusē ar skaldņotu, vidusdaļā asi izceltu šķautni (1. att.: 14); 4. tips – ar rombveida griezumuma loku (1. att.: 3, 4, 9); 5. tips – ar noplacinātu loku (1. att.: 10, 11, 16), 6. tips – ar vertikāli orientētu taisnstūra griezumumu (1. att.: 15), 7. tips – ar noplacinātu un ieliektu loka priekšpusi jeb nierveida sprādzes (1. att.: 12, 13). Jāsaka, ka dalījums pirmajos trijos tipos ir visai

nosacīts, jo sprādzes, it īpaši dzelzs, bieži vien ir fragmentāras, apdrupušas un ne vienmēr var noteikt, cik lielā mērā katru var pieskaitīt pie šīs grupas viena vai otra tipa. Kā, piemēram, rāda Kokumuižas otrais depozijs, visi šie tipi ir pastāvējuši vienlaicīgi.⁴

II grupas 1. tipa jostassprādzes pārstāv četri eksemplāri. Kā savrupatradums viena sprādze iegūta Katlakalna Pļavniekkalna kapulaukā (A 6924), kurš kopumā ir datējams ar 5.–6. gs., otrs savrupatra-

2. att. I un II grupas jostassprādžu izplatības karte. (Iekavās aiz pieminekļa nosaukuma eksemplāru skaits pieminekļī).
 I: 1 – Pļavniekkalns (1); 2 – Mārtiņsala (1); II: 1 – Boķi (2); 2 – Daugmale (3); 3 – Pļavniekkalns (13); 4 – Jaunjelgava (2); 5 – uzkalniņi pie Sāvienas pilskalns (1); 6 – Jaunā muiža (1); 7 – Liepenes (3); 8 – Ķente (1); 9 – Dreimaņi (1); 10 – Jersikas pilskalns (2); 11 – Sēlpils (1); 12 – Spietiņi (3); 13 – Slate (1); 14 – Madalānu pilskalns (1); 15 – Saliņas (1). III: 1 – Pļavniekkalns (1); 2 – Rubenes pagasts (1); 3 – Joksti (1); 4 – Landskorona (1); 5 – Ķente (1); 6 – Laizāni (1); 7 – Vamgaži (1); 8 – uzkalniņi pie Sāvienas pilskalns (1); 9 – Boķi (2); 10 – Lejasbitēni (1) (Dz. Zemītes zīm.)

3. att. II–IV tipa jostassprādzes. 1 – uzkalniņu kapulauks pie Sāvienas pilskalna, II uzsk. 6. kaps, A 10830: 4; 2 – Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauks, s.a., A 11847:551; 3 – Ābeļu Boķu kapulauks, III uzsk. s.a., A 11777: 163; 4 – uzkalniņu kapulauks pie Sāvienas pilskalna, A 10834: 3; 5 – Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauks, s.a., A 11823: 1099; 6 – Katlakalna Pļavniekkalna kapulauks, 4. kaps, A 6604; 7 – Pļaviņu Kalniešu II kapulauks, 4. kaps, A 11251: 2; 8 – Ābeļu Boķu kapulauks, III uzsk. 11. kaps, A 11777: 46; 9 – Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauks, 84. kaps, A 11822: 326; 10 – Ābeļu Boķu kapulauks, III uzsk. 8. kaps, A 11771:31; 11 – Līvānu Veiguru kapulauks, s.a., A 8104: 9; 12 – Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauks, 48. kaps, A 11822: 169; 13 – Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauks, 175. kaps, A 11823: 224 (Dz. Zemītes zīm.)

dums – Aizkraukles Lejasbitēnu kapulaukā (A 11822: 688), vēl pa vienam eksemplāram nāk no Krimuldas Liepeņu kapulauka (J. Graudoņa 1984. gada izrakumu materiāli Turaidas muzejrezervātā) un Daugmales pilskalna (A 9964: 4243). Neviena no šī tipa sprādzēm nav iegūta slēgtā kapa inventārā, pēc pieminekļu hronoloģijas tās datējamās ar 5.–6. gadsimtu.

II grupas 2. tipa sprādzes ir daudzskaitlīgākā grupa – zināms 21 eksemplārs. Vairums šī tipa sprādžu iegūts Daugavas lejtecē (Pļavniekkalnā, Daugmales pilskalnā) un Dienvidrietumvidzemes zemgaliskajos kapu uzkalniņos (Krimuldas Liepenes, Krapes Lejasokēni, Sējas Jaunā muiža) (2. att.). Mazāk tās pārstāvētas austrumu grupas (sēliskajos) kapu uzkalniņu pieminekļos – Spietiņu apmetne, Jaunjelgava, Sēlpils, uzkalniņi pie Sāvienas pilskalna. Lielākā daļa šī tipa sprādžu ir no dzelzs. Otrā tipa sprādzes labi datē atradumi F. Jākobsona izrakumos Katlakalna Pļavniekkalna kapulaukā – 5. (A 6614) un 6. kapā (A 6623), kuri attiecināmi uz 5.–6. gadsimtu. Bronzas eksemplārs ar pāresninātu, viegli skaldņotu priekšpusi iegūts A. Buhholca izrakumos Pļavniekkalnā 24. kapā (RDM I 219d; 1. att.: 8). Kaps pēc stopsaktas, aroces ar skaldņotiem vāju galiem datējams ar laiku ap 500. gadu. Interesanta ir Pļavniekkalnā savrupatrstā sprādze ar rievotu pāresnināto daļu (A 6656; 1. att.: 5). Kopumā 2. tipa sprādzes plaši izplatītas visā Latvijas teritorijā – Baltijas somu akmeņu krāvumu kapulaukos, zemgaļu un kuršu pieminekļos. To izcelsme saistāma ar sakariem dienvidrietumu virzienā.

II grupas 3. tipa sprādzes Austrumlatvijā pārstāv viens vienīgs eksemplārs no Katlakalna Pļavniekkalna kapulauka 1. kapa (F. Jākobsona izrakumi, A 6585; 1. att.: 14). Pēc apbedījumā konstatētās masīvās aroces ar izceltu vidusšķautni, dzelzs spieķadatas ar noplacinātu galvu kapu un sprādzi var datēt ar 6. gadsimtu. Visumā Latvijā šī tipa sprādzes ir sastopamas gan Baltijas somu akmeņu krāvumu kapulaukos, gan Rietumlatvijā, piemēram, Vārves Strīķu kapulaukā (A 10811: 36; 74; 76).

II grupas 4. tipa fragmentāra sprādze atrasta Katlakalna Pļavniekkalna kapulauka 17. kapā (A 6676). kaps postīts, pēc fragmentārajām spieķadātām datējams ar 5.–6. gadsimtu. Vēl šī tipa sprādzes ar rombisku loka šķērsriezumu kā savrupatradumi iegūtas Jersikas (A 10332: 196; 1. att.: 4) un Madalānu pilskalnā (A 12511: 4; 1. att.: 3), kur precīzākai datēšanai nepadodas, bet bronzas eksemplārs – Sēlpils Spietiņu apmetnē (VI 65: 11; 1. att.: 9).

II grupas 5. tipu veido sprādzes ar noplacinātu loku. Viens eksemplārs nāk no Katlakalna Pļavniekkalna

kapulauka (A 6775; 1. att.: 11), otrs – no Dignājas Dreimaņiem (A 10207: 7; 1. att.: 10). Šie abi eksemplāri ir ļoti līdzīgi pēc formas. Abas sprādzes ir savrupatradumi un tuvāk nav datējamās. Vēl viens savrupatradums iegūts Aizkraukles Lejasbitēnu kapulaukā. Lejasbitēnu sprādzei ir dzelzs apkalums un profilēts svītru rotājums priekšpusē (A 11822: 637; 1. att.: 16), bet Ābeļu Boķu kapulauka III uzkalniņa 8. kapā atrastais eksemplārs ir no bronzas ar apkalumu (A 11771: 31; 3. att.: 10). Šai sprādzei noplacinājums slīpi pacelts. Pēc apbedījumā esošā cirvja, rotadatas, šķēpa gala un dobām apkaluma podziņām sprādze un kaps datējams ar 6. gadsimtu.

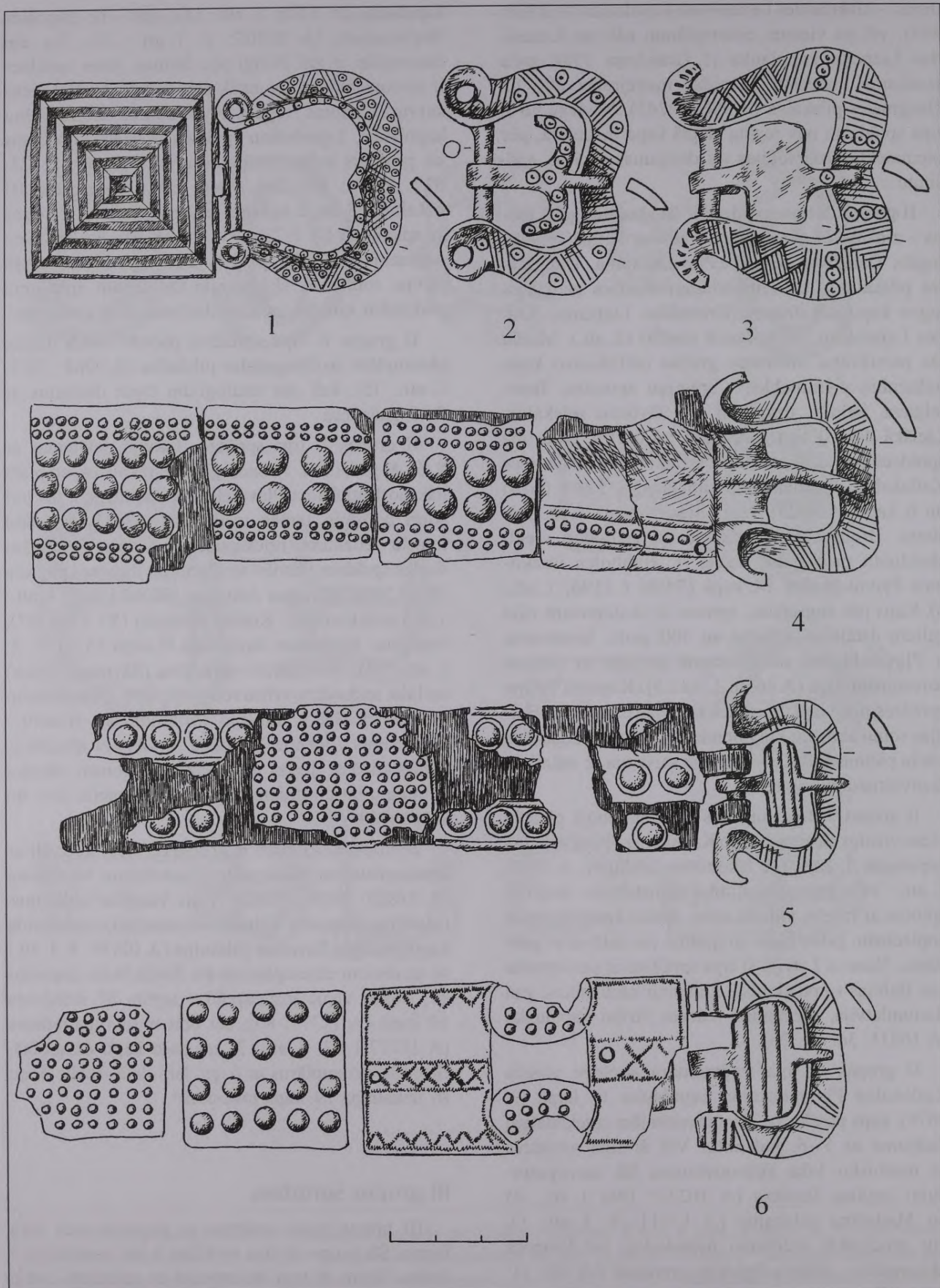
II grupas 6. tipa sprādzes pārstāv viens dzelzs eksemplārs no Daugmales pilskalna (A 9964: 7263, 1. att.: 15), kas pēc analogijām tāpat datējams ar 5.–6. gadsimtu.

II grupas 7. tipa sprādzes Latvijā datējamās ar 5./6.–8. gadsimtu. Hronoloģiski agrākais eksemplārs nāk no Katlakalna Pļavniekkalna kapulauka, tas ļoti stipri izrūsējis, tomēr, visticamāk, pārstāv sprādzes tipu ar ieliekumu priekšpusē (A 6746). Vienkāršas dzelzs sprādzes pārstāv atradumi no Rubenes pagasta (RLB 559), Sāvienas Jokstiem (RDM I 887; 1. att.: 12), Landskoronas,⁵ Ķentes pilskalna (VI 31: 1497), Naurēnu Smiltaines kapulauka 6. kapa (A 8117: 2; 1. att.: 13). Atsevišķām sprādzēm (Sāvienas Joksti) uz loka saskatāms svītru rotājums. Šīm vienkāršajām dzelzs sprādzēm augšējo hronoloģisko robežu – 8. gadsimts – iezīmē Naurēnu Smiltaines atradums, iegūts kopā ar dzelzs pakavsaktu ar bronzas stieples aptinumu un atrofītiem galiem, šaurasmens cirvi un šķēpa galu.

Bronzas eksemplāri ir greznāki. Tie pārstāvēti ar atradumiem no Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauka (A 11823: 1099; 3. att.: 5) un Vangažu apkārtnes (glabājas Vangažu vidusskolas muzejā), uzkalniņu kapulauka pie Sāvienas pilskalna (A 10834: 3; 3. att.: 4) un diviem eksemplāriem no Ābeļu Boķu kapulauka. Boķos viena jostassprādze iegūta III uzkalniņa 19. kapā (A 11777: 80), bet otra ir savrupatradums (A 11777:1 63, 3. att.: 3) tai pašā kapu uzkalniņā. Bronzas eksemplārus ar 6. gs. labi datē Ābeļu Boķu III uzkalniņa 19. kapa inventārs.⁶

III grupas sprādzes

III grupu veido sprādzes ar segmentveida loka formu. Šīs grupas 1. tipa sprādzes ir ļoti vienkāršas – dzelzs. Viens šī tipa eksemplārs ar griezumā ovālu loku iegūts uzkalniņu kapulaukā pie Sāvienas pilskalna – II uzkalniņa 6. kapā (A 10830: 4; 3. att.: 1), kopā ar 4.–5. gs. cirvi un šķēpa uzgali. Līdzīgas trīs

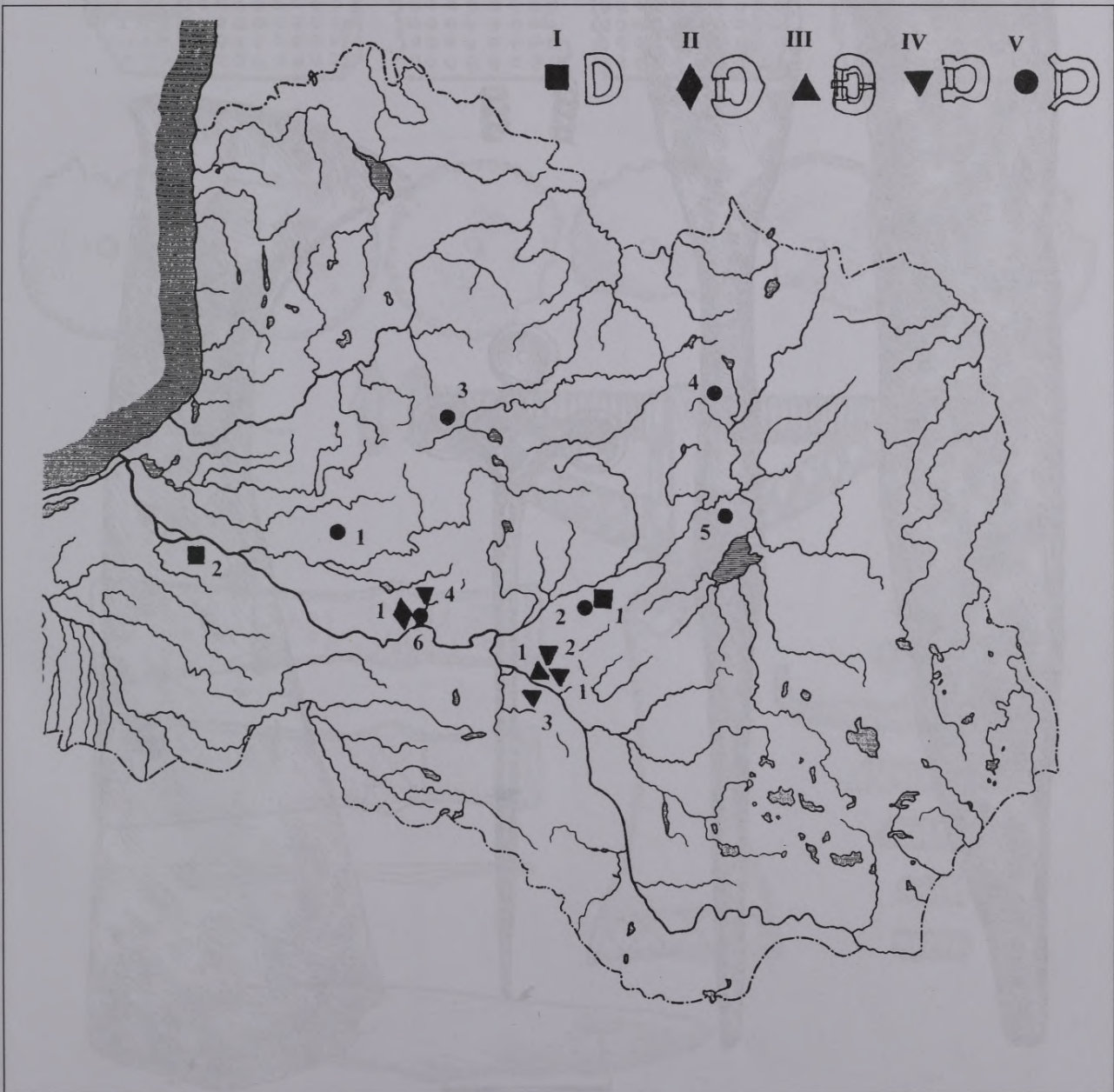
4. att. III grupas 4. un 5. tipa jostassprādzes. 1 – Tauresnes Lazdiņu kapulauks, s.a., A 6481; 2 – Stāmerienas Smoņu kapulauks, s.a., A 11837: 11; 3 – Lubānas Līčagala kapulauks, s.a., RDM I 358; 4 – Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauks, 77. kaps, A 11822: 295; 5 – Sāvienas Jokstu kapulauks, s.a., RDM I 889; 6 – Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauks, 1. kaps, A 7547: 2 (Dz. Zemītes zīm.)

dzelzs sprādzītes ar griezumā taisnstūrveida loku un uzbiezinātu priekšpusi atrastas Daugmales pilskalnā. Daugmales eksemplāri stipri atgādina otrās grupas ovālās sprādzes.

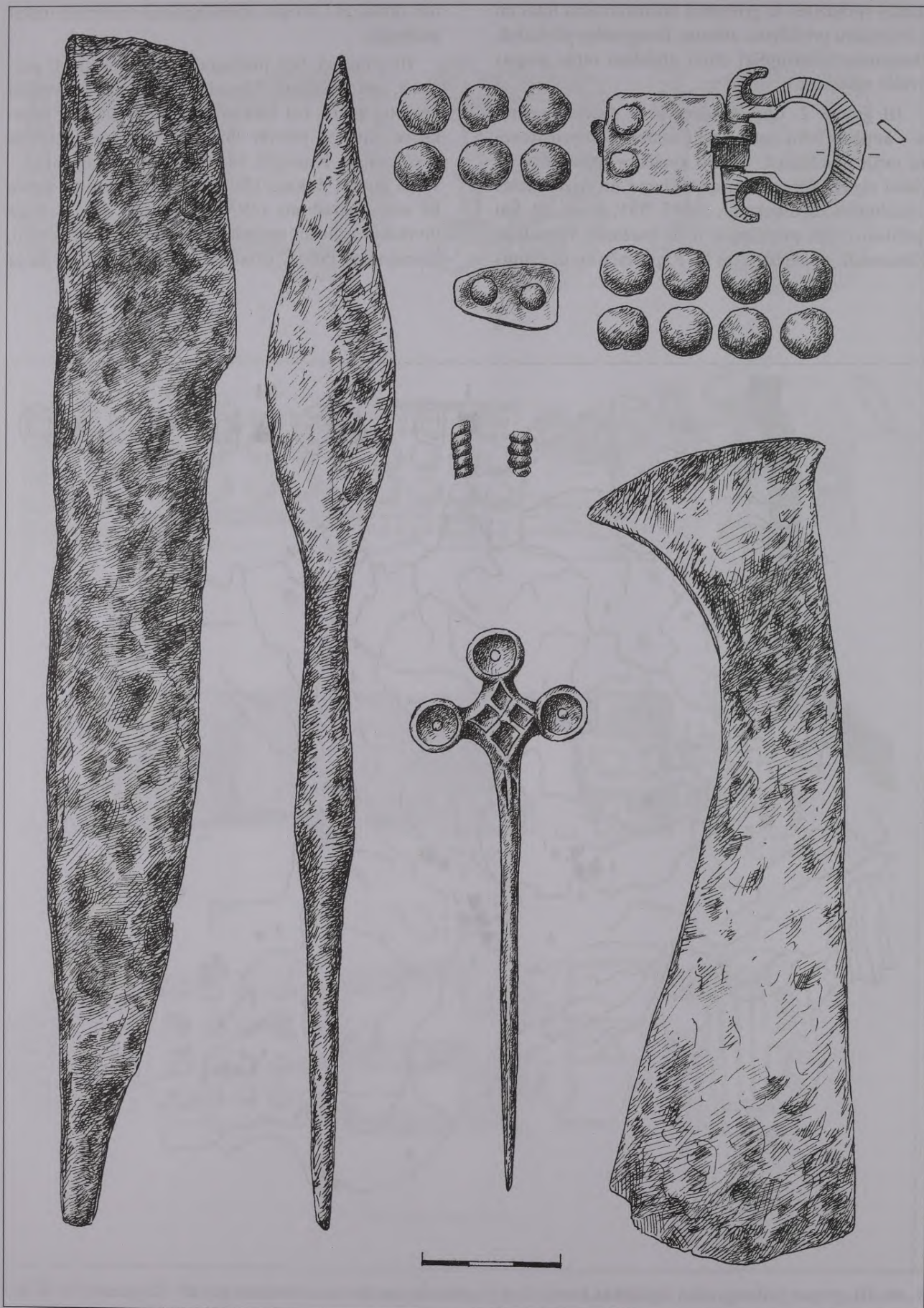
III grupas 2. tipa sprādzes ir ar speciāli veidotu – kopā ar loku lietu – asīti adatas piestiprināšanai un ovālu priekšpusi. Šī tipa sprādzes pārstāvētas ar vienu eksemplāru – savrupatradumu no Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauka (A 11847: 551; 3. att.: 2). Šai sprādzei ovālā priekšpusē ir ar lauзумu vidusdaļā. Visticamāk, tā datējama ar 6.–7. gs., taču šis datējums

nav drošs, jo Latvijas arheoloģiskajā materiālā trūkst analogiju.

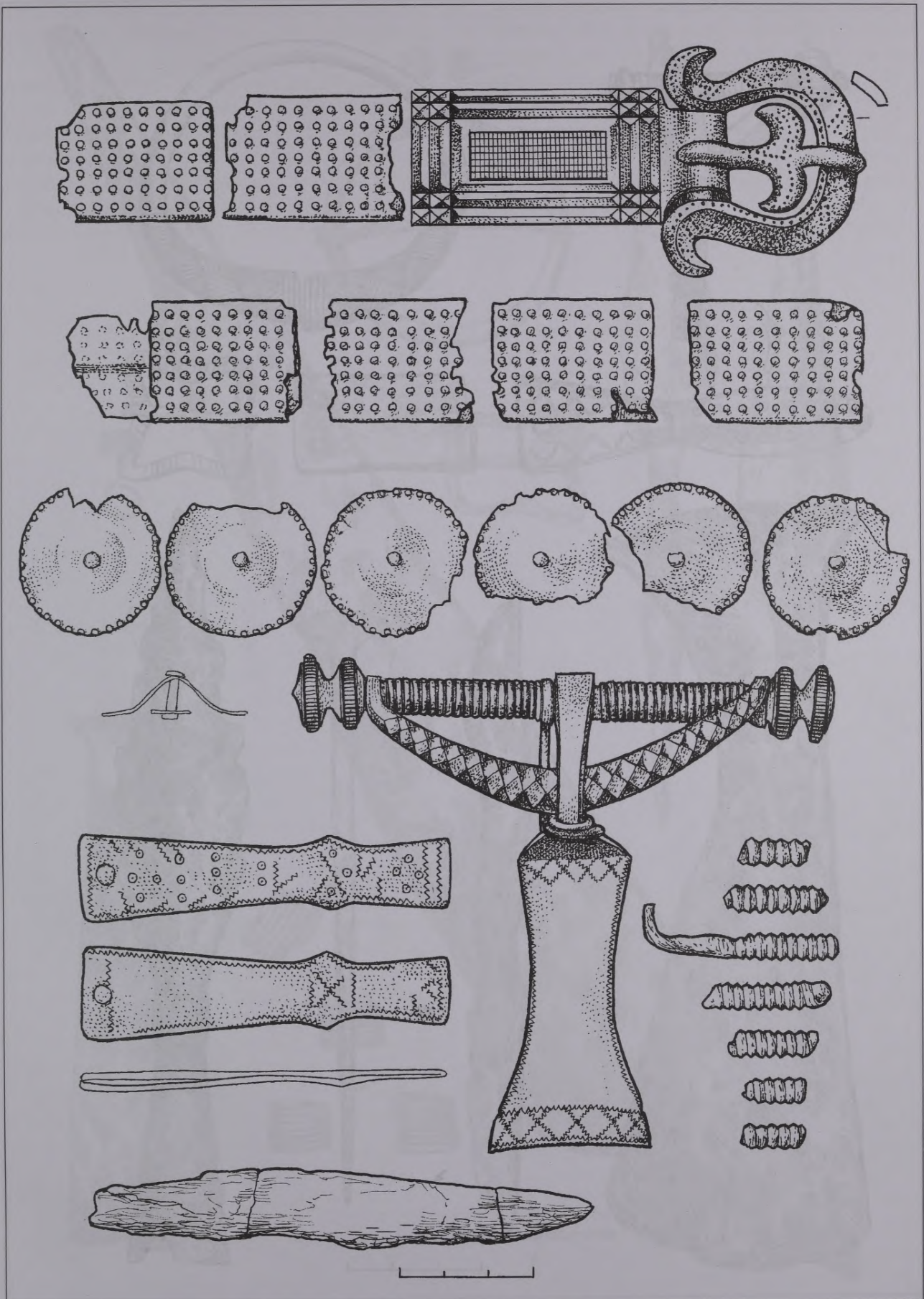
III grupas 3. tipa jostassprādzes ir līdzīgas II grupas 5. tipa sprādzēm. Tām aizmugures daļā ir speciāli veidotas asītes, bet loka priekšpuse ir ovāla, ar ieliekumu. Šo tipu pārstāv divas bagātīgi ornamentētas sprādzes no Krustpils Mantas kalniņa kapulauka – viena atrasta 5. kapa (JNM 1459: 1) un otra iegūta kā savrupatradums (JNM 1459: 29). Pēc 5. kapa inventāra – divām masīvām aprocēm ar vidusšķautni, šaurasmens cirvja, trīsstūrveida piekariņa, īlena ar

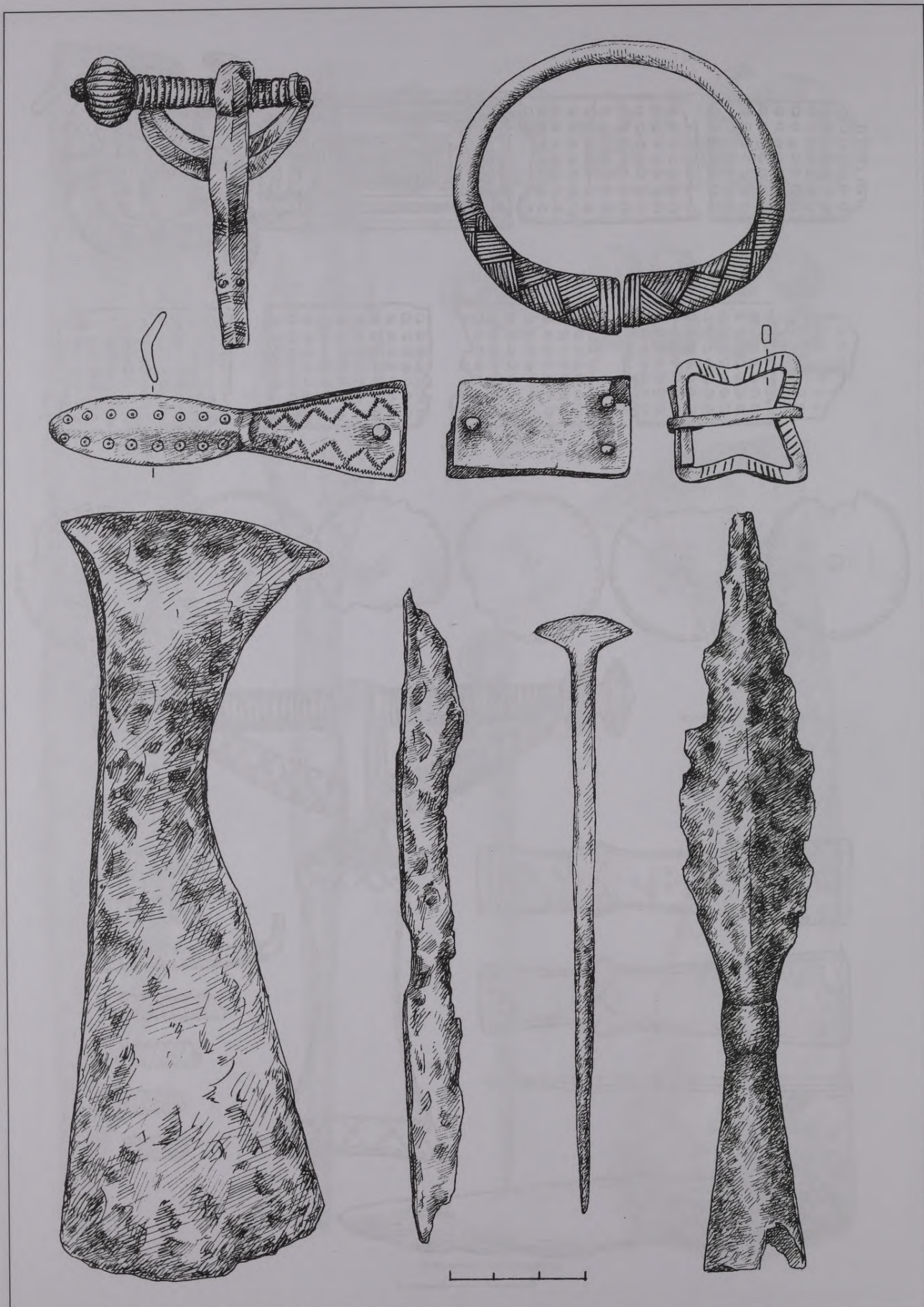
5. att. III grupas jostassprādžu izplatības karte. I. 1 – uzkalniņi pie Sāvienas pilskalna (1); 2 – Daugmale (3); II. 1 – Lejasbitēni (1); III. 1 – Mantas kalniņš (2); IV. 1 – Veiguri (1); 2 – Mantas kalniņš (2); 3 – Boki (1); 4 – Lejasbitēni (1); V. 1 – Salīdzināt (1); 2 – Joksti (1); 3 – Lazdiņi (1); 4 – Smoņi (1); 5 – Līčagals (1); 6 – Lejasbitēni (4) (Dz. Zemītes zīm.)

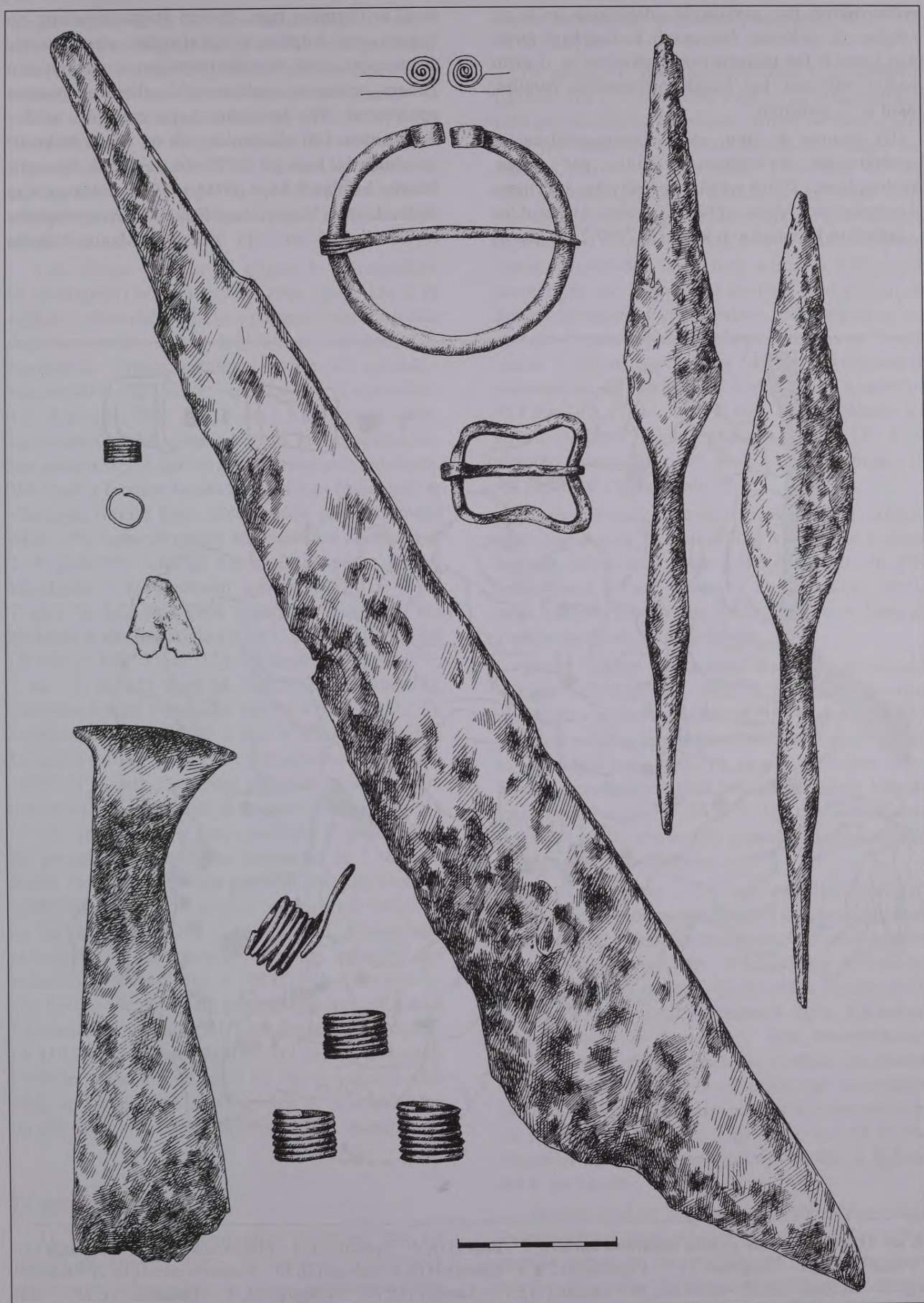
6. att. Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauka 159. kapa inventārs (Dz. Zemītes zīm.)

7. att. Ķeipenes Salīņu kapulauka 1. kapa inventārs (A. Ivbules zīm.)

8. att. Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauka 17. kapa inventārs (Dz. Zemītes zīm.)

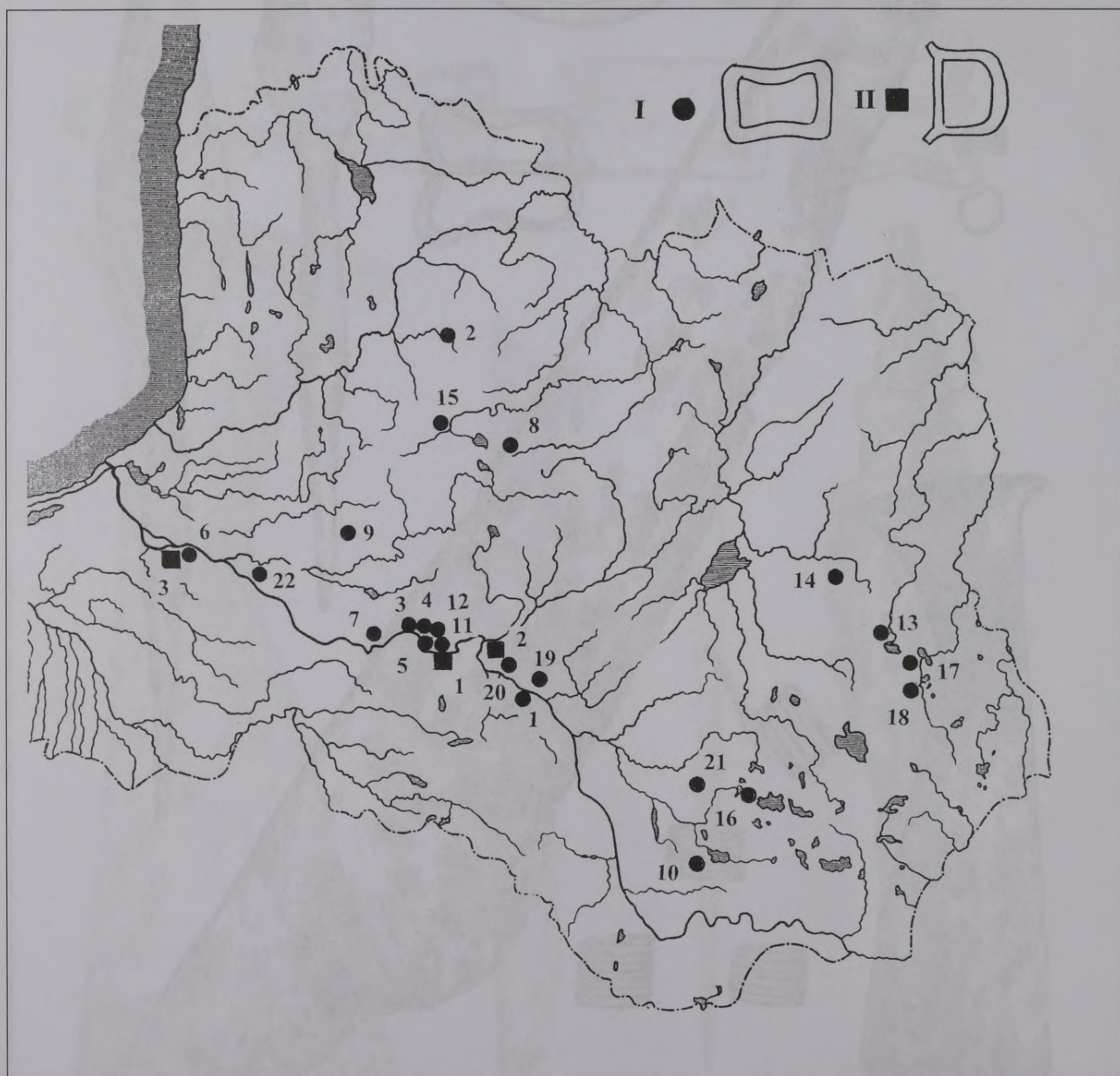

9. att. Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauka 413. kapa inventārs (Dz. Zemītes zīm.)

ovālu rokturi tās, visticamāk, datējamas ar 6. gs. beigām – 7. gadsimtu. Interesanti, ka šajā kapā atrastajai jostai ir jau taisnstūrveida apkalumi ar cizelētu punktu rotājumu, kas latgaļu pieminekļos parādās, sākot ar 7. gadsimtu.

III grupas 4. tipu veido jostassprādzes ar kvadrātveida izvirzījumiem sānos pie asītes. Austrumlatvijā šī tipa sprādzes pārstāvētas ar četriem eksemplāriem. Viena sprādze atrasta Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauka 1. kapā (A 7547:2; 4. att.: 6)

kopā ar dzeramo ragu, diviem šķēpa uzgaļiem, no kuriem viens iedzītņa, ar atskabargām, otrs uznavas, šaurasmens cirvi, bronzas stopsaktu ar magoņgalvu galiem, aproci ar apaļiem vāļu galiem un pinuma ornamentu. Pēc inventāra kaps datējams ar 7.–8. gadsimtu. Citi eksemplāri nāk no Ābeļu Boķu III uzkalniņa 11. kapa (A 11777: 46; 3. att.: 8), Krustpils Mantas kalniņa 8. kapa (JNM 1459: 3) viena sprādze iegūta Līvānu Veiguru kapulaukā kā savrupatradums (A 8104: 9; 3. att.: 11). Krustpils Mantas kalniņa

10. att. IV grupas jostassprādzju izplatības karte. I. 1 – Boķi (11); 2 – Upmaļi (2); 3 – Mūkukalns (2); 4 – Pastamuiža (1); 5 – Aizelkšņi (1); 6 – Daugmale (1); 7 – Lejasbitēni (23); 8 – Ezerbrīci (1); 9 – Saliņas (2); 10 – Maskavas ciems (3); 11 – Kalnieši (4); 12 – Mežmaļi (2); 13 – Kivti (6); 14 – Laizāni (11); 15 – Lazdiņi (1); 16 – Kristapiņi (5); 17 – Odukalns (1); 18 – Nukši (2); 19 – Asote (2); 20 – Mantas kalniņš (1); 21 – Ludvigova (1); 22 – Ķente (2); II. 1 – Kalnieši (1); 2 – Mantas kalniņš (1); 3 – Pļavniekkalns (Dz. Zemītes zīm.)

sprādze veido it kā pārejas formu starp III un IV tipu. Sprādzes kopumā datējamas ar 7.–8. gadsimtu. Tās labi datē Krustpils Mantas kalniņa kapulauka 8. kapa inventārs ar agras formas manšeta-proci ar pildītu vidusšķautni un šaurasmens cirvi, kā arī Boķu kapulauka III uzkalniņa 11. kapa inventārs, kurā jostassprādze atrasta kopā ar bronzas krustadatu ar koncentrisku apļu rotājumu, iedzītņa šķēpa galu ar atkarpēm, uzmavas šķēpa galu, nazi un jostas gala apkalumu.

Ļoti līdzīga veida ir III grupas 5. tipa sprādzes (8 eksemplāri) ar izlaidumiem abos sānos, kas it kā atgādina asītes daļas atliktus pagarinājumus. Lielākā daļa šo sprādzu nāk komplektā ar ļoti greznām, bagātīgi ar bronzu apkaltām jostām. Kā tipiskāko eksemplāru var minēt sprādzi no Lejasbitēnu 159. kapa (A 11823: 144; 6. att.). Kā redzams attēlā, jostassprādze ir komplektā ar jostu, kurā ir apaļas, dobas apkaluma podziņas un neliels jostas gala apkalums. Vēl kapā ir bronzas krustadata, iedzītņa šķēpa gals ar vītollapas formas lapu, skramasakss un šaurasmens cirvis. Pēc kapa inventāra jostassprādze datējama ar 7.–8. gadsimtu. Līdzīgi var datēt Ķeipenes Saliņu kapulauka 1. kapā atrasto sprādzi (RDM I 377b; 7. att.). To labi datē kapā konstatētā stopsakta. Vēl sprādzes ir atrastas Aizkraukles Lejasbitēnu 48. kapā (A 11822: 169; 3. att.: 12), 77. kapā (A 11822: 295; 4. att.: 4) un 175. kapā (A 11823: 224; 3. att.: 13), Sāvienas Jokstu kapulaukā (RDM I 889; 4. att.: 5), Lubānas Līčagalā (RDM I 358; 4. att.: 3), Taurenes Lazdiņos (A 6481; 4. att.: 1), Stāmerienas Smoņos (A 11837:11; 4. att.: 2). Abiem pēdējiem eksemplāriem izlaidumi sānos jau pārveidojušies par apliem, un tos var uzskatīt par šī tipa apakštipu. Kopumā visas šīs greznās jostassprādzes datējamas ar 7.–8. gadsimtu. Domājams, šī tipa masīvās jostassprādzes ir veidojušās uz vietas latgaļu apdzīvotajā teritorijā no agrākajām B veida jostasprādzēm. Vienkāršāki eksemplāri ir sastopami arī akmeņu krāvumu kapulaukos (Vārves Strīķi, A 10811: 97). Tuvs pēc savas formas un šim tipam pieskaitāms ir Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauka 84. kapā iegūtais eksemplārs (A 11822: 326; 3. att.: 9). Tam vēl nav izveidojušies izteiktie atliekumi, un tas it kā ieņem vidusstāvokli starp apskatāmā tipa un IV grupas 2. tipa sprādzēm un pēc kapa inventāra datējams ar 7.–8. gadsimtu.

IV grupas sprādzes

IV grupu veido četrstūrainas sprādzes. Tās var iedalīt trīs tipos: 1. tips – sprādzes ar noapaļotiem stūriem un iežmaugām, 2. tips – sprādzes ar taisnu aizmuguri un nedaudz paplašinātu priekšpusi, bet 3. tipa sprādzes pārstāv divi Ķentes pilskalnā

iegūtie eksemplāri ar ieliektu priekšpusi (VI 31: 72; VI 31: 129).

IV grupas 1. tipa jostassprādzes ir daudzskaitlīgākās. Tās ir zināmas no vismaz 22 arheoloģiskajiem pieminekļiem, kopskaitā vismaz 86 eksemplāri. Daļa jostassprādzu no Kivtu kapulauka,⁷ Nukšu kapulauka,⁸ Kristapiņu kapulauka⁹ publicētas. Lielākā daļa šo jostassprādzu ir no dzelzs. Agrākais bronzas eksemplārs iegūts Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauka 17. kapā (A 11822: 33; 8. att.) kopā ar jostas apkalumiem, īlenu, nazi, uzmavas šķēpa galu, šaurasmens cirvi, aproci ar apaļiem vāļu galiem un pinuma ornamentu un stopsaktu. Pēc stopsaktas un aproces formas sprādze un kaps datējams ar 7. gadsimtu. Vēlākos eksemplārus labi datē skramasaksi, pakavsaktas, kā, piemēram, Aizkraukles Lejasbitēnu 413. kapā (A 11847: 434; 9. att.), ar 9. gadsimtu. Kā izņēmums jāmin Pildas Nukšu kapulauka 135. kapā atrastais eksemplārs, kuru pēc dzelzs platasmens cirvja jādatē ar 11. gadsimtu.¹⁰

2. tipa sprādzi pārstāv F. Jākobsona izrakumos Katlakalna Pļavniekkalna kapulaukā 4. kapā iegūtais dzelzs eksemplārs (A 6604; 3. att.: 6). Pēc apbedījumā atrastā uzmavas cirvja, naža, bārdas naža, izkaps, pincetes un lentveida aproces kaps un sprādze datējami ar 6. gadsimtu.

Stipri līdzīgs ir Pļaviņu Kalniešu kapulaukā 4. kapā¹¹ (V. Urtāns, 1962. g.) iegūtais bronzas eksemplārs ar dzelzs adatu (A 11251: 2; 3. att.: 7), kuram ir nelielas iežmaugas sānos. Izrakumu vadītājs to ir datējis ar 8. gadsimta otro pusi.¹² Otrs stipri līdzīgs eksemplārs iegūts Krustpils Mantas kalniņa kapulauka 9. kapā (JNM 1459: 10). Pēc apbedījuma inventārā esošās zoomorfās stopsaktas kaps datējams ar 7. gs. vai 8. gs. sākumu.

Agrākajā posmā – 5.–7. gs. sprādzu formās (I un II grupas jostassprādzes) ļoti izteikti vērojamas ietekmes no dienvidrietumiem, no rietumbaltu teritorijām un caur tām vēl tālāk no Viduseiropas. Vienīgi Austrumlatvijā kā attālā perifērijā šīs jostassprādzes saglabājas nedaudz ilgāk. Kā spilgts piemērs minamas II grupas 7. tipa jostassprādzes. Šī tipa jostassprādzu apakšējās robežas noteikšanai mūsu rīcībā nav konkrētu materiālu, pēc analogijām Lietuvas un garo uzkalniņu materiālā Austrumeiropā tās parādās ne vēlāk par 5. gs. vidu, bet, kā liecina Naurēnu Smiltaines kapulauka materiāli, ir lietotas vēl 8. gadsimtā.

Visumā laikā ap 7. gadsimtu spēcīgie sakari dienvidrietumu virzienā nedaudz mainās. Parādās virkne kopēju formu ar Austrumlietuvu uzkalniņu kapu kultūru (II grupas 7. tipa jostassprādzes, IV grupas 1. tipa jostassprādzes) Mazuru apgabalu, no kurienes latgaļu un sēļu teritorijās nonākuši šo jostassprādzu

pirmparaugi. Te uz vietas tās turpina patstāvīgu vietēju attīstību. Nevar izslēgt arī iespaidus no dienvidiem. Jau agrāk (4.–5. gs.) latgaļu 7.–8. gs. sprādžu (II grupas 5. tipa un III grupas 3. tipa sprādzes) formām var rast līdzības stepju klejotāju materiālā.¹³ Jāatzīmē, ka nepārtrauktie stepju klejotāju iebrukumi Dienvidēiropā ir spēcīgi ietekmējuši Eiropas 5.–9. gs. jostassprādžu formas. Pastarpināti caur Piedņepru vai Mazuriem jaunās iezīmes ir atnākušas arī līdz Austrumlatvijai.

Ap 9. gadsimta vidu apskatāmās jostassprādžu formas pakāpeniski beidz eksistēt, tās nomaina U burtu atgādinošas sprādzes, piemēram, Rucavas Tiras purva depoziētā,¹⁴ nedaudz vēlāk – 10. gs. parādās lietas viengabala (loks kopā ar apkalumu) sprādzes ar pēcsasanīdu stila rotājumiem, bet tās stipri iziet ārpus raksta hronoloģiskajām robežām. Tādējādi perioda beigās parādās jauni sakaru virzieni – austrumi-rietumi (Skandināvija–Krievzeme), agrākie sakari dienvidu, dienvidrietumu virzienā zaudē savu nozīmi.

ATSAUCES

- ¹ Ковалевская В. Б. Поясные наборы Евразии IV–IX вв. Пряжки. // Археология СССР. Свод археологических источников. Вып. E1-2. – Москва, 1979.
- ² Butenas E. Sagtys iš Rytu Lietuvos pilkapiu (tipai, paskirtis) // Lietuvos archeologija. – Vilnius, 1999. – Nr. 18. – P. 37–56.
- ³ Madyda-Legutko R. Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum // BAR international Series 360. – 1986.
- ⁴ Urtāns V. Senākie depoziēti Latvijā (līdz 1200. gadam). – Rīga, 1977. – 142.–145. lpp.
- ⁵ Bitner-Wróblewska A., Ciglis J., Radiņš A. Latvijas arheoloģiskās senlietas Polijas krātuvēs. Zabytki łotewskie w zbiorach polskich. – Rīga, 2005. – XII tab: 20.
- ⁶ Ciglis J. Daži latgaļu etniskās vēstures jautājumi // Cauri gadsimtiem. Latvijas Vēstures muzeja raksti. – Rīga, 2000. – 7. laid. – 130. lpp.
- ⁷ Šnore E. Kivtu kapulauks. – Rīga, 1987. – VIII tab.
- ⁸ Шноре Э. Нукшинский могильник. – Рига, 1957. – Табл. 2.
- ⁹ Kuniga I. Kristapiņu kapulauks. – Rīga, 2000. – 178. lpp.
- ¹⁰ Шноре Э. Нукшинский могильник. – С. 105,120.
- ¹¹ Urtāns V. Kalniešu otrais kapulauks // Latvijas PSR Vēstures muzeja raksti. Arheoloģija. – Rīga, 1962. – 75. lpp.
- ¹² Turpat – 52., 53. lpp.
- ¹³ Minajeva T. M. Zwei Kurgane aus der Wölkerwanderungszeit bei dem Station Šipovo // Eurasia Septentrionalis Antiqua. – Helsinki, 1929. – Bd. IV. – S. 194–209.
- ¹⁴ Urtāns V. Senākie depoziēti Latvijā (līdz 1200. gadam). – 162., 163. lpp.

THE BELT BUCKLES IN EASTERN LATVIA IN THE 5TH – 9TH CENTURIES

SUMMARY

The article discusses belt buckles in eastern Latvia in the 5th – 9th centuries. Overall from the period under discussion there are 160 – 170 belt buckles known from the Selonian monuments, taking into account also the material from the burials of the Semgalians in Katlakalns and Pļavniekkalns. Belt buckles are divided according to the geometrical moulding of the bow. Further on buckles are subdivided into types. There are four main basic groups in this classification: I group – round buckles, II group – oval, III group – segment shaped and IV group – quadrangular buckles.

There are not many buckles representing the first group; only two samples are known, both dating back to the 4th -6th century.

II group consists of oval buckles. According to the shape of the mould of the bow they are subdivided into several more types. The 1st type – with approximately the same width of the round-cut bow. The 2nd type – with round or slightly chopped and thicker front part. (Fig. 1: 1-2, 5-8). The 3rd type is similar to the 2nd – thicker, chopped front part with a clean cut point in the middle. (Fig. 1: 14). The 4th type – with a rhombic bow. (Fig. 1: 3, 4, 9). The 5th type – with a flattened bow. (Fig. 1: 10, 11, 16; Fig. 3: 10). The 6th type – with a vertically directed rectangular bow. (Fig. 1: 15). The 7th type – with a flattened, incurved front part of the buckle or kidney-shaped buckles (Fig. 1: 12-13). In general, the buckles of the II group could be dated back to the 5th -6th century, only the buckles representing the 7th type still existed up to the 8th century.

III group consists of buckles with a segment shaped bow (Fig. 3: 1). The buckles from this group are very simple – made of iron. The second type representatives are buckles with an oval front part and a specially formed bar that is moulded together with the bow and is provided for attaching the spike (Fig. 3: 2). The third type of buckles is somewhat similar to the buckles from II group 5th type buckles. They have specially moulded bars in the back part, whereas the front part of the bow is oval and incurved (Fig. 3: 3-5). Characteristic of the buckles of the fourth type are quadrangular projections on the sides near the bar (Fig. 3: 8, 11, 4; Fig. 4: 6). The buckles belonging to the fifth type are recognized from the extensions in both sides of the buckle that resemble bent extensions of the bar (Fig. 3: 9, 12, 13; Fig. 4: 1-5). Most part of these buckles comes alongside with luxurious belts with rich bronze bindings. In general these belts date back to the 6th-8th century, except for the first type, as this buckle comes from the 4th -5th century.

IV group is composed of quadrangular buckles, which are divided into three types: buckles of the 1st type with rounded corners and concavities (Figs 8, 9). The 2nd type – buckles with straight back and slightly broadened front part (Fig. 3: 6-7). The 3rd type buckles are recognized by incurved front. The 4th group represents the majority of the buckles; they are dated with the 7th -9th century. An exception is a sample found at *Pilda Nukša* burial which dates back to the 11th century.

THE BELT BUCKLES IN EASTERN LATVIA IN THE 5th-9th CENTURIES

SUMMARY

The article discusses belt buckles in eastern Latvia in the 5th-9th centuries AD. The author analyzes the archaeological material from the period and divides it into four main groups: I - oval, II - rounded, III - trapezoidal, and IV - quadrangular. The author also discusses the dating of the buckles and their relationship to the material from the burials of the Samogitians in Katalakiai and Plovskiai. The author concludes that the buckles in eastern Latvia in the 5th-9th centuries AD are very similar to those found in the period under discussion in the 160-170 belt buckles known from the Samogitians, taking into account also the material from the burials of the Samogitians in Katalakiai and Plovskiai. Belt buckles are divided according to the geometrical moulding of the bow. Further on buckles are subdivided into types. There are four main basic groups in this classification: I group - round buckles, II group - oval, III group - segment shaped and IV group - quadrangular buckles.

There are not many buckles representing the first group; only two samples are known, both dating back to the 4th-6th century.

II group consists of oval buckles. According to the shape of the mould of the bow they are subdivided into several more types. The 1st type - with approximately the same width of the round-out bow. The 2nd type - with round or slightly chopped and thicker front part (Fig. 1: 1-2, 2-8). The 3rd type is similar to the 2nd - thicker, chopped front part with a clean cut point in the middle (Fig. 1: 14). The 4th type - with a rhombic bow (Fig. 1: 3, 4, 9). The 5th type - with a flattened bow (Fig. 1: 10, 11, 16). The 6th type - with a vertically directed rectangular bow (Fig. 1: 12). The 7th type - with a flattened, incurved front part of the buckle or kidney-shaped buckles (Fig. 1: 12-13). In general, the buckles of the II group could be dated back to the 5th-6th century, only the buckles representing the 7th type still existed up to the 8th century.

III group consists of trapezoidal buckles. According to the shape of the mould of the bow they are subdivided into several more types. The 1st type - with rounded corners and concave (Fig. 8, 9). The 2nd type - buckles with straight back and slightly bevelled front part (Fig. 3: 6-7). The 3rd type buckles are recognized by incurved front part. Group IV represents the majority of the buckles; they are dated with the 7th-9th century. An exception is a sample found as a hoard in the district which dates back to the 11th century.

IV group is composed of quadrangular buckles which are divided into three types: buckles of the 1st type with rounded corners and concave (Fig. 8, 9). The 2nd type - buckles with straight back and slightly bevelled front part (Fig. 3: 6-7). The 3rd type buckles are recognized by incurved front part. Group IV represents the majority of the buckles; they are dated with the 7th-9th century. An exception is a sample found as a hoard in the district which dates back to the 11th century.

The author analyzes the archaeological material from the period and divides it into four main groups: I - oval, II - rounded, III - trapezoidal, and IV - quadrangular. The author also discusses the dating of the buckles and their relationship to the material from the burials of the Samogitians in Katalakiai and Plovskiai. The author concludes that the buckles in eastern Latvia in the 5th-9th centuries AD are very similar to those found in the period under discussion in the 160-170 belt buckles known from the Samogitians, taking into account also the material from the burials of the Samogitians in Katalakiai and Plovskiai. Belt buckles are divided according to the geometrical moulding of the bow. Further on buckles are subdivided into types. There are four main basic groups in this classification: I group - round buckles, II group - oval, III group - segment shaped and IV group - quadrangular buckles.

There are not many buckles representing the first group; only two samples are known, both dating back to the 4th-6th century.

II group consists of oval buckles. According to the shape of the mould of the bow they are subdivided into several more types. The 1st type - with approximately the same width of the round-out bow. The 2nd type - with round or slightly chopped and thicker front part (Fig. 1: 1-2, 2-8). The 3rd type is similar to the 2nd - thicker, chopped front part with a clean cut point in the middle (Fig. 1: 14). The 4th type - with a rhombic bow (Fig. 1: 3, 4, 9). The 5th type - with a flattened bow (Fig. 1: 10, 11, 16). The 6th type - with a vertically directed rectangular bow (Fig. 1: 12). The 7th type - with a flattened, incurved front part of the buckle or kidney-shaped buckles (Fig. 1: 12-13). In general, the buckles of the II group could be dated back to the 5th-6th century, only the buckles representing the 7th type still existed up to the 8th century.

III group consists of trapezoidal buckles. According to the shape of the mould of the bow they are subdivided into several more types. The 1st type - with rounded corners and concave (Fig. 8, 9). The 2nd type - buckles with straight back and slightly bevelled front part (Fig. 3: 6-7). The 3rd type buckles are recognized by incurved front part. Group IV represents the majority of the buckles; they are dated with the 7th-9th century. An exception is a sample found as a hoard in the district which dates back to the 11th century.

IV group is composed of quadrangular buckles which are divided into three types: buckles of the 1st type with rounded corners and concave (Fig. 8, 9). The 2nd type - buckles with straight back and slightly bevelled front part (Fig. 3: 6-7). The 3rd type buckles are recognized by incurved front part. Group IV represents the majority of the buckles; they are dated with the 7th-9th century. An exception is a sample found as a hoard in the district which dates back to the 11th century.

BAIBA DUMPE

AGRĀ NEOLĪTA KERAMIKAS REKONSTRUKCIJAS

Lai pēc iespējas labāk ilustrētu agrā neolīta kultūru, kā arī popularizētu Latvijas bagātīgās keramikas kolekcijas, raksta autorei tika uzticēts izgatavot vairākas neolīta keramikas rekonstrukcijas. Tā kā šāds darbs Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā tika veikts pirmo reizi, turpmākā izklāstā sniegts neliels ieskats darba gaitā un rezultātos.

Keramikas kolekcijas

Latvijas agrā neolīta dzīvesvietās iegūtā keramika pieder Narvas kultūrai, kuras izplatība laika posmā līdz ķemmes un bedrīšu keramikas kultūras ienākšanai konstatējama Latvijas austrumu daļā un Igaunijas teritorijā. Tas ir senākais šobrīd zināmais keramikas veids Austrumbaltijā.

Rekonstrukciju veidošanai tika izraudzīti paraugi no divām agrā neolīta keramikas kolekcijām, kas glabājas Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krātuvē (līdz 2003. gadam – LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas materiālu krājums).¹ Osas apmetnē iegūtā keramika datēta ar laiku 5620.–5370. kal. g. pr. Kr. (Ri-272: 6533±120); 4690.–4490. kal. g. pr. Kr. (LE-850: 5730±70).² Savukārt Zvejsalu keramika tapusi laikā, kad Latvijā jau ienākuši ķemmes un bedrīšu keramikas darinātāji, – 3770.–3630. kal. g. pr. Kr. (TA-395: 4905±70).³ Tādējādi ar šiem keramikas paraugiem zināmā mērā būtu iespējams ilustrēt Narvas kultūras keramikas attīstību Austrumlatvijā.

Osas apmetnes keramikas kolekcija veidota Franča Zagorska vadīto izrakumu laikā no 1963.

līdz 1982. gadam.⁴ Osas apmetne atrodas Lubāna ezera ieplakas ziemeļu daļā, Aiviekstes labā krasta pietekas Piestiņas krastā. 1964. un 1969. gada izrakumos pirmo reizi tika iegūta tik bagātīga un daudzveidīga agrā neolīta keramika, kas ļāva apkopot un novērtēt visus agrākos šī perioda keramikas atradumus Latvijā un dot tiem Osas tipa keramikas nosaukumu. Divi pilnībā restaurēti trauki no šīs kolekcijas atrodas muzeja pastāvīgajā ekspozīcijā un pagaidām ir vienīgie, kas plašākam interesentu lokam sniedz reālu priekšstatu par senāko keramiku Latvijas teritorijā. To zīmējumi publicēti F. Zagorska rakstā “Agrais neolīta laikmets Latvijas austrumdaļā”.⁵ Daudzpusīgs keramikas apskats atrodams kā minētajā rakstā, tā arī F. Zagorska 1967. gadā aizstāvētajā disertācijā vēstures zinātņu kandidāta grāda iegūšanai “Agrais un attīstītais neolīts Latvijas PSR austrumdaļā”.⁶

Zvejsalu apmetnē arheoloģiskie izrakumi Ilzes Lozes vadībā veikti 1962.–1969. gadā.⁷ Agrā neolīta slānis tur atklāts 1969. gadā. Zvejsalu apmetne atrodas Lubāna ezera ieplakas dienvidaustrumu daļā, Maltas upes labajā krastā. Keramikas kontekstā šī apmetne ievērojama ar to, ka tajā atrasti divu neparasti labi saglabājušos trauku fragmenti. Neskatoties uz salīdzinoši vēlo datējumu, I. Loze minēto kultūrlāni un tajā atrasto keramiku attiecina uz agro neolītu, vadoties no kaula un raga rīku tipoloģiskās analīzes, kā arī pieminekļa kopējās stratigrāfijas.⁸ Informācija par šo trauku iegūšanas apstākļiem, kā arī abu trauku daļējas grafiskās rekonstrukcijas atrodamas I. Lozes publikācijās.⁹

Narvas kultūras keramikas vispārējās iezīmes

Arheologu viedoklis par to, kādas pazīmes vislabāk raksturo Narvas kultūras keramiku, bijis mainīgs, saistīts ar jaunu arheoloģisko pieminekļu atklāšanu, jauniem to datējumiem un interešu loku, kas raksturīgs katra pētnieka darbības laukumam. Tas atspoguļojas arī pašreizējos Austrumbaltijas vadošo arheologu uzskatos par Narvas kultūras telpisko un hronoloģisko izplatību.

Divdesmitā gadsimta piecdesmitajos gados Igaunijā uzsāktā neolīta apmetņu (Narva–Rīgikila (*Riigiküla*) I, II, III, Narva (*Narva Joaoru*), Kepa (*Kõpu*) un Akali) izpēte deva pietiekamu materiālu Narvas tipa keramikas kompleksa izdalīšanai un tā raksturīgāko pazīmju noteikšanai. Arheologi Ņina Gurina un Lembits Jānits vairākās publikācijās snieguši plašāku Narvas tipa keramikas apskatu, ietverot arī dažus tehnoloģijas jautājumus.¹⁰ Šiem atklājumiem sekoja Narvas tipa keramikas apzināšana arī Latvijas neolīta keramikas kolekcijās un jauni agrā neolīta keramikas atradumi (Iča, Osa, Zvidze, Zvejsalas, Lisiņas upe, Lielais Ludzas ezers, Dviete). Igaņu pētnieki Narvas tipa keramiku vienmēr skatījuši kontekstā ar ķemmes un bedrīšu keramiku, tādēļ keramikas raksturojumā uzmanība parasti vērsta uz šo keramikas veidu atšķirīgajām iezīmēm. Šāda pieeja ir arī arheologa Aivara Krīskas veiktajā pētījumā par neolīta keramikas tehnoloģiju.¹¹

Jau pieminēti Franča Zagorska un Ilzes Lozes pētījumi saistībā ar Osas un Zvejsalu keramiku. Līdz ar jaunu agrā neolīta keramikas kolekciju veidošanu I. Loze turpinājusi klasificēt Narvas tipa keramikas trauku formas un ornamentu, kā arī vairākkārt mēģinājusi iezīmēt Narvas kultūras hronoloģiskās un telpiskās robežas.¹² Latvijas, tāpat kā Igaunijas arheoloģijā dominē viedoklis par Narvas kultūru kā tieši agrajam neolītam raksturīgu, pieļaujot tās pastāvēšanu arī vidējā neolīta sākumā.¹³ Līdz ar to Narvas tipa keramika tiek aplūkota tikai šī perioda ietvaros. Atšķirīga pieeja Narvas kultūras definēšanai ir Lietuvas arheologiem, kuru darbos tā interpretēta kā plašāka arheoloģisko kultūru kopība, kas aptver Igauniju, Latviju, Lietuvas ziemeļrietumu un ziemeļaustrumu daļu un iesniedzas arī Krievijas un Baltkrievijas teritorijā, turklāt hronoloģiski tiek aplūkota līdz pat bronzas laikmeta sākumam.¹⁴ Latvijas agrā neolīta keramikas kontekstā nozīmīgi ir arheoloģes Rimutes Rimantienes pētījumi Sventājas (*Šventoji*) apmetnēs, kur iegūta labi saglabājusies keramika.¹⁵ Lietuviešu zinātniece uzsver, ka tieši keramikas tehnoloģija ir īpaši svarīga pazīme Narvas kultūras noteikšanai, tādēļ viņas publikācijās

nozīmīga vieta ierādīta veidmasas sastāva un kārtu savienojuma veida noteikšanai.

Vairumā pētījumu par svarīgām, agrajā neolītā Narvas kultūras keramikai tipiskām tiek uzskatītas šādas pazīmes:

1. Viegla, poraina keramikas drumstala,¹⁶ t. i., veidmasa ar gliemežvāku un augu izcelsmes organisko vielu piejaukumu. Ar veidmasas īpašībām saistīta arī keramikas krāsa, kas variē no tumši pelēkas, pat melnas līdz netīri dzeltenai.
2. Pastāv divi trauku veidi – smaldibena podi un garenas bļodiņas.
3. Trauku sienas augšdaļā vertikālas vai to profilējums neliels, augšmalas noapaļotas, vienādā biezumā ar sienām vai plānākas.
4. Podu dibena smailes risinājums divējāds – šaura pagarināta vai plata koniska, īpaši raksturīgs dibena lejasdaļas aizpildījums; bļodiņām – dibens biežāks par sienām.
5. Vairumam trauku iekšējo un nereti arī ārējo virsmu klāj vienmērīgs švīkājums, bet daļa keramikas ir ar ļoti gludu virsmu.
6. Keramikas ornamentācija pieticīga, rotāta galvenokārt podu augšdaļa, tomēr rotājuma elementi visai daudzveidīgi – bedrītes, dūrieni, plānu dažāda garuma ķemmīšu iespaidumi, gravētas un iespiestas līnijas.

Jāpiebilst, ka tieši rotājuma elementu variācijas visbiežāk ir pamatā šīs arheoloģiskās kultūras lokālo grupu noteikšanai.

Agrākajās publikācijās par Narvas keramikai tipiskiem uzskatīti arī trauku lāpīšanai izurbtie caurumiņi, tomēr jāatzīst, ka šīs keramikas labošanas veids pazīstams vēl citās kultūrās un sastopams līdz pat mūsu dienām, tādēļ nebūtu uzskatāms par keramikas tipu raksturojošu pazīmi.

Daži pētnieki bez minētajām pazīmēm uzmanību pievēršusi keramikas izgatavošanas teknikai. Jau Ņ. Gurina, publicējot Narvas (Rīgikilas) apmetņu materiālus, pamanījusi un kā īpašu Narvas keramikas pazīmi uzsvērusi U veida savienojuma jeb grīstes tehnikas (*техника налена*) lietojumu.¹⁷ Daudz mazāk šai keramikā redzami N veida savienojumi (*техника подлена*). A. Krīska, pamatojoties uz Narvas lejteces agrā neolīta apmetņu materiāliem, noteicis, ka veidmasas kārtas pārsvarā savienotas U veidā, bet sastopams arī N veida savienojums un tā varianti. Minētais autors uzskata, ka trauku dibeni veidoti no vienas māla pikas.¹⁸ Gan šie, gan citi autori keramikas tehniku raksturošanai izmanto galvenokārt veidmasas kārtu savienojuma vietu izskatu. Ņ. Gurina un A. Krīska precizējuši arī veidmasas kārtu platu-

mu – Narvas tipa keramikai tas ir neliels – vidēji 1,5 centimetri.

Neolīta keramikas tehnoloģisko jautājumu risināšanā nozīmīgs ir salīdzinājums ar Latvijas vidējā neolīta poraino keramiku, īpaši Rietumlatvijas vidējā neolīta dzīvesvietās atrodamo Sārnates tipa keramiku, kuras tehnoloģija šobrīd labāk izpētīta.¹⁹ Lai gan Rietumlatvijas un Lietuvas materiāli pārstāv vēlāku laika posmu un kopumā veido savdabīgu keramikas grupu, restaurētie un rekonstruētie trauki, kā arī keramikas detalizētā izpēte ļauj konstatēt diezgan daudz kopīgu iezīmju ar Austrumlatvijas agrā neolīta keramiku (veidmasas sastāvs, trauku veidi, podu dibenu formas, virsmas apstrāde, atsevišķi rotājuma elementi).

Tradicionāli ar Narvas tipa keramiku tiek salīdzināta Ertebeles (*Ertebølle*) keramika, kas apskatāmajā laika posmā izgatavota Dānijā un Zviedrijas dienvidos.²⁰ Tās tehnoloģija ir labi izpētīta un līdztekus analogijām trauku veidos un ornamentā (smaildibena podi, garenas bļodiņas, daudz nerotātu trauku, dūrienveida un krustojošos līniju rotājums) ļauj saskatīt līdzības arī izgatavošanas tehnikā (šauras veidmasas kārtas, U un N veida savienojumi).

Paralēles Latvijas agrā neolīta keramikai austrumu virzienā tiek meklētas Daugavas augšteces apvidū, kur, pamatojoties uz Rudņas Sertejas (*Рудня Сертейская*) apmetnē iegūto materiālu, īpaši keramiku, krievu arheologs A. Mikļajevs izdalījis Rudņas kultūru.²¹ Minētais pētnieks reģiona arheoloģisko kultūru pēctecību pamatojis tieši uz keramikas pētījumiem, tomēr autora keramikas tehnoloģijas interpretācija ir savdabīga, dažkārt acīmredzami kļūdaina.

Darbu secība, metodes

Lai izgatavotu kvalitatīvas keramikas rekonstrukcijas, bija jāformulē šāda darba galvenie kritēriji:

1. Trauku grupai kopumā jārada priekšstats par Narvas kultūras keramiku Latvijā.
2. Rekonstruēšanai izvēlētajiem priekšmetiem jābūt raksturīgiem konkrētās agrā neolīta dzīvesvietas keramikai.
3. Jaundarinājumu izpildījuma kvalitātei jāļauj novērtēt ārējā izskata detaļas, kas atbilstu senajiem paraugiem, – formas nianses, rotājumu, virsmas apstrādi.
4. Rekonstrukciju izgatavošanai jālieto senajām metodēm analogiski darba paņēmieni, kas spētu radīt maksimālo iespējamo atbilstību oriģinālam.

Darbs pie rekonstrukcijām tika veikts vairākos posmos.

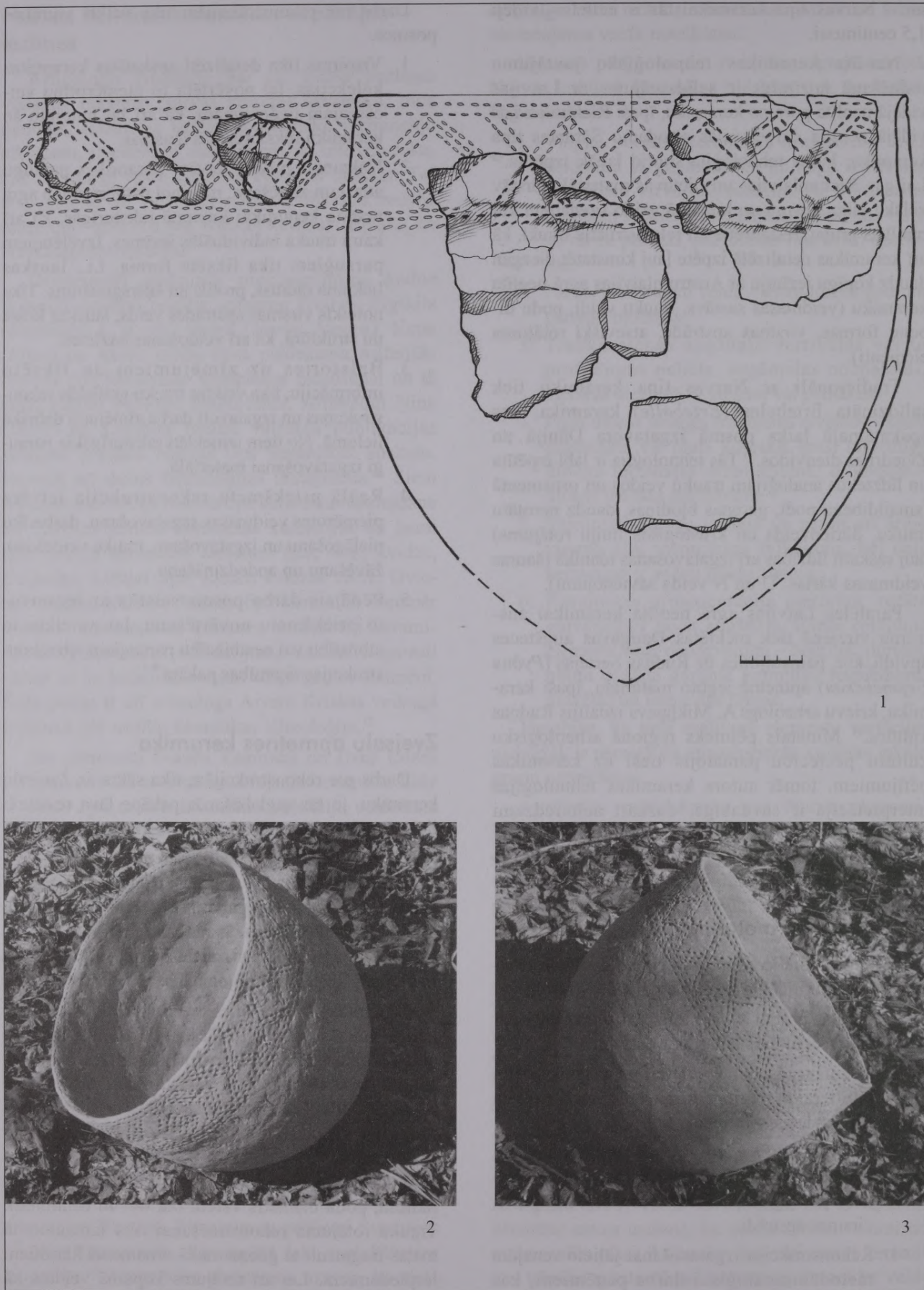
1. Vispirms tika detalizēti apskatītas keramikas kolekcijas, lai novērtētu to piemērotību veicamajam uzdevumam, kā arī lai noteiktu šo keramiku raksturojošās īpašības.
2. Nākamais posms ietvēra keramikas paraugu atlasīšanu un zīmēšanu, mēģinot uztvert tiklab agrā neolīta keramikai kopumā raksturīgās, kā arī katra trauka individuālās iezīmes. Izvēlētajiem paraugiem tika fiksēta forma, t.i., lauskas liekuma rādiuss, profils un šķērsriezums. Tika noteikts virsmas apstrādes veids, lauskas krāsa un struktūra, kā arī veidošanas pazīmes.
3. Balstoties uz zīmējumiem un fiksēto informāciju, tika veiktas trauku grafiskās rekonstrukcijas un izgatavoti darba zīmējumi dabiskā lielumā. No tiem izmeklēti raksturīgākie paraugi izgatavošanai materiālā.
4. Reālā priekšmetu rekonstrukcija ietvēra piemērotas veidmasas sagatavošanu, darbarīku pielāgošanu un izgatavošanu, trauku veidošanu, žāvēšanu un apdedzināšanu.
5. Pēdējais darba posms saistīts ar izgatavoto priekšmetu novērtēšanu, lai noteiktu to atbilstību vai neatbilstību paraugiem jeb rekonstrukcijas ticamības pakāpi.

Zvejsalu apmetnes keramika

Darbs pie rekonstrukcijām tika sākts ar Zvejsalu keramiku, jo tās saglabāšanās pakāpe ļāva restaurēt lielus trauka virsmas laukumus, tā atvieglojot kopējo trauka formas rekonstrukciju.

Pirmajam traukam²² saglabājusies visa augšdaļa. Trauks salūzis lielos gabalos, lauskas cietas, labi saglabājušās. Pēc grafiskās rekonstrukcijas veikšanas tas nodots restaurācijas speciālistēm, kas atjaunoja trauka augšdaļu pilnā apjomā.

Otrs trauks²³ saglabājies ievērojami sliktāk, tomēr tam ir daudz savstarpēji saderīgu fragmentu, kas ļauj noteikt trauka diametru un rotājumu, kā arī profilu gandrīz visā tā augstumā (1. att.: 1). Trūkstošā dibena daļa tika rekonstruēta, loģiski turpinot profila līniju, kā arī pēc analogijas ar trauku dibenu fragmentiem, kas atrasti citās Lubāna ezera ieplakas agrā neolīta apmetnēs.²⁴ Spriežot pēc lausku liekuma rādiusa, poda diametrs varētu būt 44–46 centimetri. Trauka rotājuma rekonstruēšanai tika izmantoti tā malas fragmenti ar ģeometriskā ornamentā kārtotiem iespaidumiem. Lai arī rotājums kopumā veidots kā ģeometrisku figūru josla, ko norobežo iespaidumu rindas, tam nepiemīt izteikta regularitāte. Kā redzams

1. att. Zvejsalu apmetnes pods: 1 – trauka formas un ornamenta rekonstrukcija; 2 – trauka iekšpusē redzamās kārtu savienojuma vietas; 3 – vāļītes piesitienu pēdas uz poda virsmas

no saglabājušajiem fragmentiem, rombu motīvi tiek brīvi variēti, aizpildot laukumu starp horizontālajām joslām.

Lausku lūzumos redzamas rupjas šķiedrainas organisko vielu paliekas, kā arī daudz smalcinātu gliemežvāku, tādēļ veidmasa tika gatavota, izmantojot mālus un gliemežvākus tilpuma proporcijās 1:1, kā arī piejaucot masai zāli tik daudz, cik vien to ļāva veidošanas īpašības. Kopumā veidmasas recepti varētu rakstīt – māli: rupji gliemežvāki: zāle – 2:2:1. Zāle kā piemaisījums veidmasai lietota, lai izmēģinātu izteikti rupja un šķiedraina materiāla īpašības liela, masīva poda veidošanā.

Trauks tika izgatavots, sākot ar dibena smaili, lietojot U jeb grīstes tehniku, jo šīs tehnikas pazīmes bija vērojamas lausku lūzumā. Tādā veidā, kopējot oriģinālu, tika atdarināts sienu uzbiezējums kārtu savienojuma vietās (1. att.: 2). Formas veidošanai, ārējās virsmas nolīdzināšanai un blīvēšanai tika lietota tā saucamā laktiņas un lāpstiņas tehnika – trauka siena placināta ar koka vālīti, no iekšpuses atbalstot to ar roku. Vālītes piesitieni uz trauka veido nelielas plaknes, kas labi novērojamas slīdošā gaismā (1. att.: 3). Šīs tehnikas pēdas ir redzamas uz abu Zvejusalu apmetnes podu fragmentiem. Jāsecina, ka tik rupjas veidmasas traukam kā rekonstruējama šādā veidā iespējams panākt ļoti gludu virsmu. Trauka iekšpuse gludināta ar bērza tāsi, tādējādi iegūstot līdzenu virsmu un saglabājot virsmas pacēlumu kārtu savienojuma vietās. Rotājums veidots ar koka gabaliņa šķautni, kuras iespaidumi atbilda uz keramikas paraugiem redzamajiem.

Osas apmetnes keramika

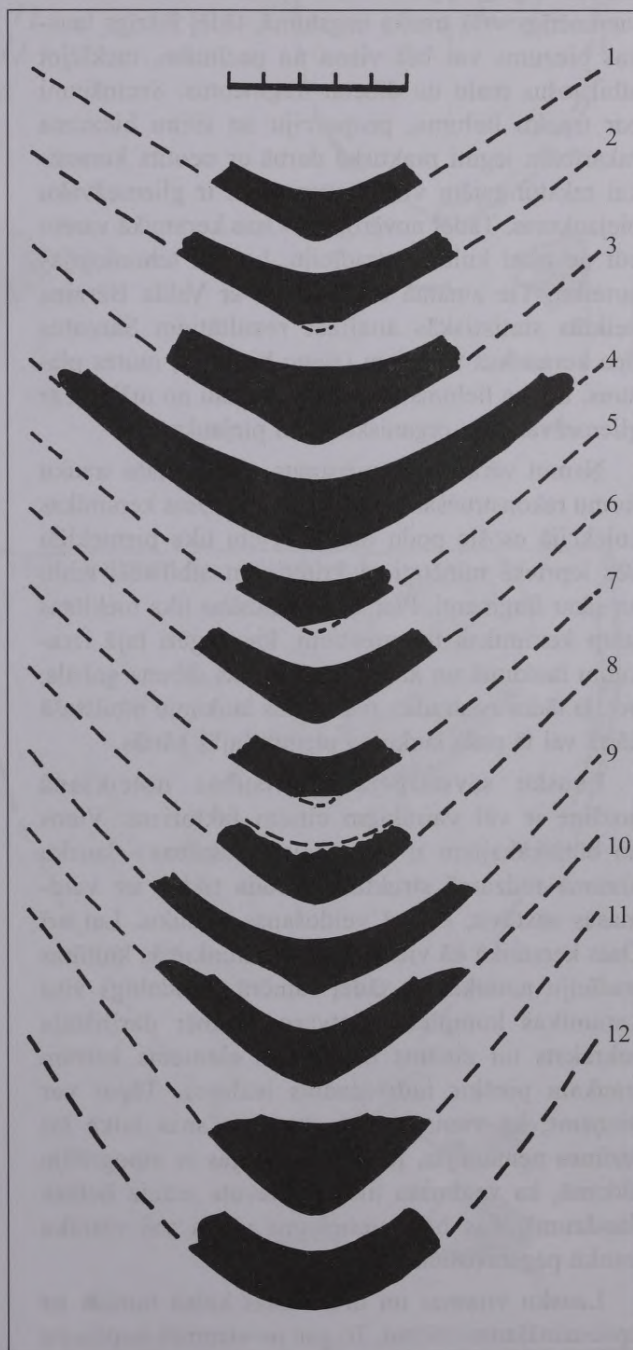
Trauku veidi, to formas

Darbs ar Osas apmetnes keramiku bija ievērojami sarežģītāks keramikas kolekcijas lielā apjoma (tajā ir 5700 keramikas vienību), kā arī lausku relatīvi mazo izmēru dēļ. Zināms, ka agrā neolīta keramikā pastāv divu veidu trauki – smaildibena podi un garenas bļodiņas (nevar gan droši apgalvot, ka nepastāv vēl kādi trauku veidi, līdzīgi kā nelielās apaļdibena bļodiņas Zvidzes apmetnes keramikā). Vispirms tika apskatītas podu, tad bļodiņu formas.

Podu sānu fragmentu vienmērīgais un salīdzinoši nelielais izliekums liecina, ka tiem nav raksturīgs ļoti izteikts sānu profilējums. Tādēļ kā galvenie, trauka formu noteicošie elementi jāuztver malas un dibena veidojums. Rekonstruēšanai tika meklēti tādi trauku malu gabali, kas būtu ne tikai raksturīgi ārējā izskata ziņā, bet arī ļautu precizēt trauka augšdaļas profilu. Trauka mutes atvērumu nosaka tā malas leņķa attiecība pret horizontāli, bet lauskas liekuma

rādiuss – tā diametru. Vēlams, lai malas gabala augstums būtu pietiekami liels, lai varētu novērtēt poda sānu profilējumu.

Pēc podu malu fragmentiem iespējams rekonstruēt trauka augšmalas atvērumu un plecu daļu, bet tikai retos gadījumos lauskas ir tik lielas, lai būtu iespējams noteikt poda augstumu. Zināmu priekšstatu par to var iegūt, salīdzinot podu dibenu fragmentu atvēruma leņķus (2. att.). Kolekcijā pavisam izdevās konstatēt 12 podu dibenu gabalus, kam iespējams to fiksēt. Visi dibeni sākas ar vairāk vai mazāk iz-

2. att. Osas keramikas podu dibenu profili

teiktu smaili. Tikai viens veidots noapaļoti, tomēr tā atvērums leņķis ir pats šaurākais no esošajiem paraugiem. Tas var liecināt par šī fragmenta piederību šauram un dziļam traukam. Turpretī lēzena dibena smaile, iespējams, piederējusi platākam un seklākam podam. Par trauku proporcijām liecina arī lausku biežums. Pods, kam ir salīdzinoši liels diametrs, bet diezgan plānas sienas, visticamāk, būs proporcionāli seklāks nekā trauks ar biežām, masīvām sienām, bet nelielu diametru. Apskatot podu sānu un dibenu gabalus, neapstiprinājās dažās agrā neolīta keramikas grafiskajās rekonstrukcijās redzamā masivitāte trauku apakšējā daļā.²⁵ Vērtējot trauku malu, sānu un dibenu biežumu, jāsecina, ka podiem tas ir samērā vienmērīgs visā trauka augstumā, tādēļ līdzīgs lauskas biežums var būt viena no pazīmēm, meklējot atbilstošus malu un dibenu fragmentus. Secinājumi par trauku lieluma, proporciju un sienu biežuma sakarībām iegūti praktiskā darbā ar neolīta keramikai raksturīgajām veidmasām, kam ir gliemežvāku piejaukums. Tādēļ novērojumi Osas keramikā varētu būt ne tikai kultūras tradīciju, bet arī tehnoloģijas noteikti. Tie zināmā mērā sakrīt ar Valda Bērziņa veiktās statistiskās analīzes rezultātiem Sārnavas tipa keramikas traukiem (sienu biežums, mutes plātums, trauka lielums),²⁶ kas arī darināti no māliem ar gliemežvāku un organisko vielu piejaukumu.

Nemot vērā šos apsvērumus, par pamatu trauku formu rekonstruēšanai tika izraudzīti Osas keramikas kolekcijā esošie podu dibeni. Tiem tika piemeklēti pēc iepriekš minētajiem kritērijiem atbilstoši malu un sānu fragmenti. Piemērotas lauskas tika meklētas starp keramikas fragmentiem, kas iegūti tajā izrakumu laukumā un kārtā, kurā atrasts dibena gabals, bet, ja tādas neatradās, tad blakus laukumā atbilstošā kārtā vai tā paša laukuma piegulošajās kārtās.

Lausku savstarpējas atbilstības noteikšanā nozīme ir vēl vairākiem citiem faktoriem. Viens no būtiskākajiem ir drumstalas īpatnības – lausku lūzumā redzamā struktūra norāda tiklab uz veidmasas sastāvu, kā arī veidošanas tehniku. Lai arī Osas keramikā kā viens, tā otrs ir konkrētās kultūras tradīciju noteikts un tādēļ samērā viendabīgs visa keramikas kompleksa ietvaros, tomēr darinātāja rokkraksts un zināms nejaušības elements katram traukam piešķir individuālas iezīmes. Tāpat var pieņemt, ka viena trauka izgatavošanas laikā šīs iezīmes nemainījās, jo pēc analogijas ar etnogrāfiju jādomā, ka veidmasa tika sagatavota uzreiz lielākā daudzumā, kas bija pietiekams viena vai vairāku trauku pagatavošanai.

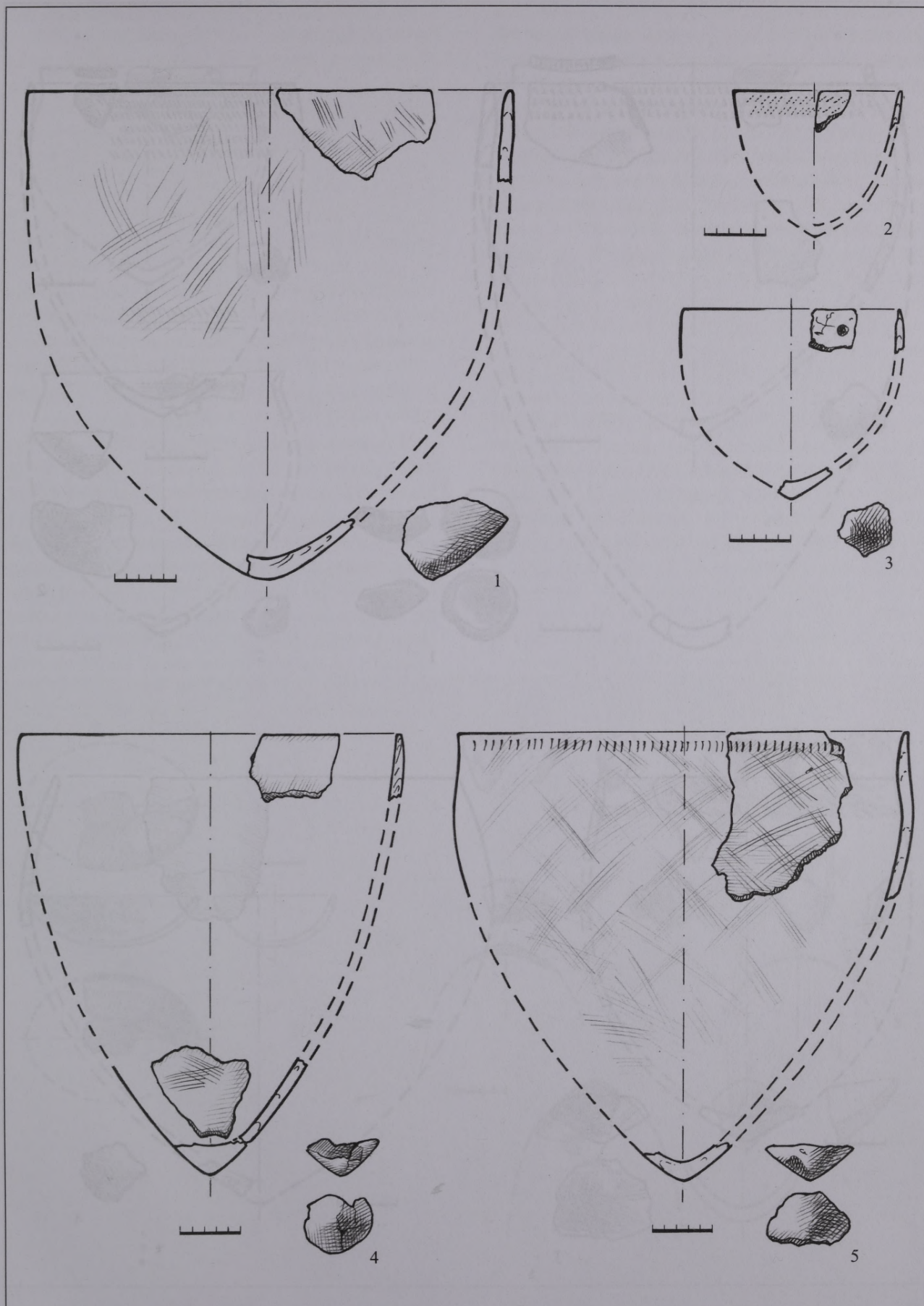
Lausku virsmas un drumstalas krāsa norāda uz apdedzināšanas režīmu. To gan ne vienmēr iespējams noteikt trauka lietošanas laikā radušos izmaiņu dēļ.

Savukārt tieši lietošanas pazīmes nereti palīdz noteikt podu sānu fragmentu novietojumu trauka sienā.²⁷

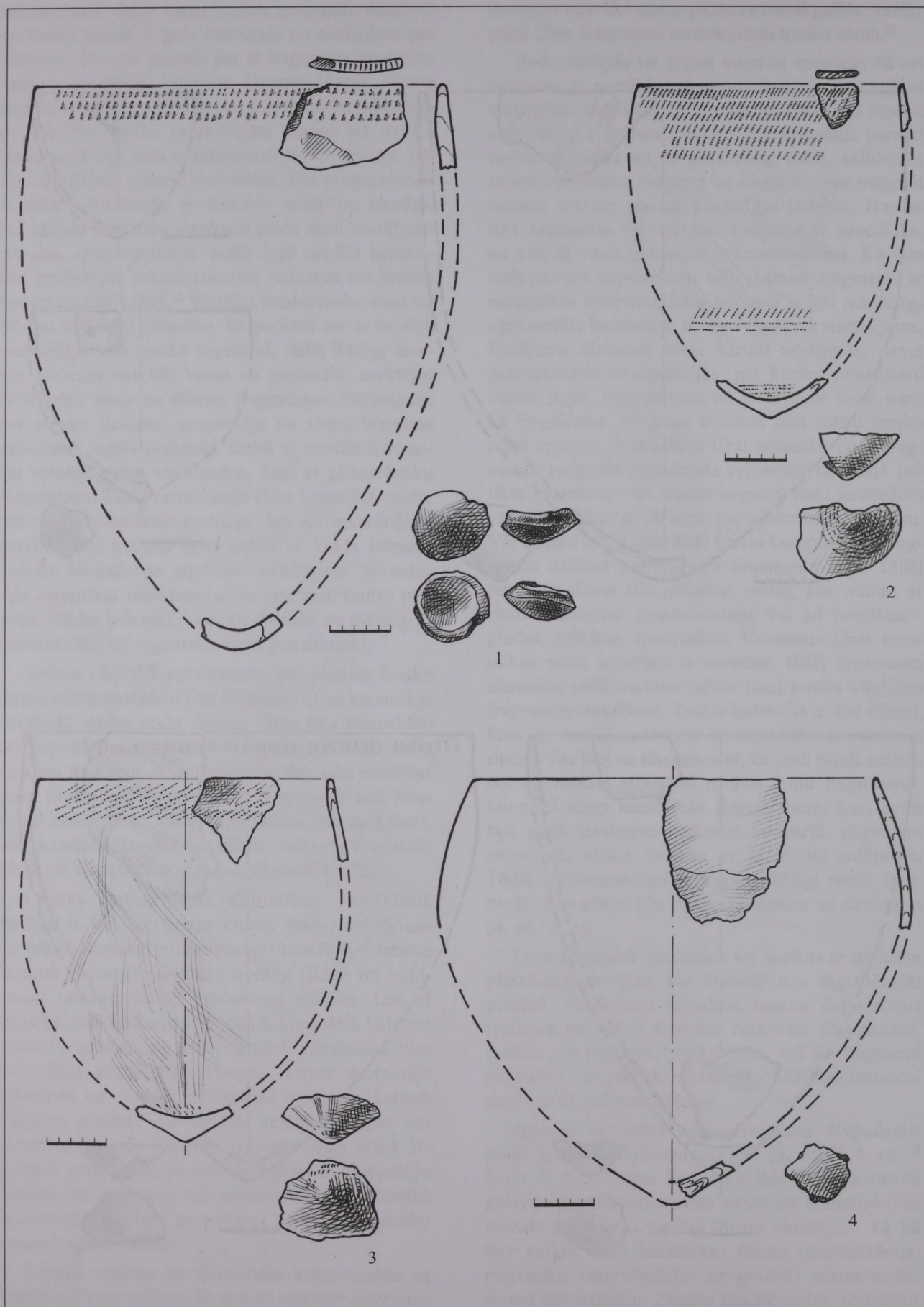
Podu iekšējās un ārējās virsmas apstrāde, kā arī rotājums ir nozīmīgi elementi lausku savstarpējas atbilstības noteikšanai. Trauku iekšpusē un ārpusē redzamais švīkājums visam priekšmetam parasti veikts ar vienu un to pašu rīku, tādēļ, salīdzinot svītru intensitāti, platumu un biežumu, var mēģināt noteikt vienam podam piederīgas lauskas. Narvas tipa keramikai raksturīgais rotājums ir specifisks, ne visi tā veidi pakļaujas rekonstruēšanai. Kā šim uzdevumam nepiemēroti bija jāatmet fragmenti ar neregulāru rotājumu, kāds kopumā ir ļoti raksturīgs agrā neolīta keramikai, bet nav droši rekonstruējams. Rotājuma elementi bieži kārtoti vēstījošās, nevis ģeometriskās kompozīcijās, par kurām priekšstatu varētu iegūt, tikai atrodot un savienojot visus trauka fragmentus. Mēģinot atjaunot šādi rotātu trauku pilnā apjomā, ja atrodami tikai nedaudzi poda fragmenti, rotājums priekšmeta rekonstruētajā daļā paliktu nezināms – un trauks kopumā dotu ierobežotu vai pat maldīgu priekšstatu par apskatāmo keramiku. Vēl lielāka kļūda būtu šādu brīvas kompozīcijas fragmentu uzlūkot par regulāra ornamenta daļu. Tādēļ rekonstruēšanai tika atlasītas malas, kas rotātas ar rindās kārtotiem iespaidumiem, vai arī nerotātas – gludas, švīkātas, spodrinātas. Vairumam Osas keramikas podu lejasdaļa ir nerotāta, tādēļ ornamenta elementu salīdzināšana palīdz tikai trauku augšdaļu fragmentu meklēšanā. Tomēr kolekcijā ir divi dibeni, kam ap smaili redzamas koncentrisku iespaidumu rindas. Tas ļauj ne tikai secināt, ka podi bijuši nelieli, bet arī meklēt atbilstoši rotātus malu fragmentus. Diemžēl starp keramikas fragmentiem, kas iegūti tajā pašā izrakumu laukumā un kārtā, pagaidām neizdevās atrast lauskas ar identisku rotājumu. Tādēļ rekonstrukcijai izmantoti līdzīgi rotāti fragmenti, kas atbilst pēc lauskas biežuma un struktūras (4. att.: 2, 3).

Osas keramikā atrodamas arī lauskas ar nelielām plastiskām detaļām, kas diemžēl nav saglabājušās pilnībā. Veidojumi atgādina mazus dekoratīvus izciļņus vai kāda figurāla rotājuma fragmentus, dažkārt tos papildina punktējums. Arī šie fragmenti pagaidām nav pietiekami izpētīti, tādēļ nav izmantojami trauku rekonstruēšanai.

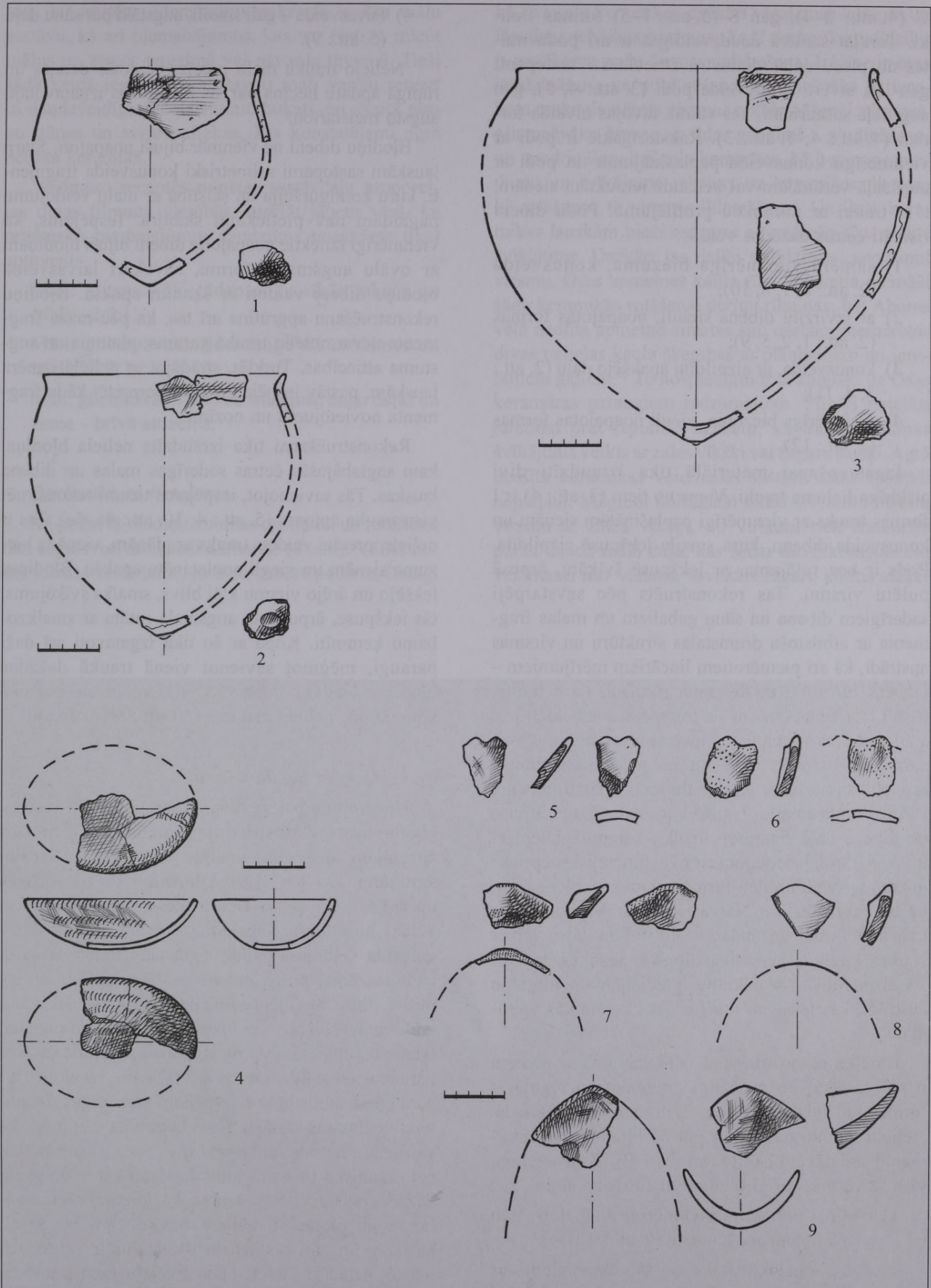
Atlases rezultātā tika izveidotas divpadsmit podu grafiskās rekonstrukcijas (3. att.;²⁸ 4. att.;²⁹ 5. att.:³⁰ 1–3). Osas keramika līdz šim raksturota galvenokārt pēc ornamenta veida un kompozīcijas, mazāk akcentētas trauku formu variācijas. Tā kā nav veikta Osas keramikas formu tipoloģizācija, pagaidām jāprobežojas ar grafiski rekonstruēto formu konstatāciju. Zīmēto trauku malas uzskatāmi parāda, ka Osas keramikā ir gan I (3. att.: 1–4) un

3. att. Osas keramika. Podu formu rekonstrukcijas pēc malu un dibenu fragmentiem

4. att. Osas keramika. Podu formu rekonstrukcijas pēc malu un dibenu fragmentiem

5. att. Osas keramika. 1-3 – podu rekonstrukcijas pēc malu un dibenu fragmentiem; 4 – bļodiņas rekonstrukcija; 5-9 – bļodiņu galu veidojuma varianti

C (4. att.: 2–4), gan S (5. att.: 1–3) formas trauki. Turklāt samērā daudzveidīgas ir arī podu mutes un plecu daļas diametru attiecības – sastopami gan ļoti atvērti piltuvveida podi (3. att.: 4, 5), gan augšdaļā sašaurināti, kas vairāk tuvojas olveida formai (4. att.: 4; 5. att.: 3). Raksturīgākie ir podi ar vienmērīgu konusveida paplašinājumu un podi ar augšdaļā vertikālām vai nedaudz ierauktām sienām, t. i., trauki ar minimālu profilējumu. Podu dibeni risināti četros dažādos veidos:

- 1) samērā vienmērīga biezuma, konusveida (2. att.: 6, 7, 8, 10);
- 2) ar izvirzītu dibena smaile, noapaļotas formas (2. att.: 1, 2, 5, 9);
- 3) konusveida, ar aizpildītu apakšējo daļu (2. att.: 3, 4, 11);
- 4) vienmērīga biezuma, viegli noapaļotas formas (2. att.: 12).

Izgatavošanai materiālā tika izraudzīti divi atšķirīga lieluma trauki. Viens no tiem (3. att.: 4) ir I formas trauks ar vienmērīgi paplašinātām sienām un konusveida dibenu, kura smaile iekšpusē aizpildīta. Pods ir bez rotājuma, ar iekšpusē švīkātu, ārpusē pulētu virsmu. Tas rekonstruēts pēc savstarpēji saderīgiem dibena un sānu gabaliem un malas fragmenta ar atbilstošu drumstalas struktūru un virsmas apstrādi, kā arī piemērotiem lineāriem mērījumiem – lauskas biezumu un liekuma rādiusu. Otra trauka (4. att.: 2) dibena un malas fragmenti piemeklēti pēc analogiskiem principiem. Nozīme ir arī rotājuma veidam, par ko runāts iepriekš. Tas ir C formas trauks ar viegli sašaurinātu augšmalu un noapaļotu dibenu, kam izvirzīta smaile. Trauka augšmala, malas ārpusē un dibena daļa rotāta ar smalku ķemmīti. Diemžēl trauka vidusdaļas rotājums ir tikai hipotētisks iepriekš minēto apsvērumu dēļ. Pirmais trauks izvēlēts tādēļ, ka tas labi raksturo Narvas kultūras keramikas lakonismu formā un apdarē. Otrs trauks tāpat ietver Narvas kultūras keramikai tipiskas iezīmes, bet tas arī atspoguļo to smalkumu, precizitāti un filigrāno apstrādi, kas īpaši raksturīga Osas keramikas vairumam.

Īlodiņu rekonstruēšana salīdzinājumā ar podiem ir sarežģītāka. To apgrūtina fragmentu neregulāras formas un lielāka dažādība šī trauku veida izskatā. Nelielu ieskatu par to var gūt no īlodiņu galu fragmentu daudzveidības (5. att.:³¹ 4–9). Konstatējami vismaz četri atšķirīgi īlodiņu malu risinājumi:

- 1) ovāla – perimetrs vienmērīgi noapaļots, gali vienā līmenī ar sānu daļu (5. att.: 4);
- 2) ovāla – galos platāks vai šaurāks izvirzījums malas pacēluma veidā (5. att.: 7, 8);
- 3) ovāla – galos divi simetriski izvirzījumi malas pacēluma veidā (5. att.: 5, 6);

- 4) laivasveida – gali smaili, augstāki par sānu daļu (5. att.: 9).

Nelielo trauku malu precīzi veidotās detaļas un rūpīgā apdare liecina par šīs keramikas izgatavotāju augsto meistarību.

Īlodiņu dibeni ne vienmēr bijuši noapaļoti. Starp lauskām sastopami asimetriski konusveida fragmenti, kuru konfigurācija un saistība ar malu veidojumu pagaidām nav pietiekami skaidra. Iespējams, ka vienmērīgi izliektie noapaļotie dibeni bijuši īlodiņam ar ovālu augšmalas formu, savukārt laivasveida īlodiņu dibeni veidoti ar šķautni apakšā. Īlodiņu rekonstruēšanu apgrūtina arī tas, ka pēc maza fragmenta nevar noteikt trauka garuma, platuma un augstuma attiecības. Turklāt, strādājot ar neliela izmēra lauskām, pastāv iespēja dažādi interpretēt kāda fragmenta novietojumu un nozīmi.

Rekonstruēšanai tika izraudzīta neliela īlodiņa, kam saglabājušās četras saderīgas malas un dibena lauskas. Tās savienojot, iespējams ticami rekonstruēt visu trauka apjomu (5. att.: 4; 10. att.: 4a, 5a). Tas ir neliels, precīzi veidots trauks ar plānām, vienāda biezuma sienām un viegli noplacinātu apakšu. Īlodiņas iekšējo un ārējo virsmu klāj blīvs, smalks švīkājums, tās iekšpuse, ārpusē un augšmala rotāta ar smalkzobainu ķemmīti. Kopā ar šo tika izgatavoti arī daži paraugi, mēģinot savienot vienā traukā dažādas īlodiņas detaļas (10. att.: 4d, 5d)³² vai izveidot trauka apjomu pēc neliela parauga (10. att.: 4b,c, 5b,c).³³

Veidmasas sagatavošana

Novērojumi par veidmasas sastāvu ir ļoti būtiski, izgatavojot rekonstrukcijas materiālā. Trūkstot speciālām analīzēm, nozīme šai darbā ir lausku struktūrai, kas novērojama lūzumos un uz iekšējās un ārējās virsmas, ja vien to nesedz piedegums vai vēlāki nosēdumi. Senajam sastāvam atbilstoši sagatavota veidmasa palīdz iegūt tādu trauka izskatu, kāds tas bijis, pirms nolietojās, tika saplēsts un izmests, pirms nogulēja zemē daudzus tūkstošus gadu. Atdarīnot veidmasu uz vizuālu novērojumu pamata, ticami rezultāti iegūstami, izgatavojot dažāda sastāva paraugus un salīdzinot tos ar oriģinālu. Izvēloties no paraugiem atbilstošāko, iespējams samērā precīzi noteikt veidmasas sastāvu. Osas keramikā vērojams, ka vairumam lausku veidmasā bijis daudz gliemežvāku, bet organisko piemaisījumu daudzums ir mainīgs un dažāda rakstura. Nav šaubu, ka gliemežvāki sagatavoti un piejaukti māliem mērķtiecīgi, bet šķiet, ka augu un citu sastāvdaļu daudzums ir vairāk vai mazāk nejaušs. Tādēļ rekonstruējamajiem traukiem sagatavotas veidmasas, jaucot mālus, smalcinātus gliemežvākus un augu daļas dažādās proporcijās. Atšķirīgas izcelsmes organiskie piemaisījumi izman-

toti, lai imitētu ūdenskrātuves krastā iegūtu mālu sastāvu, kā arī piemaisījumus, kas var rasties, mīcot mālus uz zemes pagalmā vai pavarda tuvumā. Tieši šādā veidā iegūti un sagatavoti māli varētu ietvert to daudzveidīgo piemaisījumu buķeti, tai skaitā putnu dūnas un zivju paliekas, kas konstatējami agrā neolīta keramikā.³⁴

Veidmasu receptēs minētās sastāvdaļu proporcijas dotas tilpuma vienībās, turklāt jāņem vērā, ka organisko piemaisījumu daudzums nosakāms tikai aptuveni:

Māli: gliemežvāki: ūdensaugu sīkās saknes un trūdi – 2:2:1.

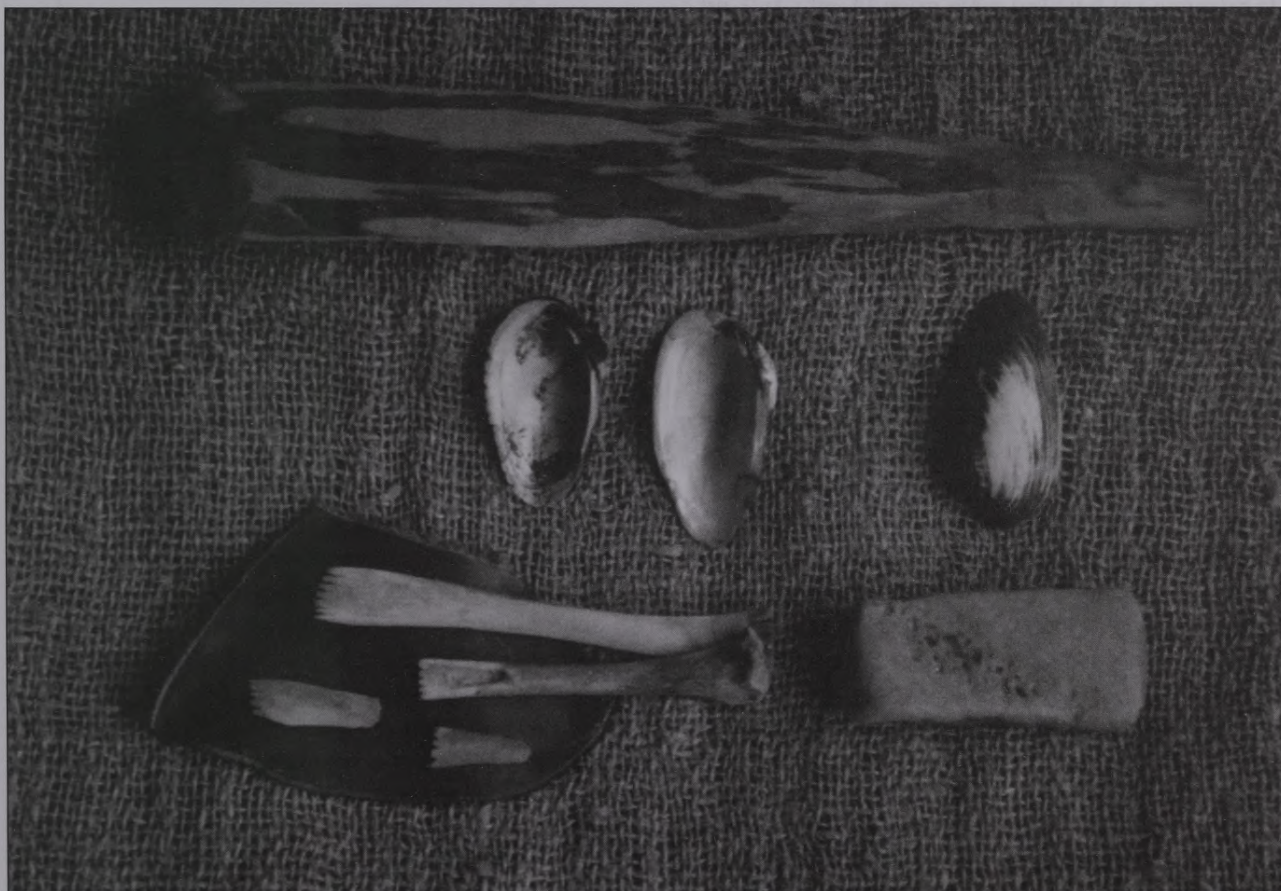
Māli: gliemežvāki: ūdensaugu sīkās saknes un trūdi – 8:2:1.

Māli: gliemežvāki: dažādu trūdējušu augu daļas un zeme – brīvā attiecībā.

Darbarīki, to lietojums

Kā podu, tā bļodiņu virsmas apstrādei un rotāšanai tika sagatavoti atbilstoši darbarīki (6. att.). Vāļīte nodar formas veidošanai, jo liela izmēra podiem, līdzīgi

kā Zvejsalu keramikai, dažkārt vērojamas laktiņas un lāpstiņas tehnikas pazīmes. Ar šī darbarīka palīdzību ir panākama podu formas uzlabošana, ārējās virsmas izlīdzināšana un noblīvēšana. Gliemežvāks ar ierobotu malu piemērots virsmas nolīdzināšanai; akmens, gliemežvāka ārpusē un ādas gabaliņš – gludināšanai un spodrināšanai. Kaula ķemmītes, kā liecina iespaidumu un švīkājuma raksturs uz keramikas, lietotas kā rotāšanai, tā virsmas līdzināšanai. Uz Osas keramikas lauskām bieži redzams ar rotājošo rīku veikts švīkājums. Dažkārt tas daļēji nolīdzināts, spodrinot virsmu. Osas apmetnes kaula rīku kolekcijā diemžēl šādu keramikas rotāšanai derīgu rīku nav, bet Aboras vēlā neolīta apmetnē atrastas šim darbam piemērotas divas nelielas kaula šķembas ar plāninātiem un ierobotiem galiem.³⁵ To nospiedumi ir analogiski uz Osas keramikas paraugiem redzamajiem. Pilnīgi noteikti jāiebilst pret izplatīto uzskatu, ka trauku virsmas švīkājums veikts ar zāles vīkšķi vai žagaru saišķi. Agrā neolīta keramikas veidmasas sastāvs šādu apstrādi nepieļauj. Mēģinot nolīdzināt tikko izveidotu mīkstu virsmu ar zāles vīkšķi, no virsmas tiek izslaucīts pārāk daudz māla daļu, kas šādai daudzkomponentu veidmasai nav vēlams, savukārt žagaru kūlītis aizķer

6. att. Trauku izgatavošanai izmantotie darbarīki

sasmalcināto gliemežvāku plaknes un izrauj tās no masas, atstājot tajā robus un caurumus. Turklāt ar šiem materiāliem nav iespējams uzlabot trauka formas precizitāti, un to atstātās rievās ir neregulāras un dažāda dziļuma. Virsmas gludināšanu visracionālāk veikt ar cieta, asšķautņaina rīka palīdzību traukam pussausā stāvoklī. Tas ne tikai nolīdzina virsmu, bet arī palīdz plānināt trauka sienas un veidot precīzu formu, kāda raksturīga vairumam Osas keramikas. Tomēr švīkājums ir ne tikai tehniska paņēmiena pēdas. Vārāmo podu virsma kopumā veido diezgan lielu laukumu, kura apstrādei ar salīdzinoši niecīgo ķemmīti nepieciešama neatlaidība un rūpība. Vērojams, ka daļai trauku švīkājums veikts pavirši (piemēram, 3. att.: 1), bet citiem turpretī tas veido vienlaidu faktūru (piemēram, 5. att.: 4) vai tīklam līdzīgu rakstu (piemēram, 3. att.: 5).

Izgatavošanas tehnika

Meklējot katra poda īpašās iezīmes, kas palīdzētu atrast viena trauka iespējamās daļas, jāpievērš uzmanība teknikai, kādā tas izgatavots. Osas keramikā atrodami paraugi, kas dod pilnīgi skaidru priekšstatu par trauku veidošanas paņēmieniem agrajā neolītā. Podu izgatavošana sāka no dibena smailes, gliemežveidā savijot nelielu (apmēram pirksta resnuma vai tievāku) māla grīsti (4. att.: 1; 7. att.: 1³⁶). Trauka sienas veidotas pa nelieliem posmiem. Katru posmu veido spirālveidā stiprinātas māla grīstes, biežāk divās vai trīs kārtās (7. att.: 3–6).³⁷ Tās rūpīgi pieveidotas iepriekšējai kārtai un sienas nolīdzinātas. Pēc katra posma uzveidošanas trauks apkaltēts (7. att.: 7, 8). Šis posmu savienojuma vietas keramikas fragmentiem redzamas labāk par kārtu savienojuma vietām. Nereti tās atdalījušās, traukam saplīstot (7. att.: 5, 6). Tādā pašā veidā gatavotas arī bļodiņas (7. att.: 2³⁸), tikai to pamatni veido iegareni savīta grīste.³⁹ Šī tehnika lietota arī Zvej-salu apmetnes keramikas izgatavošanā. Lai arī nav saglabājušies trauku dibeni, par to nepārprotami liecina lausku lūzuma vietās redzamo veidmasas kārtu raksturs (1. att.: 1).

Savienojuma vietas izskatu nosaka leņķis, kādā nākamā veidmasas grīste piespiesta iepriekšējai. Pieveidojot to tieši no augšas, šķērsgrīzumā rodas U veida zīmējums (7. att.: 3a, 4), bet, piespiežot nedaudz no vienas puses, – N veida līnija (7. att.: 3b, 5, 6). Lai arī tradicionāli tās tiek uzskatītas par dažādu tehniku pazīmēm, šajā gadījumā tās ir tikai vienas veidošanas tehnikas nianse, jo kā vienā, tā otrā gadījumā trauka stāvs būvēts no veidmasas grīstēm, kas pieveidotas virzienā uz leju kā trauka iekšpusē, tā ārpusē. Veidmasas grīstes pievienošanas virziena atšķirības dažādiem traukiem varētu tikt

skaidrotas ar darinātāju individuālo rokrakstu. Tāpat vērojams, ka trauku lejasdaļā savienojuma vietas ir slīpākas, bet sienu vertikālajā daļā grīstes parasti novietotas tieši cita virs citas (7. att.: 2, 4–6). To var izskaidrot ar podnieka roku stāvokli attiecībā pret izgatavojamo priekšmetu, kas, visticamāk, novietots darinātājam klēpī (7. att.: 7) vai atbalstīts uz zemes. Trauku rekonstruēšanā kārtu savienojuma vietu izskats var kalpot par pazīmi fragmentu atbilstības noteikšanai. Tomēr, apskatot darināšanas tehniku kopumā, šīs nianse nav vērtējamas kā primāras. Būtiska nozīme ir tam ka:

- 1) trauks iesākts, spirālveidā savijot veidmasas grīsti;
- 2) trauka stāvs veidots no tievām grīstēm;
- 3) nedaudzas spirālveidā stiprinātu grīstu kārtas veido platākus gredzenveida posmus.

Trauka rekonstruēšanai izmantojot uzbūves īpatnības, var panākt, ka priekšmets kopumā atbilst pētāmā keramikas kompleksa raksturam, neskatoties uz to, ka konkrētā trauka formu un izmērus nav iespējams pilnīgi precīzi noskaidrot. Savukārt, ignorējot izgatavošanas tehniku (piemēram, uzvirpojot trauku, kas būtu jāveido grīstes tehnikā), panākama tikai visai attāla līdzība ar oriģinālu, neskatoties uz precīzu formas un ornamenta atdarinājumu.

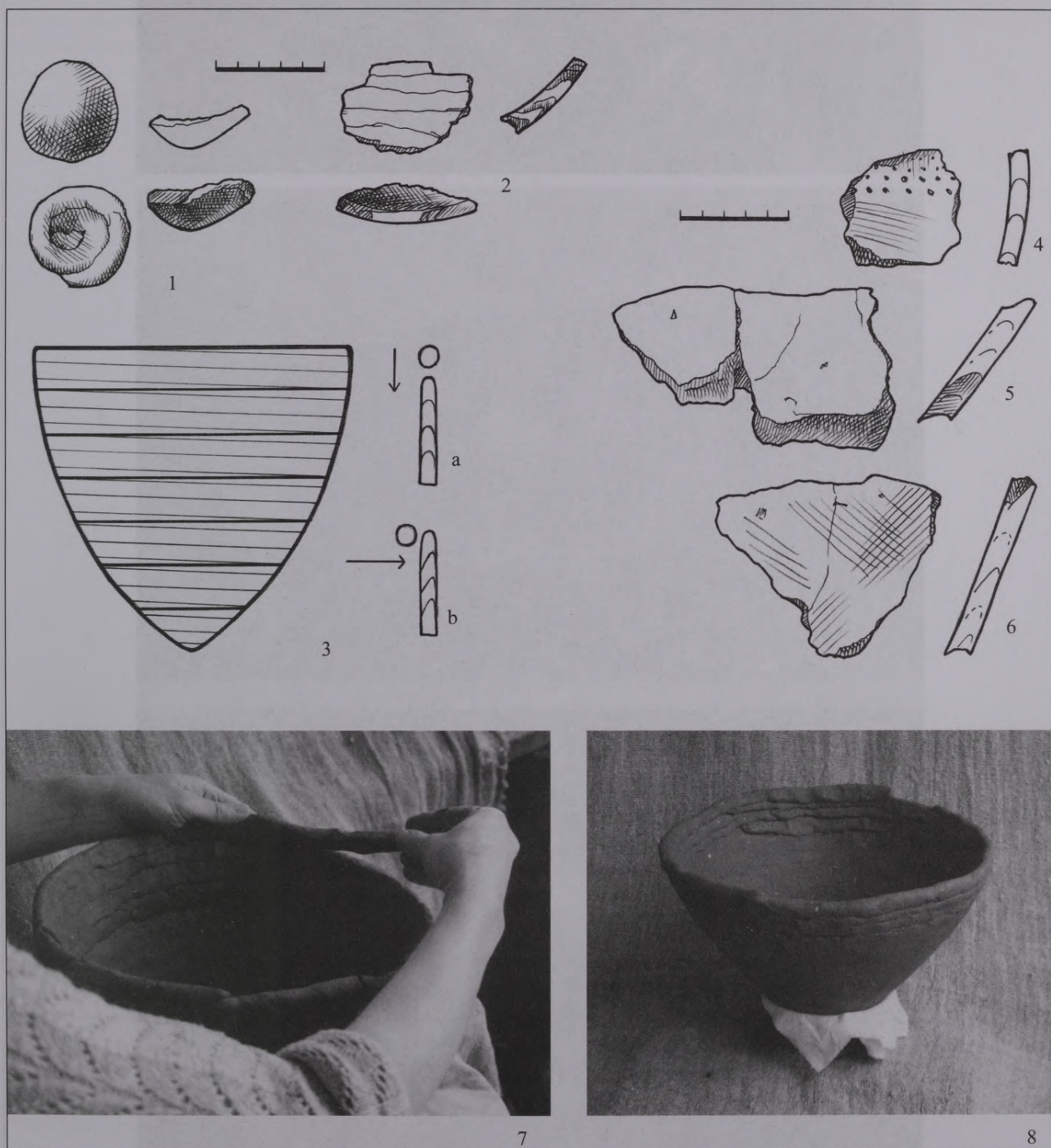
Apdedzināšana

Trauku apdedzināšanai tika izmantota metode, ko izstrādājis Braslavas (Baltkrievija) Tradicionālās kultūras muzeja speciālists un podnieks Valērijs Zinkevičs.⁴⁰ Tā ļauj ļoti pakāpeniski uzsildīt traukus un tad strauji veikt apdedzināšanu, regulējot tās ilgumu un temperatūru. To panāk, kurinot uguni lokveidā ap traukiem, līdz tie sakarst. Apdedzināšanai jānotiek vienmērīgi un nepārtraukti, tādēļ tika dedzināti tikai sausi lapu koku zari un žagari. (Šāds kurināmais atbilst arī akmens un kaula darbarīku laikmetā dzīvojušo ļaužu iespējām.) Kurināmo pamazām tuvinā centram, līdz uguns pievirzīta pie pašiem traukiem (8. att.: 1–3). Kurināšanu turpina virs un ap tiem, līdz sasniegta vajadzīgā temperatūra. To var noteikt pēc apdedzināmo priekšmetu krāsas. Traukiem sakarstot, mālos esošās organiskās vielas sāk gruzdēt – un trauki kļūst melni (8. att.: 2, 3). Temperatūrai paaugstinoties, organika virskārtā izdeg – un keramika iegūst pelnu pelēku nokrāsu (9. att.: 1). Ja apgaisojums nav pārāk spilgts (tieša saules gaisma), var saskatīt sarkankvēli. Temperatūras kontrolei tika lietots termopārs, kura augstākais rādījums bija 600°C. Nobeigumā krāvums tika apsegts ar pelniem un izdegušo zemi, lai pasargātu traukus no straujas atdzišanas un plaisāšanas (9. att.: 2).

Šis bija trešais autores veiktais minētās metodes izmēģinājums. Atšķirībā no iepriekšējām reizēm, kad tika mēģināts noskaidrot maksimālo iespējamo apdedzināšanas temperatūru, šoreiz bija jāpanāk pietiekami vienmērīga minimālā apdedzināšanas temperatūra, kas arī izdevās.

Process kopumā ilga deviņas stundas, no tām intensīva kurināšana – četras stundas. Pieredze rāda, ka metode ir ļoti efektīva, bet ārkārtīgi darbietilpīga.

Kurināšana noteikti veicama vairākiem cilvēkiem, īpaši, ja apdedzināmo priekšmetu ir daudz. Kopumā tas labi saskan ar priekšstatu par agrā neolīta mednieku – zvejnieku sabiedrības kolektīvu darbu lielā saimē. Par labu šāda apdedzināšanas veida iespējamībai senatnē liecina arī tas, ka tam nav nepieciešamas nekādas palīgkonstrukcijas un pēc apdedzināšanas ugunsкура vietā paliek tikai neliela pelnu kārtā (9. att.: 3).

7. att. Agrā neolīta keramikas izgatavošanas tehnika. 1 – poda dibens; 2 – atdalījušās kārtas bļodiņas sānu fragmentā; 3 – uzbūves shēma, a – grīste pieveidota no augšas, b – grīste pieveidota no sāniem; 4–6 – podu sānu fragmenti; 7, 8 – izgatavošanas veids

1

2

3

8. att. Trauku apdedzināšana ugunskurā 2006. gada aprīlī: 1 – plkst. 10.30; 2 – plkst. 12.45; 3 – plkst. 13.25

1

2

3

9. att. Trauku apdedzināšana ugunskurā 2006. gada aprīlī: 1 – plkst. 13.50, temperatūra 600°C; 2 – plkst. 14.45; 3 – plkst. 18.00

10. att. 1 – Zvejsalu apmetnes poda rekonstrukcija; 2, 3 – Osas apmetnes podu rekonstrukcijas; 4a, 5a – Osas apmetnes bļodiņas rekonstrukcija; 4bcd, 5bcd – bļodiņu formu risinājuma iespējamie varianti, izgatavoti pēc Osas apmetnes bļodiņu detaļām

Praktiskais rezultāts, secinājumi

Izgatavoto priekšmetu – podu un bļodiņu novērtēšana iespējama vairākos aspektos atkarībā no tā, kādu informāciju skatītājs vēlas vai spēj uzvert, aplūkojot konkrētos traukus. Autore izvirzītie kritēriji šim darbam formulēti sākumā (skatīt: *Darbu secība, metodes*).

Rekonstrukciju veikšanai izmantoto keramikas fragmentu salīdzināšana ar jaundarinājumiem (10. att.) parāda, ka lielākā rekonstrukcijas ticamības pakāpe ir Zvejsalu podam, nerotātajam Osas podam un mazajai bļodiņai. Par problēmām rotātā poda rekonstruēšanā runāts iepriekš, bet, apskatot gatavo trauku, var secināt, ka tas proporcionāli varētu būt seklāks. Trīs lielākās bļodiņas nebūtu uzskatāmas par rekonstrukcijām, bet izmēģinājuma paraugiem.

Tās izgatavotas, lai novērtētu bļodiņu fragmentu iespējamo saistību ar trauku formu, kā arī to tehnisko risinājumu.

Rekonstrukciju izgatavošanas rezultāts ir ne tikai taustāmi un apskatāmi agrā neolīta keramikas paraugi, bet arī daudzveidīgās zināšanas, kas iegūstamas rekonstruēšanas procesā. Darbs ar Osas un Zvejsalu apmetnes keramiku deva iespēju izpētīt trauku izgatavošanas tehniskos paņēmienus, kā arī konstatēt podu un bļodiņu formu variācijas. Latvijas agrā neolīta apmetnēs iegūtā keramika kopumā ir unikāla liecība par keramikas izgatavošanas aizsākumu Austrumbaltijā. Tās pētīšana nākotnē sola vēl daudz interesantu atklājumu. Jācer, ka šīs rekonstrukcijas stimulēs sabiedrības interesi par agro neolītu Latvijā.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- 1 Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, Arheoloģijas nodaļas krājums (turpmāk – LNVM AN), VI 91 (Osas apmetne), VI 77 (Zvejsalu apmetne).
- 2 *Zagorskis F., Эберхардс Г., Стелле В., Якубовская И.* Оса – многослойное поселение эпохи мезолита и неолита на Лубанской низины (Латвийская ССР) // Археология и палеогеография мезолита и неолита Русской равнины. Путеводитель полевого семинара. – Москва, 1984. – С. 58, 66. Datējumu kalibrēšanai izmantota programmas "Oxcal" versija 3.10, kalibrācijas likne "intcal04", varbūtība 68,2% (1σ).
- 3 *Loze I.* Agrais neolīts Zvejsalās // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis (turpmāk – LZAV). – 1975. – Nr. 8 (337). – 63. lpp.; *Loze И.* Поселения каменного века Лубанской низины. Мезолит, ранний и средний неолит. – Рига, 1988. – С. 80.
- 4 *Zagorskis F.* Agrais neolīta laikmets Latvijas austrumdaļā // LZAV. – 1973. – Nr. 4 (309). – 56.–69. lpp.; *Zagorskis F.* Arheoloģiskie izrakumi Osas apmetnē // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1980./1981. gada pētījumu rezultātiem. Arheoloģija (turpmāk – ASM). – Rīga, 1982. – 153.–158. lpp.; *Zagorskis F.* Arheoloģiskie izrakumi Osas apmetnē Lubāna zemienē // ASM 1982 un 1983. – Rīga, 1984. – 112.–116. lpp.
- 5 *Zagorskis F.* Agrais neolīta laikmets.. – 58. lpp.
- 6 *Zagorskis F.* Agrais un attīstītais neolīts Latvijas austrumdaļā. Disertācija vēstures zinātņu kandidāta grāda iegūšanai. – Rīga, 1967. – 73.–87. lpp.
- 7 *Loze I.* Agrais neolīts Zvejsalās // LZAV. – 1975. – Nr. 8 (337). – 53.–64. lpp.; *Loze И.* Поселения каменного века .. – С. 75–80; *Loze I.* Zvejsalu neolīta apmetne Lubāna ieplakā // Arheoloģija un etnogrāfija (turpmāk – AE). – Rīga, 1994. – 16. laid. – 29.–44. lpp.; *Loze I.* Lubāna ezera ieplaka – arheoloģiskās pētniecības mikroreģions Austrumbaltijā (agrais neolīts) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls (turpmāk – LVIZ). – 2006. – Nr. 1. – 18.–46. lpp.
- 8 *Loze I.* Agrais neolīts Zvejsalās.. – 57., 63., 64. lpp.
- 9 Turpat. – 59. lpp; *Loze И.* Поселения каменного века .. – С. 77, табл. 177; *Loze I.* Lubāna ezera ieplaka.. – 26., 27. lpp.
- 10 *Янитс Л. Ю.* Поселения эпохи неолита и раннего металла в приустье р. Эмайыги (Эстонская ССР). – Таллин, 1959. – С. 122–127; *Янитс Л. Ю.* Ранненеолитические культурные группы в Эстонии // Новое в археологии СССР и Финляндии. – Ленинград, 1984. – С. 16–20; *Гурина Н.* Из истории древних племен западных областей СССР (по материалам Нарвской экспедиции) // Материалы и исследования по археологии СССР. – Ленинград, 1967. – Nr. 144. – С. 31–39, 72–83.
- 11 *Kriiska A.* The Neolithic Pottery Manufacturing Technique of the Lower Course of the Narva River // Coastal Estonia. Recent Advances in Environmental and Cultural History. Part 51. – Rixensart, Belgium, 1996. – P. 373–384.
- 12 *Loze И.* Поселения каменного века.; *Loze I.* Jauni materiāli par agro neolītu Lubāna līdzenumā. Zvidzes apmetne // LZAV. – 1983. – Nr. 6 (431). – 89.–100. lpp.; *Loze I.* The Early Neolithic at the Iča Settlement Site (Lake Lubāna Depression) // Lietuvos archeologija, 19. – Vilnius, 2000. – P. 203–220; *Loze И.* Нарвская культура и ее роль в этногенезе народов восточной Прибалтики // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. – Вильнюс, 1985. – С. 11–20; *Loze И., Лийва А.* Хронология раннего неолита восточной Прибалтики // LZAV. – 1989. – Nr. 2. – 50.–67. lpp.; *Loze I.* The Early Neolithic in Latvia // Acta Arhaeologica. – Riga, 1992. – Vol. 63. – P. 119–140; *Loze I.* Some Aspect of the East Baltic Neolithic // Od neolithyzacji do początków epoki brązu. – Poznań, 2001. – P. 151–165; *Loze I.* Lubāna ezera ieplaka..
- 13 *Kriiska A.* Stone Age Settlement and Economic Processes in the Estonian Coastal Area and Islands. Academic Dissertation. – University of Helsinki, 2001 // <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/kult/vk/kriiska/index.html> – P. 4, 7, 8; *Kriiska A.* Research into the Stone Age // Estonian Archaeology 1. Archaeological Research in Estonia 1865–2005. – Tartu, 2006. – P. 65–75; *Loze I.* Lubāna ezera ieplaka.. – 42. lpp.
- 14 *Rimantienė R.* Akmens amžius žvejai prie Pajūrio lagūnos. – Vilnius, 2005. – P. 526; *Brazaitis Dž.* Narviškos keramikos stiliai ritų Lietuvoje // Lietuvos archeologija, 23. – Vilnius, 2002. – P. 51–72; *Girininkas A.* Baltu kultūros ištakos. – Vilnius, 1994. – 279 p.
- 15 *Rimantienė R.* Akmens amžius Lietuvoje. – Vilnius, 1996. – P. 132–151; *Rimantienė R.* Šventoji. Narvas kultūros gyvenvietės. – Vilnius, 1979. – P. 120–147; *Rimantienė R.* Šventosios 4-oji radimvietė; Šventosios 5-oji radimvietė; Šventosios 6-oji radimvietė // Lietuvos archeologija, 14. – Vilnius, 1996. – P. 57–69; 80–81; 143–164.
- 16 Drumstala – keramikas termins, kas apzīmē apdedzinātu veidmasu.
- 17 *Гурина Н.* Из истории древних племен.. – С. 72, 74, 75.
- 18 *Kriiska A.* The Neolithic Pottery Manufacturing Technique.. – P. 377, 380.
- 19 *Ванкина Л.* Торфяниковая стоянка Сарнаге. – Рига, 1970. – 268 с.; *Ванкина Л.* Sārnates tipa atradumi Latvijas neolīta apmetnēs // AE. – Rīga, 1974. – 11. laid. – 39.–52. lpp.; *Bērziņš V.* Sārnates neolīta apmetnes māla bļodiņas // LVIZ. – 1999. – Nr. 4. – 17.–26. lpp.; *Bērziņš V.* Keramikas darināšana un lietošana Sārnatē // AE. – Rīga, 2000. – 20. laid. – 44.–60. lpp.; *Bērziņš V.* Sārnates apmetnes keramikas klasifikācija un statistiskā analīze // AE. – Rīga, 2003. – 21. laid. – 53.–74. lpp.; *Loze I.* Neolīta apmetnes Ziemeļkurzemes kāpās. – Rīga, 2006. – 72.–75., 82., 83., 89., 91., 135.–143. lpp.

- ²⁰ Hulthen B. On Ceramic Technology During the Scanian Neolithic and Bronze Age. – Stockholm, 1977. – P. 12–51; Kogh Nielsen E. Ertebølle and Funnel Beaker Pots as Tools on Traces of Production Techniques and Use // Acta Archaeologica. – Copenhagen, 1986. – Vol. 57. – P. 107–120; Andersen S. H. Ringkøster. En jysk indlandsboplads med Ertebøllekultur // KUML. – 1973–74. – P. 56–64; Bronsted J. Danmarks Oldtid. I. Stenalderen. – København, 1938. – P. 112, 113; Loze I. Lubāna ezera iepakla.. – 42., 43. lpp.
- ²¹ Мукляев А. Каменный – железный век в междуречье Западной Двины и Ловати // Петербургский археологический вестник. – Санкт-Петербург, 1995. – С. 7–39.
- ²² LNVM AN, VI 77, Zvejsalas 1969. g. Nr. 340.
- ²³ Turpat. – Nr. 335.
- ²⁴ Turpat. – VI 188, Zvidzes apmetne.
- ²⁵ Loze I. Lubāna ezera iepakla.. – 14. att., 40., 41. lpp.
- ²⁶ Bērziņš V. Sārnaties apmetnes keramikas klasifikācija.. – 66., 68. lpp.
- ²⁷ Bērziņš V. Keramikas darināšana.. – 51., 52. lpp.; Bērziņš V., Dumpe B. Ēdiena eksperimentāla gatavošana, lietojot neolīta laika māla trauku rekonstrukcijas // LVIŽ. – 2005. – Nr. 1. – 5.–22. lpp.
- ²⁸ LNVM AN, VI 91; 1 – mala: Nr. 254; dibens: Nr. 249, A lauk. 4. k.; 2 – mala: Nr. 694, D papl. 2. k.; 3 – mala: Nr. 700, D papl. 3. k.; dibens: E lauk. 3. k.; 4 – mala, sāns, dibens: Nr. 1217, D2 lauk. 1. k.; 5 – mala, dibens: Nr. 680, D lauk. 2. k.
- ²⁹ LNVM AN, VI 91; 1 – mala: Nr. 1218, D2 lauk. 2. k.; dibens: Nr. 678, D lauk. 2. k.; 2 – mala: Nr. 247; dibens: Nr. 252; 3 – mala: izlase, bez numura; dibens: Nr. 245, B lauk.; 4 – mala: Nr. 698, D papl. 3. k.; dibens: Nr. 684, D lauk. 3. k.
- ³⁰ LNVM AN, VI 91; 1 – mala, dibens: Nr. 1218, D2 lauk. 2. k.; 2 – mala: Nr. 700, D papl. 3. k.; dibens: Nr. 696, D papl. 2. k.; 3 – mala, sāns, dibens: Nr. 1216, D2 lauk. 1. k.
- ³¹ LNVM AN, VI 91; 4 – Nr. 692, D papl.; 5 – Nr. 243, A lauk. 3. k.; 6 – Nr. 694, D papl. 2. k.; 7 – E lauk. 3. k.; 8 – Nr. 692, D papl. 2. k.; 9 – Nr. 297, savrupatradums.
- ³² LNVM AN, VI 91; divi līdzīgi rotāti laivasveida bļodas fragmenti – Nr. 295, savrupatradums; E lauk.
- ³³ LNVM AN, VI 91; b – ovālas bļodiņas gals – Nr. 700, D papl. 3. k.; c – ovālas bļodiņas gals – E lauk. 3. k.
- ³⁴ Par šo informāciju pateicos Valdim Bērziņam, kas nosūtījis analīzēm Osas keramikas paraugus.
- ³⁵ LKVMAN, VI 76; materiāli iegūti Ilzes Lozes vadītajos arheoloģiskajos izrakumos 1965. un 1971. gadā.
- ³⁶ LNVM AN, VI 91; E lauk. 3. k.
- ³⁷ LNVM AN, VI 91; 4 – Nr. 683, D lauk. 2. k.; 5 – Nr. 290, C lauk. 2. k.; 6 – Nr. 292, C lauk. 2. k.
- ³⁸ LNVM AN, VI 91; Nr. 682, D lauk. 2. k.
- ³⁹ Šāds keramikas izgatavošanas veids ir pazīstams arī krietni jaunākā laika posmā Austrumeiropas podniecībā. Par to ieskatu var gūt: Бобринский А. А. Гончарство восточной Европы. – Москва, 1978. – С. 139, 142, 173–181.
- ⁴⁰ Minēto apdedzināšanas metodi bija iespējams novērot un apgūt Lietuvā, Kernavē “Dzīvās arheoloģijas dienās” 2005. gadā.

Baiba Dumpe

RECONSTRUCTION OF THE EARLY NEOLITHIC POTTERY

SUMMARY

Pottery excavated at the Early Neolithic dwelling sites in Latvia belongs to Narva culture which spread in eastern part of Latvia and territory of Estonia during the period before incoming of the Pit-Comb Ware Culture. It is the oldest currently known sort of pottery in East Baltic. Two samples from two Early Neolithic pottery collections that are kept at the National History Museum of Latvia for making the reconstructions were chosen. Pottery excavated in Osas settlement is dated with 5620–5370 BC (Ri-272: 6533 ±120); 4690–4490 BC (LE-850: 5730±70). Zvejsalu pottery appeared during the period when makers of Pit-Comb Ware Culture had arrived in Latvia – 3770–3630 BC (TA-395: 4905±70). Thereby to a certain extent with these samples of pottery it would be possible to illustrate the development of Narva culture in Latvia.

To make qualitative reconstructions of pottery there were the main criteria of work stated:

1. group of vessels overall represents pottery of Narva culture in Latvia;
2. the objects chosen for reconstruction has to be characteristic of the concrete Early Neolithic settlement pottery;
3. the quality of accomplishment of reconstructions must allow to evaluate details of externals that correspond with the ancient samples – nuances of form, ornamentation; treatment of surface;
4. while making reconstructions one has to use the techniques that are analogical with the ancient methods that could create the maximal possible correspondence with the originals.

Work with reconstructions was began with detailed inspection of pottery to determine the most characteristic forms of vessels, variations of composition of the mass of clay, formation peculiarities of vessels (Fig. 7), stocks-in-trade used (Fig. 6) and baking regime. Fragments of bottoms of Osas pottery were taken as the basis (Fig. 2) finding a corresponding rim and if possible the side sherd. During the work there were criteria made up according to which such selection is possible and also the infor-

mation concretized about what each detail can give to process of pottery reconstruction (Fig. 3, Fig. 4, Fig. 5: 1–3, Fig. 10: 2, 3).

The basin was reconstructed according to fragments that gave most information about size of the vessel (Fig. 5: 4, Fig. 10: 4a, 5a). Alongside the existent variants of end solutions were studied according to which the models in the material were made (Fig. 10: 4bcd, 5bcd). In graphical reconstructions the characteristic variants of forms of Osas pottery were shown. Complete reconstruction of ornamentation is often inconvenienced because it is frequently arranged in informative not geometrical compositions. Therefore only such samples of pottery that are ornamented with impressions arranged in rows or without any ornamentation were chosen for reconstruction.

Investigation of the pot from Zvejsalu settlement showed that in its formation and treatment of surface the same principles as in Osas pottery are seen but its ornamentation is formed slightly different (Fig. 1). Numerous compatible fragments of the vessel allowed making a reconstruction with high credibility. It is important that work with pottery from Osas and Zvejsalu settlements gave the opportunity to investigate the techniques of making the vessels – producing of pots was started from the spike of the bottom twining little twist of clay in a volution. Walls of the vessel are formed with small segments. Each segment is formed with fortified helical twists of clay.

Pottery was baked in campfire using firewood easily available in copsewood. Results were satisfactory because the appearance of vessels in general corresponds to Early Neolithic pottery (Fig. 8, Fig. 9).

Results of making the reconstructions are not only touchable and sightworthy samples of Early Neolithic pottery but also a varied knowledge that is obtained during the reconstruction process. Pottery excavated at Early Neolithic settlements in Latvia in general is a unique evidence of beginnings of producing pottery in East Baltic. Investigation of pottery promises many interesting discoveries in future. One can hope that these reconstructions will stimulate interest for Early Neolith in Latvia.

ILZE ZIŅĪTE

PAR DAŽĀM KULTŪRU PARALĒLĒM DIENVIDKURZEMES TAUSTĒRPOS*

Dienvidkurzeme atrodas kādreizējā rietumbaltu kultūras teritorijā, un, kā zināms, balti veidoja šķirtni starp Baltijas somiem un slāviem.¹ Zināmā mērā šis fakts atspoguļojas vēl 19. gadsimtā Dienvidkurzemē zināmajos tautastērpos. Terminu *taustastērps* šajā gadījumā varētu precizēt – sieviešu tradicionālais goda apģērbs. Paralēles atsevišķām Dienvidkurzemes tautastērpa sastāvdaļām atrodamas gan ziemeļaustrumu, gan dienvidrietumu virzienā.

Izmantojot tautastērpu kā avotu etniskās vēstures jautājumu skaidrošanai, vēlos atgādināt, ka galvenā vērtība būtu jāveltī piegriezumam, valkāšanas veidam un apģērba daļu nosaukumiem. Šiem elementiem piemīt izteikti konservatīvs raksturs. Viens no areāliem, kur tautastērpa sastāvdaļās vērojamas paralēles ar Dienvidkurzemi, iezīmējas ziemeļaustrumu virzienā, Baltijas somu kultūras teritorijā. Te minamas Igaunijas salas, bet it īpaši setu apdzīvotais novads Igaunijas dienvidaustrumu daļā, kā arī Ziemeļlatgale. Atsevišķi elementi Dienvidkurzemes tērpos līdzīgi arī ar Zemgalē 15. gadsimtā noņemto *krievīņu* tērpiem. *Krievīņi*, kā zināms, pēc etniskās piederības bija voti. Otrs virziens, kur tradicionālajā apģērbā vērojama nenoliedzama līdzība ar Dienvidkurzemes tērpiem, ir dienvidrietumi. Tas ir Klaipeņas novads tagadējā Lietuvā – senās kuršu zemes līdz pat Austrumprūsijai, Rietumukraina un kādreizējā Lužicas kultūras teritorija Elbas un Oderas baseinā, kas ziemeļos sniedzās līdz Baltijas jūrai, dienvidos –

līdz Karpatu priekškalnēm.² Pirms apskatīt atsevišķas tērpu sastāvdaļas, kas Dienvidkurzemē līdzīgas ar minēto teritoriju iedzīvotāju tērpu elementiem, kā kopīga iezīme jāmin apstākļi, ka tautastērps šajos apvidos savu nozīmi ikdienas dzīvē, bet it īpaši svētkos saglabāja ilgāk nekā citur. Arī Latvijas teritorijā Dienvidkurzemei un Ziemeļlatgalei kopīga iezīme ir tradicionālās kultūras ilglaicīga saglabāšana.

Tēmas ietvaros tiks aplūkotas 19. gadsimta tautastērpu sastāvdaļas no Rucavas, Nīcas un Bārtas. Rucava un Nīca ir pagasti, kur tautastērps kā goda apģērbs savu lietojumu saglabāja līdz pat 20. gadsimta vidum. Te īpaši atzīmējama Rucava (apdzīvotās vietas senais nosaukums Paurupe). Citviet saglabātas liecības par divējādiem tērpu variantiem – senāko un jaunāko, bet Rucavā pēc hronoloģijas ir iespējams izdalīt vismaz trīs tautastērpu “paaudzes”. Vēl jāatzīmē, ka līdzās novītātēm tērpu darināšanā un valkāšanā te saglabātas arī senas tradīcijas. Rucavas, Nīcas un Bārtas tautastērpos vērojamas gan kopējas, gan atšķirīgas iezīmes; taču tiem kopīga ir savdabība, kas tos atšķir no pārējā Latvijas teritorijā valkājamiem tērpiem. Dunikas pagasta tērpos iezīmējas līdzība gan ar Rucavu, gan ar Bārtu.

Senākajiem šeit zināmajiem tērpu variantiem kopīgā bijis vēl vairāk. Pēc 19. gadsimta vidus Rucavas, Nīcas un Bārtas tērpi kļūst atšķirīgāki. Par to, kā pārmaiņas skārušas Nīcas tautastērpu brunčus liecina J. Janševska apraksts.³ “..Nīcā sarkanā drēbes krāsa

* Krāsu attēlus sk. pielikumā 161.–163. lpp.

Kopīgais un atšķirīgais Rucavas, Nīcas un Bārtas tautastērpos

Tērpa sastāvdaļa	Rucava	Nīca	Bārta
Krekls	-	-	-
Brunči, vienkrāsaini ar joslu apakšmalā	+	+	+
Brunči, oranžsarkani, ar vertikālām raksta joslām	-	+	-
Villaine, balta ar krāsainu rakstu	+	+	+
Snātene, rakstaina linu	+	+	+
Villaine, pelēka	+	+	+
Villaine, tumši zila	-	+	+
Villaine, rūtaina "mārgene"	+	-	-
Villaine sprausta uz pleca	-	+	+
Villaine sprausta uz elkoņa	+	-	-
Sievas cepure ar taisnu malu	-	+	+
Galvasauts "nāmats"	+	-	-
Vainags	-	+	+
Lente, "kaspine"	+	-	-
Saktas, valkātas cita virs citas	+	+	+
Dzintara rotas	+	+	+
Tumšas krāsotas sietavas	+	+	+
Pelēkas vadmalas jakas un ņieburi	+	+	+
Jakas un ņieburi ar samta apdari	+	+	+
Jakas tīkla patenta adījumā	+	+	+

nav tālu senēja.. vēl ap pagājušā gadsimteņa vidū sievietes apģērbs bija stipri citāds, nekā to redzēja gadsimteņa beigās. Sarkano vietā sievietes toreiz nēsājušas melnus vai tumšzilus lindrukus. Tiem gar apakšu gājusi apmēram plaukstas platuma sarkana svēdra, izrakstīta zaļām, dzeltenām vai arī citādām dzijām un dzīpariem. .. Šiem lindrukiem izejot no modes, uzcēlās tad pagājušā gadsimteņa sešdesmitos gados sarkanie lindruki..” Tā rezultātā Nīcas tērpa kopskats ieguva pavisam citu raksturu. Kā senu kopīgu tērpa sastāvdaļu Dienvidkurzemē var minēt tumšzilos plisētos brunčus – *lindrukus* ar rotājuma joslu apakšmalā (krās. 1. att.). Līdzīgas ir baltās villaines ar blīvu krāsainu dziļu izšuvumu gar trim malām. Pēc rakstura šis rotājums sasaucas ar brunču apakšmalas rotājumu (krās. 2. att.). Uzmaniību saista villaiņu valkāšanas veids: Bārtā un Nīcā tās cieši

apņemtas augumam un valkājot spraustas uz pleca; Rucavā un Dunikā saktu spraudums saturēts uz labās rokas elkoņa. Citviet Latvijā tā nav darīts. Tāpat valkātas rakstainās linu plecu segas *drābules*. Pie goda tērpa lietots arī liels skaits sudraba saktu – *bundulines*, kas spraustas cita virs citas, veidojot *saktu čupas* (1., 2. att.). Vēl var minēt līdz pat 20. gadsimtam saglabāto senas izcelsmes tradīciju – notīt kāju lielus ar sietavām.

Pamanāmākā līdzība Dienvidkurzemes un setu sievietes goda tērpos ir lielais skaits sudraba saktu, kas valkātas arī cita virs citas. Setu novadā, kur tradicionālā tērpa reliktus valkāja vēl 20. gadsimtā, saglabātas arī ziņas par rotu valkāšanas veida nozīmi saistībā ar sievietes mūža gājumu.⁴ Iespējams, tāpat bijis Dienvidkurzemē, kur saglabātas gan saktas, gan to valkāšanas veids, bet ne vairs atmiņas, kas saistās

1. att. Bārtiniece un rucaviete.

Pieminekļu valdes ekspedīcijas materiāli. 1924. gads.

O. Tilmaņa foto

ZAE kolekcija: Liepājas apriņķis. Bārtas pag.

Sieviešu tautas apģērbs

2. att. Liepājas apriņķa Dunikas pagasta Kalna Ziemeļu mājās.

Pieminekļu valdes ekspedīcijas materiāli. 1924. gads.

A. Dungas foto

ZAE kolekcija: Liepājas apriņķis. Dunikas pag.

Sieviešu tautas apģērbs.

ar to kādreizējo nozīmi. Setu novadā, tāpat kā Igaunijas salās un Dienvidkurzemē, valkāti tumšzili vai melni brunči ar sarkanu apmalojumu. Setu kreklu rotājumam raksturīga blīva sarkana raksta josla, tāda pati raksturīga arī Ziemeļlatgalē, līdzīga ir arī Bārtā un Dunikā⁵ (krās. 3. att.). Vecāko Nīcas un Bārtas kreklu piešuvei *perietenim* mēdz būt izmantots skujotā vai rombveida trinītī auster audums, kāds citur Latvijā šai vajadzībai netika lietots. Dažkārt kreklu piešuvei audums likts ar eģi apakšmalā un šuvi vienā sēnā. Šāds paņēmieni vēl zināms Ziemeļlatgalē. Turpretim vairumā gadījumu krekla stāva un piešuves taisnā diega virzieni sakrīt. No rombveida trinīša auduma ir darināts saglabātais *krievīņu* krekls,⁶ tāds izmantots arī setu un somu krekliem. Blīvā raksta josla Bārtas tipa kreklu un Dienvidkurzemes villaiņu izšuvumos ir radniecīga ar *krievīņu* galvasautu *sapanu*, kā arī ar setu tērpu rotājumiem.

Villaines valkāšanas veids, cieši apņemot augumam un nostiprinot uz pleca, ir saglabājies no laika, kad tika valkāti nešūti brunči.⁷ Baltās Dienvidkurzemes villaines patiesībā nav apliekams apģērba gabals, bet gan darināts ar sastiprinājumu uz pleca, tātad uzvelkamas pāri galvai (krās. 4. att.). Arī ižoru sievietes nešūtais apģērbs bija sastiprināts ar lenci uz viena pleca.⁸ Ar lenci pār plecu sastiprināti arī nešūtie brunči A. G. V. Pecolda zīmējumā attēlotajām *krievīņu* sievietēm.⁹ Auduma ziņā īpaši līdzīga krievīņu brunčiem ir rūtainā *mārgene* – viena no trim raksturīgajām Rucavas tautastērpa villainēm. *Mārgene* aplikta ap gurniem, sasprausta ar saktu čupu un turēta uz labās rokas elkoņa – tādējādi vērtējama nevis kā plecu, bet kā gurnu apģērbs. Ar terminu *marginā* Lietuvā apzīmē nešūtos brunčus.¹⁰ Šāds rūtainais apliekamais apģērbs Lietuvā valkāts,

saspraužot ar saktu uz labā pleca vai arī apņēmot ap gurniem un sajožot ar jostu.¹¹ Tumši rūtainā Rucavas *mārgene* un Lietuvā zināmā *marginā* izskata ziņā ir stipri līdzīgas. *Mārgene* sašūta no diviem auduma gabaliem, apakšmalā atstājot nelielu šķēlumiņu un to akcentējot ar apšūtām lentītēm (krās. 5. att.). Zināmi arī gadījumi, kad *mārgene* valkāta viena pati, taču pilnā goda tērpa komplektā tā bija viena no trim vienlaikus valkātajām villainēm. Domājams, tradīcijai vienlaikus valkāt trīs villaines senatnē bijusi simboliska nozīme. Pie Rucavas goda tērpa vispirms aplikta baltā villaine ar blīvā izšuvumā darinātu raksta joslu apakšmalā un galos; virs tās likta rūtainā *mārgene*, bet kā virsējā rakstainā linu snātene – *drābule*, kuras apzīmēšanai lietots arī otrs nosaukums *pamuve*. Nosaukums *drobulé* zināms arī Lietuvā. Dienvidkurzemē šo linu plecu segu vēl sauca par *skāteru*, tāpat kā rakstaino goda divieli, ko sedza kāzās līgavainim pār plecu. Ar rakstainu *skāteru* aplāja mielasta galdu godos. Tāds lietots arī zārka ielaišanai kapā. Tradīcija kāzās pār plecu līgavainim segt divieli ir bijusi arī setiem.¹² Tāpat darīts Lietuvā un Ukrainā.

J. A. Branda Kurzemes ceļojuma aprakstā no 17. gs. beigām atrodamas ziņas par nešūtajiem brunčiem. J. A. Brands norāda, ka tie līdzīgi villainei, vienīgi valkājami ap gurniem.¹³ Senatnē nešūto gurnu apģērbu pazinušas daudzas tautas. Krievzemē nešūto gurnu apģērbu sauca *poņova* un tāds minēts rakstītajos avotos jau no 11. gadsimta.¹⁴ *Poņova* līdz pat 19. un 20. gadsimtam bija raksturīga slāvu tautām. Šāds apģērba veids zināms arī Baltijas somiem. Pēc ziņām par 19. un 20. gadsimtu var spriest, ka *poņova* ir apģērbs, ko valkāja precētas sievas. Tautasdziesmas vēsta, ka *poņova* pirmoreiz uzvilka kāzu dienā, līdzīgi kā tika darīts, nomainot meitas galvassegu pret sievas galvassegu. Taču ir arī liecības, ka *poņovai* bijusi loma iniciācijas norisē. Tulas apgabalā 19. gadsimta pirmajā pusē *poņovu* uzlika 15–16 gadu vecai meitenei viņas vārda dienā. Citur tas darīts "lielajā dienā" – pavasara saulgriežos. Ja meita ar lēcieni nevarējusi ielēkt *poņovā*, tas atlikts uz nākamo gadu.¹⁵ Te *ielēkt poņovā* būtu jāsaprot pārnestā nozīmē – kā rituāla sastāvdaļa. Meita, kas valkāja *poņovu*, drīkstēja saderināties. *Poņova* valkāta, sastiprināta uz pleca, kā tas redzams vairākos zīmējumos. Šo vārdu lieto arī segas vai vienkārši rūtaina auduma apzīmēšanai.¹⁶ Termins *poņova* atgādina terminu *pamuve*. Tā Dienvidkurzemē sauca lielu pelēku villaini, ko varēja gan valkāt saspraustu uz viena pleca, gan lietot kā segu. Valkājot *pamuve* pārlocīta uz pusēm, turklāt augšējā mala atlocīta vēlreiz. Tādējādi radās iespēja izveidot ieloku, kur mēdza guldīt zidaini. Pēc iepriekš sacītā šķiet, ka apģērba veidam, ko slāvu tautas sauc par *poņovu*,

vairāk atbilst Rucavas *mārgene* un lietuviešu *marginā*, taču ar terminu *pamuve* Dienvidkurzemē apzīmē gan minēto savdabīgo lielo villaini, kas austa trinītī, linu velkos un dabīgi pelēkas vilnas dzijas audos, gan rakstaino linu *snāteni*. Te jāpiebilst, ka abi par *pamuvi* dēvētie apģērba gabali valkāti, apņēmot augumam un sastiprinot uz pleca.

Izdevumā "Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē" publicēts fragments no Duisburgas universitātes profesora J. A. Branda 1673. gadā izdotā ceļojuma apraksta par Kurzemi.¹⁷ Aprakstā sacīts: *Sievu un jaunavu apģērbs ir ļoti jokains. Viņas ap vidu sien tik vilnas jostu un caur to izvelk rupju nebalinātu audeklu vai rupju vadmalas gabalu, kas sniedzas tikko līdz lieliem. Te, šķiet, runāts par gurnautu, kas līdz mūsdienām zināms kā somu tautu sievietes tradicionāla tērpa sastāvdaļa. Auguma augšdaļu viņas aplāj ar sagšu, kuras divus stūrus sasprauž ar sakti virs labā pleca. Sagša paliek zem kreisā pleca, apsegdama krūtis un muguru. Rokas paliek tikai krekļā, gluži brīvas. Šāds villaines valkāšanas veids pilnībā saskan ar līdz pat 20. gadsimtam raksturīgo paņēmienu Dienvidkurzemē. Stipri aukstā laikā sedz vēl otru sagšu, ko apņem zem labā pleca un iesedz ar sakti virs kreisā pleca. Līdz mūsdienām saglabātās liecības nesniedz ziņas par divu villaiņu valkāšanu vienlaikus, katru no tām sastiprinot uz sava pleca. Taču no šī paņēmienu varētu būt pārmantota iespēja spraut villaini gan uz viena, gan otra pleca, kā tas darīts Dienvidkurzemē 19. gadsimta beigās un 20. gadsimtā.*

Rucavā saglabātā jaunavu galvas rota ir zīda lente *kaspine*. Rucava ir vienīgā vieta Latvijā, kur tautastērpam atbilst šāda galvas rota. Tāda gan ir raksturīga Lietuvā, turklāt ar nosaukumu *kaspina*. Rūpnieciski ražota zīda lente ar ziedu rakstu kā tradicionāla jaunavas galvas rota 19. gadsimta otrajā pusē zināma vairākām tautām. Gan Rucavā, gan setu novadā Igaunijā, gan arī citviet, apsienot lenti, mati vispirms sakārtoti *ragos*. Tad veidojas siluets, kas atgādina konveida vainagu. Tāpat darīts arī sievām, apsienot galvasautu – *nāmatu*.

Viens no Rucavas tautastērpiem raksturīgajiem krekļu piegriezuma veidiem ir ar velku virzienā piešūtiem uzplečiem – saukts *perpečotais krekls*. Baltijas zemēs tādi zināmi Rucavā, Klaipēdas novadā un nedaudz arī Ziemeļaustrumlietuvā – kādreizējā sēļu zemē. Šāds piegriezums sastopams arī Piebalgas krekliem. Var pievienoties uzskatam, ko izteikušas etnogrāfes G. Maslova un M. Slava, – šis piegriezums ir pārejas forma no tunikveida krekliem ar iešūtiem uzplečiem, kādi Latvijā saglabāti no kādreizējās sēļu teritorijas, uz plašāk izplatīto, domājams, vēlākas izcelsmes piegriezumu ar audu virzienā piešūtiem uzplečiem.¹⁸

Krekli ar velku virzienā piešūtiem uzplečiem ir zināmi Klaipēdas novadā un Rietumukrainā.¹⁹ Otrs areāls, kur sastopams šāds kreklu piegriezums, iezīmējas Valdaja un Smoļenskas augstienēs un, iespējams, liecina par Dņepras augšteces baltiem.²⁰ Rietumukrainas, Klaipēdas un Rucavas krekliem kopīgs ir ne vien šis senais, līdz mūsdienām saglabātais piegriezuma veids, bet arī rotājums. Kreklu plecu daļā mēdz būt izšuvums, kas darināts, izmantojot griezto rakstu apvienojumā ar citām tehnikām (krās. 6. att.), vai arī aužot ielasītas sarkana raksta joslas. Šī tipa Rucavas krekli datējami ar 19. gadsimta vidu. Liecības par šādiem krekliem glabājas Ļvovas Etnogrāfijas un tautas lietišķās mākslas muzejā.²¹ Domājams, rotājuma ziņā līdzīgi Rucavas, Klaipēdas apgabala un Rietumukrainas krekliem bijuši arī krekli Austrumprūsijā. Caur šo teritoriju, iespējams, ceļojuši izšuvumu paraugi vai arī notikusi ļaužu migrācija. Rucavas un Ļvovas apgabala kreklos vērojamā līdzība ir tik liela, ka tā nav iedomājama bez tiešu kontaktu pastāvēšanas. Vēl pilnībā nav noskaidrots jautājums, kā tik mazā teritorijā pie Baltijas jūras tik ilgi – līdz pat 20. gadsimtam – saglabāties šis īpatnējais kreklu veids, bet to, ka Rucava ar Klaipēdas novadu veido vienotu kultūrvēsturisku apgabalu un tam bijušas tiešas vai pirmatnējas saites ar Lužicas kultūras teritoriju, varam apgalvot jau šodien. Arī pārējās Rucavas tautastērpa sastāvdaļās saskatāmas liecības par to.²²

Ir vēl kāds pie goda tērpa piederīgs priekšmets, kam senāk nenoliedzami bijusi noteikta ar tradīciju vai rituālu saistīta nozīme. Tas ir mutauts. Grezni rotāti mutauti saglabājušies no Dienvidkurzemes, Ziemeļlatgales un kādreizējās sēļu apdzīvotās teritorijas. Dienvidkurzemē tie mainījušies līdztekus tērpiem līdz pat tā valkāšanas beigu posmam. Šobrīd nav zināma mutautu kādreizējā loma, taču var sacīt, ka tie apliecina iezīmi, kas kopīga šiem Latvijas novadiem.

Radniecība starp ģeogrāfiski attālo Dienvidkurzemi un Latgali ieskanas arī dažos ar apģērbu saistītos nosaukumos. Tā *lēst* – aust; *leseņi* – aužot ar

skalu palīdzību ielasīti raksti; galvas lakats – Latgalē *skusts*, Dienvidkurzemē – *kuska*; bārkstis – *kuti*, *kutaziņi*; aitāda – *baraņķis*. Precētu sievu galvassega Rucavā bija galvasauts – *nāmats*, Lietuvā *nuometas*. Šeit līdzība atzīstama ne tikai nosaukumos, bet arī valkāšanas veidā. Lietuvas ziemeļrietumu daļā 19. gadsimta otrajā pusē izplatītākais nosaukums, kādā dēvēti brunči, ir *sijonas*, *sejonas*.²³ Šis termins saucas ar vārdu *sijāns*, kā Bārtā sauca tumši zilu villaini no vienkārtnī austas velta vilnas auduma. Gar tumšzilās villaines abām malām sniedzas balta baticota svītra – pirms krāsošanas auduma malas stingri apšūtas ar cita auduma strēmeli, zem tās saglabājot sākotnējo balto toni.²⁴

Aplūkojot vairākos apģērba priekšmetos vērojamo īpatnību izplatību, iezīmējas josla, kas šķērso Latvijas teritoriju virzienā Dienvidkurzeme – Ziemeļlatgale. Zināmie tautastērpu varianti no šiem apvidiem pārstāv pēdējos posmus tradicionālā apģērba attīstībā. Saglabātās liecības patiesībā ir fragmentāras. Taču šie fragmenti nav nejaušības. Tie varētu liecināt gan par iedzīvotāju etnisko izcelsmi, migrāciju, gan arī par vēlākā laikā pastāvējušiem kontaktiem.

Tautastērpu lokālās atšķirības līdz šim galvenokārt saistītas ar gadsimtiem ilgušo saimniecības naturālo raksturu un feodālo norobežošanos starp atsevišķiem novadiem, pat atsevišķām muižām. Turklāt zemnieki stingri ievērojuši tradicionālo tērpa darināšanas veidu. Mazāk līdz šim pievērsta uzmanība iezīmēm, ko sekmējuši kontakti ar citām tautām. Ņemot vērā tradīciju noturību un pārmantojumu, citu kultūru elementi visticamāk varēja nonākt vietējā vidē kopā ar iedzīvotājiem no citiem apvidiem. Te būtu lietderīgi kompleksi pētīt dažādas tradicionālās kultūras tēmas. Apģērbs kā atsevišķa joma nav pietiekams arguments, kas apliecinātu ļaužu migrāciju vai noietināšanu citas kultūras apvidū. Taču tradicionālais goda apģērbs kā nozīmīga un spilgta tradicionālās kultūras sastāvdaļa var noderēt kompleksam pētījumam kāda apvidus iedzīvotāju etniskās cilmes skaidrošanā.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ *Slava M. K.* Латышская народная одежда как источник изучения вопросов этнической истории // Этнографические и лингвистические аспекты этнической истории балтских народов. – Рига, 1980. – С. 95.
- ² *Breidaks A.* Darbu izlase. – Rīga, 2007. – 30. att. (karte), 515. lpp.
- ³ *Janševskis J.* Nīca. – Rīga, 1928. – 41., 42. lpp.
- ⁴ *Piho M.* Setu ehted. Eesti Rahva muuseum. – Tartu, 2001. – P. 2–22.
- ⁵ Сѣперѣши (сѣperi – dzīpari – pirkta krāsaina vilnas dzija) bij jaunāka mode kā silki (silki – nātni – ne vilnas diegi). Сѣпера raksti parādījušies ap 1874. g. Teicēja Made Ziemele Bārtā. ZAE kolekcija: Liepājas apriņķis. Sieviešu tautas apģērbs.
- ⁶ CVVM 12772.
- ⁷ *Slava M.* Latviešu tautastērpi // Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga, 1966. – 7. laid. – 122. lpp.
- ⁸ *Шлыгина Н. В.* Архаические формы женской одежды води и ижоры // Древняя одежда народов Восточной Европы. Материалы к историко – этнографическому атласу. – Москва, 1986. – С. 220–225.
- ⁹ A. G. V. Pecolds. "Krieviņi. Sappe Blickkauzt no Ignatu saimes, Anne Lihka no Kungel saimes Jaunsaulē. 4. jūlijs 1846. g." VRVM 35020.
- ¹⁰ *Slava M.* Latviešu tautastērpi. – 121. lpp.
- ¹¹ Turpat. – 4. tab., 4. att.
- ¹² *Piho M.* Read and White. – Tallinn, 2000. – P. 4.
- ¹³ *Slava M.* Latviešu tautastērpi. – 48. lpp.
- ¹⁴ Историко – этнографический атлас Прибалтики. Одежда. – Рига, 1986. – С. 23.
- ¹⁵ *Маслова Г. С.* Народная одежда русских, украинцев и белорусов в XIX – начале XX в. // Восточнославянский этнографический сборник. – Москва, 1956. – С. 620–628.
- ¹⁶ Turpat.
- ¹⁷ Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē. – Rīga, 1936. – 111., 112. lpp.
- ¹⁸ *Slava M. K.* Латышская народная одежда как источник изучения вопросов этнической истории. – С. 95.
- ¹⁹ *Slava M.* Latviešu tautastērpi. – 46. lpp.
- ²⁰ *Slava M. K.* Латышская народная одежда как источник изучения вопросов этнической истории. – С. 95.
- ²¹ Музей Этнографии и художественного промысла.
- ²² *Slava M.* Latviešu tautastērpi. – 46. lpp.
- ²³ Историко – этнографический атлас Прибалтики. – 12 карта.
- ²⁴ ZAE kolekcija: Liepājas apriņķis. Sieviešu tautas apģērbs.

Ilze Ziņģīte

ON SOME FEATURES OF FOLK COSTUME IN SOUTHERN KURZEME

SUMMARY

Southern Kurzeme is located in the former cultural territory of the Western Balts. It is a common knowledge that the Balts created a borderline between the Baltic Finns and Slavs. To some extent this fact is reflected even in the 19th century by the traditional festive costumes – folk costumes - of women worn in southern Kurzeme. Due to several details of the folk costumes of this region, parallels can be drawn with the folk costumes found in both north-eastern and south-western directions. The common traits are most often manifested by the names of the details and cut of the clothing as well as by the manner of wearing the costumes.

The most antique skirts worn in the southern Kurzeme up to the 19th century is dark blue with a densely embroidered colourful pattern on the hem. After the middle of the 19th century the colours and techniques of decoration change, but its manner remains constant. Similar situation can be observed with the decorations of shawls. In spite of the changes, the harmony between the character of decorations of skirts and shawl is always kept. Monochromatic skirts with a decoration on the hem are also known in northern Latgale and territories of the Baltic Finns. The tradition of decorated hemline could have taken its roots in the period of history when people wore clothes that were not sewn. In southern Kurzeme shawl, for instance, represents a case of non-sewn clothing up to the 20th century. Whereas, the manner of wearing the shawl - it is wrapped tightly round the body and fastened on the shoulder - resembles the way the clothing that was not sewn was worn by the Finnic peoples of the Baltic. In southern Kurzeme women wore various shawls that suited the tradi-

tional costume: a white with an embroidered line on the hem and ends, a checked “*mārgene*”, a dark blue, a gray or a linen shawl with patterns. Each of the types of shawl had its name. In these names one can trace similarities with the terms that were used to describe the non-sewn clothing used in the neighbouring countries.

In correspondence with tradition many brooches were worn with the southern Kurzeme folk costume. The brooches were even attached one upon the other. The wide choice of brooches also corresponds to that found in the southern-east of Estonia and the territory inhabited by the Sets in particular. Besides, many other elements of the folk costume of southern Kurzeme and northern Latgale take parallels in the region of the Sets.

Headdresses for both maidens and married women resemble those of women in the neighbouring regions in Lithuania due to their names and wearing traditions.

One of the cut fashions for shirts found in southern Kurzeme (Rucava) is with shoulderpieces that are sewn to the direction of the weft. Shirts of the same type were also known in the Klaipēda region in Lithuania. However, the closest connection with the cut and decoration of the particular type of shirts is met in the western Ukraine.

The parallels seen in the folk costumes in the direction southern Kurzeme – northern Latgale which also spreads in districts beyond the territory of Latvia, might be indicative of certain common features in the ethnic structure, migration and contacts among people as well.

KRISTĪNE DUCMANE

TRĪSDESMITGADU KARA (1618–1648) IZRAISĪTĀ NAUDAS KRĪZE VĀCIJĀ JEB TĀ SAUKTAIS KIPPER- UND WIPPER LAIKS UN TĀ IETEKME LATVIJAS TERITORIJĀ

Raksturīga parādība Latvijas teritorijā atrastajos aplūkotā perioda depozītos ir tā, ka tajos ir pa kādai monētai, kas attiecas uz vienu no lielākajiem Vācijas monētu krīzes periodiem 1618.–1623. gadā, tā saukto kritienu un svārstību laiku (*Kipper- und Wipperzeit*), kas saistīts ar Trīsdesmitgadu karu (1618–1648), laiku, kad sudrabnauda bija no vara. Tās būtība bija tāda, ka vecie labie valstsdālderī bija jāsamēro ar 1618.–1623. gadā kalto sīknaudu, kas tikai nosacīti bija sudraba. Vienā valstsdālderī 1620. gadā skaitīja 240 ļoti zemas raudzes grašus (*Kippergroschen*), bet 1622. gadā – 420.¹ Jau šeit ir uzskatāms piemērs tam, kā darbojas Kopernika–Grešema likums. Šo likumu 1526. gadā definēja poļu zinātnieks Nikolajs Koperniks (1473–1543), bet 1560. gadā galīgi noformulēja angļu ekonomists, karalienes Elizabetes padomnieks un Londonas biržas dibinātājs Tomass Grešems (1519–1579). Viņš to formulēja šādi: “Slikta nauda izspiež labu naudu.”² Jāpiezīmē, ka likums ir spēkā tikai tad, ja mazvērtīga nauda likumā noteiktā kārtībā obligāti jāpieņem visos maksājumos un stingri noteiktā attiecībā pret pilnvērtīgu naudu. Ja šāda noteikuma nav un dažādas vērtības naudas attiecība veidojas brīvā tirgū, tad likums vairs nav spēkā. Šis lielais satricinājums sadrumstalotās Vācijas (Vācu nācijas Svētās Romas impērija) naudas sistēmā veicināja banku attīstību: 1619. gadā

Hamburgā un 1621. gadā Nirnbergā tika atklātas pirmās vācu bankas.³

Tā sauktā monētu pasliktināšana (vāc. *Münzverschlechterung*, kriev. *порча монет*) ir tik veca parādība, cik ilgi vispār tiek kaltas monētas. Tā sākās antīkajā pasaulē un turpinājās līdz 19. gadsimtam, kad attīstījās kredītsaimniecība un monētu pasliktināšanu nomainīja inflācija. Tās galvenie cēloņi ir līdzīgi:

1. Starpība starp monētas maiņas vērtību (kurā ietilpst metāla vērtība un pašvērtība) un tās nominālvērtību. Dārgmetāla vērtība nemainās, pārvēršot to par monētu. Monētu vērtību noteiktā reģionā nosaka monētu senjori. Lai gūtu ievērojamāku peļņu, monētu regālijas īpašnieks samazināja monētpēdu. (Monētpēda (vācu *Münzfuß*) – ar likumdošanas aktu noteikts monētas svars un dārgmetāla daudzums monētā.)
2. Pēc “al marco” metodes (*al marco* (lat.) – monētu svara pārbaudes metode viduslaikos, kad nepārbaudīja atsevišķu monētu svaru, bet monētu kopuma atbilstību naudas kalšanas noteikumiem, piemēram, 1 svara mārka = 270 feniņiem) no izkaltajām monētām izlasot smagākās un biežākās, naudas apgrozībā

nonāca vieglākās monētas, radot disfunkciju monētpēdā. Svarus bija atļauts lietot tikai monētmeistariem, bet masveidā monētas pārbaudīja ar speciāli izveidotu monētkasti, kurā bija izgriezti caurumi atbilstoši noteiktam monētu lielumam. Apgrieztas un vieglākas monētas iekrita kastē, bet tās, kas iestrēga, bija pilnvērtīgas.

3. Apgrozībā esošo monētu dabiskā nolietojšanās.
4. Monētu senjoru alkatība, pasliktinot monētpēdu.⁴

Monētu pasliktināšanai īpaši auglīga augsne bija politiski sadrumstalotās valstīs, kā, piemēram, Vācu nācijas Svētās Romas impērijā, kur izraisījās naudas krīze 1618.–1623. gadā. Iepriekš teikto zināmā mērā var attiecināt arī uz Livoniju.

Vienīgā monēta, kura saglabāja pilnvērtīgas monētas statusu cauri gadsimtiem, bija zelta dukāts. Pat sudraba dālderis, galvenā pilnvērtīgā apgrozības monēta kopš 16. gadsimta, laika gaitā līdz 19. gadsimta 2. ceturksnim zaudēja savu tīro svaru līdz 3/5 (60% sudraba), grasis no 14. gs. sākuma līdz 19. gs. sākumam – 1/8 (12% sudraba), feniņš no 13. gs. līdz 17. gs. beigām – 1/20 (5% sudraba).⁵ Monētu pasliktināšanās process izbeidzās līdz ar monētu – naudas saimniecības nomaiņu ar moderno kredītsaimniecību, un monētu kalšanu pārņēma valsts. Nodibinoties nacionālajām valstīm, kā arī līdz ar papīrnaudas ieviešanos monēta zaudēja savu lomu kā galvenais maksāšanas līdzeklis un tās vērtības noteikšanu pārņēma valsts vara. Pirmā to izdarīja Anglija 1666. gadā, un tai pakāpeniski sekoja citas valstis.

Monētu pasliktināšanās process ne vienmēr noritēja gludi. Bija arī lieli satricinājumi. Piemēram, Roma imperatora Diokletiāna (284–305) laikā. Viņš izlaida tikai neliela daudzuma zelta un sudraba monētas, kas ātri vien pazuda no naudas apgrozības, kļūstot par uzkrājumu, bet lielā daudzumā izlaida jaunas, lielas apsudrabotas bronzas monētas – folisas (dm 27 – 30 mm, sv. 9 – 13 g). Tika izjaukta reāla zelta un sudraba, preču vērtības un dārgmetāla attiecība. Diokletiāns cerēja, ka jaunās, lielās monētas aizstās dārgmetāla monētas. Nelīdzēja arī edikts par cietajām preču cenām. Cenas tirgū turpināja augt un nepakļāvās regulēšanai, un viņa pēcteči ātri vien atgriezās pie vecās kārtības.⁶

1457.–1460. g. – Bavārijā un Austrijā “dīrātāju laiks” (*Schinderlingzeit*), kad Frīdriha III (1439–1493) laikā tika kalti feniņi un kreiceri, kas tikai nosacīti bija sudraba (1 mārkā = 23 040 feniņiem).⁷

1618.–1623. g. – “kritienu un svārstību laiks” (*Kipper- und Wipperzeit*) Vācijā.⁸

1654.–1663. g. – cara Alekseja Mihailoviča naudas reforma, kas beidzās ar “vara dumpi” 1662. gadā Maskavā.⁹

1755.–1763. g. – Prūsijā Septiņgadu kara laikā, kad Prūsija Frīdriha II (1740–1786) laikā okupētajās teritorijās ieviesa speciālu “kara naudu” (*Kriegswechseln*), kas bija 1/6 dāldera, u.c.¹⁰

Šādus monetārus satricinājumus jeb krīzes savā labā centās izmantot monētu senjori, monētmeistari, monētkaltuvju nomnieki un savairojušies dažādi viltnieki un krāpnieki. No tā visvairāk cieta krīzes skarto teritoriju iedzīvotāji. Krīzes monētām tika piedēvētas dažādas palamas un spānoti nosaukumi, piemēram, kleperis, salmu dālderis, vaidu monēta, sarkanais zeksers u.c.

1618.–1623. gadā tā sauktā “kritienu un svārstību laikā” (*Kipper- und Wipperzeit*) vācu firsti, kuriem bija monētu kalšanas tiesības, guva ievērojamus ienākumus: Braunšveigas–Volfenbiteles hercogs no 32 kaltuvēm ieguva 1 miljonu dālderu, savukārt Saksijas kūrfirsts no Drēzdenes un 30 citām monētu kaltuvēm ieguva 1 173 116 guldeņus. Bet jaunizkaltās monētas pat ūdenī peldēja un, uzpūšot elpu, tās varēja aizpūst. Ievērojami pieauga lauksaimniecības produktu un amatniecības izstrādājumu cenas, piemēram: pūram rudzu no 3–4 līdz 48 dālderiem; pūram kviešu no 4 līdz 55 dālderiem; mārciņai sviesta no 3 grašiem līdz 1 dālderim. Braunšveigā kāds pilsonis 1600. gadā aizdots 150 dālderus 1620. gadā saņēma atpakaļ sīknaudā (*kipermonētās*), kuras faktiskā vērtība bija tikai 18 ¾ dāldera. Tautā šo laiku dēvēja par sātana orgijām. Daudzās vietās, it īpaši kalnrūpniecības rajonos, sākās ļauzu nemieri, un firsti bija spiesti atgriezties pie pilnvērtīgas naudas kalšanas, pēc Trīsdesmitgadu kara vienota impērijas naudas sistēma vairs netika atjaunota. Notika arī atgriezeniska reakcija. Zemes kungi nodokļos sāka saņemt šo bezvērtīgo naudu, bez tam viņiem bija jāmaksā arī algotņiem. Tā 1622. gadā kūrfirsta kase Drēzdenē cieta 159 740 dālderu, bet 1623. gadā – 835 731 dālderu lielus zaudējumus.¹¹

Cēlonis “kritienu un svārstību laikam” (*Kipper- und Wipperzeit*) meklējams pirms vairāk nekā 50 gadiem ķeizara Ferdinanda 1559. gada 19. augustā Augsburgā izdotajā “Impērijas monētu kārtībā”, kas noteica stingras zelta un sudraba attiecības, taču sudraba ieguves kulminācijas posms Vācijā bija jau pagājis. Augošajai tirdzniecībai bija nepieciešams lielāks monētu daudzums, tātad arī sudraba patēriņš. Tas izraisīja sudraba cenas pieaugumu, kas kļuva augstāka par “monētu kārtībā” noteikto. Augstvērtīgās impērijas monētas nokļuva pārkausēšanas tīģeļos. Nauda neieplūda arī Vācijas pasīvās tirdzniecības bilances dēļ. “Impērijas monētu kārtība” noteica pārāk

augstu sudraba saturu sīknaudai. Tika kalti graši, kreiceri un feniņi, kuru izgatavošana prasīja lielu darbu un radīja zaudējumus. Tika ierīkotas nelegālas monētu kaltuves, kuras uzpirka vērtīgās monētas un tās pārkausēja un pārkala mazāk vērtīgajās. Arī tirdzniecībā tirgotāji ar mazāk vērtīgo sīknaudu izstūma augstvērtīgo zelta un sudraba naudu¹² (darbojās iepriekšminētais Kopernika–Grešema likums). 1559. gadā 1 valstsdālderis = 60 kreiceru, bet 1587. gadā bija jādod virsnauda – 1 kreiceris, 1594. gadā – 3 kreiceri.¹³ Daudzās pilsētās, pat klosteros un ciemos bija ierīkotas nelegālas monētkaltuves. Tirgotāji vairs nenodarbojās ar preču pārdošanu, bet peļņu guva, augstvērtīgās impērijas monētas ar uzceļojumu mainot pret sīknaudu. 1616. gadā ķeizars izdeva monētu ediktu, kas aizliedza monētu pārpirkšanu, un uzsāka cīņu pret monētu pasliktināšanu un viltošanu. Pieķertos paredzēja sadedzināt dzīvus, bet sliktās monētas iznīcināt. Šim pasākumam vajadzēja uzlabot monētu stāvokli Vācijā.

Bet, sākoties Trīsdesmitgadu karam, bija nepieciešamas lielas naudas summas, kas noveda pie minētās “kritienu un svārstību laika” krīzes; šis termins tiek skaidrots tādejādi, ka, uzliekot monētas uz svaru kausiem, sašūpojoties svaru kausi ar bezvērtīgajām monētām apgāžas, t.i., labās, augstvērtīgās monētas tiek apmainītas pret sliktajām, kas kaltas gandrīz tikai no vara. Tā laika hronists raksta, ka jaunās monētas ir no vara, kas vārot padarītas spožas, bet spožums noturas tikai 8 dienas, tad tas pazūd – un monētas kļūst blāvi sarkanas. Tā tika savāktas vara caurules, katli, notekcaurules u.c. vara priekšmeti, tie izkausēti un pār Kalti monētās. Neviens godīgs pilsonis vairs neuzdrošinājās dot kādam naktsmājas, jo nebija drošs, ka ciemiņš pa nakti nepaņems krāsns kruķi un projām būs. Nebija glābiņa pat svētvietām – baznīcas vara trauki (kristāmbļodas u.c.) tika pārvērsti naudā. Sīkie mijēji devās no ciema uz ciemu, pat pāri impērijas robežai, un kā kādreiz lupatlaši vāca mantas no zemniekiem, pat no ubagiem un karakalpiem. Slepenās preces tika iepakotas mucās ar pipariem, ingveru, vīnakmeni u.c., nomuitotas kā svina baltums, ievietotas vadmalas ballēs un kažokādās. Ceļojuma ratiem bija ierīkota dubultgrīda, šādi piemērojot tos nelegālo preču pārvadāšanai. Vara izmantošana naudas kalšanai noveda pie tā, ka sāka pietrūkt saimniecības piederumu. Sliktā nauda bija pietiekamā daudzumā, bet visas preces bija kļuvušas dārgas, arī labās naudas vairs nebija, un ļaudis cieta lielu trūkumu.¹⁴ Monētpēdas pasliktināšanos raksturo šādi skaitļi: 1611. g. 1 valstsdālderī – 90 kreiceru; 1619. g. – 108 kreiceri; 1620. g. – 180, bet 1622. gada rudenī – 1000 kreiceru (420 grašu). Hronists raksta, ka 1621. gadā 1 zelta dukātā rēķināja 20 guldeņu, bet vienā valstsdālderī – 10 guldeņu, mārciņa gaļas

maksāja 15 kreicerus.¹⁵ Vairākas pilsētas atcerējās par senajām naudas kalšanas tiesībām un uzsāka monētu kalšanu, bet pēc saviem, sev vien zināmiem naudas kalšanas noteikumiem, kas nekādi neieklāvās vienotā monētu sistēmā, tā vēl vairāk palielinot haosu naudas saimniecībā. Piemēram, Nirnbergā vien darbojās 11 monētu kaltuves. Grāca bija pārvērtusies par “liesu kūku”: lielkungiem nācās ēst melno maizi, nabagiem nebija pat tās. Bet zemnieki firstu ģerboņus uz monētām sāka pazīt pat daudz labāk nekā prasmīgie zīmogu un spiedņu griezēji. Miesnieki un maiznieki labāk aizslēdza savus veikaliņus nekā tirgoja preci par vara naudu. Sākotnēji iegūstot milzīgu peļņu, notika atgriezeniska saite – firsti sāka saņemt šo vara naudu atpakaļ nodokļu veidā, ko maksāja iedzīvotāji. 1623. gadā nācās atgriezties pie sākotnējās monētu kārtības – vienā valstsdālderī rēķinot 90 kreiceru, bet krīzes monētas vērtēja nevis pēc nominālvērtības, bet gan tikai pēc sudraba satura tajās.¹⁶

Arī Latvijas teritorijā atrastajos depozītos ir pa kādai šī “kritienu un svārstību laika” monētai. Tās ir atrastas 23 depozītos. Iespējams, ka šo monētu klātbūtne mainīja arī aprēķina vienību skaitu vienā valstsdālderī. Žečpospolitais laikā, piem., 1615. gadā vienā valstsdālderī skaitīja 123–126 šiliņus, 1618. gadā – 135 šiliņus. 1619. gada aprīlī valstsdālderis maksājumos bija pielīdzināts 147, bet decembrī jau 156 šiliņiem. 1620. gadā Polijā valstsdālderis bija pielīdzināts 225 šiliņiem. Acīmredzot tāpat tas bijis arī Rīgā. Naudas vērtības izmaiņas ietekmēja vairāki faktori: gan poļu-zviedru karš par ietekmi Baltijas jūrā, gan vispārējā naudas krīze Vācijā, kuras ietekme bija jūtama visās tajās valstīs, kas bija ar to saistītas kā ekonomiski, tā arī politiski, arī Latvijas teritorijā. Šis laiks sakrīt arī ar politiskās varas maiņu – 1621. gadā Rīga padodas Zviedrijas karalim Gustavam II Ādolfam. Žečpospolitais kundzību nomaina Zviedrijas vara. 1621. gada 25. septembrī Zviedrijas karalis Gustavs II Ādolfs izdod privilēģiju par tiesībām kalt monētas Rīgā pēc Zviedrijas naudas kalšanas noteikumiem. Bet jau 5. oktobrī rīdziniekiem izdodas panākt, ka monētas var kalt pēc iepriekšējiem Žečpospolitais naudas kalšanas noteikumiem, nomainot tikai virsvaras simbolus uz monētām. Sava veida “kritieni un svārstības” notika arī šeit. 1624. gadā Zviedrijā par galveno maksāšanas līdzekli noteica vara monētas. 1626. gadā šo noteikumu attiecināja arī uz zviedru Vidzemi, aizliedzot šeit vietējo monētu kalšanu,¹⁷ bet, kā liecina monētu depozīti, vietējo monētu kalšanas pārtraukums bija pavisam īss, jo depozītos ir gan 1627., gan 1628. gadā kaltie Rīgas šiliņi.¹⁸ Toties zviedru varas laikā vēl par 4% samazinājās sudraba daudzums šiliņos. Ja šiliņu metāla daudzums un svars visā to kalšanas laikā (no 1627. līdz 1669. ga-

dam) nemainījās, tad ļoti mainījās to vērtība attiecībā pret valstsdālderu: no 1627. līdz 1655. g. – 270, no 1655. līdz 1666. g. – 594, no 1667. līdz 1669. g. – 720 šiliņu. Turklāt, maksājot šiliņos, bija jādod t.s. virsnauda (*Aufgeld*), piemēram, zviedru–poļu kara laikā tie bija 13–14 dālderu, bet 1669. gadā, maksājot šiliņos, bija jādod līdz pat 170 dālderiem liela virsnauda.¹⁹

Arī Cēsu pilī ir atrastas vairākas monētas, kas attiecināmas uz šo vienu no postošākajiem Vācijas monētu krīzes periodiem 1618.–1623. gadā, kas saistīts ar Trīsdesmitgadu kara (1618–1648) apstākļiem, kad sudrabnauda tika izgatavota no vara. Bet, kā liecina atradumi Cēsu pilī, *Kipper-Wipper* laikā no nedārgmetāla kala ne tikai sīknaudu, bet arī

dālderus. Cēsu pilī tādi ir atrasti pat četri, kalti 1623. gadā ar īsto dālderu spiedi, acīmredzot vienā no 11 nelegālajām kaltuvēm Nirbergā ķeizara Ferdinanda II laikā.²⁰

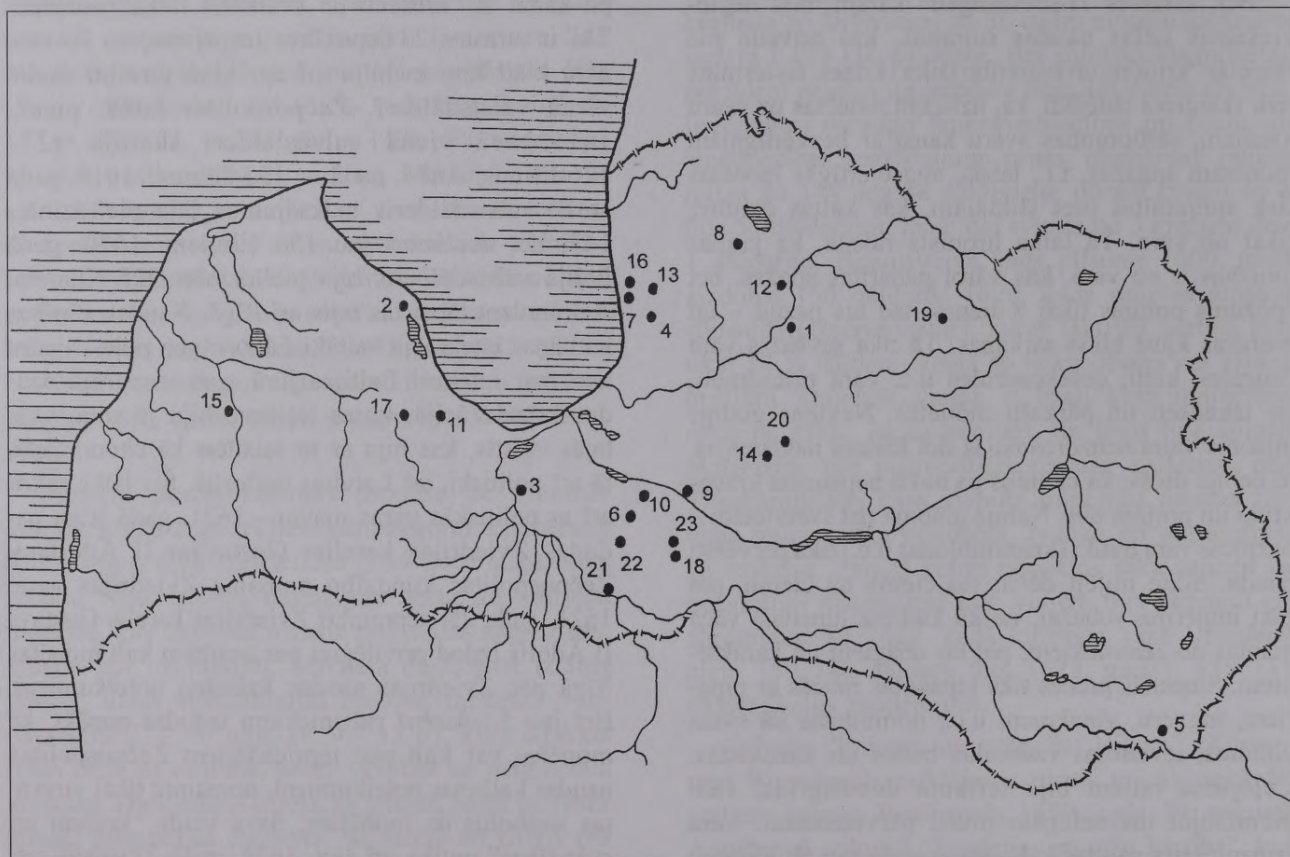
Monētu sastāva ziņā ļoti raksturīgi ir šādi tā laika monētu depoziiti (sk. Atradumu topogrāfiju):

Nr. 1. Cēsu apr. Dukuru pag. Priekuļu Pieškalī, atrasts 1951. gada 20. jūnijā.

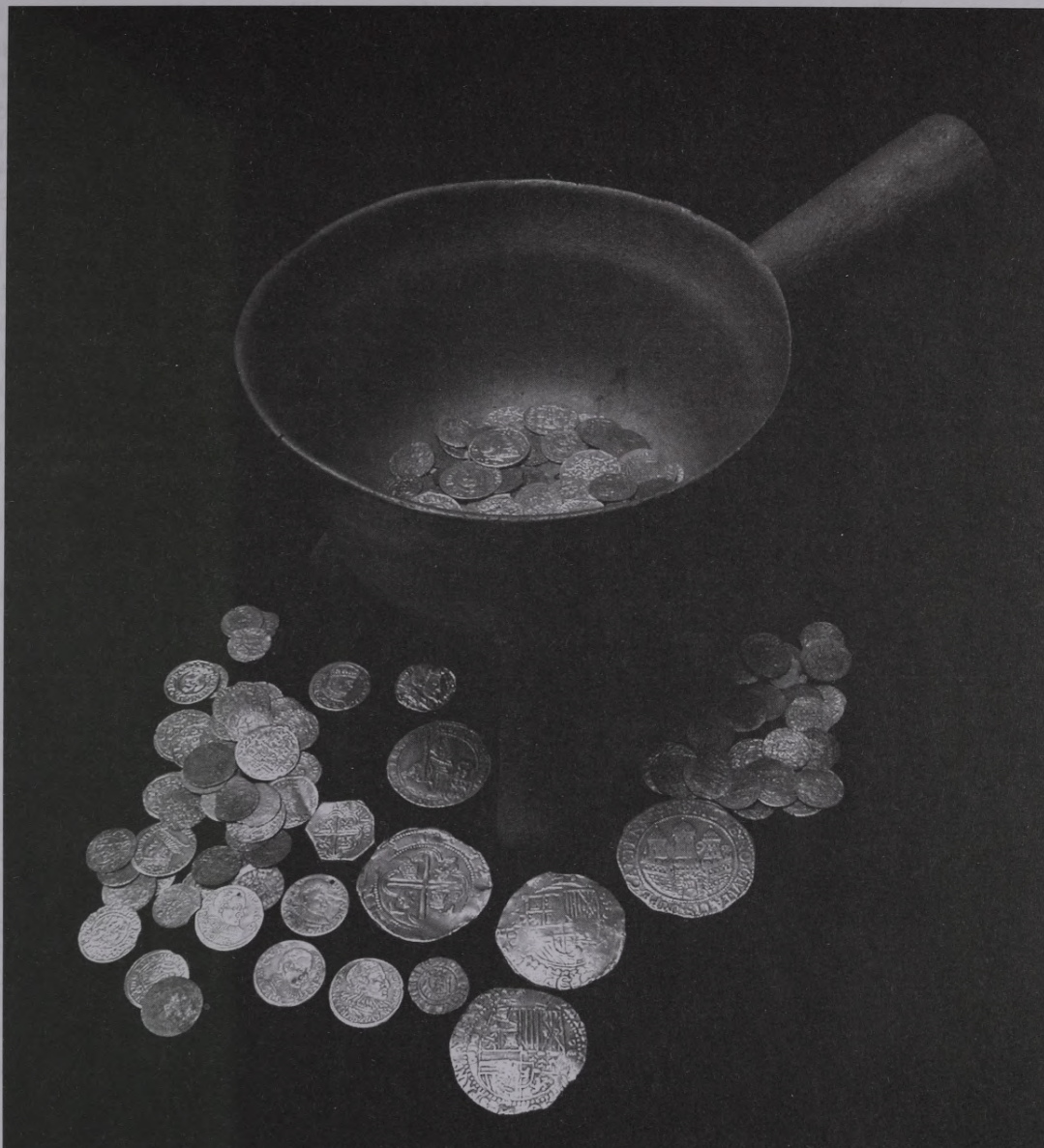
Nr. 3. Jelgavas apr. Kalnciems, atrasts 1985. gadā.

Nr. 4. Rīgas apr. Lēdurgas ciema Burtnieki, atrasts 1944. gadā.

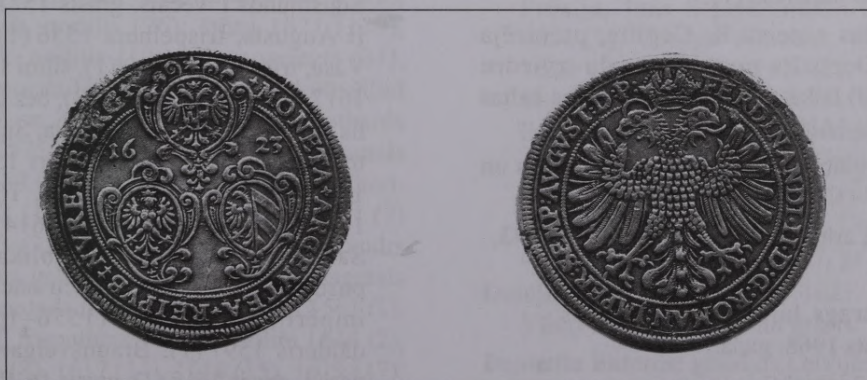
Nr. 5. Daugavpils apr. Krāslavas Ūdrīšu ciema Augustiņišķu sādža, Žuravsku māja, muzejā saņemts 1986. gadā.

Depozīti ar *Kipper-Wipper* laika monētām: 1. Cēsu apr. Dukuru pag. Priekuļu Pieškalī. 2. Talsu apr. Mērsrags, bij. zvejnieku kolhozs "1. Maijs". 3. Jelgavas apr. Kalnciems. 4. Rīgas apr. Lēdurgas pag. Burtnieki. 5. Daugavpils apr. Krāslavas Ūdrīšu ciema Augustiņišķu sādža, Žuravsku māja. 6. Rīgas apr. Baldones pag. Vilciņi. 7. Valmieras apr. Limbažu Liepupes pag. Jūrnieki. 8. Valmieras apr. Matīšu pag. Zeltiņi. 9. Rīgas apr. Tomes pag. Ķeguma hidroelektrostacija. 10. Rīgas apr. Baldones pag. Lauvas. 11. Tukuma apr. apmēram 3 km no Mīlzukalna. 12. Valmieras apr. Kocēnu (bij. Kokmuižas) pag. Mieriņi. 13. Valmieras apr. Stienes pag. Lejasaniņas. 14. Rīgas apr. Plāteres pag. Silamuiža. 15. Kuldīgas apr. Rumbas pag., bij. kolhozs "Venta". 16. Valmieras apr. Liepupes pag. Plūdoņi. 17. Tukuma apr. Jaunsātu ciemā smilšu karjera tuvumā. 18. Bauskas apr. Stelpes pag. Silgaiļi. 19. Valkas apr. Smiltenes pag. Kāļiši. 20. Rīgas apr. Birzgales Ābelītes. 21. Bauskas apr., Code. 22. Bauskas apr. Iecavas pag. Salskauli. 23. Bauskas apr. Stelpes pagasta Gulbji.

17. gadsimta monētu depoziārs ar tā sauktā *Kipper-Wipper* laika monētām, atrasts Jelgavas raj. Kalnciemā

Kipper-Wipper laika dālderis, 1623. g., kalts Nirnbergā ķeizara Ferdinanda II laikā. Nedārgmetāls, atrasts Cēsu viduslaiku pilī. RRR

Atradumu topogrāfija

1. Cēsu apr. Dukuru pag. Priekuļu Pieškalī, atrasts 1951. gada 20. jūnijā.

Atraduma vieta: 5 km no Cēsīm un puskilometru no Gaujas, pie Pieškalu mājām.

Atrašanas apstākļi: arot tīrumā ar traktoru.

Atradējs: Staņislavs Salna.

Noguldīšanas veids: monētas bijušas ietītas linu audumā un ievietotas māla podā, kas saglabāties fragmentāri. Vēlāk (1958. g.) tā fragmentus salīmējusi Latvijas Vēstures muzeja numismāte Velta Zobiņa.

Depozīta sastāvs: 3 gredzeni un 2 sudraba piekari, 1258 monētas: Rīgas brīvpilsēta, šiliņi (28); Pārdaugavas hercogiste, Hodkēvičs, šiliņi, 1572 (3); Rīga Žečpospolitas varā, Sigismunds III Vāsa, trīsgrasis, 1596 (1), graši 1616 (13) – RR; šiliņi (6) – 1593, 1596, 1597, 159.., 1616 (86), 1617 (94), 1618 (12), gsk. nenoteikts, kalti līdz 1619. g. – (788), cits variants, gsk. nenoteikts – 27; Kurzemes – Zemgales hercogiste, Gothards Ketlers, šiliņš, 1576 (1); Frīdrihs un Vilhelms, šiliņš 1607 (1); Ārvalstu: Lietuva, Aleksandrs Jagelončiks, pusgraši (3); Sigismunds I Vecais, graši 1512 (3), 1547 (2); Sigismunds II Augusts, pusgraši (13); Pomerānija, Šecina, hercogs Fīlīps II (1606–1618), grasis, 1616 (1); Vācu nācījas Svētā Romas impērija: Rūdolfs II (1576–1612), graši (?) (16), Matias I (1612–1619): Jūliha–Klēve (3), Štolberga (4), nenoteiktas (6); 2 markas (2) (?); Ungārija, Ferdinands I, grasis 1555. (1), Žečpospolita, Polija, Sigismunds III Vāsa, trīsgrasi (1), 1595 (1), 1596 (1), 1597 (1), 1599 (1), trīspelheri (13), šiliņi (35); Krievija, Ivans IV, kā lielkņazs (1534–1547), deņgas (5), kā cars (1547–1584) deņgas (4); Fjodors Ivanovičs (1584–1598) deņga (1), kapeika (1); Boriss Godunovs (1598–1605) kapeikas (7); Dmitrijs Ivanovičs (1605–1606) kapeikas (2); Vasilijs Šuiskis (1606–1610), kapeikas (20) [no tām kaltas – Pleskavā (2), Maskavā, bet kaltas ar Šuiska Novgorodas spiedi (6), Novgorodā (3), kalšanas vieta nenosakāma (9)]; Mihails Fjodorovičs (1613–1645) kapeikas (42); tuvāk nenoteiktas kapeikas (7).

Datējums: Monētas noteica R. Ceplīte, precizēja K. Ducmane. Depozīts noguldīts poļu–zviedru kara (1600–1629) laikā, jo jaunākās monētas kaltas periodā ap 1618.–1619. gadu.

Depozīta liktenis: glabājas Cēsu novadpētniecības un mākslas muzejā – CNMM 5989.

Literatūra: LNVN arhīvs; Мельникова 2001, № 43.

2. Talsu apr. Mērsrags, bij. zvejnieku kolhozs "1. Maijs", atrasts 1968. gadā.

Atraduma vieta: būvobjektā.

Atrašanas apstākļi: nav zināmi.

Atradējs: nav zināms.

Noguldīšanas veids: nav zināms.

Depozīta sastāvs: nav zināms, muzejā nonākušas kopskaitā 40 monētas: Rīga Žečpospolitas varā, Stefans Batorijs, trīsgrasi 1583 (1), 1595 (1), 1596 (2), 1597 (1), 1598 (3); Sigismunds III Vāsa, šiliņi 1616 (3), 1617 (2), 1618 (5), 1619 (1), gsk. nogriezts (2), gsk., nodilis (2); Žečpospolita: Lietuvas trīsgrasi, Sigismunds III Vāsa 1593 (1), 1601 (1); Polijas trīsgrasi, Sigismunds III Vāsa 1595 (1), 1596 (3), 1597 (1), 1598 (1), 1599 (2), 1600 (2), 1605 (1); Spānija, Filips IV (1556 – 1598) ceturtdāldālderis bez gsk. (1); Vācu nācījas Svētā Romas impērija: Marsberga, grasis 1616 (1); Eimbeķa, grasis 1619 (1), Magdeburga, grasis 1619 (1).

Datējums: depozīta jaunākā monēta kalta 1619. gadā. Monētas noteica R. Ceplīte.

Depozīta liktenis: glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā – CVVM 181969.

Literatūra: LNVN Numismātikas nodaļas arhīvs, Talsu apriņķis. Akts Nr. 5145, 1978. 03.03.; Talsu raj. laikraksts "Padomju Karogs", Nr. 12, 30.01.1969.

3. Jelgavas apr. Kalnciems, atrasts 1985. gadā.

Atraduma vieta: uz lauka.

Atrašanas apstākļi: nav ziņu.

Atradējs: Juris Bušmanis un Normunds Puišelis.

Noguldīšanas veids: monētas ievietotas vara traukā ar trijām kājām un rokturi.

Depozīta sastāvs: kopskaitā 347 monētas: Rīgas brīvpilsēta, šiliņš 1577 (1); Rīga Žečpospolitas varā, Stefans Batorijs, trīsgrasis 1586 (1); Sigismunds III Vāsa, trīsgrasis 1593 (1), šiliņi 1589 (1), 1598 (1), 1615 (1), 1616 (7), 1617 (2), 1618 (18), 1619 (16), 1620 (57), 1621 (47), 1622 (9), 162.. (5), gsk. nogriezts (30), gsk. nodilis (36), gsk. nodrupis (5); Kurzemes un Zemgales hercogiste, hercogs Gothards Ketlers, šiliņš 1576 (1); hercogs Frīdrihs, trīsgrasi 1696 (2), 1597 (1), hercogs Vilhelms, trīsgrasi (5), hercogs Frīdrihs un hercogs Vilhelms, šiliņš 1605 (1); hercogs Frīdrihs Kazimirs, trīspelheris 1697 (1). Ārvalstu: Žečpospolita: Lietuva, Sigismunds I Vecais, grasis 1521. (1); Sigismunds II Augusts, trīspelheris 1556 (1); Sigismunds III Vāsa, trīspelheris 1619 (1), šiliņi 1615 (1), 1616 (4), 1617 (5), 1618 (3), 1619 (3), bez gsk. (3), gsk. nodilis (2); denārs 1620 (1); Polija, Sigismunds III Vāsa, trīsgrasis 1596 (1); trīspelheri 1597 (1), 1598 (1), 1599 (1), 1614 (1), 1615 (2), 1616 (1), 1619 (1), 1620 (7), 1621 (1); šiliņš 1614 (1); Nīderlandes Savienoto Provinču Republika, Rietumfrīzijas pusdālderis, 1620 (1); Vācu nācījas Svētā Romas impērija: Rūdolfs II (1576–1612), Kampenas dālderis 1597 (1); Braunšveiga, Hannovere, Matias I, grasis 1619 (1), grasis 1619 (cits variants) (1); Holšteinas-Gotorpas grāfiste, grāfs Johans Ādolfs (1590–1616), grasis 1601 (1); Korvejas abatija, Teodors fon Beringhauzens (1585–1616), grasis

1615 (1); Lipes grāfiste, Simons V (1563–1613), grasis 1610 (1); Minsterbergas un Oelsas hercogiste Silēzijā, Heinrihs Vencels (1617–1639) un Karls Frīdrihs (1617–1647) grasis 1620 (1); Šauenburgas grāfiste, Ernsts III (1601–1622), Holšteinas–Pinebergas līnija, grasis 1619 (1); Spānija, Jaunā Pasaule (Dienvidamerika), Fīlipsis II (1556–1598), 8 reāli, kalti Mehiko (1), 8 reāli, kalti Potosi (1); 2 reāli, kalti Mehiko (1), apgriezti.

Datējums: depoziņa jaunākā monēta kalta 1622. gadā. Monētas noteica G. Grase, V. Zobiņa, precizēja K. Ducmane.

Depozīta liktenis: glabājas Ģ. Eliasa Jelgavas novadpētniecības un mākslas muzejā – JNMM, Nr. 21477–21519 Num 4772–4813; Nr. 21305–21311 Num 4765–4771.

Literatūra: JNMM arhīvs.

4. Rīgas apr. Lēdurgas pag. Burtnieki, atrasts 1944. gada rudenī.

Atraduma vieta: aptuveni 300 m uz ziemeļrietumiem no Burtnieku dzīvojamās mājas strauta krastā starp diviem simtgadīgiem ozoliem. Pēc vecu ļaužu nostāstiem gar atraduma vietu gājusi taciņa uz 12 km attālo Inciema muīžu.

Atrašanas apstākļi: rokot patvertni, aptuveni 1 m dziļumā.

Atradējs: Kārlis Kalniņš.

Noguldīšanas veids: monētas bijušas ievietotas bieza balta stikla pudelē, kura rokot sasista.

Depozīta sastāvs: 4473 monētas: Pārdaugavas hercogiste, Jans Hodkevičs, šiliņš 1572 (1); Rīgas brīvpilsēta, šiliņš 1572 (1), bez gsk. (1), Rīga Polijas varā, Sigismunds III, trīspelheri 1619 (1); trīspelheri 1640 (4); šiliņi bez gsk. (1), 1598 (1), 1599 (1), 1600 (3), 1606 (1), 1607 (2), 1609 (2), 1610 (2), 1613 (4), 1614 (4), 1615 (14), 1616 (36), 1617 (57), 1618 (122), 1619 (142), pirms 1620: gsk. nogriezts (149), gsk. nodilis (34), 1620 (698), pēc 1620: gsk. nogriezts (55), 1621 (1217), 1620 vai 1621 (28), kļūdainais kalums (1); Rīga Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, trīspelheri 1622 (268), 1623 (413), 1624 (851), gsk. nodilis (26); šiliņi 1621 (139), 1622 (20), gsk. nodilis (10), gsk. nogriezts (31), nodiluši Sigismunda III vai Gustava II Ādolfa šiliņi (4); Kurzemes un Zemgales hercogiste, Gothards Ketlers, šiliņi 1575 (1), 1576 (1); Polija, Sigismunds III, trīsgraši 1589 (1), 1595 (1), 1597 (1); trīspelheri 1617 (1), 1618 (1), 1619 (1), 1620 (16), 1621 (7), 1622 (2), 1623 (2), 1624 (4); Lietuva, Aleksandrs I, pusgrasis-bez gsk. (1), Sigismunds I, pusgrasis 1513 (1), Sigismunds II Augusts, pusgrasis 1561 (1), Sigismunds III, trīspelheri 1619 (1), šiliņi 1614 (2), 1615 (4), 1616 (8), 1617 (14), 1618 (15), 1619 (17), gsk. nodilis (5), denārs (1); Brandeburga, Johans Sigismunds, grasis 1619 (1); Brandeburga-Prūsija, Georgs Vilhelms, trīspelheri 1622 (8), 1623 (3),

1624 (2); Braunšveigas grasis 1619 (1); Magdeburgas grasis 1618 (1); Pomerānijas, Ulriha graši 1619 (91), 1621 (1); Silēzija, Lignica un Briga, Johana Kristiana un Georga Rūdolfa trīskreicērs 1621 (1).

Datējums: iespējamais noguldīšanas laiks – 17. gs. 1.–2. cet. (jaunākā monēta – 1624. g.).

Depozīta liktenis: glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 124026).

Literatūra: Ceplīte 1968, Nr. 1, 152. lpp.

5. Daugavpils apr. Krāslavas Ūdrišu ciema Augustiņišķu sādža, Žuravsku māja, muzejā saņemts 1986. gadā.

Atraduma vieta: Žuravsku mājas dārzs.

Atrašanas apstākļi: apstrādājot zemi ar traktoru.

Atradējs: V. Žuravskis.

Noguldīšanas veids: monētas bijušas ievietotas akmensmasas podā.

Depozīta sastāvs: 623 monētas: Rīga Žečpospolitās varā, Sigismunds III Vāsa, trīspelheri 1620 (2), šiliņi 1593 (1), 1594 (1), 1595 (1), 1600 (2), 1602 (1), 1609 (2), 1610 (2), 1613 (3), 1614 (1), 1615 (7), 1616 (11), 1617 (13), 1618 (15), 1619 (23), 1620 (30), 1621 (45), 162. (3), gsk. nogriezts (30), gsk. nodilis (9); Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, trīspelheri 1622 (1), 1623 (3), 1624 (1); šiliņi 1621 (5), 1624 (16), gsk. nodilis (6); Žečpospolitā: Lietuva, Sigismunds III Vāsa, grasis 1625 (1); šiliņi 1592 (1), 1614 (2), 1615 (1), 1616 (3), 1617 (6), 1618 (10), 1619 (11), 1622 (5), 1623 (99), 1624 (34), 1625 (1), 162. (6), 16. (1), gsk. nodilis (19), gsk. nogriezts (13); dubultdenāri 1611 (1), 1612 (2), 1613 (1), 1620 (59), 1621 (35), 1622 (1), 1623 (1), 162. (9), 16. (4), gsk. nodilis (4); Polija, Sigismunds III Vāsa, trīspelheri 1615 (1), 1616 (1), 1617 (1), 1620 (10), 1621 (3), 1622 (2), 1623 (1), 162. (1), gsk. nodilis (1), ternāriji 1619 (1), 1620 (1), 1621 (1), 1622 (3), 1623 (1); denāri 1621 (2), 1622 (1), 1623 (2); Lobženica, Sigismunds III Vāsa, denāri 1622 (1), 1623 (3); Polijas vai Lietuvas šiliņš, Sigismunds III Vāsa Vāsa (1587–1632), nodilis (1); Vācu nācijās Svētās Romas impērija: Prūsija, Jans Sigismunds, trīspelheri 1619 (1), 1620 (1), Georgs Vilhelms, trīspelheri 1622 (1), 1623 (4), 1624 (2), 162. (2); Austrumfrīzija-Ritberga, Johaness (1618–1625), trīspelheri 1616 (1); Pomerānija, Kamminas bīskapija, hercogs Ulrihs, trīspelheri 1621 (1); Lipe, Simons VI (1563–1613), trīspelheri 1604 (1); Hildesheima, Matiass (1612–1619), trīspelheri 1618 (1); Ungārija, Matiass (?), denārs 1613 (1); nodiluši 17. gs. trīspelheri (2).

Datējums: jaunākā monēta – 1625. gada Sigismunda III Vāsas Lietuvas šiliņš un grasis.

Depozīta liktenis: glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 200410).

Literatūra: Berga 2000, 16.–28. lpp.; Berga 2007, 77.–84. lpp.

6. Rīgas apr. Baldones pag. Vilciņi, atrasts 1939. gadā.

Atraduma vieta: Vilciņu māju zeme.

Atrašanas apstākļi: arot lauku.

Atradējs: Vilciņu māju saimnieks Andrejs Irbe.

Noguldīšanas veids: monētas bijušas ietītas audumā.

Depozīta sastāvs: 920 monētas: Rīga Žečpospolitās varā, Sigismunds III Vāsa, grasis 1616 (1), trīspelheris 1620 (1), šiliņi 1598 (1), 1614 (1), 1515 (1), 1618 (2), 1620 (9), 1621 (9), gsk. nogriezts (6), gsk. nodilis (2); Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, trīspelheri 1622 (64), 1623 (77), 1624 (130), gsk. nodilis (3); pusotršiliņš 1623 (1), šiliņi 1621 (1), 1624(2), 1625 (1), 1626 (3), 1627 9130, 1628 (6), 1630 (6), 1631 (19), 1632 (39), 1633 (97), 1634 (7), gsk. nogriezts (94), gsk. nodilis (66); Kristīna, Rīga, šiliņi 1635 (3), 1637 (2), 1638 (7), 1639 (1), gsk. nogriezts (4), gsk. nodilis (3); Elbinga Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, trīspelheri 1628 (1), 1629 (1), 1630 (1), 1632 (2), 1633 (10), 1635 (1); grasis 1629 (1), šiliņi 1632 (1), gsk. nogriezts (1); Kristīna, trīspelheri 1635 (3); Zviedrija, Kārlis IX, ēres gsk. nodilis (1606–1611) (2); Dānija, Kristians IV, marka 1616 (1); Žečpospolita: Polija, Sigismunds III Vāsa, orti 1623 (3), trīspelheri 1614 (1), 1618 (1), 1620 (8), 1621 (15), 1622 (17), 1623 (22), 1624 (17), 1625 (21), 1626 (8), 1627 (4), gsk. nodilis (7); Lietuva, Sigismunds III Vāsa, graši 1625 (1), 1626 (2), 1627 (1), šiliņi 1618 (1), 1623 (1), 1624 (2), 1627 (1), gsk. nogriezts (2), gsk. nodilis (1), Gdaņska, Sigismunds III Vāsa, orti 1624 (1), 1625 (1), grasis 1626 (1); Brandenbarga-Prūsija, Johans Sigismunds, trīspelheri 1619 (1), 1620 (2), Georgs Vilhelms, orti 1621 (1), 1622 (1), 1623 (1), 1624 (2), 1625 (2), trīspelheri 1621 (2), 1622 (7), 1623 (8), 1624 (4), 1625 (4), 1626 (10), 1627 (3), šiliņi 1626 (1), 1627 (1), gsk. nogriezts (2), 17. gs. šiliņi nodiluši (3); Šaumburga, Ernsts, graši 1603 (1), 1616 (1); Jūliha, Klēve un Berge, grasis 1606 (1); Hamburga, Ferdinands II, pusedālderis 1629 (1); Frankfurte, Ferdinands III, dālderis 1639 (1); Braunšveiga, Ferdinands II, dālderis 1629 (1); Leihtenberga, Georgs, dālderis 1547 (1); Štīrija, Ferdinands II, dālderis 1621 (1); Elzasa, Maksimilians, dālderis 1618 (1); Čehija (Bohēmija), Matiass, dālderis 1618 (1); Spānijas Nīderlande, Alberts un Elizabete, Brabante, dālderis bez gsk. (1); Nīderlandes Savienoto Provinču Republika, Gelderna, dālderis 1598 (1), 1620 (1), Overeisela, dālderis 1621 (1), Utrehta, dālderis 1620 (1), 1624 (1), Zēlande, pusedālderis 1616 (1), 1620 (1); Viltots Polijas Sigismunda III trīspelheris 1625 (1).

Datējums: 17. gs. 3. cet. (jaunākā monēta – 1639. gada Kristīnas Rīgas šiliņš).

Depozīta liktenis: glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 104111).

Literatūra: Ceplīte 1968, Nr. 21, 159.–160. lpp.

7. Valmieras apr. Liepupes ciema Jūrnieki, atrasts 1976. gada septembrī.

Atraduma vieta: Liepupē, Rīgas–Tallinas šosejas labajā pusē, apmēram km no Jelgavkrastu autobusa pieturas, pie Jūrnieku mājām. Depozīta atraduma vietā agrāk bijušas ēkas.

Atrašanas apstākļi: rudenī, vācot kartupeļus.

Atradējs: Vīgra un Dmitrijs Fjodorovs, Anna Koškure un Vija Baumanē, M. Bērza (monētas, ko salasījis D. Fjodorovs, pārdevis A. Koškurei).

Noguldīšanas veids: monētas bijušas ietītas linu audumā.

Depozīta sastāvs: 399 monētas (depozīts muzejā nonācis daļēji). Spānijas Nīderlande, Alberts un Elizabete (1598–1621), Brabante, dālderis bez gsk. (1), ceturtdālderis 1616 (1); Nīderlandes Savienoto Provinču Republika, Holande, dālderis 1622 (1), Rietumfrīzija, dālderis 1622 (1), Gelderna, dālderis 1641 (1); Rīga Polijas varā, Sigismunds III Vāsa, šiliņi 1609 (1), 1612 (1), 1616 (1), 1617 (1), 1619 (1), 1620 (3), 1621 (1), gsk. nodilis (1); Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, trīspelheri 1623 (1), 1624 (1), šiliņi 1624 (1), 1625 (1), 1631 (1), gsk. nodilis (10), Kristīna, Rīga, trīspelheri 1644 (1), šiliņi 1633 (2), 1634 (3), 1635 (3), 1636 (1), 1637 (2), 1638 (9), 1639 (2), 1640 (8), 1641 (9), 1643 (33), 1644 (28), 1645 (86), 1646 (43), 1647 (25), gsk. nogriezts (29), gsk. nodilis (24), Livonija, šiliņi 1645 (28), 1647 (12), gsk. nogriezts (7), gsk. nodilis (2); Elbinga Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, trīspelheri 1633 (1), šiliņi 1632 (1), 1633 (2), 1634 (1), gsk. nogriezts (1), Kristīna, šiliņš gsk. nodilis (1); Žečpospolita: Polija, Sigismunds III Vāsa, trīspelheri 1623 (2), 1633 (2); Vācu nācijas Svētā Romas impērija: Brandenbarga-Prūsija, Johans Sigismunds, trīspelheris 1620 (1), Georgs Vilhelms (1619–1640), šiliņš gsk. nogriezts (1).

Datējums: jaunākā monēta – 1646. gada Kristīnas Rīgas šiliņš.

Depozīta liktenis: depozīts glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 180352 un CVVM 180353).

Literatūra: nav publicēts.

8. Valmieras apr. Matīšu (agr. Bauņu) pag. Zeltiņi, atrasts 1935. gadā.

Atraduma vieta: uz lauka.

Atrašanas apstākļi: pavasarī, atrotot kartupeļu bedri, apmēram 1 m dziļumā vienkopus atrastas monētas, tām apkārt bijušas koka vai tāss paliekas.

Atradējs: P. Liepiņš, Zeltiņu jaunsaimniecības īpašnieks.

Noguldīšanas veids: monētas bijušas ievietotas koka vai tāss traukā (?)

Depozīta sastāvs: 305 monētas: Pārdaugavas hercogiste, Jans Hodkevičs, Dole, šiliņš 572 (1);

Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, trīspelheri 1622 (1), 1623 (5), 1624 (3), gsk. nodilis (1); Kristīna, Rīga, trīspelheri 1648 (1), šiliņš 1648 (1); Kristīna, Livonija, trīspelheri 1648 (1); Žečpospolita: Polija, Sigismunds III Vāsa, trīspelheri 1620 (3), 1621 (15), 1622 (25), 1623 (56), 1624 (42), 1625 (45), 1626 (5), 1627 (3), gsk. nodilis (18); grasis 1627 (1); Lietuva, Sigismunds I Vecais, pusgrasis 1514 (1); Sigismunds III Vāsa, graši 1627 (1), gsk. nodilis (1); Elbinga, Gustavs II Ādolfs, trīspelheri 1630 (4), 1632 (10), 1633 (19), gsk. nodilis (7); Kristīna, trīspelheri 1634 (4), 1635 (7); Brandenbarga, Georgs Vilhelms, trīspelheri 1612 (1); Brandenbarga-Prūsija, Georgs Vilhelms, trīspelheri 1622 (3), 1624 (5), 1625 (2), 1626 (4), 1627 (2), 1633 (1), gsk. nodilis (2); Pomerānija, Ulrihs, grasis 1622 (1); Nīderlandes Savienoto Provinču Republika, dālderis, Gelderna, 1640 (1), Kampena 1649 (1); Zviedrija, Kristīna, 2 markas bez gsk. (1).

Datējums: 17. gs. 3. cet. (jaunākā monēta – 1649. gada Nīderlandes Savienoto Provinču Republikas Kampenas dālderis).

Depozīta liktenis: glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 101153).

Literatūra: Ceplīte 1968, Nr. 3, 153. lpp.

9. Rīgas apr. Tomes pag. Ķeguma hidroelektrostacija, atrasts 1938. (874 monētas) un 1939. gadā (55 monētas).

Atraduma vieta: atrasts apmēram 70 m no vecās kapsētas, paralēli Daugavai uz augšu.

Atrašanas apstākļi: bagarējot Daugavu.

Atradējs: Alfrēds Hofš Ķeguma būves bagara vadītājs, dzīv. Tomes pag. Stutēnos.

Noguldīšanas veids: monētas varētu būt bijušas ievietotas koka traukā (atrasti 2 koka trauka fragmenti).

Depozīta sastāvs: 929 monētas: Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, trīspelheri 1622 (11), 1623 (29), 1624 (43), gsk. nodilis (1); Kristīna, Rīga, trīspelheri 1644 (44), 1648 (20), 1649 (2); Livonija, trīspelheri 1647 (4), 1648 (38); Elbinga Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, trīspelheri 1629 (1), 1630 (9), 1631 (2), 1632 (20), 1633 (50), 1635 (4), gsk. nodilis (6); Kristīna, trīspelheri 1632 (1), 1634 (10), 1635 (19), gsk. nodilis (6); Zviedrija, Kristīna, ēres 1634 (2), 1635 (1), 1636 (1), 1637 (2); Žečpospolita: Polija, Sigismunds III Vāsa, trīspelheri 1618 (1), 1619 (2), 1620 (16), 1621 (39), 1622 (89), 1623 (115), 1624 (107), 1625 (88), 1626 (18), 1627 (14), gsk. nodilis (24), grasis 1607 (1); Lietuva, Sigismunds I Vecais (1506–1548), pusgrasis, gsk. nodilis (1); Sigismunds III Vāsa, grasis 1625 (1); Gdaņska, Sigismunds III Vāsa, graši 1626 (3); Pomerānija, Boguslavs XIV, graši 1619 (1), 1620 (1), 1623 (1); Ulrihs, graši 1621 (1), 1622 (1); Vācu nācijas Svētā Romas impērija: Brandenbarga-Prūsija, Georgs Vilhelms, trīspelheri 1621 (4), 1622 (14),

1623 (5), 1624 (9), 1625 (17), 1626 (13), 1627 (6), 1633 (1), gsk. nodilis (8); viltojums – Polija, Sigismunds III Vāsa, trīspelheri 162. (2).

Datējums: 17. gs. 2. cet. (jaunākās monētas – 1649. gada Kristīnas Rīgas trīspelheri).

Depozīta liktenis: glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 104964, 104965).

Literatūra: Ceplīte 1968, Nr. 23, 160. lpp.

10. Rīgas apr. Baldones pag. Lauvas, atrasts 1937. gadā.

Atraduma vieta: uz saimniecības lauka, arot un izlaužot celmus.

Atrašanas apstākļi: izceļot celmus un uzarot lauku.

Atradējs: 1938. gadā depoziņu Pieminekļu valdei nodevusi Paulīne Lauva.

Noguldīšanas veids: nav zināms.

Depozīta sastāvs: 27 monētas: Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, trīspelheri 1623 (2), Kristīna, Rīga, trīspelheri 1644 (1), Livonija, trīspelheri 1648 (2); Elbinga Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, trīspelheri 1630 (1), 1631 (1), 1633 (2), Kristīna, trīspelheri 1635 (2); Vācu nācijas Svētā Romas impērija: Brandenbarga-Prūsija, Georgs Vilhelms, trīspelheri 1623 (1), 1624 (1), 1626 (1); Pomerānija, Ulrihs, grasis 1619 (1); Žečpospolita: Polija, Sigismunds III Vāsa, trīspelheri 1621 (1), 1623 (1), 1624 (2), 1625 (2); Spānijas Nīderlande, Alberts un Elizabete, dālderis bez gsk. (1), Filips IV, Brabante, dālderis 1635 (1), 1636 (1), Turneja, dālderis 1648 (1); Nīderlandes Savienoto Provinču Republika, Rietumfrīzija, dālderis 1650 (1), Gelderna, dālderis 1651 (1)

Datējums: 17. gs. vidus (jaunākā monēta – 1651. gada Geldernas dālderis).

Depozīta liktenis: glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 101148).

Literatūra: Ceplīte 1968, Nr. 25, 161. lpp.

11. Tukuma apr. apmēram 3 km no Milzkalna, atrasts 1964. gada septembrī.

Atraduma vieta: apmēram 60 km no Rīgas, šosejas kreisajā pusē, meža malā.

Atrašanas apstākļi: uz tikko aparta lauka apmēram 2 m² lielā platībā.

Atradējs: no Rīgas uz Apšupi atbraukušie sēņotāji, apm. 15 cilvēku. Muzejs depoziņa daļu saņēmis no viena sēņotāja – A. Ķevļa.

Noguldīšanas veids: monētas bijušas ievietotas traukā (atrastas lauskas).

Depozīta sastāvs: 142 monētas (depozīta daļa): Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, trīspelheri 1624 (1), šiliņš 1633 (1); Kristīna, Rīga, trīspelheri 1644 (1), 1648 (1), šiliņi 1642 (1), 1647 (2), 1648 (3), 1649 (1), 1650 (2), 1651 (1),

1652 (12), 1553 (26), gsk. nogriezts (11), gsk. nodilis (2), Livonija, trīspelheri 1648 (2), šiliņi 1647 (1), 1648 (2), 1649 (1), 1650 (4), 1651 (3), 1652 (12), 1653 (34), gsk. nogriezts (12), gsk. nodilis (2); Elbinga Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, trīspelheris 1633 (10); Vācu nācijas Svētā Romas impērija: Brandeburģa–Prūsija, Georgs Vilhelms, trīspelheris 1622 (1); Žečpospolita: Polija, Sigismunds III Vāsa, trīspelheri 1620 (1), 1623 (1).

Datējums: 17. gs. 3. cet. (jaunākās monētas – 1653. gada Kristīnas Livonijas un Rīgas šiliņi).

Depozīta liktenis: depozīta daļa glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 163752), pārējo monētu skaits un liktenis nav zināms – tās savā starpā sadalījuši atradēji.

Literatūra: Ceplīte 1968, Nr. 26, 161. lpp.

12. Valmieras apr. Kocēnu (bij. Kokmuižas) pag. Mieriņi, atrasts 1934. gadā.

Atraduma vieta: Mieriņu māju tīrums, apmēram 250 m uz dienvidiem no dzīvojamās ēkas, purva malā.

Atrašanas apstākļi: 1932. gada 25. jūlijā, norokot uzkalnu purva malā.

Atradējs: Eduards Vītols, Mieriņu māju īpašnieks.

Noguldīšanas veids: 143 monētas bijušas ievietotas māla trijkāju trauciņā kopā ar rotaslietām – 3 sudraba saktas piekariem, gredzenu ar 5 stikliņiem ietvaros, kaklarotas paliekām – 17 plakanām dzeltenām zīlītēm, 12 blāvi zaļām apaļām zīlītēm un 4 saliektām krievu 16.–17. gs. kapeikām. Trauciņš rokot saplīsis, vēlāk muzejā restaurēts.

Depozīta sastāvs: Rīgas brīvpilsēta, vērdiņš 1565 (1); Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, trīspelheri 1622 (3), 1623 (1), 1624 (8); Kristīna, Rīga, trīspelheri 1644 (1), 1647 (1), 1648 (3); Kristīna, Livonija, trīspelheri 1648 (3); Elbinga, Gustavs II Ādolfs, trīspelheri 1630 (1), 1631 (1), 1632 (2), 1633 (4), 1634 (1); Žečpospolita: Polija, Sigismunds III Vāsa, pusdālderis 1631 (1); trīspelheri 1620 (4), 1621 (9), 1622 (11), 1623 (16), 1624 (16), 1625 (12), 1626 (1), 1627 (3), 1628 (7); Lietuva, Sigismunds II Augusts, pusgrasis 1559 (1); Vācu nācijas Svētā Romas impērija: Brandeburģa–Prūsija, Georgs Vilhelms, trīspelheri 1622 (5), 1624 (2), 1625 (4), 1626 (1), gsk. nodilis (1); Pomerānija, Boguslavs XIV, grasis 1620 (1); Korneveja, Teodors Beringhauzens, grasis 1613 (1); Elzasa, Ferdinands I, dālderis bez gsk. (1); Spānijas Nīderlande, Alberts un Elizabete, dālderis, Brabante bez gsk. (1), 1616 (1), 1620 (1), 1621 (1); Turneja bez gsk. (1); ceturtdaļdālderis, Flandrija bez gsk. (1); Filips IV, dālderis, Turneja 1643 (1); Nīderlandes Savienoto Provinču Republika, dālderis, Gelderna 1652 (1); Kampena 1649 (1), 1652 (1); Rietumfrīzija 1593 (1), 1632 (1), 1654 (1), Utrehta 1611 (1), 1649 (1).

Datējums: 17. gs. III cet. (jaunākā monēta – 1654. gada Nīderlandes Savienoto Provinču Republikas Rietumfrīzijas dālderis).

Depozīta liktenis: glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 101118).

Literatūra: Šnore R. 1937, 44. lpp.; Riekstiņš 1936, Nr. 79, 95. lpp.; Ceplīte 1968, Nr. 5, 153.–154. lpp.

13. Valmieras apr. Stienes pag. Lejasaniņas, atrasts 1929. gadā.

Atraduma vieta: Lejasaniņu māju lauks.

Atrašanas apstākļi: rudenī arot lauku.

Atradējs: Mārtiņš Kalniņš.

Noguldīšanas veids: monētas bijušas ievietotas māla podā, kas sadrupis, saglabājušās tikai 4 lauskas ar brūnu glazūru.

Depozīta sastāvs: 2344 monētas: Rīgas brīvpilsēta, šiliņi 1571 (1), 1578 (1); Rīga Polijas varā, Sigismunds III Vāsa, šiliņi 1598 (1), 1618 (3), 1620 (4), 1621 (10), gsk. nogriezts (2), gsk. nodilis (1); Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, trīspelheri 1622 (1), 1623 (3), 1624 (5); šiliņi 1625 (1), 1626 (2), 1632 (1), 1634 (2), gsk. nogriezts (5), gsk. nodilis (2); Kristīna, Rīga, trīspelheris 1649 (1); šiliņi 1635 (7), 1636 (3), 1638 (9), 1639 (1), 1640 (9), 1641 (3), 1642 (2), 1643 (11), 1644 (14), 1645 (29), 1646 (6), 1647 (26), 1648 (66), 1649 (110), 1650 (55), 1651 (46), 1652 (85), 1653 (276), 1654 (58), gsk. nogriezts (80), gsk. nodilis (17), fragmentārs (1); Livonija, šiliņi 1645 (6), 1647 (66), 1648 (69), 1649 (152), 1650 (57), 1651 (54), 1652 (89), 1653 (168), 1654 (56), gsk. nogriezts (148), gsk. nodilis (17), fragmentārs (1); Kārlis X Gustavs, Rīga, šiliņi 1654 (79), 1655 (147), gsk. nogriezts (20), gsk. nodilis (2); Livonija, šiliņi 1654 (49), 1655 (122), gsk. nogriezts (12), gsk. nodilis (9); Žečpospolita: Lietuva, Sigismunds III Vāsa, grasis-1625 (1); Jans II Kazimirs, šiliņš 1652 (1); Polija, Sigismunds III Vāsa trīspelheri 1620 (2), 1621 (1), 1622 (5), 1623 (9), 1624 (9), 1625 (4), 1626 (1), 1627 (2), gsk. nodilis (1); Gdaņska, Sigismunds III Vāsa, grasis 1625 (1); Zviedrija, Gustavs II Ādolfs, ēres klipe gsk. nodilis (1); Kristīna, ēres 1634 (1), 1636 (1); Elbinga, Gustavs II Ādolfs, trīsgrasis 1632 (1); trīspelheri 1631 (2), 1632 (1), 1633 (4); šiliņi 1632 (1), 1633 (1), Kristīna, šiliņš 1634 (1); Vācu nācijas Svētā Romas impērija: Brandeburģa–Prūsija, Georgs Vilhelms, trīspelheri 1623 (1), 1624 (2), 1627 (1); šiliņš 1633 (1); Frīdrihs Vilhelms, šiliņi 1653 (1), 1654 (3); Skotija, Kārlis I (1625–1649), divpenss bez gsk. (1).

Datējums: 17. gs. 3. cet. (jaunākās monētas – 1655. gada Kārļa X Gustava Rīgas un Livonijas šiliņi).

Depozīta liktenis: glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 101562).

Literatūra: Riekstiņš 1935, Nr. 84, 95. lpp.; Šnore R. 1937, 43. lpp.; Ceplīte 1968, Nr. 7, 153. lpp.

14. Rīgas apr. Plāteres pag. Silamuiža, atrasts 1954. gadā.

Atraduma vieta: kalna dienvidu nogāzē pie bijušās vecās rijas.

Atrašanas apstākļi: nav ziņu.

Atradējs: nav ziņu.

Noguldīšanas veids: kopā ar monētām atrasts zīmogredzens ar iegrieztu putna attēlu (CVVM 162289).

Depozīta sastāvs: 10 monētas: Rīga Žečpospolitās varā, Sigismunds III Vāsa, šiliņš 1619 (1); Vidzeme Zviedrijas varā, Kristīna, Livonija, trīspelheris 1648 (1), šiliņi 1653 (2); Kārlis X Gustavs, Rīga, šiliņš 1655 (1); Žečpospolita: Polija, Sigismunds III Vāsa, trīspelheris 1623 (1), 1626 (1); Elbinga Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, trīspelheri 1633 (2); Vācu nācijas Svētā Romas impērija: Brandeburga, Georgs Vilhelms, trīspelheris 1622 (1).

Datējums: jaunākā monēta – 1655. gada Kārļa X Gustava Rīgas šiliņš.

Depozīta liktenis: depozīts glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 162285 – 162289).

Literatūra: nav publicēts.

15. Kuldīgas apr. Rumbas pag., bij. kolhozs “Venta”, atrasts 1955. gada novembrī.

Atraduma vieta: aptuveni 200–300 m no bij. Savenieku ciema padomes ēkas un sena lauku ceļa (200 m no meža).

Atrašanas apstākļi: apmēram 20 cm dziļi jaunuzartā laukā.

Atradējs: Eduards Gersons.

Noguldīšanas veids: monētas varētu būt bijušas iefītas audumā (atrastas plāna auduma un rupja, skujaina līnu auduma paliekas), trīs dālderu atradušies ādas gabalā (makā?). Ādas un auduma paliekas nav saglabājušās.

Depozīta sastāvs: 972 monētas: Rīgas brīvpilsēta, šiliņi 1564 (1), 157. (1); Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, trīspelheri 1622 (10), 1623 (11), 1624 (23), šiliņi 1627 (2), gsk. nodilis (2), Kristīna, Rīga, trīspelheri 1644 (4), 1647 (1), 1648 (27), 1649 (5), šiliņi 1643 (1), 1644 (1), 1645 (1), 1647 (2), 1648 (3), 1650 (6), 1651 (2), 1652 (1), 1653 (5), 1654 (10), gsk. nogriezts (7), gsk. nodilis (23), fragmentāri (15), Livonija, trīspelheri 1647 (1), 1648 (43), šiliņi 1645 (1), 1647 (3), 1648 (2), 1649 (8), 1650 (2), 1651 (8), 1652 (8), 1653 (11), 1654 (3), gsk. nogriezts (25), gsk. nodilis (11), fragmentāri (6), Kārlis X Gustavs, Rīga, šiliņi 1654 (20), 1655 (12), 1656 (3), 1657 (3), gsk. nogriezts (12), gsk. nodilis (13), fragmentāri (7), Livonija, šiliņi 1654 (6), 1655 (19), 1656 (4), 1657 (8), gsk. nogriezts (4), nodiluši (25), fragmentāri (7), Rīgas vai Livonijas, šiliņi nodiluši (12), nodiluši

un fragmentāri (7); Elbinga Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, trīspelheri 1628 (1), 1629 (2), 1630 (7), 1631 (2), 1632 (8), 1633 (44), 1635 (3), gsk. nonodilis (12), 163 (1), šiliņš fragmentārs (1), Kristīna, trīspelheri 1634 (3), 1635 (11), 163. (3); Žečpospolita: Polija, Sigismunds III Vāsa, trīspelheri 1615 (2), 1619 (1), 1620 (13), 1621 (31), 1622 (69), 1623 (74), 1624 (61), 1625 (55), 1626 (18), 1627 (4), 1627 (1), 162. (29), gsk. nodilis (11), viltots (1); Lobžeņica, ternārijs 1630 (1); Žečpospolita: Lietuva, Sigismunds III Vāsa, graši 1625 (2); šiliņš 1618 (1), Jans II Kazimirs, šiliņi 1652 (1), gsk. nogriezts (2), fragmentārs (1); Vācu nācijas Svētā Romas impērija: Brandeburga–Prūsija, Georgs Vilhelms, trīspelheri 1621 (2), 1622 (3), 1623 (4), 1624 (10), 1625 (9), 1626 (11), 1627 (2), 162. (5), Frīdrihs Vilhelms, šiliņš 1653 (1); Pomerānija, Ulrihs, grasis 1622 (1); nenoteikts viltots šiliņš (1); Tirole, Ferdinands (1564–1595) dālderis bez gsk. (1); Hamburga, Ferdinands II, dālderis 1631 (1); Saksija, Johans Georgs, dālderis 1629 (1); Nīderlandes Savienoto Provinču Republika (?), Zvolle, Ferdinands, dukāts bez gsk. (1), Utrehta, dukāts 1648 (1), Rietumfrīzija, dukāts 1650 (1), Kampena, dukāts 1654 (1).

Datējums: 17. gs. 3. cet. (jaunākās monētas – 1657. gada Kārļa X Gustava Rīgas un Livonijas šiliņi).

Depozīta liktenis: glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 124092).

Literatūra: Ceplīte 1968, Nr. 27, 161.–162. lpp.

16. Valmieras apr. Liepupes pag. Plūdoņi, atrasts 1993. gadā.

Atraduma vieta: meža mala 200 m no jūras, aptuveni 3 km no Tūjas.

Atrašanas apstākļi: depozīts atrasts, turot novadgrāvi tā slīpumā.

Atradējs: Austris Rāviņš.

Noguldīšanas veids: nav ziņu.

Depozīta sastāvs: 525 monētas: Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, trīspelheri 1622 (1), 1623 (2), 1624 (5), 1629 (1), 1630 (4), 1631 (1), 1632 (2), 1633 (11), bez gsk. (1), šiliņi 1621 (1), 1630 (1), 1639 (1), nodilis (2), Kristīna, Rīga, trīspelheri 1644 (2), 1647 (1), 1648 (10), šiliņi 1645 (1), 1646 (1), 1647 (2), 1651 (3), 1652 (2), 1653 (6), 1654 (5), 164. (1), 165. (1), (16).2 (1), (16).3(1), gsk. nogriezts (5), gsk. nodrupis (13), gsk. nodilis (2), Livonija, trīspelheri 1648 (7), šiliņi 1648 (3), 1649 (4), 1650 (4), 1651 (2), 1652 (6), 1653 (4), 1654 (3), 165. (4), gsk. nogriezts (9), gsk. nodilis (3), gsk. nodrupis (16), Rīga vai Livonija, šiliņi (3); Kārlis X Gustavs, Rīga, šiliņi 1654 (10), 1655 (20), 1656 (31), 1657 (2), 165.5 (2), 165. (2), gsk. nogriezts (8), gsk. nodilis (5), gsk. nodrupis (32), Livonija, šiliņi 1654 (6), 1655 (19), 1656 (7), 1657 (3), 165. (2), 16.5 (3), gsk. nogriezts (9), gsk. nodilis (12), gsk. nodrupis (20), praktiski nodilusi

monēta (22); Elbinga Zviedrijas varā, šiliņš 1634 (1), nodiluši (2), Kristīna, trīspelheri 1634 (2), 1635 (2); Tallina Zviedrijas varā, Kristīna, ēre 1651 (1); Žečpospolita: Polija, Sigismunds III Vāsa, trīspelheri 1620 (4), 1621 (8), 1622 (21), 1623 (34), 1624 (21), 1625 (20), 1626 (2), 162. (10); Lietuva, Sigismunds III Vāsa, grasis 1626 (1), Jans II Kazimirs, šiliņš 1652 (2), gsk. nogriezts (1); Vācu nācijas Svētā Romas impērija: Brandeburga–Prūsija, Georgs Vilhelms, trīspelhers 1622 (4), 1625 (2), 1626 (2), 1633 (1).

Datējums: jaunākā monēta – 1657. gada Kārļa X Gustava Rīgas un Livonijas šiliņi.

Depozīta liktenis: glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 214724).

Literatūra: nav publicēts.

17. Tukuma apr. Tumes pag. Jaunsātu ciemā smilšu karjera tuvumā, atrasts 1985. gada jūlijā.

Atraduma vieta: Kauliņu māju tuvumā pie zemes ceļa, kas ved uz smilšu karjeru.

Atrašanas apstākļi: nejauši braucot ar velosipēdu, pie zemes ceļa.

Atradējs: skolnieks Vilnis Gavars.

Noguldīšanas veids: nav zināms.

Depozīta sastāvs: 3581 monēta: Rīgas brīvpilsēta, šiliņš-1575 (1); Rīga Žečpospolitā varā, Sigismunds III Vāsa, šiliņi 1621 (4), gsk. nodilis (5); Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, šiliņi 1625 (1), 1631 (1), 1632 (4), 1633 (3), 1634 (5), gsk. nogriezts (3), gsk. nodilis (5); Kristīna, Rīga, trīspelheri 1648 (3), šiliņi 1635 (1), 1636 (4), 1637 (2), 1638 (9), 1639 (3), 1640 (5), 1641 (3), 1642 (2), 1643 (15), 1644 (15), 1645 (20), 1646 (9), 1647 (34), 1648 (46), 1649 (49), 1650 (78), 1651 (84), 1652 (86), 1653 (143), 1654 (107), gsk. nogriezts (135), gsk. nodilis (59), nodiluši vai kļūdains kalums (3), Livonija, šiliņi 1645 (5), 1647 (41), 1648 (64), 1649 (102), 1650 (74), 1651 (110), 1652 (117), 1653 (167), 1654 (85), gsk. nogriezts (206), gsk. nodilis (54); Kārlis X Gustavs, Rīga, šiliņi 1654 (95), 1655 (263), 1656 (298), 1657 (2), 1658 (1), gsk. nogriezts (85), gsk. nodilis (60), kļūdains kalums (2), Livonija, šiliņi 1654 (55), 1655 (340), 1656 (96), 1657 (34), gsk. nogriezts (96), gsk. nodilis (76), neskaidrs kalums (16); Elbinga Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, trīspelhers 1630 (1), šiliņi 1631 (1), 1632 (1), 1634 (1); "valsts" trīspelhers 1633 (1), šiliņš 163. (7), Kristīna, šiliņš gsk. nodilis (1), "valsts" trīspelheri 1632 (2)?; Žečpospolita: Polija, Sigismunds III Vāsa, trīspelheri 1618 (1), 1621 (1), 1622 (2), 1623 (5), 1624 (3), šiliņš 1625 (1); Lobženica, Sigismunds III Vāsa, ternāriji 1627 (1), 1630 (2); Lietuva, Sigismunds III Vāsa, grasis 1626 (1), šiliņi 1623 (1), 1624 (1), 1625 (2), 1626 (1), gsk. nodilis (1), Jans II Kazimirs, šiliņi 1652 (13), 1653 (2), gsk. nogriezts (1); Vācu nācijas

Svētā Romas impērija: Brandeburga–Prūsija, Georgs Vilhelms, trīspelhers 1622 (1), šiliņi 1628 (1), 1629 (1), 1633 (1), gsk. nodilis (1), Frīdrihs Vilhelms, šiliņi 1653 (2), 1654 (15), 1655 (1), gsk. nogriezts (2); Sučavas viltojumi: Kristīna, Rīga, šiliņi bez gsk. (91), "1.4.6." (1), "48" (1), Livonija, šiliņi "55" (1), "62" (1), bez gsk. (1); viltots Gustava II Ādolfa Rīgas šiliņš bez gsk. (1); fragmentāri 17. gs. šiliņi (19).

Datējums: jaunākā monēta – 1658. gada Kārļa X Gustava Rīgas šiliņš.

Depozīta liktenis: glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 199111).

Literatūra: nav publicēts.

18. Bauskas apr. Stelpes pag. Silgaiļi, atrasts 1932. gada augustā.

Atraduma vieta: Silgaiļu māju zeme.

Atrašanas apstākļi: pirmo reizi ecējot uzplēstu līdumu.

Atradējs: nav ziņu.

Noguldīšanas veids: monētas bijušas ievietotas rupja lina auduma maisiņā, līdās atrastas bērza tāss paliēkas.

Depozīta sastāvs: 2864 monētas: Rīga Žečpospolitā varā, Sigismunds III Vāsa, šiliņi 1620 (3), 1621 (4), gsk. nogriezts (1); Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, trīspelheri 1624 (3); šiliņi 1628 (1), 1631 (1), 1633 (2), 1634 (3), gsk. nogriezts (5), gsk. nodilis (1); Kristīna, Rīga, trīspelheri 1644 (3), 1648 (7); šiliņi 1635 (1), 1636 (2), 1637 (2), 1638 (4), 1640 (9), 1641 (2), 1642 (6), 1643 (20), 1644 (28), 1645 (106), 1646 (35), 1647 (271), 1648 (46), 1649 (98), 1650 (61), 1651 (71), 1652 (61), 1653 (32), 1654 (28), gsk. nogriezts (227), gsk. nodilis (140), fragmentāri (52); Livonija, trīspelheri 1648 (3); šiliņi 1645 (20), 1647 (112), 1648 (87), 1649 (139), 1650 (56), 1651 (128), 1652 (60), 1653 (56), 1654 (11), gsk. nogriezts (169), gsk. nodilis (34), fragmentāri (34); Rīgas vai Livonijas šiliņš (1); Kārlis X Gustavs, Rīga, šiliņi 1654 (25), 1655 (76), 1656 (91), 1657 (3), 1658 (5), 1659 (1), gsk. nogriezts (55), gsk. nodilis (38), fragmentāri (7); Livonija, šiliņi 1654 (17), 1655 (87), 1656 (21), gsk. nodilis (39), gsk. nogriezts (45), fragmentāri (4); Rīgas vai Livonijas šiliņi (13); Elbinga Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, trīspelheri 1630 (1), 1633 (4), gsk. nodilis (4); Kristīna, trīspelheri 1635 (3); Žečpospolita: Polija, Sigismunds III Vāsa, trīspelheri 1619 (1), 1621 (5), 1622 (4), 1623 (6), 1624 (7), 1625 (3), 1626 (1), 1627 (1), gsk. nodilis (7); Lietuva, Sigismunds III Vāsa, šiliņš, 1624 (1); Jans II Kazimirs, šiliņi 1652 (2), gsk. nogriezts (1); Vācu nācijas Svētā Romas impērija: Brandeburga–Prūsija, Georgs Vilhelms, trīspelheri 1622 (93), 1624 (2), gsk. nodilis (1); Frīdrihs Vilhelms, šiliņi 1654 (6); Silēzija, Tešina, Elizabete Lukrēcija, obols 1651 (1); 17. gadsimta šiliņi (Rīgas vai Livonijas) (21).

Datējums: jaunākā monēta – 1659. gada Kārļa X Gustava Rīgas šiliņš.

Depozīta liktenis: glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 101568), maisiņa paliekas – CVVM 123830.

Literatūra: Riekstiņš 1936, Nr. 38; Ceplīte 1968, Nr. 30, 163. lpp.

19. Valkas apr. Smiltenes pag. Kāliši, nodots Pieminekļu valdei 1939. gadā.

Atraduma vieta: nav zināma.

Atrašanas apstākļi: nav zināmi.

Atradējs: nav zināms, depozīts 1939. gadā nodots Pieminekļu valdei, kura to 1940. gadā nodevusi Valsts vēsturiskajam muzejam.

Noguldīšanas veids: nav zināms.

Depozīta sastāvs: 135 monētas: Rīga Polijas varā, Stefans Batorijs, trīsgrasis 1584 (1); Sigismunds III Vāsa, trīsgrāis 1591 (1), 1600 (1); trīspelheri 1620 (2); Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, trīspelheri 1622 (4), 1623 (7), 1624 (8); Kristīna, Rīga, trīspelheri 1644 (12), 1647 (2), 1648 (16), 1649 (5); Livonija, trīspelheri 1647 (1), 1648 (5); Žečpospolita: Lietuva, Sigismunds III Vāsa, trīsgrasis 1589 (1); Polija, Sigismunds III Vāsa, trīsgrasis 1599 (1); trīspelheri 1621 (3), 1622 (6), 1623 (12), 1624 (5), 1625 (1), 1626 (2), 1627 (1), nodiluši (2); Zviedrija, Kristīna, divas markas 1649 (1); ēre 1634 (1); Kārlis X Gustavs, divmarkas bez gsk. (1); Elbinga, Gustavs II Ādolfs, trīspelheri 1632 (3), 1633 (5), 1635 (1), gsk. nodilis (4); Kristīna, trīspelheri 1634 (1), 1635 (1), 1635 kļūdainais kalums (1); Tallina, Kristīna, ēres 1649 (1), 1650 (1); Vācu nācījas Svētā Romas impērija: Brandenbarga–Prūsija, Georgs Vilhelms, trīspelheri 1622 (1), 1626 (2), 1627 (3); Anhalte, grasis 1618 (1); Cuga, dikens 1618 (1); Spānijas Nīderlande, Alberts un Elizabete, ceturtdaļdālderis, Flandrija bez gsk. (2), Turneja bez gsk. (2); Nīderlandes Savienoto Provinču Republika, Rietumfrīzija, dālderis 164 (1); pusdālderis 1650 (1); Kampena, dālderis 1649 (1).

Datējums: 17. gs. 3. cet. (jaunākā monēta – Kārļa X Gustava (1654–1660) divmarkas).

Depozīta liktenis: glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (CVVM 101154).

Literatūra: Ceplīte 1968, Nr. 6, 154. lpp.

20. Rīgas apr. Birzgales Ābelītes, atrasts 1959. gada jūlijā.

Atraduma vieta: senas upes gultnes krastā uzarta lauka malā.

Atrašanas apstākļi: nav zināmi.

Atradējs: Herta Vecvagare un viņas mazais dēlens, kas pielasīja pilnu cepuri ar monētām.

Noguldīšanas veids: monētas bijušas ietītas bērza tāsī un audumā, kopā ar tām atrasta burbuļsakta (dm 10,00 cm, 5 gludi un 5 punktēti “burbuļi”).

Depozīta sastāvs: 2161 monēta: Rīga Žečpospolitas varā, Sigismunds III Vāsa, šiliņi (maz), Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, trīspelheri 1623 (2), 1624 (4), gsk. nesalasāms (1), Kristīna, Rīga, trīspelheri 1644 (1), 1648 (7), 1649 (1), šiliņi (daudz), Livonija, trīspelheri 1648 (7), gsk. nesalasāms (4), šiliņi (daudz), Kārlis X Gustavs, Rīga, šiliņi (daudz), Livonija, šiliņš (daudz); Elbinga, Gustavs II Ādolfs, trīspelheri 1630 (1), 1631 (1), 1632 (2), 1633 (2), 1635 (1), gsk. nesalasāms (2); Žečpospolita: Polija, Sigismunds III Vāsa, sešgrasis 1625 (1), trīspelheri 1622 (4), 1623 (10), 1624 (5), 1625 (2), 1626 (2), gsk. nesalasāms (7); Lietuva, Sigismunds III Vāsa, šiliņi (daži), Jans II Kazimirs, šiliņi 17. gs. 50. gadu (daži); Zviedrija, Kristīna, divmarka bez gsk. (1), Tallina Zviedrijas varā, Jānis III, šiliņš bez gsk. (1); Vācu nācījas Svētā Romas impērija: Brandenbarga–Prūsija, Georgs Vilhelms, trīspelheri (daži), šiliņi (daži), Frīdrihs Vilhelms, šiliņi (daži); Skotija, Kārlis I (1625–1649), divpenss (1); Spānijas Nīderlande, Brabante, Alberts un Elizabete, dālderis 1616 (1), Filips IV, dālderis 1634 (1); Nīderlandes Savienoto Provinču Republika, Kampena, dālderis 16.. (1), Utrehta, dālderis 1650 (1), Rietumfrīzija, dālderis 1648 (1), 1652 (1).

Datējums: jaunākās – Kārļa X Gustava (1654–1660) monētas.

Depozīta liktenis: glabājas Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejā (BNM 1051).

Literatūra: *Kastiņš E.* Jauns ieguvums muzejā// Bauskas Darbs. – 1959. – 30. jūl., Nr. 90; Ceplīte 1968, Nr. 43, 168.–169. lpp.

21. Bauskas apr. Code, atrasts 1954. gadā.

Atraduma vieta: nav ziņu.

Atrašanas apstākļi: arot ar traktorarklu.

Atradējs: Kārlis Rutkovskis no Mežotnes MTS (mašīnu un traktoru stacija).

Noguldīšanas veids: kopā ar monētām atrastas zaļi glazētas māla trauka lauskas.

Depozīta sastāvs: sākotnēji bijušas atzīmētas 907 monētas, bet precīzas ziņas ir par 860 monētām: Rīga Žečpospolitas varā, Sigismunds III Vāsa, šiliņi (daži), Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, šiliņi (daži), Kristīna, Rīga, trīspelheri 1644 (1), šiliņi (daudz), Livonija, šiliņi (daudz), Kārlis X Gustavs, šiliņi (daudz), Livonija, šiliņi (daudz); Elbinga, Gustavs II Ādolfs, trīspelheri 1629 (1), 163. (1), šiliņi (daži), Kristīna, trīspelheri 1634 (1); Polija, Sigismunds III Vāsa, trīspelheri 1622 (1), 1623 (3), 1624 (3), 1626 (2), 162. (4); Lietuva, Sigismunds III Vāsa, šiliņi (daži), Jans II Kazimirs, šiliņi 17. gs. 50. gadi (daži); Vācu nācījas Svētā Romas impērija:

Brandenburga–Prūsija, Georgs Vilhelms, trīspelheris 1622 (1), šiliņi (daži), Frīdrihs Vilhelms, šiliņi (daži); Skotija, Kārlis I (1625–1649), divpenss (1).

Datējums: jaunākās – Kārļa X Gustava (1654–1660) monētas.

Depozīta liktenis: glabājas Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejā (BNM 827, 828).

Literatūra: Ceplīte 1968, Nr. 44, 169. lpp.

22. Bauskas apr. Iecavas pag. Salskauli, atrasts 1960. gadā.

Atraduma vieta: zem veca vītola pie Salskaulu mājām.

Atrašanas apstākļi: rokot smiltis būves vajadzībām.

Atradējs: celtniecības brigādes loceklis V. Agejevs un V. Kovaļovs.

Noguldīšanas veids: monētas atrastas auduma maisiņā, noguldītas zem galvas mirušajam pusmetra dziļumā.

Depozīta sastāvs: 212 monētas: Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, trīspelheri (daži), Kristīna, Rīga, trīspelheri (daži), šiliņi (vairāki), Livonija, trīspelheri (daži), šiliņi (vairāki), Kārlis X Gustavs, Rīga, šiliņi (vairāki), Livonija, šiliņi (vairāki); Elbinga Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, trīspelheri (daži), Kristīna, trīspelheri (daži); Vācu nācijas Svētā Romas impērija: Brandenburga–Prūsija, Georgs Vilhelms, trīspelheri (daži); Žečpospolita: Polija, Sigismunds III Vāsa, trīspelheri (vairāki); Lietuva, Sigismunds III Vāsa, šiliņi (daži), Jans II Kazimirs, šiliņi 17. gs. 50. gadi (daži); Nīderlandes savienoto Provinču Republika, Kampena, dālderis 1648 (1), Rietumfrīzija, dālderis 1652 (1).

Datējums: jaunākās – Kārļa X Gustava (1654–1660) monētas.

Depozīta liktenis: glabājas Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejā (BNM 1402).

Literatūra: Ceplīte 1968, Nr. 45, 169. lpp.; *Kastiņš E.* Savdabīgs monētu depozīts// Bauskas Darbs. – 1960. – 1. nov., Nr. 130.

23. Bauskas apr. Stelpes pagasta Gulbji, atrasts 1957. gadā.

Atraduma vieta: nav ziņu.

Atrašanas apstākļi: pavasarī monētas, ievietotas satrunējušā koka kastē, no dubļiem izspiedis traktora ritenis.

Atradējs: nav ziņu.

Noguldīšanas veids: monētas bijušas ievietotas koka kastē.

Depozīta sastāvs: 669 monētas (depozīta daļa): Rīgas brīvpilsēta, šiliņš 1576 (1); Rīga Žečpospolitā varā, Sigismunds III Vāsa, šiliņi (daži); Vidzeme Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, Rīga, šiliņi (daži), Kristīna, Rīga, šiliņi (daudz), Livonija, šiliņi (daudz), Kārlis X Gustavs, Rīga, šiliņi (daudz), Livonija, šiliņi (daudz); Elbinga Zviedrijas varā, Gustavs II Ādolfs, šiliņi (daži), Kristīna, šiliņi (daži); Vācu nācijas Svētā Romas impērija: Brandenburga–Prūsija, Frīdrihs Vilhelms, šiliņi (daži); Žečpospolita: Lietuva, Sigismunds III Vāsa, šiliņi (daži), Jans II Kazimirs, šiliņi 17. gs. 50. gadi (daži); Skotija, Kārlis I (1625–1649), divpenss (1); Vācu nācijas Svētā Romas impērija: viltots Brandenburga–Prūsijas Georga Vilhelma šiliņš (1).

Datējums: jaunākās – Kārļa X Gustava (1654–1660) monētas.

Depozīta liktenis: kopš 1962. gada daļa monētu depozīta (669 gab.) glabājas Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejā (BNM 1506).

Literatūra: Ceplīte 1968, Nr. 46, 169.–170. lpp.

SAĪSINĀJUMI

Berga 2000 – Berga T. Krāslavas Augustinišķu monētu depozīts (17. gadsimta pirmais ceturksnis) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2000. – Nr. 4. – 16.–28. lpp.

Berga 2007 – Berga T. Augšdaugavas 14.–17. gadsimta senvietas: no Krāslavas līdz Slutišķiem. – Rīga, 2007.

BNM – Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejs

Ceplīte 1968 – Laikā no 1621. līdz 1701. gadam Rīgā kaltā sīknauda un tās apgrozība // Latvijas PSR Vēstures muzejs. Raksti. Numismātika. – Rīga, 1968. – 111. – 170. lpp.

CNMM – Cēsu novadpētniecības un mākslas muzejs

gsk. – gadskaitlis

JNMM – Ģ. Eliasa Jelgavas novadpētniecības un mākslas muzejs

Мельникова 2001 – Мельникова А. С. К вопросу о Псковском денежном дворе на рубеже XVI–XVII вв. // Нумизматика в Историческом музее. – Москва, 2001. – № 45. – С.179.

Riekstiņš 1936 – Riekstiņš H. 1935. gada ieguvumi numismātikā // Senatne un Māksla. – 1936. – Nr. 1. – 95. lpp., Nr. 79.

Šnore R. 1937 – Šnore R. Seno monētu atradumi Latvijā // Vēstures atziņas un tēlojumi. – Rīga, 1937. – 44. lpp.

ATSAUCES

- ¹ Kahnt H. Das grosse Münzlexikon von A bis Z. – Regenstauf, 2005. – S. 223 (turpmāk – Kahnt 2005).
- ² Kahnt 2005. – S. 167.
- ³ Banka // Latvijas konversācijas vārdnīca. – Rīga, 1927–1928. – 1. sēj. – 1722.–1774. sleja.
- ⁴ Grasser W. Bayerische Münzen. Vom Silberpfennig zum Golddukat. – Nördlingen, 1980. – 197 S. (turpmāk Grasser – 1980).
- ⁵ Kahnt 2005. – S. 305–306.
- ⁶ Арамзон М. Г. Монеты как средство пропаганды официальной политики Римской империи. – Москва, 1995. – С. 57–59.
- ⁷ Kahnt 2005. – S. 422–423.
- ⁸ Grasser 1980. – S. 89–100.
- ⁹ Спаский И. Г. Русская монетная система. – Ленинград, 1970. – С. 126–133; Федоров-Давидов Г. Монеты – свидетели прошлого. – Москва, 1985. – С. 156–158.
- ¹⁰ Kahnt 2005. – S. 238.
- ¹¹ Deutsche Geschichte von den Anfängen bis 1789. – Bd. 1. – Berlin, 1967. – S. 620–622.
- ¹² Holtz W. Lexikon der Münzabkürzungen mit geschichtlich-geographischen Erläuterungen. – München, 1981. – S. 462.
- ¹³ Vom Taler zum Dollar (1486–1986) Bearb. von Hess Wolfgang und Klose Dietrich. – München, 1986. – S. 106–107 (turpmāk – Hess, Klose 1986).
- ¹⁴ Grasser 1980. – S. 91–95.
- ¹⁵ Grasser 1980. – S. 96.
- ¹⁶ Hess, Klose 1986. – S. 107–110.
- ¹⁷ Platbārdis A. Die königliche Schwedische Münze in Livland. Das Münzwesen 1621–1710. – Stockholm, 1968. – S. 23–33.
- ¹⁸ Sk. Atradumu topogrāfija Nr. 6, 13, 15.
- ¹⁹ Ceplīte R. Laikā no 1621. līdz 1701. gadam Rīgā kaltā sīknauda un tās apgrozība // Latvijas PSR Vēstures muzejs. Raksti. Numismātika. – Rīga, 1968. – 111.–170. lpp.; Švābe A. Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā. – Rīga, 1930. – 110.–117. lpp., 7. lpp.
- ²⁰ VI 213: 6788 (-1-g, 2-g); Apala Z., Ducmane K. Cēsu pils dārgumi. – Cēsis 2006. – 47. lpp.

Kristīne Ducmane

THE MONETARY CRISIS IN GERMANY CAUSED BY THIRTY YEARS' WAR (1618-1684) OR SO-CALLED "THE TIME OF KIPPER AND WIPPER" AND ITS INFLUENCE IN THE TERRITORY OF LATVIA

SUMMARY

It is characteristic of the hoards found in the territory of Latvia representing the particular period of time that they contain some coins referring to one of the greatest monetary crisis in Germany (1618-1623), known as "the time of Kipper and Wipper" (German – *Kipper und Wipper Zeit*) which is connected with Thirty Years' War (1618-1684) - time when the silver coins were made of copper. Here the Gresham-Kopernik law can be observed – "worse money drives out a better one".

The so-called debasement of coinage (German - *Münzverschlechterung*, Russian – *порча монет*) is a phenomenon that is as old as the history of mintage itself. It began in the antique world and continued up to the 19th century when the credit economy developed and the debasement of coinage was substituted with inflation, as the main reasons for both were similar. Particularly favourable environment for the debasement of coinage was found in politically disintegrated states and the monetary crisis in Holy Roman Empire of the German Nation (1618-1623) was one of the instances. The previous statement can be also referred to Livonia to some extent.

In the territory of Latvia coins from the period of "Kipper and Wipper" have been found in 23 hoards. It is probable that the presence of these coins changed the denomination of one state thaler. This period of time coincided with the shift of political power – in 1621 Riga surrendered to the Gustav II

Adolf, King of Sweden. The reign of Rzeczpospolita was replaced by Swedish rule. On September 25, 1621 King of Sweden Gustav II Adolf issued privileges that allowed coin mintage in Riga only in accordance with the Swedish mintage regulations. However, on October 5 the citizens of Riga succeeded in gaining the permission to keep to the rules of Rzeczpospolita coin mintage the only alteration being the change of the power symbols on the coins. A certain kind of "Kipper and Wipper" period was experienced here as well. In 1624 copper coins were announced to be the main means of payment in Sweden. In 1626 this law was also introduced in Swedish Vidzeme, thus permitting the local coin mintage, but, according to the hoards, this period was rather short. It is also confirmed by the presence of the Riga shillings struck in 1627 and 1628. Due to the chemical composition of coins the following coin deposits could be mentioned as being characteristic for this period (see topography):

Nr.1 Cēsu District, Dukuru parish, Priekuļu Pieškaļi, found on 20 June, 1951

Nr.3 Jelgava District, Kalnciems, found in 1985

Nr. 4 Riga District, Lēdurga village, Burtnieki, found in 1944.

Nr. 5 Krāslava District, Ūdrīši village, Augustņišķi, on the land of homestead Žuravski, received in the museum in 1986.

ANDA OZOLIŅA

ZVIEDRIJAS 17.–18. GADSIMTA VARA MONĒTAS UN TO ATRADUMI LATVIJAS TERITORIJĀ

Tāpat kā visā Ziemeļeiropā, arī Baltijā un Skandināvijā varu sāka lietot otrajā gadu tūkstoši pirms Kristus. Jau sākotnēji varš tika uzskatīts par ļoti vērtīgu materiālu, tādēļ no tā sakausējumiem gatavoja tikai ieročus un rotas. Vēlāk varš, misiņš un bronza kļuva neaizstājami dažādās saimniecības nozarēs. Tika atklātas aizvien jaunas vara rūdas iegulas, pieauga to izmantošanas intensitāte, uzlabojās kalnrūpniecības tehnika, ap vara ieguves un pārstrādes vietām auga jaunas pilsētas. Valstis, kurās varš netika iegūts, bija spiestas to importēt, tādējādi tas pakāpeniski kļuva par svarīgu eksportpreci.

16. gadsimtā nozīmīgākās vara atradnes Eiropā bija Bohēmijā (Čehijā), Ungārijā un Tīringenā (Vācijā). Gadsimta beigās šeit vara ieguve samazinājās, šajā laikā vara eksportētāju priekšgalā izvirzījās Spānija. Tomēr ar Spānijā iegūto varu Eiropas vajadzības apmierinātas netika, un vara cena, piedāvājumam sarūkot, nemitīgi auga. Šajā laikā starptautiskajā vara tirgū ar savu produkciju ienāca Zviedrija.

Zviedrijā vara ieguvei un izmantošanai bija senas tradīcijas. Tā, piemēram, Fālunas vara raktuves Dālarnas provinces centrā, kurās 17. gadsimta pirmajā pusē ieguva divas trešdaļas Eiropai nepieciešamā vara, bija zināmas jau kopš agrajiem viduslaikiem. Tur izveidotā kalnrūpniecības sabiedrība "*Stora Kopparbergs Bergslag*" ir minēta dažādos dokumentos jau ap 1288. gadu. Tieši šīs raktuves 17. gadsimtā kļuva par vienu no svarīgākajiem vara piegādātājiem starptautiskajā tirgū. 1650. gadā to produkcija gadā sasniedza 3000 tonnu vara – šodien tas lie-

kas nedaudz, bet tiem laikiem tas bija nepieredzēts apjoms.¹

Tradicionāli varš un tā sakausējumi – misiņš (varš un cinks) un bronza (varš un alva) – Zviedrijā tika plaši lietoti daudzās saimniecības nozarēs, arī ieroču un trauku gatavošanai un jumtu klājumiem. Gandrīz katrā Zviedrijas pilsētā bija kāda neliela vara apstrādes darbnīca. Tā kā 17. gadsimtu Zviedrija aizvadīja gandrīz nepārtrauktos karos, vairākās pilsētās tika veidotas lielgabalu lietuves.

Varš bija arī svarīga Zviedrijas eksportprece un bieži vien glāba valsti grūtos brīžos. Pēc 1613. gadā starp Zviedriju un Dāniju noslēgtā Knēredas miera līguma noteikumiem Zviedrijai četru gadu laikā (1616–1619) bija jāsamaksā Dānijai miljons sudraba dālderu. Kad bija izsmeltas valsts sudraba rezerves, lielāko daļu (83%) no šīs summas izdevās iegūt, Amsterdamas biržā pārdodot varu.²

Vara kā izdevīgas eksportpreces statuss veicināja tā ieguves palielināšanos. Jaunveidojamajos kalnrūpniecības uzņēmumos tika ieguldīti gan lielo zemes īpašnieku, gan karaļnama, gan bagāto imigrantu – galvenokārt valoņu un holandiešu – brīvie līdzekļi. Izveidojās gan valstij (vēlāk arī Valsts bankai) piederoši, gan privāti kalnrūpniecības uzņēmumi, kas savstarpēji konkurēja Amsterdamas biržā. Valsts centās šīs attiecības regulēt ar dažādām tirdzniecības privilēģijām un aizliegumiem. Taču gan privātuzņēmēju, gan valsts ekonomiskā labklājība šajā laikā bija ļoti atkarīga no svārstīgās vara cenas starptautiskajā tirgū. Tādēļ bija nepieciešami pasākumi vara izmantošanai tajos brīžos, kad tā eksports nebija

izdevīgs. Varētu jau vara ieguvi samazināt vai pat uz laiku pārtraukt, bet, tā kā valsts nodokļu veidā ieguva 22 dālderus no katra vara birkava (136 kg),³ šāda izeja nelikās pieņemama. Par zināmu stabilizējošu faktoru kalpotu vara naudas kalšana, kuru varētu intensīvāk veikt brīžos, kad vara cena zema, bet, cenai ceļoties, samazināt un varu eksportēt.

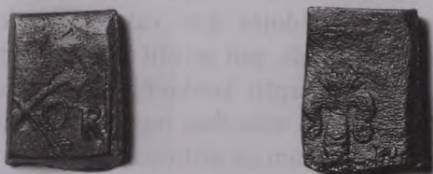
Doma par vara monētu laišanu apgrozībā parādījās jau Kārļa IX (1600–1611) laikā, taču to īstenoja tikai 1624. gadā, kad ar 28. aprīļa monētu likumu noteica, ka no viena birkava vara (136 kg) jāizkaļ 150 dālderī, katrā dālderī rēķinot 48 ēres. Pirmās izkala 2, 1, ½ un ¼ ēres monētas, kuru svars un izmēri tika noteikti tā, lai izmantotā vara metāla vērtība atbilstu attiecīgā sudraba naudas nomināla vērtībai⁴ (sk. 1., 2., 3. att.).

1. att. Zviedrijas vara 1 ēres klīpe, kalta Gustava II Ādolfa laikā 1625. gadā, no Rīgas raj. Ādažu pag. Vārnu depoziņa (CVVM 122753: 3)

2. att. Zviedrijas vara 1 ēres klīpe, kalta Gustava II Ādolfa laikā 1626. gadā, no Rīgā, Puškina ielā 2, atrastā depoziņa (CVVM 165421)

3. att. Zviedrijas vara ½ ēres klīpe, kalta Gustava II Ādolfa laikā (gadskaitlis nav salasāms), no Rīgas raj. Ādažu pag. Vārnu depoziņa (CVVM 122753: 4)

Valsts bija ieinteresēta vara monētu kalšanas operativitātē, lai sekotu vara cenas izmaiņām starptautiskajā tirgū. Tādēļ tika kaltas īpaša veida monētas – t.s. klīpes (*klippingar*). Nosaukumu tās ieguva no izgatavošanas tehnikas, kurā viens no galvenajiem procesiem bija griešana (zv. *klippa* – griezt, apgriezt). Tās gatavoja, lietojot divus dažādus tehnoloģiskos paņēmienus. Sākotnēji klīpes ieguva, sagriežot vara plāksni attiecīga lieluma četrstūrīgos gabalos, kuriem vienā pusē uzkala nomināla apzīmējumu, bet otrā – monētas izlaidēja apzīmējumus – valdnieka monogrammu un kaltuves zīmi. Vēlāk plašāk sāka lietot Zviedrijā jau kopš 16. gadsimta beigām pazīstamo veltņu presi, kad kalšanas procesā metāla lentē no abām pusēm nospiedumus atstāja uz veltņiem iegravētie spiedņi. Šādu monētu priekšrocība, protams, bija lētā, ātrā un vienkāršā izgatavošanas tehnika, kas Zviedrijā bija izplatīta un epizodiski tika lietota jau kopš Gustava I Vāsas (1521–1560) valdīšanas laika. Tomēr šāda veida monētas bija viegli viltojamas un pasliktināmas, tādēļ kā oficiāls maksāšanas līdzeklis tās tika lietotas tikai līdz 1629. gadam, jo 1627. gadā ieviesās modernāka monētu kalšanas tehnika un sāka kalt apaļas vara monētas⁵ (sk. 4., 5. att.). Vēlāk klīpes varēja pārdot tikai kā metālu.

4. att. Zviedrijas vara 1 ēres monēta, kalta Gustava II Ādolfa laikā 1627. gadā Nikopingā, no Rīgas raj. Ādažu pag. Vārnu depoziņa (CVVM 122753: 9)

5. att. Zviedrijas vara ½ ēres monēta, kalta Gustava II Ādolfa laikā 1627. gadā Nikopingā, no Rīgas raj. Ādažu pag. Vārnu depoziņa (CVVM 122753: 10)

6. att. Zviedrijas vara 2 dālderu plāksne, kalta Ādolfā Frederika laikā 1756. gadā, atrasta Jelgavas raj. bijušās Staļģenes muižas laukā (CVVM 122777)

Līdz pat 1624. gadam Zviedrijas monētniecībā valdīja sudraba standarts. Līdz ar vara monētu parādīšanos apgrozībā tas gan netika atcelts, taču radās zināmi sarežģījumi. Zviedrija centās panākt, lai sudraba un vara monētas būtu savstarpēji salīdzināmas un maināmas, taču tas parasti izdevās tikai uz īsu brīdi pēc katra jauna monētniecības likuma pieņemšanas. Drīz vien sudraba un vara monētas turpināja apgrozīties katras pēc saviem likumiem.

Vara cenai starptautiskajā tirgū krītoties, 1626. gadā 1 valstsdālderis (*Riksdaler*) varā maksāja 64 ēres, 1628. gada sākumā – 72 ēres, gada beigās – 80 ēres, 1629. gadā – 96 ēres, 1632. gadā – 112 ēres un 1633. gadā – jau 128 ēres. Katra dāldera vērtība samazinājās, un tas radīja starpību vara un sudraba monētu kursos un sarežģīja aprēķinu. Attiecības mēģināja fiksēt 1633. gadā, nosakot, ka vara nauda attiecas pret sudraba naudu kā 2 : 1. Līdz ar to radās jauns dālderis – “dālderis vara naudā”, bet gandrīz uz pusi tika samazināta karaļa Gustava II Ādolfā laikā no 1624. līdz 1627. gadam kalto vara monētu vērtība.⁶

Zviedrijas iekšējā naudas apgrozībā šajā laikā dāldera monētas nebija, tas kalpoja tikai kā aprēķina vienība. Dālderis kā monēta – valstsdālderis (*Riksdaler*) – šajā laikā Zviedrijai pastāvēja tikai ārējā tirdzniecībā un bija veidots pēc vācu valstsdāldera parauga. Tajā atšķirībā no aprēķina dāldera kopš 1604. gada skaitīja nevis 4, bet 6 markas. Tā laika avotos minēto “dālderis sudraba naudā” kala markās vai ērēs (dēvēja arī par kurantdālderis, savukārt sudraba ēres – par baltajiem rundštikiem), vara ēres (slanters), vara plāksnēs. “Dālderis vara naudā” kala vara ēres (dēvētas arī par melnajiem rundštikiem).⁷ Tieši sudraba vienas ēres monētai 1624. gadā pielīdzināja vienu vara ēri.

Valdība ātri vien saprata, ka nav pareizi ļaut monētu sistēmā reizē ienākt diviem metāliem ar atšķirīgu vērtību. Jau 1630. gadā Aksels Uksensērna savos ie-

teikumos apšaubīja šādas sistēmas lietderību. Sākās mēģinājumi ieviest stingru sudraba monometālismu, taču līdz pat 18. gadsimta beigām to neizdevās veikt, jo traucēja nepārtrauktie kari, kas radīja lielu slodzi ekonomikai un padarīja īpaši izdevīgu vara ieguves un pārstrādes nozari. Zviedru numismāti un ekonomikas vēstures pētnieki ir aprēķinājuši, ka visu izkalto vara klipju kopskaits varētu sasniegt 48 miljonus, bet laika posmā no 1627. līdz 1631. gadam kalto apaļo vara monētu kopskaits – pat 100 miljonu.⁸ Daļa no tām nonāca arī Zviedrijai pakļautajā Rīgā un Vidzemē.

1621. gadā, Rīgai kļūstot par Zviedrijas pilsētu, varēja sagaidīt, ka te ieviesīs zviedru naudas sistēmu, kā tas bija noticis zviedriem piederošajā Igaunijas daļā. Par spīti Zviedrijas administrācijas centieniem, tas tomēr nenotika. 1621. gada 25. septembra privilēģijas 51. punktā teikts, ka “karalis atļauj Rīgai turpināt sudraba un zelta naudas kalšanu, šīs naudas vienā pusē atrodas karaļa ģimēne un ģerbonis, otrā – pilsētas ģerbonis, un šo monētu svaram un raudei jābūt vienādam ar zviedru naudu”.⁹ Baidoties zaudēt savu tirdzniecības rajonu Polijā, rīdzinieki tomēr jau 5. oktobrī panāca tiesības kalt naudu pēc iepriekšējiem – poļu naudas noteikumiem. Zviedrijas karalis gan vēlējās, lai zviedru sīknaudai būtu pārākums pār poļu sīknaudu un noteica, ka 4 zviedru ēres pielīdzināmas 5 grašiem. Tomēr netika ņemts vērā reālais sudraba saturs monētās, un no apgrozības tika izspiestas un pārkaltas tieši kvalitatīvākās zviedru monētas. Mēģinājumi administratīvā ceļā pret to cīnīties nebija sekmīgi. Rīgas tirdzniecības reģionā turpināja cirkulēt vienīgi pēc poļu noteikumiem kaltā sīknauda.¹⁰

Jau 1624. gadā kā galvenā Zviedrijā bija ieviesta vara nauda. 1621.–1629. gada militāro akciju un ilgstošas karaspēka uzturēšanās rezultātā Rīgā un Vidzemē apgrozībā strauji pieauga vara monētu skaits un katastrofāli kritās to pirktspēja. Karaļa Gustava II Ādolfā solīto kontroli pār te apgrozībā nonākušo vara monētu daudzumu bija grūti īstenot, jo arī karaļa armijas algotņiem atlīdzību izmaksāja tieši šādās monētās. Precīzs Rīgas un Vidzemes teritorijā šādā veidā nonākušo vara monētu daudzums gan nav zināms, bet tas varētu būt diezgan ievērojams, jo ir aprēķināts, ka viena Gustava II Ādolfā armijas kājnieku pulka algošanai gadā vajadzēja 90 000, bet vienai jātnieku rotai – 25 000 dālderu.¹¹ Tiesa gan, tajos laikos visu pienākošo atlīdzību algotņiem parasti neizmaksāja, bet daļu no tās, turklāt vara monētās, viņi, protams, saņēma. Tādējādi arī Vidzemes teritorijā lielā skaitā apgrozībā nonāca neierastās vara monētas. Naudas pirktspējas krituma dēļ karavīru alga faktiski saruka uz pusi, un, tas, protams, izraisīja neapmierinātību gan armijā, gan arī vietējo iedzīvotāju vidū, kas negribēja norēķinos pieņemt

vara monētas. Reakcija uz šo neapmierinātību bija 1626. gada likums, kas noteica zviedru vara monētas kā vienīgo oficiālo maksāšanas līdzekli arī Rīgā un aizliedza kalt vietējās monētas.¹²

Sudraba un zelta nauda te apgrozībā palika, tomēr zviedru jaunievedumi nodarīja lielu ļaunumu Rīgas un Vidzemes ekonomikai, jo, sākot kalt zviedru vara monētas, tika noteikta pārāk augsta vara cena un šajās monētās bija mazāk metāla, nekā to noteica nomināls. Tādējādi radās ievērojama starpība starp maksājumiem vara un sudraba monētās. Johans Skite – Rīgas ģenerālgubernators no 1629. līdz 1634. gadam – sūdzējās zviedru administrācijai, ka, veicot darījumus ar vara monētām, Rīgā nākas pārmaksāt – te tolaik vienā valstsdālderī skaitīja 6,5 markas sudraba monētās un 8 markas vara monētās.¹³

Tikai 1630. gadā Rīgai tirdzniecībā atkal atļāva lietot sudraba šiliņus un oficiāli atjaunojās Rīgas naudas kaltuves darbība. Bet, tā kā 17. gadsimta monētu depozītos sastopami arī šiliņi un trīspelheri, kas kalti 1627. un 1628. gadā, jāsecina, ka uz tirdzniecību ar Poliju un Lietuvu orientētā Rīga spēja turpināt šai tirdzniecībai tik svarīgo monētu kalšanu,¹⁴ turklāt Rīgā 1628. gadā kaltas arī Gustava II Ādolfā dāldera monētas, bet 1629. gadā – dālderis un pusdālderis.¹⁵ Drīz vien arī Zviedrijas valdība saprata šiliņu kalšanas izdevīgumu – Rīgā pēc poļu naudas sistēmas kaltā sīknauda bija nedaudz labāka par Polijā kalto un varēja kalpot diviem nolūkiem – gan kā norēķinu līdzeklis Rīgas iekšējā un austrumu tirdzniecībā, gan kā eksporta prece, ko ar peļņu varēja realizēt Polijā. Tādēļ, neraugoties uz Rīgas rātes pretestību, 1644. gadā ar karalienes Kristīnas pavēli Rīgā atvēra otru – Valsts monētu kaltuvi, lai tur saražotos šiliņus izdevīgi realizētu Polijā un Lietuvā. Veiksmīgākajos savas darbības gados šī naudas kaltuve deva ievērojamu peļņu, piemēram, 1653. gadā – 23 336 dālderus, 1661. gadā – 20 393 dālderus.¹⁶ Savukārt Rīgas tirdzniecībā aizvien dominēja sudraba dālderis.

Ir zināms mazliet vairāk nekā 100 monētu depozītu, kuri Latvijas teritorijā noguldīti 17. gadsimtā, un vairums no tiem satur zviedru laikā Rīgā kalto sīknaudu vai Rietumeiropas dālderus. Tikai četros depozītos sastopamas arī Zviedrijas vara monētas.

Vislabāk zināmais ir **Rīgas rajona Ādažu pagastā Inkuļu māju zemē** atrastais monētu noguldījums. 1928. gada rudenī ceļa strādnieks Ivans Sorokins, norokot melnzemi šosejas būves laikā, aptuveni 80 cm dziļumā it kā satrunējuša auduma paliekās atrada 26 Gustava II Ādolfā laika vara monētas: vienu 1625. gadā un vienpadsmit 1626. gadā kaltās 2 ēru klipes un piecas 1625. gadā un vienu 1626. gadā kalto 1 ēres klipi. Trijām 2 ēru klipēm un sešām 1 ēres klipēm kalšanas gads nav nosakāms.¹⁷

Rīgas rajona Ādažu pagasta Vārnu māju dārzā Ķīšežera ZA krastā, bijušās zviedru skanstis rajonā, 1918.–1919. gadā, nolīdzinot kara laikā veidotos ierakumus, Mārtiņš Sleseris aptuveni 30 cm dziļumā kriju iesaiņojuma paliekās atrada ap trīsdesmit 17. gadsimta Zviedrijas vara monētu, no kurām 18 nodeva Latvijas Vēstures muzejam 1953. un 1957. gadā. Depozīta sastāvā ir Gustava II Ādolfā 1626. gada 2 ēru klīpe (1), 1625. (1), 1626. (1), 1628. (1) gada 1 ēres klīpe, 1624. (1), 1628. (1), 1629. (1) gada ½ ēres klīpe, 1627. (2), 1628. (1), 1629. (1), 16.. (2) gada ēres un 1627. gada pusēre.¹⁸

Muzejā nonākusi arī daļa no 17. gadsimta Zviedrijas vara ēru depozīta – četras Gustava II Ādolfā 1626. gada 1 ēres klīpes – , kas atrasts 1968. gadā **Rīgā, Puškina ielā 2**, ekskavatora izraktajā gāzes vada tranšejā. Monētas bijušās ievietotas koka kastītē. Diemžēl pārējā atraduma liktenis nav zināms.¹⁹

Līdz šim konstatēts tikai viens gadījums, kad Zviedrijas 17. gadsimta monēta nonākusi depozītā līdz ar Rīgā zviedru laikā kalto sudraba sīknaudu. **Limbažu rajona Stienes pagasta Lejas Aniņās** atrastajā 2344 monētu depozītā (jaunākā monēta – 1655. gada šiliņš), kurā pārsvarā noguldīti Rīgas brīvpielsētas laikā un poļu un zviedru virsvaras laikā Rīgā kaltie šiliņi, atrasta arī viena Gustava II Augusta (1611–1632) laikā kalta vara 1 ēres klīpe ar nodilušu kalšanas gadu.²⁰

Arī līdz šim apzinātie atradumi arheoloģiskās izpētes objektos parāda, ka līdz Latvijas teritorijai pārsvarā nonākušas Gustava II Ādolfā un Kristīnas laika vara monētas. Tā, izdarot pētījumus **Aizkraukles rajona Kokneses** senvietās, 1961., 1963. un 1971. gada izrakumos atrastas septiņas Gustava II Ādolfā 1 ēres klīpes (1624 (1), 1625 (1), 1624–1625 (1), 1626 (1), bez gadskaitļa (3)); desmit pusēres klīpes (1624–1625 (1), 1625 (3), bez gadskaitļa (6)); piecas ceturtdaļēres klīpes (1624 (1), 1625 (1), 1624–1625 (2), bez gadskaitļa (1)) un viena apaļā Gustava II Ādolfā vara ēre ar neskaidru kalšanas gadu, kā arī trīs Kristīnas ceturtdaļēres (1634 (1), 1635 (1), 1641 (1)).²¹ Ir zināmi arī vēl citi šāda veida monētu atradumi Koknesē.

Izrakumos **Rīgas rajona Doles Raušu ciemā** 1971. un 1972. gadā atrasta Gustava II Ādolfā 1626. gada 1 ēres klīpe, divas pusēres klīpes – viena kalta 1625. gadā, otra ar nenosakāmu kalšanas gadu, kā arī Gustava II Ādolfā 1628. gada vara 1 ēres monēta.²²

Rīgas rajona Salaspilī bijušās zviedru skanstis tuvumā 1972. gadā atrasta 1628. gada Gustava II Ādolfā 1 ēres monēta.²³

Aizkraukles rajona Aizkraukles baznīcas kapsētā 120. kapā 1971. gada izrakumos atrasta Gustava II Ādolfā 1 ēres klīpe, kurai kalšanas gads nav redzams.²⁴

Rīgas rajona Allažu pagasta Sostēs atrasta pilnīgi nodilusi vara ēre.²⁵

Valmieras rajona Salacgrīvā Lībiešu upurālā 1973. gadā atrasta 1626. gada vara 1 ēres klipe un ¼ ēres klipe bez gadskaitļa, kā arī 1630. gada 1 ēres un ½ ēres monētas.²⁶

Cēsu rajona Raunas Tanīskalnā atrasta Gustava II Ādolfā ¼ ēres klipe.²⁷

Jēkabpils rajona Sēlpilī atrasta Gustava II Ādolfā 1626. gada 1 ēres klipe un trīs 1 ēres klipes un viena ½ ēres klipe bez gadskaitļa.²⁸

Izrakumu laikā **Rīgas rajona Turaidas pilī** atrastas vairākas Gustava II Augusta laika vara 1 ēres klipes – trīs no tām kaltas 1626. gadā, pa vienai 1624., 1627. un 1629. gadā, bet vēl trijām kalšanas gads nav nosakāms. Turpat atrasta 2 ēru klipe ar nenosakāmu kalšanas gadu un pa vienai 1626. un 1627. gada ½ ērei, kā arī četras 1627.–1631. gada apaļās vara 1 ēres monētas un 1627. gada apaļā vara ½ ēres monēta. Turaidas pilī atrasta arī karalienes Kristīnas laika 1634. gada vara 1 ēre un 1635. gada ½ ēre un Latvijas teritorijai reta 1713. gada vara 1 ēres monēta.²⁹

Savukārt 1968. gada izrakumos **Rīgas rajona Ķekavas Strautnieku apmetnē** atrastas trīs 1627. gada vara ēru klipes un divas tā paša gada pusēres klipes. Trīs ēru monētas kopā ar piecām adāmadatām atrastas 29. bedrē – pavardā un varētu tikt uzskatītas par ziedojumu.³⁰

Zviedru 1626. gada vara ēru klipes atrastas arī **Alūksnes pilī** 1978. gada izrakumu laikā.³¹

Pēc numismātes Kristīnes Ducmenes ziņām, 2005. gada vasarā **Rīgā**, veicot būvdarbus **kvartālā starp Teātra, Audēju, Kalēju un Rīdzenes ielu**, atrasta 1644. gada vara ¼ ēres monēta.

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Numismātikas nodaļas arhīvā glabājas ziņas par vēl citiem zviedru vara monētu atradumiem Latvijas teritorijā, bet diemžēl tās ir ļoti fragmentāras un neprecīzas. Tā kā monētas nav pārlieku senas un turklāt nav izgatavotas no dārgmetāla, attieksme pret šāda veida atradumiem gan no pašu atradēju puses, gan no tiem, kam vajadzēja vākt un apkopot informāciju, ir bijusi diezgan pavirša. Labākajā gadījumā ir fiksētas ziņas par atradumu, pašas monētas atstājot atradēja rīcībā vai uzreiz nolemjot tās atdot pārstrādei.

Palūkojoties kartē uz atradumu vietām, kuru izvietojumu nenoliedzami ietekmē arī senvietu arheoloģiskās izpētes līmenis, redzam, ka vismaz daļa no tām saistās ar vietām, kuru nosaukumus sastopam 17. gadsimta pirmās puses poļu un zviedru militāro konfliktu aprakstos, – Rīgas apkārtnē, Koknese, Sēlpils, Rauna... Karadarbībai tajā laikā tika pakļauta praktiski visa Latvijas teritorija, bet zviedru vara monētu koncentrēšanos lielāko cīņu un ilgstošas

karaspēka izvietojanas vietās varētu būt ietekmējusi arī Gustava II Ādolfā ieviestā prakse izmaksāt karavīriem algu vara monētās. Vidzemē pēc neilga vara monētu piespiedu apgrozības perioda jau 1635. gadā tās bija pilnīgi zaudējušas pirktspēju,³² un turpmāk līdz pat 17. gadsimta beigām tur noguldītajos depozītos Zviedrijas monētas neparādās. Lielākos tirdzniecības darījumos zviedru virsvaras laikā Rīgā un Vidzemē turpināja izmantot zelta un sudraba tirdzniecības monētas – dukātus un dālderus (īpaši bieži sastopami Nīderlandes Savienoto Provinču Republikas un Spānijas Nīderlandes kalumi), bet sīkākos norēķinos pārsvarā tika lietoti Rīgā kaltie šiliņi un trīspelheri. Lai gan rakstītajos avotos vairākkārt sastopam ziņas par zviedru vara monētu lielo daudzumu, kas burtiski pārpludinājis iekarotās teritorijas,³³ noturīgās naudas apgrozības tradīcijas un samērā īsais oficiāli noteiktais vara monētu apgrozības periods tad arī varētu būt iemesls nelielajam šāda veida monētu atradumu skaitam Latvijas teritorijā. Daļa te nonākušo vara monētu, domājams, līdzīgi kā pašā Zviedrijā, izlietotas kā vērtīga izejviela – pārkausētas un pārdotas kā metāls.

Kopš 1640. gada Zviedrijā sākās mēģinājumi vara ieguvī un pārstrādi padarīt vēl ienesīgāku – radās priekšlikums kalt liela nomināla vara monētas, kuras vajadzības gadījumā varētu izmantot ne tikai kā maksāšanas līdzekli, bet arī kā precī, pārdodot varu starptautiskajā tirgū. Par paraugu varēja izmantot jau kopš 16. gadsimta četrdesmitajiem gadiem Fālunā kalto t.s. plākšņu varu – neattīrīta vara plāksnes eksportam. Vajadzēja tikai varu attīrīt un kaļot ievērot noteiktas svāra attiecības, kā arī uz plāksnēm iespiest to nominālu apliecinošu spiedogu. Tā kā vara vērtība, neskatoties uz lielo pieprasījumu starptautiskajā tirgū, tomēr nesasniedza sudraba vērtību, vara monētas bija 80–90 reīžu smāgākas par attiecīgā nomināla sudraba monētām. Taču metāla plašā pielietojuma dēļ iedzīvotājus nebaidīja arī neērtā monētu forma. Tādēļ jau 1644. gadā tika nolemts izkalt vairāk nekā 26 500 plākšņu ar 10 dālderu nominālu. Pētnieki sliecas domāt, ka tieši šīs 19,7 kg smāgās vara plāksnes bija īpaši izdevīgas eksportam. To netieši pierāda arī fakts, ka jau 18. gadsimtā tās bijušas liels retums – karalim Frederikam I ar lielām pūlēm izdevies vienu atrast, lai vestu to kā dāvanu, 1731. gadā dodoties valsts vizītē uz Heseni. Šobrīd zināmas 10 šādas monētas.³⁴

Saskaņā ar 1649. gada monētu likumu kaltas arī 8, 4, 2 un 1 dāldera plāksnes, retāk – piecu un trīs dālderu plāksnes, no kurām lielākās vairumā gadījumu tika lietotas kā eksportprece, bet mazākās pildīja maksāšanas līdzekļu funkcijas. Zīmīgi, ka daudzās privātās vara ieguves sabiedrības bieži ieguva tiesības kalt plākšņu naudu, ko uzskatīja arī par precī, bet apaļo vara monētu – naudas izlaide vienmēr palika valsts kontrolē.

Tā kā vara monētu kalšana bija cieši saistīta ar vara cenas izmaiņām starptautiskajā tirgū, tika izdoti ļoti daudzi monētu likumi, kuri mainīja metāla sastāvu monētās. 1660. gadā vien tika izdoti četri monētu likumi, bet laikā no 1691. līdz 1707. gadam kala gandrīz tikai sudraba monētas, jo vara cena bija tik augsta, ka to visu centās eksportēt nekaltu. Tādēļ, sākot ar 1698. gadu, vara plāksnes vairs neuzskatīja par naudu, bet tikai par eksportpreci, kura apliekama ar attiecīgajiem nodokļiem. Ja iepriekš visi vara plāksņi īpašnieki centās tās noguldīt bankās un iegūt daudz ērtākos vērtspapīrus, tad 18. gadsimta sākumā, salīdzinājumā ar 17. gadsimta sešdesmitajiem gadiem noguldījumi saruka gandrīz 10 reizi, jo visi, kam vien tas bija iespējams, centās gūt peļņu no vara eksporta.

1709. gadā, kad Dānija iebruka Skonē (Zviedrijas dienvidos) un kara dēļ ārējās tirdzniecības operācijas bija apgrūtinātas, atsākās vara plāksņu darināšana. Taču jau 1713. gadā valsts nonāca citas problēmas priekšā: nekalts varš maksāja tikpat, cik apstrādāts, tādēļ neviens kalnrūpnieks vairs negribēja varu pārdot valstij iekšējai lietošanai – un nācās veikt dažādus regulējošus pasākumus, lai vara monētu izlaidi varētu turpināt. Tā bija nepieciešama valsts sarežģītā ekonomiskā stāvokļa dēļ, jo nemitīgie kari prasīja arvien lielākus līdzekļus. Tādēļ 1715. gadā tika veikti pasākumi finanšu stabilizēšanai: tika pieņemts lēmums samazināt vara monētu svaru un palielināt to nominālu, lai tās kļūtu vērtīgākas kā nauda, nevis prece un lai vara eksports tādējādi samazinātos. Tagad no 1 birkava vara bija jāizkaļ ne vairs 150, bet jau 180 dālderī.³⁵

Kopumā 18. gadsimta pirmajā pusē vara plāksņu nauda tika kalta diezgan intensīvi un saglabāja savu vērtību, turpretim apaļās vara monētas pakāpeniski ieguva sīknaudas lomu. Lielās monētas turpināja eksportēt, bet mazākās (½ dālderī un 1 dālderī) reizēm lietoja arī lielāku vietējo maksājumu kārtīšanai, kara apstākļos aizstājot trūkstošo sudraba naudu.

Plāksņu naudas darināšana netieši veicināja arī banku institūcijas attīstību Zviedrijā un vērtspapīru ieviešanos. Pirmo banku tur 1656. gadā nodibināja rīdzinieks Johans Vitmahers – Palmstruks (1611–1671), Rīgā dzimis holandiešu izcelsmes tirgotājs, kas 1635. gadā pārcēlies uz Amsterdamu, 1639. gadā tur apsūdzēts ekonomiskajā spiegošanā un arestēts, bet 1646. gadā pēc atbrīvošanas apmeties Stokholmā. Izveidot banku viņš bija iecerējis Rīgā, kas tolaik bija viena no lielākajām Zviedrijas pilsētām, taču šis plāns neizdevās. Jau 1652. gadā Palmstruks ar priekšlikumu dibināt banku vērsās pie karalienes Kristīnas, bet atbalstu neguva. Tikai 1656. gada 30. novembrī Palmstruks no karaļa Kārļa X Gustava saņēma atļauju uz trīsdesmit gadiem dibināt kredīta banku un diskonta banku vispirms Stokholmā, bet

pēc tam arī citās Zviedrijas pilsētās. Karalis banks dibināšanā investēja 50% sākotnējā kapitāla, Stokholmas pilsēta – 25%, pārējo – Palmstruks un partneri. Bankas centrālais kantoris atradās Stokholmā, bet tās nodaļas bija arī Fālunā, Gēteborgā, Obu, Kalmarā un Arbogā. Pastāvēšanas piektajā gadā banka nolēma izlaist banknotes pēc Fālunas raktuvju t.s. vara zīmju parauga, kuras kompānija "*Stora Kopparbergs Bergslag*" izsniedza strādniekiem par iegūto vara rūdu pirms samaksas reālā naudā.³⁶

Depozītu banka drīkstēja pieņemt noguldījumus visu Zviedrijā oficiāli cirkulējošo monētu veidā: gan Zviedrijas sudraba monētās, gan dukātos un dālderos, gan arī vara monētās. Jau pirmajos bankas pastāvēšanas gados tajā uzkrājās ļoti liels vara plāksņu naudas daudzums, jo privātpersonām to nebija ērti ne glabāt, ne lietot maksājumiem. Bankas izsniegtie vērtspapīri, protams, bija daudz parocīgāki.

Ar laiku papīra bankas zīmju nomināli pārsniedza reāli bankā noguldītās naudas daudzumu. Sākotnēji banknotes bija brīvi apmaināmas pret monētām, bet monētu vērtības celšanās vara tirgus cenu svārstības rezultātā un vispārēja vēlme tās atgūt radīja haosu, banku slēdza un banknošu izlaidi pārtrauca. Sarežģījumus radīja vara plāksņu naudas vērtības atkarība no metāla tirgus cenas, kas radīja nepieciešamību mainīt likumdošanu un, tā kā uz monētām bija norādīta to nominālvērtība, mainīt monētu svaru, pārkaļot vai pārzīmogojot un apgriezot tās.

Tomēr Palmstruka bankas darbība pierādīja banku izveides lietderību, un jau 1668. gadā tika nodibināta pašreiz vecākā pasaulē centrālā valsts banka – Zviedrijas Parlamenta banka (kopš 1869. gada Zviedrijas Valsts banka), kas atradās valsts kontrolē.

18. gadsimtā Zviedrijai nācās saskarties ar konkurenci starptautiskajā vara tirgū. Aizvien lielāku vietu tajā tiecās iekarot Anglija, Ungārija un Krievija. Plāksņu nauda kļuva neizdevīga ārējam tirgum, arī valsts iekšienē labprātāk tika lietota ērtākā sudraba nauda un banknotes, kuras 18. gadsimta sarežģīto naudas sistēmas reformēšanas procesu gaitā pamazām bija iekarojušas plašu slāņu uzticību. Beidzot 1771. gada 1. janvārī par monētu sistēmas pamatu kļuva valstsdālderis (*Riksdaler*), monētas drīkstēja kalt arī no zelta, bet no vara – tikai sīknaudu – 1 un 2 ēres. Vara plāksnes gan turpināja kalt līdz pat 1786. gadam, bet tās vairs nelietoja kā maksāšanas līdzekli.³⁷ Tās vienkārši atvieglāja vara pārdošanu, jo bija jau sadalītas pēc noteikta svara, ko apliecināja iespiestais nomināla apzīmējums, tātad tās pārdodot nevajadzēja svērt.

Plāksņu naudas noguldījumi ir izplatīti galvenokārt Zviedrijas un Somijas teritorijā. Vara plāksņu naudas atradumi Latvijas teritorijā ir daudz retāki un sliktāk

fiksēti. Kaut arī Rauls Šnore 1937. gadā raksta,³⁸ ka šādas monētas “paretam izar vai atrod arī mūsu zemē”, ziņu par šādiem atradumiem nav daudz.

Tā 1892. gadā Ķeizarkās arheoloģiskās komisijas atskaitēs lasām, ka **Kurzemes guberņā Fridrihšates apriņķī, netālu no Jēkabpils–Ilūkstes ceļa** (tag. Jēkabpils raj.) atrasta “17. gadsimta zviedru vara plāksņu nauda”, kas nonākusi Ķeizarkās Ermitāžas krājumā Sanktpēterburgā.³⁹ Diemžēl neuzzinām ne monētas nominālu, ne kalšanas gadu un vietu.

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Numismātikas nodaļas arhīvā glabājas arī ziņojums par to, ka pirms Pirmā pasaules kara **pie Daugavas ietekas** atrastas “četrstūrainas vara monētas”, bet nepilnīgās ziņas neļauj droši spriest, vai tās bijušas 17. gadsimta pirmās puses zviedru vara klipes vai vēlāk kaltā plāksņu nauda.⁴⁰

Pagaidām vienīgais droši fiksētais vara plāksņu naudas atradums Latvijas teritorijā ir karaļa Ādolfa Frederika valdīšanas laikā 1756. gadā kaltā divu dālderu plāksnes monēta. Šo ap 1400 g smago un 20 x 18 cm lielo vara plāksni 1925. gadā, arot zemi **bijušās Stalģenes muižas laukā tag. Jelgavas rajonā**, atrada Aleksandrs Puriņš⁴¹ (sk. 6. att.). Šī monēta gan attiecas jau uz to laika periodu, kad vara plāksnes bija zaudējušas maksāšanas līdzekļa funkciju un varēja tikt lietotas tikai kā prece.

Pavisam īpaša vieta šo atradumu vidū ir 1901. gadā **Rīgas ostas** padziļināšanas darbos ar zemessmēlēju no 26 pēdu dziļuma izceltajiem 79 zviedru vara plāksņu naudas gabaliem: 34 dāldera monētām, kaltām no 1652. līdz 1659. gadam, vienai 1656. gada četru dālderu monētai un 44 astoņu dālderu monētām (viena kalta 1657., pārējās 1659. gadā). Depozīts interesants gan ar to, ka tā sastāvā ir ievērojams daudzums lielo astoņu dālderu monētu, gan arī ar to, ka vispār ir maz šā laika vara plāksņu monētu atradumu. Tā kā laika gaitā ar katru jaunu monētu likumu līdz pat 1715. gadam vara plāksņu monētu svars pastāvīgi samazinājās, vērtīgās 17. gadsimta piecdesmitajos un sešdesmitajos gados kaltās plāksnes depozītos atrodamas retāk nekā 18. gadsimta vara monētas.

Īpaši interesants ir depozīta liktenis: tas ticis sadalīts, piešķirot 11 monētas Ķeizarkājai Ermitāžai, 11 – Stokholmas muzejam, pa vienai monētai – arī Valsts vēstures muzejam Maskavā, Odesas, Kijivas, Rīgas, Tveras, Viļņas, Helsinku, Novgorodas, Pleskavas un Poltavas senatnes pētītāju biedrībām, Maskavas, Kazanā, Tērbatas, Varšavas un Harkovas universitātēm, atlikušās tika apmainītas vai pārdotas.⁴² Arheoloģiskās komisijas rīcības rezultātā Rīgas pilsētas muzejā nonāca tikai viena šā unikālā atraduma monēta.

Līdzīgi, tikai mazāka apjoma atradumi fiksēti arī Temzas grīvā, Sēnā, līcī pie Kopenhāgenas u.c.

Pēc zviedru pētnieka Bertela Tingstrēma domām, šie fakti jāsaista ar to, ka vizizplatītākais vara transportēšanas veids bija tā pārvešana ar kuģiem. Ir zināmi zviedru vara monētu atradumi kuģu avārijas vietās pie Madrasas Indijā un Āfrikas galējos dienvidos aptuveni 180 km no Keiptaunas, kas uzskatāmi liecina par tirdzniecības sakariem starp Eiropu un kolonijām ar Holandes Austrumindijas kompānijas, Britu Austrumindijas kompānijas un Dānijas Āzijas tirdzniecības kompānijas starpniecību, kā to liecina arī dokumentārās ziņas.⁴³ Tādējādi arī Rīgas ostas atradums visticamāk ir nogrimusi vara importa krava. Lai gan 17. gadsimta rakstītajos avotos tiek norādīts, ka vara plāksņu nauda Vidzemē kotēta līdz pat 1683. gadam, nav pierādījumu tam, ka tur apgrozībā bijušas reālas plāksņu monētas.⁴⁴

Apkopojot iepriekš teikto, varam secināt, ka 17. gadsimta Zviedrijas vara monētas Latvijas teritorijā nonāca politisko notikumu rezultātā un piespiedu kārtā tur bija apgrozībā līdz 17. gadsimta trīsdesmitajiem gadiem. Laikabiedru liecības un arhīvos nonākušie dokumenti liecina, ka stabilo naudas apgrozības tradīciju dēļ vietējie iedzīvotāji nav gribējuši atzīt un pieņemt šī neparastā veida monētas. Turklāt Zviedrijas valsts ekonomiskā un monetārā politika, kas bija orientēta uz pēc iespējas racionālāku vara resursu izmantošanu, izraisīja pastāvīgu šo monētu pirktspējas krišanos. Avotos uzsvērts arī lielais vara monētu daudzums, kas ienācis Rīgā un Vidzemē. Šobrīd piejamie dati par vara monētu depozītiem un to atradumiem arheoloģiskajos pieminekļos pilnībā neapstiprina šīs ziņas. Vairāk vara monētu (un arī tad atrasto monētu summa nepārsniedz dažus dālderus) atrasts tikai vietās, kur ilgāku laiku uzturējies zviedru karaspēks. Atradumu nelielo skaitu varētu būt ietekmējis arī tas, ka daļa Latvijas teritorijā nonākušo vara monētu var būt tikušas pārkausētas vai pārdotas kā metāls.

Pētījuma rezultātus neapšaubāmi ietekmējusi arī jau pieminētā ilgstoši valdījusi ne pārāk rūpīgā attieksme pret vara monētām kā nevērtīgiem un nenozīmīgiem priekšmetiem. Daļa ziņu par atradumiem tādējādi varēja vienkārši nesaglabāties. To netieši apliecina arī fakts, ka Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā glabājas ap 60 Zviedrijas vara monētu, kuru atradumu vietas nav zināmas, bet varētu pieļaut, ka vismaz daļa no tām ir atrasta Latvijas teritorijā.

Attiecībā uz 17.–18. gadsimtā Zviedrijā kalto plāksņu naudu jāatzīmē, ka dažādu avotu ziņas norāda, ka Rīgas tirgotāji vairākkārt tās ir pasūtījuši un saņēmuši to sūtījumus ar kuģiem, bet nav drošu liecību par to, ka šīs plāksnes te būtu pildījušas maksāšanas līdzekļu funkciju. Gan tā laika avoti, gan vēlākie pētījumi pierāda, ka Latvijas teritorijā naudas apgrozībā šajos gadsimtos tomēr dominējušas sudraba monētas.

**Kartoshēma. Zviedrijas 17.–18. gadsimta vara monētu atradumi
Latvijas teritorijā**

Zviedru vara klipju un apaļo monētu depoziīti: ① – Rīgas raj. Ādažu pag. Inkuļi; ② – Rīgas raj. Ādažu pag. Vārnas; ③ – Rīga, Puškina iela 2; ④ – Limbažu raj. Stienes pag. Lejas Anņiņas

Zviedru vara klipju un apaļo vara monētu atradumi arheoloģiskajos pieminekļos: 1 – Aizkraukles raj. Koknese; 2 – Rīgas raj. Doles Raušu ciems; 3 – Rīgas raj. Salaspils; 4 – Aizkraukles raj. Aizkraukles baznīcas kapsēta; 5 – Rīgas raj. Allažu pag. Sostes; 6 – Valmieras raj. Salacgrīva, Lībiešu upurāla; 7 – Cēsu raj. Raunas Tanīskalns; 8 – Jēkabpils raj. Sēlpils; 9 – Rīgas raj. Turaidas pils; 10 – Rīgas raj. Ķekavas Strautnieki; 11 – Rīga, kvartāls starp Teātra, Audēju, Kalēju un Rīdzenes ielu; 12 – Alūksnes pils

Zviedru vara plākšņu naudas atradumi: 1 – Kurzemes guberņas Fridrihštates apriņķis, netālu no Jēkabpils – Ilūkstes ceļa (tag. Jēkabpils raj.); 2 – Daugavas ieteka; 3 – Jelgavas raj. bijušās Staļģenes muižas zeme; 4 – Rīgas osta

ATSAUCES

- 1 *Tingström B.* Plate money. The World's largest currency. – Stockholm, 1986. – P. 9.
- 2 Turpat. – 10. lpp.
- 3 Turpat.
- 4 Turpat; *Dunsdorfs E.* Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654. – Rīga, 1935. – 120. lpp.
- 5 *Tingström B.* Plate money. The World's largest currency. – P. 11.
- 6 *Tingström B.* Swedish coins 1521–1968. – Stockholm, 1969. – P. 15.
- 7 *Dunsdorfs E.* Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654. – 119. lpp.
- 8 *Tingström B.* Plate money. The World's largest currency. – P. 13.
- 9 *Platbärzdis A.* Die Königlich Schwedische Münze in Livland. Das Münzwesen 1621–1700. – Stockholm, 1968. – S. 13.
- 10 *Dunsdorfs E.* Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654. – 121. lpp.
- 11 *Dunsdorfs E.* Turība un brīvība septiņpadsmitā gadsimteņa Latvijā. Pētījumi un apcerējumi. – [Linkolna], 1961. – 44. lpp.
- 12 *Platbärzdis A.* Die Königlich Schwedische Münze in Livland. Das Münzwesen 1621–1700. – S. 24.
- 13 *Tingström B.* Plate money. The World largest currency. – P. 12.
- 14 *Ceplīte R.* Laikā no 1621. līdz 1701. gadam Rīgā kaltā sīknauda un tās aprozība // Numismātika. Latvijas PSR Vēstures muzejs. – Rīga, 1968. – 114. lpp.
- 15 *Ahlström B, Almer Y, Jonsson K.* Sveriges bessitningsmynt. – Stockholm, 1980 – P. 33.
- 16 *Dunsdorfs E.* Turība un brīvība septiņpadsmitā gadsimteņa Latvijā. Pētījumi un apcerējumi. – 73. lpp.
- 17 Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums (turpmāk – CVVM) 120204; *Riekstiņš H.* 1935. gada ieguvumi numismātikā (pielikumā depoziņu un savrupatradumu saraksts ar 2 kartēm) // Senatne un Māksla. – Rīga, 1936. – Nr. 1. – 94. lpp.; *Šnore R.* Seno monētu atradumi Latvijā // Vēstures atziņas un tēlojumi. – Rīga, 1937. – 43. lpp.
- 18 CVVM 122753 un CVVM 174266.
- 19 CVVM 165421.
- 20 CVVM 101562.
- 21 Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas krājums, VI 62: 7361; 7438; 7440; 7496; 7512–7513; 7519–7525; 7528–7529; 7531–7534; 7537–7538; 7543–7544; 7552; 7577; 7587; 7605.
- 22 *Daiga J.* Izrakumi Raušu lībiešu ciemā 1971. gadā // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1971. gada pētījumu rezultātiem. – Rīga, 1972 – 64. lpp.
- 23 Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas krājums, VI 211: 803.
- 24 *Urtāns V., Briede I., Urtāns J.* Aizkraukles ekspedīcijas darbs 1974. gadā // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1974. gada pētījumu rezultātiem. – Rīga, 1975. – 90. lpp.
- 25 Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas krājums, Rīgas Latviešu biedrības kolekcija (RLB) Nr. 612.
- 26 Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas krājums A 1227: 591 – 592.
- 27 Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas krājums V 7932: 2.
- 28 *Šnore E., Zariņa A.* Senā Sēlpils. – Rīga, 1980. – 215. lpp., 14. tab.
- 29 *Graudonis J.* Turaidas pils. II. Atradumi. – Turaidas muzejs, 2003. – 10.–12. lpp.
- 30 *Atgāzis M.* 1968. gada izrakumi Nariņos, Strautniekos un Vecdolē // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1968. gada pētījumu rezultātiem. – Rīga, 1969. – 25. lpp.
- 31 *Atgāzis M.* Izrakumi Alūksnes pilī // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1978. gada pētījumu rezultātiem. – Rīga, 1979. – 13. lpp.
- 32 *Platbärzdis A.* Die Königlich Schwedische Münze in Livland. Das Münzwesen 1621–1700. – S. 32.
- 33 Turpat.
- 34 *Tingström B.* Plate money. The World largest currency. – P. 19.
- 35 Turpat. – 209. lpp.
- 36 *Platbarzdis A.* Sveriges första banksedlar. Stockholms Bancos sedelutgivning 1661–1668. – Stockholm, 1960. – P. 38.
- 37 *Tingström B.* Plate money. The World largest currency. – P. 57.
- 38 *Šnore R.* Seno monētu atradumi Latvijā. – 43. lpp.
- 39 Отчеты Императорской Археологической комиссии за 1892 год. – Санкт-Петербург, 1893. – № 210.
- 40 Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Numismātikas nodaļas arhīvs, Rīgas pilsētas lieta, Nr. 59.
- 41 CVVM 122777.
- 42 Отчеты Императорской Археологической комиссии за 1901 год. – Санкт-Петербург, 1902. – № 234.
- 43 *Herbert J., Tingström B.* The Plate Money Treasure of Nicobar. – Stockholm, 1999. – P. 29–31.
- 44 *Tingström B.* Plate money. The World largest currency. – P. 205; *Platbärzdis A.* Die Königlich Schwedische Münze in Livland. Das Münzwesen 1621–1700. – S. 371–374.

Anda Ozoliņa

17–18 CENTURY SWEDISH COPPER COINS AND THEIR CIRCULATION IN THE TERRITORY OF LATVIA

SUMMARY

In the 17-18 century the copper extraction and export thrived. In order to foster this profitable industry in the situation of fluctuating value of copper and improve the economics that was weakened by the successive wars, in 1624 Sweden began issuing copper *öre klippes* and in 1627 – round copper *öre* as well.

Riga and Vidzeme came under control of Sweden in the first quarter of the 17 century. In 1626 copper coins were announced to be the only legal tender and no coin mintage was allowed in Riga. Officially the Riga City Mint resumed its work only in 1630. However, the coins discovered prove that the minting process had never entirely ceased.

Thus, the period of the imposed circulation of Swedish copper coins was not long. Although the written sources testify that the amount of copper coins brought to Vidzeme has been quite voluminous, the findings of coins do not confirm this information. There are four hoards found in Riga, its surrounding territories and Vidzeme that date back to the 17 century. These deposits contain only 49 Swedish copper coins. In addition approximately 70 round copper coins and *klippes* have been found during archaeological excavations and as private finds in the archaeological sites of the river basins of the Daugava and the Gauja. Approximately 60 coins of this kind are stored in the holdings of the Department of Numismatics of the National History Museum of Latvia. Unfortunately the exact location of these coins is unknown.

If looking at the deposits of Swedish coins from the 17 century, conclusions can be drawn that they have been mainly found in the places where Swedish military troops were protractedly located during the military conflicts of the first half of the century. According to the written sources, the affluence of the copper coins is directly connected with the prolonged stay of Swedish army in the territory of Latvia, because this was the currency in which Gustav II Adolf paid to his freelances. Nevertheless, the coinage was soon debased due to the fluctuating copper prices. In addition, the coins were not favoured by the local inhabitants, who preferred using silver coins. The conditions described above along with the copper being a valuable material accounts for the relatively small amount of the copper coins found in the territory of Latvia.

In 1644 a new kind of copper coin – the so-called plate money – was issued in Sweden. The plate was a very convenient in the sense that it could be used as a legal tender and as a way of exporting copper. Written sources claim that Riga tradesmen repeatedly ordered and received shipments with such plates. There are two approved finds of plate money in the territory of Latvia – in 1756 a two thaler coin was found in Stalģene, Jelgava Region and in 1910 during the works of extension of Riga harbour the greatest of this kind of deposit found in the Baltic region was discovered. It consisted of 79 copper plate coins – most probably remains of a sunken export shipment.

LAIMA GRĪNBERGA

ZEMKOPĪBAS MINISTRIJAS UN LAUKSAIMNIECĪBAS KAMERAS APBALVOJUMI*

Pirmais pasaules karš un Brīvības cīņas Latvijas saimnieciskajā dzīvē iecirta dziļas brūces. Tādēļ Latvijas Republikai, sākot savu saimniecisko darbību, svarīgākais uzdevums bija atjaunot lauksaimniecību, panākt, lai iedzīvotāji neciestu badu. Lauksaimniecība bija vienīgā nozare, kas toreizējos apstākļos varēja dot ienākumus valstij. Taču Latvijas laukus bija izpostījusi karadarbība, dažādi karaspēki, rekvizīcijas un laupīšanas. Latvijā 1919. un 1920. gadā apmēram 29% pirmskara aramzemes platības atradās atmatā, savukārt vairāk izpostītajos apgabalos daudzas saimniecības 1920. gadā zemi gandrīz nemaz neapstrādāja.¹ Kara gados tika iznīcināti arī mājlopi. 1920. gadā salīdzinājumā ar pirmskara laiku Latvijas lauku saimniecības bija zaudējušas ap 14% mājlopu. Zirgu skaits bija samazinājies par 21,56%, liellopu – par 18,20%, cūku – par 16,25%, bet aitu – par 4,92%.² Sagrauts bija arī plašais kooperācijas tīkls. 1920. gadā darbojās vairs tikai 16 piensaimnieku biedrības, kas spēja pārstrādāt 2600 t piena un saražot 100 t sviesta agrāko 35 000 t vietā. Karadarbība ietekmēja arī dažādās lauksaimniecības un lauku kultūras biedrības, kas pirms kara bija devušas lielu ieguldījumu lauksaimniecības veidošanā.

Ar lielu darbu un neatlaidību Latvijas iedzīvotāji varēja panākt daudz, bet šoreiz saimniecības atjaunošanai bija nepieciešama valdības un Zemkopības ministrijas palīdzība. Latvijas Zemkopības

ministrijas darbs iesākās 1918. gadā ar bijušās Baltijas Domēņu valdes kancelejas un arhīva pārņemšanu no vācu okupācijas varas. Cariskās Krievijas laikā visas valsts zemes Latvijas teritorijā pārvaldīja Baltijas Domēņu valde. Kara apstākļu dēļ 1915. gadā tās kanceleju un arhīvu evakuēja, vispirms uz Pleskavu, tad uz Novgorodu un pēdīgi uz Tērbatu, no kurienes 1918. gada septembrī, pamatojoties uz vācu okupācijas varas rīkojumu, pārveda atpakaļ uz Rīgu un ievietoja agrākās Domēņu valdes telpās Dzirnauvu ielā 87/89. Zemkopības ministrija vienojās ar okupācijas iestādēm, ka visi bijušie Domēņu valdes locekļi pārskaitāmi tās dienestā no 1918. gada 18. novembra.

Taču pa īstam ministrijas darbs sākās ar Augusta Kalniņa 1918. gada 16. decembra rīkojumu, kurā teikts:³

- 1) uzstādīt pagaidām, līdz turpmākam rīkojumam par Zemkopības ministrijas centrālo orgānu – valsts zemju un mežu virsvaldi ar 4 atsevišķām nodaļām: a) vispārējām lietām, b) zemēm, c) mežiem, d) meliorācijai;
- 2) uzstādīt par virsvaldi vietējiem orgāniem: a) zemēm – valsts zemes pārziņus ar vienu rakstvedi katram, pagaidām priekš Vidzemes un Kurzemes sešus, piemērojoties agrākiem Krievijas rajoniem; b) mežiem – valsts mežsaimniecību pārziņus ar mežsargiem, pagaidām pēc pēdējā krievu valdības iedalījuma 42 mežsaimniecībām.

* Krāsu attēlus sk. pielikumā 164.–166. lpp.

Rīkojumā noteikts, ka ministrijā iesākumā strādās 25 ierēdņi, un minēti viņu vārdi.

Valdībai pārceļoties uz Liepāju, daļa darbinieku palika Rīgā. Viņi bija spiesti strādāt gan lielinieku, gan Andrieva Niedras valdības iestādēs. Taču ierēdņiem izdevās paglābt no iznīcināšanas ne tikai Zemkopības ministrijas arhīvu un kancelejas pieredumus, bet arī panākt, ka daļu Krievijā palikušo arhīvu reevakuēja uz Rīgu.

Pakāpeniski atbrīvojot Latviju no lieliniekiem, intensīvāka kļuva arī Zemkopības ministrijas darbība. Steidzami vajadzēja likvidēt jukas, ko bija radījusi Pētera Stučkas valdība, kā arī rūpēties par kara laikā izpostītās lauksaimniecības atjaunošanu. Daudzas muižas un lauku mājas kara apstākļu dēļ to īpašnieki bija atstājuši, un ministrijai tās vajadzēja pārņemt savā apsaimniekošanā. Tāpat šim resoram bija jāpārvalda sekvestrētā manta, tajā skaitā īpašumi, kuru saimnieki tika uzskatīti par nelojāliem pret Latvijas valsti.

Lai veiktu visus minētos uzdevumus, tika pārorganizētas Zemkopības ministrijas centrālās iestādes. 1919. gada 15. jūlijā nodibināja Lauksaimniecības departamentu, kas pastāvēja līdz 1924. gada 24. jūlijam, kad to apvienoja ar Zemju departamentu un izveidoja Lauksaimniecības pārvaldi. Lauksaimniecības departamentam sākumā bija šādas nodaļas: administratīvā grāmatvedības, dzīves atjaunošanas, lopkopības, zemkopības, tehniskā, būvniecības un dārzkopības. Laika gaitā to skaits mainījās – dažas likvidēja, citas atkal izveidoja no jauna.⁴

Lauksaimniecības departamenta zemkopības nodaļas viens no galvenajiem uzdevumiem līdztekus dažādu ar zemkopības jautājumiem saistītu likumprojektu ierosināšanai un izstrādāšanai bija sekmēt un pabalstīt lauksaimnieku kongresu, izstāžu un apskašu rīkošanu, izsniegt godalgas un prēmijas.⁵

Lauksaimniecības izstāžu nozīmi saimnieciskās kultūras veicināšanā un ražīgas sacensības ierosināšanā latviešu lauksaimnieki atzinuši jau pirms pasaules kara, kad 1895. gadā Jelgavā tika sarīkota pirmā latviešu lauksaimniecības, rūpniecības un amatniecības izstāde. Atjaunojoties saimnieciskajai un sabiedriskajai dzīvei, arī izstādes atguva savu nozīmi lauksaimniecības pilnveidošanā. Taču vispirms vajadzēja nostiprināties pašām lauksaimniecības biedrībām, kuru skaits pirms kara bija vairāk nekā 150, un lopkopības pārraudzības biedrībām, kuru skaits bija samazinājies no 300 līdz 80. Biedrībām bija jāklūst par saimnieciskām organizācijām, kuras ierīkotu paraugsaimniecības, "koku skolas", sēklu audzētavas, rādītu saviem biedriem un visiem apkārtējiem zemniekiem intensīvus zemes izmantošanas veidus un apsaimniekošanu, kā arī iepirktu labākus darbarīkus, mašīnas un minerālmēslus.

Tiek uzskatīts, ka pirmā lauksaimniecības izstāde neatkarīgajā Latvijā sarīkota 1921. gada rudenī Līvberzē.⁶ Taču ražas apskates togad notika arī Valmierā (organizēja Baltijas lauksaimnieku biedrība), Rudbāržu pilī (Siekسات lauksaimniecība "Zemkopis") un Ļaudonā. Gan patstāvīgi, gan ar Latvijas Lauksaimniecības centrālbiedrības atbalstu notika arī 16 lopu apskates: Smiltēnē, Vesetā, Piņķos, Limbažos, Vecsaulē, Lielēsavā, Bukaišos, Kabilē, Krāslavā, Mežmuižā, Šķibē, Bērzonē, Rankā, Stāmerienē, Iecavā. 1922. gadā izstāžu skaits jau krietni pieauga, bet vēlāk ik gadu bija ap 100–135 izstāžu un apskašu, no tām vairāk nekā trešā daļa lopu apskates. Gandrīz visās lopu apskatēs rīkotas arī slaucēju sacīkstes.

Lai varētu sarīkot izstādes un godalgot labākos, ar vietējiem līdzekļiem vien nepietika. Līdzekļus piešķīra gan Zemkopības ministrija, gan kāda lielā centrālbiedrība, gan vietējās pagasta vai apriņķa valdes. Piemēram, 1922. gadā no 30. septembra līdz 1. oktobrim notika Biržu lauksaimniecības biedrības sarīkotā izstāde-apskate vietējā kultūras namā. Zemkopības ministrijas Lauksaimniecības departaments tās sarīkošanai un godalgošanai atvēlēja 15 000 rubļu, Latviešu lauksaimnieku ekonomiskā sabiedrība – 5000 rubļu un savus atzinības rakstus, Latvijas Biškopības centrālbiedrība – 1500 rubļu, Jaunjelgavas apriņķa valde – 1700 rubļu, bet Biržu lauksaimniecības biedrība – 800 rubļu. Kopumā šajā izstādē no Lauksaimniecības departamenta piešķirtajiem līdzekļiem 5000 rubļu tika iztērēti izstādes sarīkošanai, bet pārējie 10 000 rubļu godalgās. Ekspertu komisija piešķīra 45 naudas godalgas, kas tika sadalītas šādi: 2 godalgas pa 600 rubļiem, 6 godalgas pa 360 rubļiem, 14 godalgas pa 250 rubļiem, 2 godalgas pa 200 rubļiem, 6 godalgas pa 150 rubļiem, 6 godalgas pa 125 rubļiem un 9 godalgas pa 100 rubļiem. Arī Latviešu lauksaimnieku ekonomiskās sabiedrības piešķirtie līdzekļi tika sadalīti 12 naudas godalgās.⁷ 1922. gada 9.–10. septembrī notikušajā izstādē Grobiņā arī tika piešķirti diplomu, uzslavas raksti un naudas balvas 32 000 rubļu apmērā.⁸ Zemkopības ministrijas finansētās naudas balvas bija plašāk izplatītais pateicības veids par piedalīšanos izstādē ar labu eksponātu.

1924. gadā beidzot tika pieņemti noteikumi par lauksaimniecības izstādēm.⁹ Tajos vispirms formulēja, ka izstādes var rīkot kultūras (kultūrelas) organizācijas, to apvienības vai atsevišķas izstāžu komitejas. Savukārt Lauksaimniecības departaments izsniedza pabalstus izstāžu sarīkošanai organizācijām, kuras minētas "Noteikumos par nekustamiem valsts pabalstiem lauksaimniecības veicināšanai".¹⁰ Vietējās organizācijas pieprasīja un saņēma valsts pabalstus caur centrālajām organizācijām. Izstāžu

sarīkošanai izsniedzamo pabalstu apmēru noteica lauksaimniecības departaments, ņemot vērā izstādes lielumu un nozīmīgumu. Noteikumi izstādes iedalīja apskatēs, rajona izstādēs, apgabala izstādēs un valsts mēroga izstādēs. Apskašu pabalstu pieteikumi bija iesniedzami Lauksaimniecības departamentā ne vēlāk kā mēneša laikā, rajona izstādēm – ne vēlāk kā trīs mēnešu laikā pirms izstādes sarīkošanas. Apgabala un valsts mēroga izstāžu pabalstu pieprasījumi iesniedzami septiņu mēnešu laikā pirms budžeta gada sākšanās. Noteikumu 6. punkts noteica, ka departaments izsniedz godalgas šādās nozarēs:

A grupā: zemkopībā, lopkopībā, lauksaimniecības rūpniecībā, būvniecībā un tehnikā, lauksaimniecības ekonomijā un komercijā;

B grupā: dārzkopībā, zivkopībā–zvejniecībā, putnkopībā;

C grupā: mājturībā un biškopībā.

Savukārt 7. punktā noteiktas konkrētas godalgas atsevišķās grupās:

	Grupa	A	B	C
Apskatēs	I šķiras Atzinības raksts un Ls	20	15	10
	II šķiras Atzinības raksts un Ls	15	12	8
	III šķiras Atzinības raksts un Ls	10	8	6
Rajona izstādēs	I šķiras Atzinības raksts un Ls	40	30	20
	II šķiras Atzinības raksts un Ls	30	20	15
	III šķiras Atzinības raksts un Ls	20	15	10
Apgabala izstādēs	I šķiras Atzinības raksts un Ls	70	50	30
	II šķiras Atzinības raksts un Ls	50	30	25
	III šķiras Atzinības raksts un Ls	30	20	15
Valsts apmēra izstādēs	I šķiras Atzinības raksts un Ls	200	100	50
	II šķiras Atzinības raksts un Ls	150	80	40
	III šķiras Atzinības raksts un Ls	100	60	30

Lauksaimniecības departamenta naudas godalgas varēja izsniegt tikai tad, ja eksponāti nebija ražoti vai iegādāti par valsts pabalstiem, pretējā gadījumā izsniedza tikai atzinības rakstus.

Arī izstāžu komitejām, biedrībām un privātpersonām bija tiesības izsniegt dažādas godalgas, kuras iepriekš jāpiesaka izstāžu komitejai. Pieteiktās

godalgas piešķīra izstādes ekspertu komisija. Noteikumu 9. punktā paredzēts, ka naudas vietā līdz ar atzinības rakstiem varēja piešķirt tiesības uz Zemkopības ministrijas zelta, sudraba un bronzas medaļām. Rajona izstādēs bija paredzēts piešķirt lielās, vidējās un mazās bronzas medaļas, apgabala izstādēs – lielās, vidējās un mazās sudraba medaļas, bet valsts mēroga izstādēs – lielās, vidējās un mazās zelta medaļas.

Tulīt pēc noteikumu publicēšanas “Valdības Vēstnesī” 1924. gada 23. aprīlī sekoja to grozījumi un papildinājumi.¹¹ Tie attiecās arī uz medaļām, jo noteica, ka tās var piešķirt arī uzreiz jeb “natūrā” vai arī tikai piešķirt tiesības uz attiecīgajām medaļām, bet tad par šiem apbalvojumiem jau jāmaksā pašam saņēmējam. Savukārt atzinības rakstus piešķīra abos gadījumos. Medaļas “natūrā” piešķīra par lauksaimniecības (zemkopības, lopkopības, dārzkopības utt.), mājturības un piensaimniecības ražojumiem, kā arī par rakstiem un mākslas darbiem ar izcilu nozīmi lauksaimnieku aprindās, bet tiesības uz medaļām piešķīra par lauksaimniecības ražojumu pārstrādāšanu plašākām tirgus vajadzībām (stērķele, cukurs, augļu vīns utt.), kā arī lauksaimniecībā vajadzīgiem rūpniecības ražojumiem (lauksaimniecības mašīnas un rīki, izejvielas). Netieši šajos grozījumos norādīts uz izstāžu biežumu, jo apskatēm viena un tā paša pagasta robežās pabalsti izsniedzami ne biežāk kā pēc diviem gadiem, bet pabalsti apgabala izstādēm – ne biežāk kā pa trim gadiem vienu reizi.

Noteikumi par izstādēm bija pieņemti, izstādes notika un medaļu piešķiršana jau sākusies, bet pašu medaļu vēl nebija. Tādēļ Lauksaimniecības departaments, vēlāk (no 24. jūlija) Lauksaimniecības pārvalde, steidzās uzsākt medaļu sagatavošanas un pasūtīšanas procesu.

Vispirms tika izstrādāti Sacensību noteikumi izstāžu medaļu projektiem. Šis dokuments Latvijas Valsts vēstures arhīvā ir saglabājies,¹² bet to drīzāk var uzskatīt par melnrakstu vai darba variantu, jo tur vairākkārt veikti labojumi: vispirms jau vārds “departaments” pārlabots par “pārvalde”, tad ar roku pierakstīta prasība, ka medaļai vienā pusē jābūt valsts ģerbonim. Lūgumu atļaut izmantot medaļā valsts ģerboni Lauksaimniecības pārvalde Valsts prezidentam nosūtīja 26. jūlijā.¹³ Valsts prezidenta Jāņa Čakstes atbilde tika saņemta 22. septembrī: “..ar šīs dienas rīkojumu Nr. 308 esmu atļāvis likt lielo ģerboni lauksaimniecības izstāžu eksponātu godalgošanai nolemtos zelta un sudraba medaļos; turpretī bronzas medaļas un atzinības rakstus varētu pieteikties glīti dekorēt ar mazo ģerboni.”¹⁴

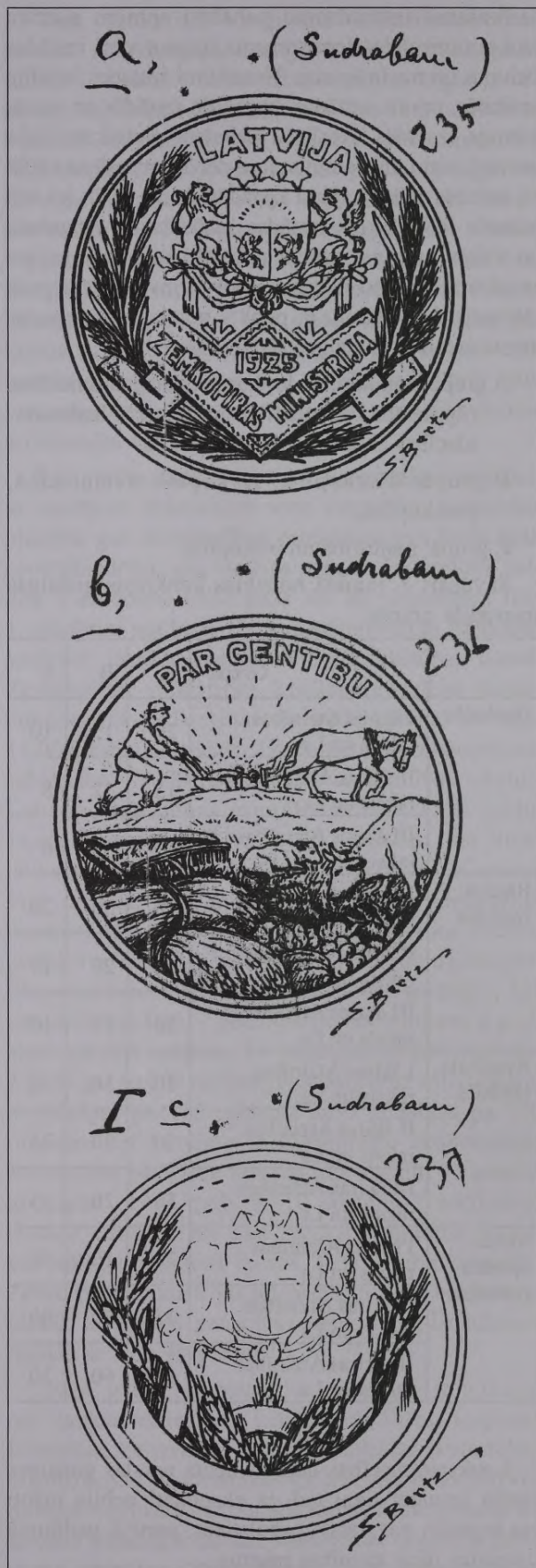
Sacensības noteikumos minēts, ka tajā drīkst piedalīties visi Latvijas pilsoņi, izstāžu medaļu

projektus nododot, jāpievieno slēgta aploksne, autora vārdu un adresi, bet uz aploksnes jāraksta tāds pats moto kā projektam. Par labākajiem projektiem Zemkopības ministrija paredzēja trīs godalgas 300, 250 un 200 latu apmērā. Bez tam tā paturēja sev tiesības no negodalgotajiem projektiem ar autoru piekrišanu iegūt medaļu projektus par 100 latiem gabalā. Kā godalgotie, tā pirktie projekti pārgāja Zemkopības ministrijas īpašumā ar visām tiesībām, atstājot autoram tiesības savu darbu publicēt.

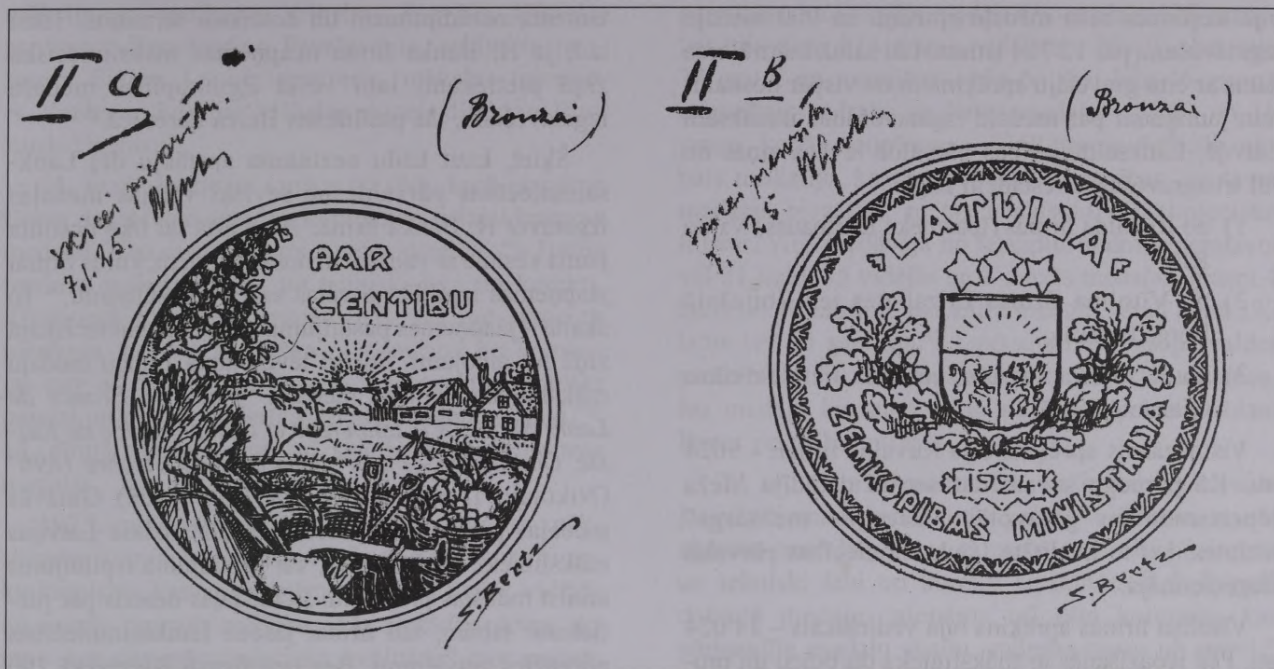
Kā noticis konkurss, kādi mākslinieki tajā piedalījušies un vai vispār tas ir noticis, pagaidām paliek neatbildēts jautājums, bet 26. novembrī Lauksaimniecības pārvalde nosūtīja vēstuli Stefanam Bercam,¹⁵ kurā tā lūdza izgatavot zīmējumus lauksaimniecības izstādēs izsniedzamajām medaļām.¹⁶ Jau 28. novembrī Stefans Bercs paziņoja, ka ir gatavs pagatavot šādus zīmējumus līdz 13. decembrim un, ja zīmējumos būs vajadzīgi grozījumi, tos izdarīt līdz 20. decembrim. Kā atlīdzību par sudraba un bronzas medaļu aversa un reversa zīmējumiem mākslinieks prasīja 200 latu. Savā vēstulē Bercs arī piezīmēja, ka zīmējumus izstrādās tādā kvalitātē, ka bez jebkādiem grozījumiem un papildinājumiem varēs pagatavot medaļas, un bija ar mieru pats uzņemties to izgatavošanu pirmklasīgā labumā kā mākslinieciskā, tā tehniskā ziņā.¹⁷ 8. decembrī Lauksaimniecības pārvaldes zemkopības nodaļa paziņoja, ka piekrīt Berca noteikumiem.¹⁸

Pirmais posms bija noslēdzies, medaļu zīmējumi līdz gada nogalei tika pabeigti un iesniegti Lauksaimniecības pārvaldē (1., 2., 3. attēls). Tālākais process jau saistīts ar medaļu izgatavošanu. 1925. gada 14. februārī Lauksaimniecības pārvalde ziņoja Valsts kontrolei, ka ir paredzējusi pasūtīt 100 lielo, 200 vidējo un 300 mazo bronzas medaļu un 50 lielo, 100 vidējo un 150 mazo sudraba medaļu un šajā jautājumā Lauksaimniecības pārvalde "ir nostājusies uz tā viedokļa, ka darbam jābūt mākslinieciski izpildītam un ka šis darbs ir veicams Latvijā un no Latvijas pilsoņiem, pirmkārt jau tādēļ, lai bez īpašas vajadzības neveicinātu Latvijas valūtas aizplūšanu uz ārzemēm, otrkārt, lai dotu Latvijas attiecīgiem māksliniekiem sevi izcelt arī ar mākslas veida darbiem, ņemot vērā, ka ar pasūtāmiem medaļiem, kurus Zemkopības ministrijai, bez šaubām, nāksies izsniegt arī ārzemniekiem, Latvijai nāksies reprezentēties arī ārzemēs".¹⁹

No tālākās vēstules daļas mēs iegūstam ne tikai informāciju par medaļu izgatavošanas izmaksām, bet arī vispārējo ainu šajā nozarē. Par vienu no labākajiem tika atzīts Stefans Bercs, kurš bija sagatavojis medaļu zīmējumus un bija ar mieru izgatavot attiecīgos spiedņus un vēlāk arī pašas medaļas. Bercs

I. att. Stefana Berca skices Zemkopības ministrijas sudraba medaļai, 1925. gads (LVVA, 1677. f., 6. apr., 607. l., 235., 236., 237. lp.)

2. att. Stefana Berca skices Zemkopības ministrijas bronzas medaļai, 1925. gads (LVVA, 1677. f., 6. apr., 607. l., 234. lp.)

3. att. Zemkopības ministrijas sudraba medaļas projekts, zīmējis Stefans Berca, 1925. gads (LVVA, 1677. f., 6. apr., 608. l., 552. lp.)

bija uzņēmiens sešu medaļu spiedņu un 900 medaļu izgatavošanu par 12 714 latiem. Lai salīdzinātu Berca datus ar citu gravētāju aprēķiniem un vispār noskaidrotu jautājumu par medaļu izgatavošanas izmaksām Latvijā, Lauksaimniecības pārvalde ievāca ziņas no vēl trīs gravēšanas iestādēm Rīgā:

- 1) no Ruvalda firmas (īpašnieks Ēdelhauss) Vaļņu ielā,
- 2) no Vītoliņa firmas Elizabetes ielā (bijušajā Berga bazārā),
- 3) no H. Banka sudraba un zelta lietu fabrikas Gleznotāju ielā.

Vismazākais aprēķins bija Ruvalda firmai – 9024 lati. Kā paraugu savam darbam tā parādīja Meža departamentam gatavotās "Latvijas mežsargs" nozīmes, bet to kvalitāte Lauksaimniecības pārvaldi neapmierināja.

Vītoliņa firmas aprēķins bija vislielākais – 14 024 lati. Pēc iepazīšanās ar mākslinieka darbnīcu un produkciju Lauksaimniecības pārvalde secināja, ka firmas produkcija piemērota plašākai masu gaumei, jo izstrādātie medaļu paraugi ir pagatavoti nekvalitatīvi, pat pavirši, lai gan to mākslinieciskajā kompozīcijā izmantoti vienkārši motīvi.

Berca un Banka firmas bija vienīgās varbūtējās pasūtījumu izpildītājas Latvijā. To norādījis arī Valstspapīru spiestuves pārvaldnieks mākslinieks Rihards Zariņš, kura vērtējumu ļoti cienīja un respektēja Lauksaimniecības pārvaldē. Lai gan Banka firmas izcenojums bija lētāks (11 284 lati), tā plānoja veikt medaļu šablonisku izgatavošanu, bez kādas mākslinieciskās vērtības. Tādēļ pārvalde lūdza atļauju Valsts kontrolei medaļas izgatavot Berca firmā.

Lai minētie skaitļi nepaliktu tikai mutisks ziņu avots, 17. februārī Lauksaimniecības pārvalde izsūtīja visām trim firmām, izņemot Bercu, vēstules, kurās lūdza tās rakstiski apstiprināt nosauktās izmaksu summas.²⁰ Oficiālie aprēķini tika saņemti tikai no divām firmām – Hermaņa Banka zelta un sudraba lietu fabrikas un Ruvalda firmas īpašnieka Jēkaba Ēdelhausa.²¹

23. februārī Lauksaimniecības pārvalde no jauna rakstīja Valsts kontrolei, nosūtot tai oficiālos firmu izmaksu aprēķinus un paturot spēkā savu vēlmi, lai medaļas gatavo Berca darbnīcā.²² 13. martā Valsts kontrole nosūtīja atbildi Zemkopības departamentam, kurā norādīja, ka medaļu izgatavošana būtu jānodod H. Banka firmai kā lētākajai, turklāt tā savā rakstiskajā piedāvājumā nav neko bildusi par šablonisku medaļu izgatavošanu, kā to apgalvojot Lauksaimniecības pārvalde, bet – gluži pretēji – esot ar mieru medaļas izgatavot pēc Zemkopības depar-

tamenta norādījumiem un noteiktos termiņos. Tikai tad, ja H. Banka firma neapņemas mākslinieciskā ziņā pietiekami labi veikt Zemkopības medaļu izgatavošanu, tās pasūtāmas Berca darbnīcā.²³

Šķiet, kaut kādu nezināmu apstākļu dēļ Lauksaimniecības pārvalde ne sevišķi vēlējās medaļas izgatavot H. Banka firmā. 19. martā tai tika nosūtīta jauna vēstule ar vairākiem nosacījumiem, kurus firmai jāapņemas izpildīt, ja vēlas saņemt pasūtījumu.²⁴ To skaitā – jāapņemas pasūtījumu veikt mākslinieciskajā ziņā nevainojami, līdzīgi ievērojamā franču medaļu mākslinieka Šaplēna medaļai "*Visite en France de Leurs Majestés l'Empereur et l'Imperatrice de Russie. Cherbourg – Paris – Chalons 5–9 octobre 1896*" (Nikolaja II vizīte Francijā 1896. gadā). Gatavās medaļas pieņems šajā nozarē pazīstamākie Latvijas mākslinieki, kuri noteiks, vai pasūtījuma izpildījums atbilst mākslas prasībām. Ja medaļas neatzīs par pietiekami labām, tad firmai jāsedz Lauksaimniecības pārvaldes zaudējumi. Bez tam firmai jāiemaksā 200 latu drošības nauda.

Firmas īpašnieks minēto vēstuli, šķiet, uztvēris kā apvainojumu, jo atbilde bija ļoti īsa. Tajā viņš paziņoja, ka nevar pieņemt pasūtījumu, jo nav zināms, vai komisija izgatavotās medaļas pieņems, bet par velti, uz labu laimi nestrādās. Atbilde beidzās ar vārdiem: "Priekš kara mēs simtiem tādas medaļas tikām taisījuši, bet nekad netikām ar tādiem priekšā liktiem noteikumiem apgrūtināti, un tādēļ mums par nožēlošanu jāatsakās no medaļu izgatavošanas."²⁵

1925. gada 30. martā tika noslēgts līgums Nr. 8456 starp Zemkopības ministriju un Stefanu Stefana dēlu Bercu, dzīvojošu Rīgā Brīvības ielā 28, dzīvoklis 19, par bronzas medaļu izgatavošanu Lauksaimniecības izstādēm.²⁶ Stefans Berca apņēmas pagatavot trīs dažāda lieluma divpusīgus spiedņus un 100 lielo, 200 vidējo un 300 mazo bronzas medaļu pēc 29. janvārī apstiprinātā zīmējuma, par darbu un vajadzīgajiem materiāliem saņemot 4500 latu. Visām 600 medaļām vajadzēja būt gatavām līdz 1925. gada 1. augustam. Izgatavotie spiedņi pēc to pieņemšanas palika Zemkopības ministrijas īpašumā. Lielo medaļu diametrs bija 6 cm, vidējo – 5 cm, bet mazo – 4 cm, biezums – ap 3,5 mm. Līgumā iekļauti arī punkti, par mākslinieku komisiju, kas pārbaudīs kvalitāti un kvalitātes līdzību ar Francijā gatavoto medaļu "Nikolaja II vizīte Francijā 1896. gadā", atrunāta arī samaksa – spiedņu izgatavošanai Zemkopības ministrijai māksliniekam Bercam izsniedz avansā 1200 latu, pēc to pieņemšanas izsniedzams jauns avanss – 720 latu, bet atlikusī summa izmaksājama pēc pasūtījuma izpildes.

25. martā zemkopības ministrs apstiprināja mākslinieku komisijas sastāvu. Tajā tika iekļauti –

mākslinieks profesors Vilhelms Purvītis, tēlnieks profesors Konstantīns Rončevskis, arhitekts profesors Eižens Laube, gravieris, mākslas tehniķis A. Vimba un Latvijas Mākslas muzeja direktors Burkards Dzenis.²⁷

21. maijā komisija sanāca uz sēdi, kurā pieņēma Berca pagatavoto spiediņu komplektu lielajai bronzas medaļai. Tika sastādīts akts, kurā konstatēts: "...Darbs izpildīts mākslinieciski un tehniski labi un korekti. Zīmējumā paredzētā apmale nav vēl pie štancēm pierīkota, bet tās atsevišķa pieņemšana no komisijas nav arī vajadzīga. Štances pagatavotas tehniski pareizi un pilnīgi noderīgas medaļu izgatavošanai."²⁸ 13. jūnijā tika pieņemti arī spiediņi vidējai bronzas medaļai.

1925. gada 30. jūlijā atkal tika sasaukta mākslinieku komisija un arī speciāla pārvaldes darbinieku komisija, kas jau pieņēma gatavās lielās, vidējās un mazās bronzas medaļas. Tās sastādīja divus aktus – gan par māksliniecisko kvalitāti,²⁹ gan medaļu skaitu.³⁰ Lauksaimniecības pārvalde saņēma 98 lielās, 195 vidējās un 292 mazās bronzas medaļas. 12. jūlijā no Berca darbnīcas ar Zemkopības ministrijas atļauju jau bija izsniegtas 3 lielās, 5 vidējās un 8 mazās bronzas medaļas Siguldas rajona izstādei. Līdz ar to skaits saskanēja un varēja uzskatīt, ka mākslinieks līgumu izpildījis. Arī mākslinieku komisija atzina, ka mazās bronzas medaļas spiednis un medaļas ir labi izgatavotas. Bez tam saskaņā ar 6. jūlijā noslēgto līgumu par sudraba medaļu izgatavošanu (diemžēl līgums nav saglabājies) komisija novērtēja arī lielo sudraba medaļu spiediņi. Acīmredzot bija notikusi vēl kāda mākslinieku komisijas sanāksme, kuras dokumenti arī nav saglabājušies, jo aktā ierakstīts: "Tāpat mākslinieciski un tehniski labi un korekti saskaņā ar zemkopības ministra š. g. 29. janvāra apstiprināto zīmējumu un komisijas iepriekšējā sēdē dotiem aizrādījumiem attiecībā uz zīmējumu un uzrakstu burtu stilu izgatavots arī štancu komplekts lielajai sudraba medaļai, visas izgatavotās štances izgatavotas tehniski pareizi un pilnīgi noderīgas medaļu izgatavošanai."

Ar sudraba medaļu izgatavošanu negāja tik raiti kā ar bronzas medaļām. 1925. gada 15. septembrī Lauksaimniecības pārvaldes priekšniekam ziņoja,³¹ ka Stefans Bercs pēc līguma apņēmies izgatavot 300 sudraba medaļu un saskaņā ar iepriekš noteikto medaļu svaru tika aprēķināts sudraba daudzums visa pasūtījuma izpildīšanai. Pēc medaļu paraugu izgatavošanas izrādījās, ka pēc zemkopības ministra apstiprinātā zīmējuma medaļu cilnis iznāk mazāk reljefs jeb izcelts, nekā tas bija līgumā minētajai Francijā izgatavotajai medaļai, kuru mākslinieks bija ņēmis par pamatu saviem aprēķiniem, un medaļu svars arī ir mazāks par līgumā noteikto svaru. Līgumā bija

paredzēts, ka lielajām medaļām svars būs 128 grami, bet bija tikai 123 grami, vidējām – būs 96, bet bija 73 grami un mazajām – būs 64, bet bija 46 grami, ietaupītais sudrabs uz katru medaļu – 5; 23 un 18 grami, kopā ietaupījums – 5250 gramu. Mākslinieks pats uzskatīja, ka nav nekādas vajadzības izgatavot medaļas biežākas, jo tas necels to māksliniecisko līmeni. Viņš piedāvāja no ietaupītā sudraba izgatavot vēl 21 lielo, 35 vidējās un 2 mazās medaļas, prasot 4 latus un 30 santīmu par katru medaļu, tātad kopā 292 latus un 40 santīmu.³² Lauksaimniecības pārvaldes priekšnieks M. Gailītis, nesaskatot objektīvus iemeslus medaļu biežuma palielināšanai, piekrita šādam Berca priekšlikumam.

29. septembrī Bercs nodeva mākslinieku komisijas vērtējumam izgatavotās lielās, vidējās un mazās sudraba medaļas, kuras tā atzina par mākslinieciski un tehniski labi un korekti izpildītām.³³ Šajā pašā datumā medaļas pieņēma arī otra komisija, kas pārbaudīja medaļu skaitu, sudraba svaru un provi.³⁴ Jāatzīmē, ka tīrības jeb raudzes pārbaudei no visām izgatavotajām ņēma vienu lielo, vienu vidējo un vienu mazo medaļu un nodeva Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultātes izmēģinājumu laboratorijai, kurā noteica, ka tīra sudraba saturs medaļās ir ne mazāks par 99,8%.³⁵ Pēc šī slēdziena saņemšanas aktā ierakstīja, ka pasūtījums uzskatāms par izpildītu un medaļas jāskaita par galīgi pieņemtām.

1925. gada 2. oktobrī Lauksaimniecības pārvalde lūdza atļauju Finanšu ministrijai izstāžu sudraba medaļas neapzīmogot ar sudraba provi, jo proves valdē neesot tik augstas sudraba proves. Bez tam pārvalde atsaucās uz ķeizariskās Krievijas praksi, kur no dārgmetāliem izgatavotās valsts medaļas arī tikušas izsniegtas bez sudraba provēm.³⁶ Finanšu ministra uzdevumā atbildi sniedza Rūpniecības departaments, paziņodams, ka neiebilst pret izgatavoto medaļu izdalīšanu, neapzīmogojot tās proves valdē. Ministrija vienīgi ieteica, ka varbūt nevajag izgatavot tik augstas proves medaļas.³⁷

Medaļas ievietoja Janitena darbnīcā izgatavotās kastītēs jeb etvijās, kuras sudraba medaļām bija oderētas ar tumši ķiršbrūnu samtu, bet bronzas medaļām ar tumši zilu samtu.³⁸

Tātad viss medaļu izveides process noritēja no 1924. gada vidus līdz 1925. gada beigām, un tajā viena no galvenajām personām bija Stefans Bercs³⁹ – rotkalis, gravieris, juvelieris un metāla gleznu un grafiku tehnikas meistars. Viņš dzimis Rīgā 1893. gada 9. aprīlī. Pēc pilsētas skolas pabeigšanas Bercs mācījās graviera amatu pie zeltkaļa A. de Heija. Pirmā pasaules kara laikā Bercam Voronežā piederēja sava darbnīca, bet zināšanas kalšanas mākslā viņš papildināja Pēterburgā un Maskavā. 1918. gadā Bercs atgriezās Rīgā un izveidoja savu sudrabkaļa

un mākslas graviera darbnīcu Bruņinieku ielā 27. No 1921. gada, kļūstot par Neatkarīgo mākslinieku vienības biedru, viņš piedalījās visās tās organizētajās izstādēs. 1925./26. gadā Bercs papildināja zināšanas Mākslas akadēmijā Vācijā – Hānavā pie Mainas. 1930. gadā juvelieris paplašināja uzņēmumu, tas atradās Brīvības ielā 28 un saucās "S. Berca mākslas gravieru darbnīca". 1939. gadā Bercs pārdeva darbnīcu Ā. Štolcam un nopirka V. Millera ordeņu un nozīmju fabriku. 1940. gadā darbnīca gatavoja nozīmes Sarkanajai armijai, bet 1944. gadā devās trimdā uz Vāciju. Stefans Bercs miris emigrācijā 1961. gadā Florensā, Oregonas štatā, ASV, apbedīts kapsētā "Rose City" Portlendā.

Stefans Bercs piedalījies 37 starptautiskās izstādēs (Francijā, Beļģijā, Krievijā, Vācijā, ASV), kurās saņēmis arī vairākus apbalvojumus, piemēram, 1925. gadā Pavasara salonā Francijā godalgots ar "Grand Prix", bet 1937. gadā 1. Latvijas daiļamatniecības izstādē apbalvots ar sudraba medaļu. Nozīmīgākie darbi ir Krievijas caram Nikolajam II ap 1912. gadu darinātais ģerbonis ar emalju reljefā un balta marmora pulkstenis ar dārgakmeņiem, medaļas – Zemkopības ministrijas "Par centību" (1924./25. g.); Latvijas Lauksaimniecības kameras "Par darbu un centību" (pēc Eduarda Dzeņa zīmējuma, 1934.–1940. g.); Latvijas ražojumu izstādes "Par izciliem nopelniem" (pēc Vidberga zīmējuma, 1932. g.); Tīrzas lauksaimniecības biedrības u.c. Stefans Bercs gatavojis arī Satversmes sapulces nozīmi, Atbrīvošanas kara piemiņas medaļu, Viestura ordeņa I šķiras zvaigzni un daudzas sabiedrisko organizāciju un biedrību nozīmes, sporta nozīmes. Interesants ir fakts, ka Bercs piedalījies Latvijas naudas projektu konkursā un viņa projektus atpirkusi Latvijas Banka. Viņš ir arī Latvijas dārgmetālu zīmoga zīmējuma autors.

Kamēr medaļas vēl tika tapa, tās jau dāsnī piešķīra lauksaimniecības izstādēs. 1925. gada beigās bija izveidojusies situācija, ka izstādēs piešķirtas 152 lielās, 93 vidējās un 44 mazās sudraba medaļas, bet izgatavotas tikai 71 lielā, 135 vidējās un 152 mazās, savukārt piešķirto bronzas medaļu skaits – 149 lielās, 144 vidējās un 63 mazās, bet izgatavoto – 100, 200, 300.⁴⁰ Atsevišķās kategorijās (piemēram, lielās sudraba un bronzas medaļas) medaļu bija piešķirts vairāk nekā izgatavots. Spilgts piemērs tam bija I Kurzemes apgabala lauksaimniecības un rūpniecības izstāde, kas notika 1924. gadā no 27. septembra līdz 5. oktobrim. Šīs izstādes laikā tika izsniegtas 57 lielās, 37 vidējās un 9 mazās sudraba medaļas, kā arī 11 I šķiras, 12 II šķiras un 12 III šķiras atzinības raksti.⁴¹

Apbalvošana ar medaļām lauksaimniecības izstādēs nebija nekas jauns, bet ar 1924. gada noteikumu piemērošanu dzīvē bija daudz grūtāk. Lielo

centrālbiedrību priekšnieki bieži rakstīja Zemkopības ministrijai lūgumus, lai tā paskaidro, kā piešķiramas medaļas. It sevišķi aktuāli bija jautājumi par medaļu izskatu un to, kad beidzot varēs tās izsniegt apbalvotajiem, jo daudzi zemnieki un firmu īpašnieki, nesaņēmuši iepriekšējās izstādes medaļu, vairs nemaz negribēja nākamajā piedalīties. Zemkopības ministrijas darbinieki pacietīgi veica izskaidrošanas darbu. Piemēram, Kurzemes Lauksaimniecības centrālbiedrības priekšniekam tika paskaidrots, ka "Medaļas "natūrā" tiek izsniegtas tikai II Kurzemes apgabala lauksaimniecības un rūpniecības izstādes godalgotajiem eksponātiem (notika 1925. gadā no 19. – 27. septembrim). Pirmajā izstādē saskaņā ar "Valdības Vēstneša" 1924. gada 91. numurā publicētajiem noteikumiem varēja piešķirt tikai tiesības uz medaļiem."⁴² Tiem, kuriem piešķirtas tiesības saņemt medaļas, par tām vajadzēja samaksāt centrālbiedrībai, kas organizēja izstādi, tā savukārt naudu pārskaitīja Zemkopības ministrijai. Lielās sudraba medaļas cena bija Ls 60, vidējās – Ls 40, bet mazās – Ls 30, lielā un vidējā bronzas medaļa maksāja Ls 25, bet mazā – Ls 10. Centrālbiedrībām tika nosūtīti arī medaļu fotouzņēmumi, lai ar to dizainu varētu iepazīstināt apbalvotos.

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Numismātikas nodaļas krājumā ir gan lielās, vidējās un mazās sudraba, gan lielās, vidējās un mazās bronzas Zemkopības ministrijas medaļas. Tās muzejā nonākušas ļoti dažādos laikos, sākot jau ar 1945. gadu līdz pat 2003. gadam, kad ar Kultūrkapitāla fonda mērķprogrammas "Nacionālās nozīmes projekti akreditētajos muzejos" atbalstu tika nopirkta trūkstošā lielā sudraba medaļa, kura piederēja Ēvaldam Kivilandam. Viņa tēvs Latvijas Republikas laikā bija saņēmis Zemkopības ministrijas apbalvojumus. Savukārt divas – mazā sudraba un vidējā bronzas – medaļas, kas piešķirtas Francim Lauderam, Ludzas apriņķa Zvirgzdienes zemkopju biedrības biedram, muzeja Numismātikas nodaļas krājumu papildināja 1990. gadā.

Sudraba medaļas.⁴³ Av: priekšplānā labības kūļi, piena kannas, izkapti, grābeklis, augi, ziedi un dārzeņi. Tālumā uz austošas saules fona arājs, iejūdzis zirgu, apar tīrumu. gar augšmalu puslokā uzraksts: PAR CENTĪBU.

Rv: centrā Latvijas Republikas lielais ģerbonis, virs tā pie augšmalas LATVIJA, zem ģerboņa uzraksts: ZEMKOPĪBAS / MINISTRIJA un taisnstūrainā plāksnīte gadskaitļa iegravēšanai. Gar medaļas malu apkārt ar tautisku jostu apvīta vārpu vītne, labajā pusē pie pašas malas S.BERTZ (4. att.).

Bronzas medaļas.⁴⁴ Av: priekšplānā ābele ar augļiem, labības kūļi, govys, arklis, lāpsta, dakšas un grozs ar dārzeņiem. Fonā labības lauks, lauku

4. att. Zemkopības ministrijas mazā sudraba medaļa “Par centību”, 1930. gads (CVVM 208827)

5. att. Zemkopības ministrijas lielā bronzas medaļa “Par centību”, bez iegravēta gadaskaitļa (CVVM 208827)

sēta, pie horizonta austoša saule. Augšdaļā uzraksts: PAR / CENTĪBU. Pie pamatnes S.BERTZ.

Rv: centrā papildināts mazais valsts ģerbonis, virs tā pie augšmalas uzraksts: LATVIJA zem ģerboņa plāksnīte gadskaitļa iegravēšana un vēl zemāk uzraksts: ZEMKOPĪBAS MINISTRIJA. Gar malu apkārt ornamentāls raksts (5. att.).

Līdzīgi Zemkopības ministrijas apbalvojumu medaļām tapa arī lauksaimniecības izstāžu atzinības raksti. Vispirms tika izstrādāti sacensību noteikumi lauksaimniecības izstāžu atzinības rakstu zīmējumiem.⁴⁵ Tajos bija noteikts, ka atzinības rakstam jābūt trīs krāsās, piemērotam litogrāfijas prasībām un ar valsts ģerboni (Valsts prezidents atļāva uz tiem izmantot mazo valsts ģerboni).⁴⁶

Zīmējumi jāiesniedz līdz 1924. gada 1. novembrim ar autora vārdu un adresi slēgtā aploksnē. Labākajiem zīmējumiem paredzētas trīs godalgas 300, 250 un 200 latu apmērā.

1924. gada 30. decembrī Lauksaimniecības pārvalde nosūtīja vēstuli māksliniekam Reinholdam Kasparsonam ar šādu tekstu: “Lauksaimniecības pārvaldei ir nepieciešams zīmējums lauksaimniecības izstādēs izsniedzamiem atzinības rakstiem. Lūdzam paziņot noteikumus, zem kādiem Jūs varētu uzņemties to pagatavošanu.”⁴⁷ Acīmredzot tika noslēgts līgums par darbu, jo Zemkopības ministrijā 1925. gada 18. februārī pieņēma lēmumu Nr. 4141⁴⁸ izmaksāt 200 latu honorāru Kasparsonam par II un III šķiras atzinības rakstu zīmējumiem.

Mazliet par Reinholdu Kasparsonu.⁴⁹ Mākslinieks dzimis 1889. gadā Cēsu apriņķa Kosas pagasta Upciemā. Viņa tēvs bija amatnieks, māte audēja. Skolas gaitas Reinholds Kasparsons sāka Nītaurē, ap 1909. gadu pārcēlās uz Rīgu, lai mācītos vijolo spēli, bet ātri vien pievērsās glezniecībai, apmeklējot Jūlija Madernieka, pēc tam Jāņa Tillberga studiju. Piedalījies Pirmajā pasaules karā un Brīvības cīņās. 1928. gadā Kasparsons absolvēja Latvijas Mākslas akadēmijas Figurālās glezniecības meistardarbnīcu. Pēc Otrā pasaules kara viņš strādāja kombinātā "Māksla". Mākslinieks miris 1966. gadā Rīgā, apbedīts Meža kapos.

Presē Kasparsona zīmējumi pirmo reizi parādījās 1914. gadā – žurnālā "Līdums", ilgstoši viņš strādāja žurnālā "Atpūta". Tomēr mākslinieks galvenokārt darbojās lietišķās grafikas jomā – zīmēja karogiem metus (vairāk nekā 100), diplomus, adreses, emblēmas, žetonus. 1926. gadā par 6. dziesmu svētku nozīmi viņš saņēma 1. godalgu. Māksliniekam tuva bija arī porcelāna izstrādājumu apgleznošana un telpu dekoratīvā glezniecība. Viņš bija pazīstams arī kā kaislīgs mākslas priekšmetu un marku kolekcionārs (kolekcijā ap 20 000 marku).

1925. gada 17. aprīlī Valstspapīru spiestuves pārvaldnieks Rihards Zariņš deva savu atzinumu par Kasparsona izstrādātajiem atzinības rakstiem un spiestuves iespējām. Viņš uzskatīja, ka Atzinības raksta oriģināli ir nevajadzīgi daudz krāsās (14), kas stipri sadārdzina drukas formu izgatavošanu, un rekomendēja māksliniekam zīmējumus pārstrādāt jau Valstspapīru spiestuves uzraudzībā.⁵⁰ Kasparsons gan uzskatīja, ka veicis darbu tieši tā, kā norādījusi Zemkopības ministrija, un ka darbu pārstrādāšana pēc tipogrāfijas prasībām ir pilnīgi jauns, patstāvīgs darbs, bet, "ņemot vērā minēto darbu apjomu (oriģināl zīmējuma pārstrādāšanu krāsās un zīmējumu izgatavošanu drukas tušā pārņemšanai uz akmeņa), mans honorārs būtu 200 lati par katru zīmējumu, kopsummā 600 lati".⁵¹

Paralēli minētajām peripetijām tika veikta arī cenu aptauja citās spiestuvēs, piemēram, Ernsta Plātesa litogrāfijā un Millera drukātavā.⁵² Jāatzīmē gan, ka augsti kvalitatīvu poligrāfisko izpildījumu nodrošināja tikai Valstspapīru spiestuve, tā bija centrālais Latvijas poligrāfijas uzņēmums, kas darbojās uz agrākās Groseta spiestuves bāzes. Spiestuve bija apgādāta ar tam laikam modernu tehnisko iekārtojumu un varēja izpildīt darbus visās tipogrāfijas pamattehnikās.⁵³ Protams, liela loma bija arī spiestuves pārvaldniekam Rihardam Zariņam, kura pieredzē un vērtējumos ieklausījās it visi.

12. maijā Zemkopības nodaļa ziņoja Valsts kontrolei, ka Kasparsons ir izstrādājis zīmējumus I, II un III šķiras atzinības rakstiem un ka Valstspapīru

spiestuve uzņemas izgatavot 6000 eksemplāru par 4032 latiem, ja nebūs jāpaaugstina strādnieku algas.⁵⁴ Par šo piezīmi Valsts kontrole, protams, bija neapmierināta un prasīja paskaidrojumu, uz kuru Rihards Zariņš atbildēja: "... ja Rīgas rūpnieki kopīgi ar grāmatrūpniecības arodbiedrību tādus ieviesīs, tad šie jaunie tarifi ir obligāti visām spiestuvēm un visu pasūtījuma izpildes laiku."⁵⁵ 1925. gada 20. maijā Valsts kontrole beidzot atļāva sākt izgatavot atzinības rakstus Valstspapīru spiestuvē, bet Zemkopības ministrijai vajadzēja paskaidrot, kādu iemeslu dēļ mākslinieks Kasparsons zīmējumus izgatavojis 14 krāsās un pie litografēšanas tie pārstrādājami 6 krāsās un vēl ar papildu atlīdzību 600 latu.⁵⁶

Ņemot vērā, ka izstāžu skaits nemitīgi auga un attiecīgi pieauga arī piešķirto atzinības rakstu skaits, Zemkopības ministrija nolēma papildus vēl pasūtīt 1000 I šķiras un 500 II šķiras diplomu. Tātad to skaits jau sasniedza 75 000 eksemplāru (2000 I šķira, 2500 II šķira un 3000 III šķira), kuru izgatavošana ilga trīs nedēļas, un 13. novembrī tie bija gatavi.⁵⁷ Kvalitātes pārbaudei tika izveidota speciāla komisija, kura ar saviem parakstiem apstiprināja, ka viss atbilst prasībām un izpildīts augstā kvalitātē.

Decembrī sākās atzinības rakstu izrakstīšana. 1924. un 1925. gadā lauksaimniecības izstādēs un apskatēs bija piešķirts vairāk par tūkstoti dažādu šķiru atzinības rakstu. Ar Zemgales un Kurzemes lauksaimniecības centrālbiedrībām tika panākta vienošanās, ka tās komandēs savus pārstāvjus palīgā Zemkopības ministrijai atzinības rakstu aizpildīšanai. Taču ar šiem papildspēkiem vien jautājums vēl netika atrisināts, un Lauksaimniecības pārvalde lūdza pieņemt darbā cilvēku ar labu rokrakstu, kas varētu veikt šo darbu, vai arī atļaut darbiniekiem strādāt virsstundas, kā atlīdzību saņemot 20 santīmu par katru izpildītu un kārtīgi iereģistrētu atzinības rakstu.⁵⁸

Diemžēl pirmā parauga atzinības rakstu nav saglabāties daudz. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā ir tikai daži eksemplāri, bet Latvijas Nacionālās bibliotēkas Stkiespiedumu un attēlizdevumu nodaļā šāda parauga nav vispār, toties tur saglabāties Kasparsona 30. gados Zemkopības ministrijai veidotais diploms par meliorācijas darbiem un zālāju kultivēšanu.

Muzeja krājumā atrodas Reinholda Kasparsona veidotais un Valstspapīru spiestuvē iespiestais Zemkopības ministrijas I šķiras Atzinības raksts⁵⁹ Nr. 633, kas kopā ar naudas godalgu 20 latu apmērā 1926. gada 13. jūnijā piešķirts Konradam Vosam lopu apskatē Vecgulbenē par brūno govī Grāciju. Tā noformējumā izmantots valsts ģerbonis un kreisajā pusē pie ozola sēdoša sieviete tautas tērpā, savukārt tālumā redzama lauku ainava, ganāmpulks un arājs, kas apstrādā zemi, bet vairāk priekšplānā mājputni un izaudzētie dārzeņi.

Zemkopības ministrijas II šķiras Atzinības rakstu⁶⁰ mākslinieks Kasparsons veidojis, priekšplānā izvirzot zemnieku ģimeni: centrālā uzraksta labajā pusē saimniece stilizētā tautas tērpā ar ābolu bļodu rokās, viņai pie sāniem glaužas govys, bet kreisajā pusē saimnieks, kas tur pie apaušiem zirgu. Diploma augšdaļā varens ozols. Šis atzinības raksts piešķirts Andrejam Romanam 1927. gadā lauksaimniecības un rūpniecības izstādē Jēkabpilī (sk. krāsu attēlu pielikumu).

Arī III šķiras Atzinības raksts⁶¹ piešķirts Andrejam Romanam no Ābeļu pagasta Romanu mājām 1926. gada 22. augustā lopu apskatē Jēkabpilī. Atzinības raksta centrā ir no ozollapām veidota vītne, kas aptver tekstam paredzēto laukumu. Augšdaļā tas papildināts ar drapēriju, kas veidota no stilizētas etnogrāfiskas villaines, abos stūros sasprausta ar Kurzemes tautas tērpa saktām, lejasdaļā – dzīvnieki un dārzeni (sk. krāsu attēlu pielikumu).

Arī turpmākos gadus Zemkopības ministrijas diplomus un atzinības rakstus galvenokārt iespieda Valstspapīru spiestuvē pēc Reinholda Kasparsona,⁶² gan R. Rikmaņa,⁶³ un Jāņa Kārļa Šternberga⁶⁴ izstrādātajiem zīmējumiem.

Apbalvotie reizēm vēlējās Atzinības raksta vietā saņemt Zemkopības ministrijas vai lauksaimniecības centrālbiedrību medaļas. Ka Atzinības raksts ir vērtīgāks apbalvojums, liecina Lauksaimniecības pārvaldes sagatavotā vēstule Albertam Žikam Šķilbenes pagastā: “Par Atzinības raksta pazaudēšanu lūdzam publicēt “Valdības Vēstnesī”. Vēstneša numurs, kurā publicēts sludinājums, uzrādāms Lauksaimniecības pārvaldei iesūtāmā lūgumā, kas savukārt apmaksājams ar zīmognodokli Ls 1,80 apmērā. Pēc šo datu saņemšanas Lauksaimniecības pārvalde piesūtīs Jums Atzinības raksta dublikātu.”⁶⁵

Atzinības rakstu trūkumu Zemkopības ministrija neizjuta, bet ar medaļām tā nebija. Jau drīz pēc pirmā izstāžu medaļu izgatavošanas pasūtījuma saņemšanas Zemkopības ministrija 1926. gada 27. un 30. martā noslēdza jaunu līgumu ar Stefanu Bercu par 48 lielo un 48 vidējo bronzas medaļu un 35 lielo, 30 vidējo un 30 mazo sudraba medaļu izgatavošanu.⁶⁶

1927. gadā konkursā par medaļu izgatavošanu

uzvarēja gravieris Aleksandrs Masļeņikovs,⁶⁷ kura darbnīca atradās Brīvības ielā 2. Viņš apņēma bronzas medaļas izgatavot par Ls 2,70 gabalā⁶⁸ (Stefans Bercs par Ls 3,75 gabalā, Jūlija Blūma zelta un sudraba kaltuve par Ls 3,20 gabalā). Izejmateriālu – bronzu Masļeņikovs iepirka no L. Grēcinieka ielā 35 esošās firmas “Brāļi Popovi”, kas lūdza no ministrijas garantijas rakstu, ka gravieris tai samaksās 260 latu. 7. aprīlī nauda firmai tika samaksāta, un medaļu izgatavošana varēja sākties. 1927. gada 4. maijā Lauksaimniecības pārvaldes priekšnieka iecelta komisija pārbaudīja 125 lielās, 135 vidējās un 151 mazo bronzas medaļu un atzina, ka tās ir izgatavotas korekti un bez defektiem,⁶⁹ bet problēmas bija ar izsniegtajiem spiedņiem. Tādēļ tika izveidota speciāla gravieru komisija, sastāvoša no graviera A. Vimbas, strādājoša Kalēju ielā 37, kurš bija piedalījies arī spiedņu pieņemšanā 1925. gadā, un no Hermaņa Banka sudraba un zelta lietu fabrikas pārstāvja. Komisijai vajadzēja novērtēt darba procesā iekļūkušos lielo un mazo bronzas medaļu spiedņus, kurus gravieris Masļeņikovs bija apvilcis ar bandžām un apgalvoja, ka ar tiem var arī turpmāk strādāt.⁷⁰ Diemžēl nav saglabājies komisijas lēmums. Bet 1929. gadā Masļeņikovs atkal gatavoja Zemkopības ministrijai bronzas medaļas (50 lielo, 100 vidējo, 200 mazo).⁷¹

Tikai 1931. gadā lauksaimniecības izstāžu medaļas vēlreiz gatavoja Stefans Bercs. 20. martā noslēgts līgums, kurā mākslinieks apņēmis izgatavot 900 medaļu (100 lielo, 70 vidējo un 80 mazo sudraba medaļu un 150 lielo, 200 vidējo un 300 mazo bronzas medaļu) līdz 1931. gada 11. aprīlim.⁷²

1933. gada 11. decembrī notika jauns konkurss par tiesībām izgatavot izstāžu medaļas. Uzplēšot slēgtā veidā iesūtītās ofertes, komisija konstatēja, ka medaļu izgatavošanu uzņemas.⁷³

	Mazo sudraba medaļu		Bronzas medaļas kopā ar darbu				Cik maksā viss pasūtījums
	materiāls	darbs	lielās	vidējās	mazās	kopā	
H. Banks Gleznotāju ielā 12	4,50	2,52	2,40	2	1,40		1071,20 268,80-sudr. 1340,00
J. Blūms L. Zirgu ielā 25		2,50				2,15	1225 280,32-sudr. 1505,32
S. Bercs Brīvības ielā 28	7,3 c.gr.	2,50				2	1150 280,32-sudr. 1430,32
Masļeņikovs Brīvības ielā 45,5		2,50				2,50	1250 280,32-sudr. 1530,32

Tabulas dati rāda, ka 60 mazo sudraba medaļu un 100 lielo bronzas, 200 vidējo un 200 mazo bronzas medaļu izgatavošana, ierēķinot materiālu un darbu, pie H. Banka izmaksātu Ls 1340, pie J. Blūma – Ls 1505,32, pie S. Berca – Ls 1430,32 un pie A. Masļeņikova – Ls 1530,32. Pēdējie trīs sudraba cenu bija aprēķinājuši Ls 0,73 gramā. Izskatot šos aprēķinus, komisija secināja, ka medaļu izgatavošana būtu jāuztic H. Banka firmai, ar kuru arī 13. decembrī tika noslēgts līgums.⁷⁴ 1934. gada 30. janvārī (31. janvārī beidzās līgumā noteiktais termiņš) firma gan varēja nodot Lauksaimniecības pārvaldei tikai 50 mazo sudraba medaļu un 75 lielās, 150 vidējo un 150 mazo bronzas medaļu.⁷⁵

1935. gada oktobrī Lauksaimniecības pārvaldes priekšniekam ziņoja, ka medaļu krājums ir izsīcis. Medaļu izgatavošanas pretendenti atkal gatavojās konkursam, šoreiz veicot ne tikai kalkulāciju, bet arī spiedņu apskati. Stefans Bercs rakstīja: "Es atradu, ka tās (štances) netiek pareizi uzglabātas, jo nav tikušas ietaukotas, caur ko ir mazliet no rūsas izēstas. Bez tam divas štances ir nelietojamas – no mazās medaļas ģerboņa puse un no lielās bronzas medaļas priekšpuse. Tās ir no pārliet spēcīgiem sitieniem uz nepietiekoši izdedzināta (atlaidināta) metāla stipri iedauzītas."⁷⁶ Tālāk vēstulē jūtama liela neapmierinātība ar nepareizu spiedņu izmantošanu, tiecoties tikai pēc lētākām izmaksām. Nobeigumā Stefans Bercs secina: "Pareizi izgatavot minētās medaļas neviens nevar lētāk, kā caurmērā rēķinot par darbu sudraba medaļām Ls 3, bet bronzas, ieskaitot arī bronzu, kā Ls 2,50. Ja kāds uzņemas lētāki, tad tas ies uz štanču rēķina." Konkursam noslēdzoties, izrādījās, ka gravieris Jānis Grinfelds uzņemas medaļas izgatavot daudz lētāk nekā pārējie: sudraba – no Ls 2,40 (lielās) līdz Ls 1,40 (mazās), bet bronzas – no Ls 2,20 (lielās) līdz Ls 1,40 (mazās). Tādēļ komisija lūdza piekrišanu uzticēt medaļu izgatavošanu J. Grinfeldam, pagaidām samazinot izgatavojamo medaļu skaitu uz pusi, t.i., 50 lielo, 100 vidējo un 150 mazo.⁷⁷ Tā kā bija nepieciešami jauni spiedņi, tad, veicot cenu aptauju, izrādījās, ka firmas var vienu spiedni izgatavot sākot ar Ls 60 (J. Blūma firma) līdz Ls 425 (S. Berca darbnīca). 1936. gada martā spiedņu jautājums vēl nebija atrisināts, tādēļ Lauksaimniecības pārvaldes priekšnieks Zariņš paskaidroja zemkopības ministram,⁷⁸ ka bronzas medaļas savā laikā izgatavotas stipri lielākā skaitā nekā sudraba, bez tam bronzas metāls ir cietāks par sudrabu, tāpēc bronzas medaļu spiedņi (štances) kļuvi nelietojami. Ņemot vērā, ka spiedņu izgatavošana izmaksā dārgi un medaļām drīzumā vajadzētu citu zīmējumu, Lauksaimniecības pārvalde lūdza sudraba un bronzas medaļu pēdējo partiju izgatavot pēc sudraba medaļu zīmējuma, iz-

lietojot vienīgi sudraba medaļu spiedni. Zemkopības ministrs šādam risinājumam piekrita.

Arī Numismātikas nodaļas krājumā ir viena bronzas medaļa ar sudraba medaļas zīmējumu.⁷⁹ Ilgu laiku šī medaļa it kā neiekļāvās 1924. gada izstrādātajā apbalvojumu sistēmā un vedināja uz domām, ka tā ir tikai pārpratums. Atrodot iepriekš minēto dokumentu, viss nostājās savās vietās. Kazdangas pagasta Runģieru saimnieks vaislas zirgu rikšošanas sacensībās Kazdangā 1937. gada 17. februārī par ķēvi Zilga saņēmis mazo bronzas medaļu ar sudraba medaļas zīmējumu.

No 30. gadu vidus lauksaimniecības izstādēs bez Zemkopības ministrijas medaļām piešķīra arī Lauksaimniecības kameras apbalvojumu medaļas.

Lai saprastu izveidojušos situāciju, nedaudz jāatkāpjas pagātnē. 30. gadu sākumā Latvijā bija plašs dažādu biedrību tīkls, kas aptvēra visu teritoriju. Gandrīz katrā pagastā darbojās divas vai trīs kultūras biedrības, dažādas kooperatīvās organizācijas, lauksaimniecības palīdzības un profesionālās biedrības. Sevišķi liels bija lopkopības pārraudzības biedrību skaits, piemēram, 1934. gadā darbojās 847 pārraudzības biedrības, kurās ietilpa 14 058 saimniecības ar 168 016 slaucamām govīm. Atsevišķos pagastos, kā, piemēram, Jaunpiebalgā darbojās veselas trīs lopkopības pārraudzības biedrības.

Pēc 1934. gada 15. maija notikumiem Latvijas Republikā sākās daudzi pārkārtojumi. Tie skāra arī saimniecisko dzīvi. Viens no jauninājumiem bija kameru sistēmas izveide. Vēl arvien vēsturnieku vidū nav vienota viedokļa par to, pēc kādas sistēmas tā tika veidota. Latvijas saimniecības vēstures pētnieks Arnolds Aizsilnieks uzskata, ka tās pamatā bija Itālijas korporatīvā sistēma.⁸⁰ Savukārt vēsturnieks Edgars Dunsdorfs aizstāv teoriju, ka Ulmaņa izveidotās kameru sistēmas paraugs bija 1934. gada janvārī ministra Oto Endera izstrādātā konstitūcija, par kuras stāšanos spēkā jau tajā pašā gadā Austrijā rūpējās kanclers Engelberts Dolfuss.⁸¹

Kameru sistēma bija jauna un Latvijai nepazīstama. Tādēļ valdība sniedza paskaidrojumus par saviem nodomiem, un iekšlietu ministrs K. Veidnieks 1940. gada 26. aprīlī savā runā Tautas labklājības ministrijas darbiniekiem izskaidroja šīs sistēmas uzbūvi. Viņš teica: "Laika posmā līdz mūsu valsts atjaunošanai mēs pazinām vienīgi teritoriālās pašvaldības. Turpretī pēdējo 6 gadu laikā mēs esam līdzdalībnieki ļoti svarīgam procesam, kurā mūsu Prezidenta tiešā vadībā aug un veidojas jaunas pašvaldības formas, un proti: personālās pašvaldības kameru veidā. Šīs jaunās pašvaldības nav saistītas ar noteiktu teritoriju, bet gan tās dibinātas uz pilsoņu piederību pie noteiktas darba vai darba nozares."⁸²

Pavisam tika nodibinātas sešas kameras:

1. Tirdzniecības un rūpniecības kamera – 1934. gada 21. decembrī, sāka darboties 1935. gada februārī.
2. Lauksaimniecības kamera – 1935. gada 29. martā.
3. Amatniecības kamera – 1935. gada 30. decembrī, darbību sāka 1936. gada 27. jūlijā.
4. Darba kamera – 1936. gada 7. maijā.
5. Rakstu un mākslas kamera – 1938. gada 5. maijā.
6. Profesiju kamera – 1938. gada 5. maijā.

Lauksaimniecības kamera bija pakļauta zemkopības ministram, un tās pienākums bija izpildīt ministra rīkojumus un norādījumus. Saskaņā ar 1935. gada 29. marta likumu LLK sastāvēja no 100 lauksaimniecības pārstāvjiem un 100 viņu vietniekiem, kurus no kameras prezidija piedāvātajiem kandidātiem iecēla zemkopības ministrs uz vienu gadu. Vēlāk gan šo kandidātu skaitu samazināja līdz 50 personām un palielināja pienākumu pildīšanas laiku no viena gada līdz trīs gadiem. LLK darbību pārzināja tās priekšsēdētājs, prezidijs un pilnsapulce. Kameras prezidiju veidoja priekšsēdētājs, pieci vicepriekšsēdētāji un Zemkopības ministrijas pārstāvis. Vienam vicepriekšsēdētājiem vajadzēja būt Latvijas Universitātes Lauksaimniecības Fakultātes dekānam un vienam – noteikti sievietei. Gan kameras priekšsēdētāju, gan vicepriekšsēdētājus iecēla zemkopības ministrs.⁸³ Pirmais LLK priekšsēdētājs bija Rūdolf Dzērve.

Lauksaimniecības kameras uzdevumos ietilpa lauksaimniecības veicināšana un tās vajadzību pārstāvēšana, zemnieku ierosmes, pašdarbības un pašpalīdzības sekmēšana, kā arī lauku dzīves apstākļu uzlabošana. Lai uzdevumus realizētu dzīvē, tika izveidotas nodaļas: Lauksaimniecības, Lopkopības, Saimniekošanas, Darba, Kooperācijas, Mazpulku, Dārzkopības un biškopības, Lauku būvniecības un Biedrību nodaļa. Savukārt katrai nodaļai bija konkrēti veicamie uzdevumi, piemēram, Lauksaimniecības nodaļa pārzināja agronomisko palīdzību (1936. gadā – 91 iecirknis), Lopkopības nodaļa – 775 lopu pārraudzības biedrības, cilts grāmatas un instruktoru tīklu, bet Biedrību nodaļa pārzināja 518 lauksaimniecības biedrību lietas.⁸⁴

Līdz ar Latvijas Lauksaimniecības kameras nodibināšanu tika radīta vienota agronomiskās palīdzības sistēma. Tāpēc dažāda veida un nosaukumu agronomiskās palīdzības organizācijām, lauksaimniecības biedrībām un savienībām saskaņā ar likumu bija jālikvidējas 3 mēnešu laikā, bet šo organizāciju nekustamā manta, līdzekļi un saistības pārgāja

Lauksaimniecības kameras īpašumā un kārtošanā. Šādā veidā likvidēja Latvijas Lauksaimniecības centrālbiedrību, Latvijas Lopkopības centrālo savienību, Latvijas Biškopības centrālbiedrību, Kurzemes Lauksaimniecības biedrību savienību, savienību Zemgales lauksaimniecības centrālbiedrība, Kurzemes ekonomisko biedrību un citas, tātad visas lielās lauksaimniecības centrālbiedrības, kas vadīja lauksaimniecības dzīvi un darbību.⁸⁵

Lauksaimniecības kamera paredzēja tikai vienu lauksaimniecības biedrību katrā pagastā. 1936. gada 11. augustā “Valdības Vēstnesī” publicēti lauksaimniecības biedrību normālstatūti.⁸⁶ Ar to sākas lauksaimniecību biedrību pārorganizēšanas darbs. Kamera gan dibināja jaunas biedrības, gan pārveidoja esošās, iekļaujot jaunizveidotajās lauksaimniecības biedrībās kā sekcijas visas līdz tam laikam laukos pastāvējušās biedrības: lopkopības pārraudzības biedrības, laukkopības pārraudzības biedrības, dārzkopības, biškopības un mājturības biedrības, neizslēdzot pat izglītības, bibliotēku, kultūrveicināšanas un dziedāšanas biedrības. Jaunās lauksaimniecības biedrības, protams, pārņēma likvidējamo biedrību mantu. Haosu laukos šādas pārmaiņas nerādīja, bet daļēju neapmierinātību gan. 1938. gada beigās visos Latvijas 518 pagastos darbojās pēc jaunajiem normālstatūtiem veidotās lauksaimniecības biedrības. 242 pagastos tās bija izveidotas no jauna, bet 276 pagastos pēc jaunajiem statūtiem tika pārreģistrētas jau agrāk eksistējušās biedrības.

Jaunajos apstākļos arī iepriekšējie izstāžu organizēšanas veidi tika atzīti par nepareiziem. Līdz 1934. gadam apgabala izstādes organizēja lielās centrālbiedrības, bet pēc tam tika izveidots speciāls izstāžu birojs ar kameras priekšsēdētāja ieceltu direktoru rīkotāju priekšgalā. Arī rajonu izstāžu organizēšanu sāka rīkot Lauksaimniecības kamera kopīgi ar vietējām organizācijām. Tika noteikts, ka Vidzemē un Latgalē tās varēja sarīkot ne vairāk kā divas, bet Kurzemē un Zemgalē – katru gadu tikai vienu šāda apmēra izstādi. Bez tam gadā, kad reģionā notika apgabala izstāde, rajona izstādes rīkot nebija atļauts.⁸⁷

Kopš 1934. gada 15. maija rīkotajās apgabala izstādēs valstiski nacionālajai ideoloģijai un agronomiskai propagandai tika ierādīta centrālā vieta. Izstādes bija grandiozo Pļaujas svētku sastāvdaļa, un to apmeklētāju skaits – ļoti liels. Latgales apgabala izstādi 1936. gadā apmeklēja 120 000 cilvēku, bet Zemgales apgabala izstādi Jelgavā 1937. gadā – jau 213 000 cilvēku. Pēc Lauksaimniecības kameras dotās statistikas no 1935. gada līdz 1939. gada 1. decembrim sarīkotas 43 rajona izstādes, 839 ražas un citas apskates un 733 dažādas darba sacīkstes.⁸⁸

1937. gada 27. jūlijā saziņā ar sabiedrisko lietu ministru zemkopības ministrs Birznieks apstiprināja "Jaunos noteikumus par lauksaimniecības izstāžu rīkošanu". Tā atcēla 1927. gadā noteikumus par lauksaimniecības izstādēm.⁸⁹ Lauksaimniecības kamera izstrādāja "Godalgošanas kārtību lauksaimniecības un mājturības ražojumiem LLK rīkotajās apgabala un rajona izstādēs"⁹⁰ un arī tehniskos noteikumus vispārējās daļas papildināšanai.⁹¹ Vispārējie noteikumi paredzēja, ka apskatēs piešķirami I, II un III šķiras diplomu, kuri izgatavoti vienkāršā noformējumā; rajona izstādēs piešķiramās godalgas ir I, II, III šķiras diplomu jau greznākā noformējumā, bet apgabala izstādēs piešķiramās godalgas – atzinības raksti, zelta, sudraba un bronzas medaļas kopā ar diplomiem, kuros redzams medaļas attēls. Apbalvotajam pašam bija jāmaksā par izstādēs piešķirtajām medaļām.

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Numismātikas nodaļas krājumā ir trīs Lauksaimniecības kameras medaļas – divas zelta un viena sudraba.⁹² Medaļu zīmējumu veidojis Eduards Dzenis,⁹³ kurš bija Latvijas Lauksaimniecības kameras mākslinieks un konsultants. Viņš veidojis lielāko daļu kameras organizēto izstāžu plakātu, šo izstāžu prospektus un pats piedalījies arī izstāžu mākslinieciskajā noformēšanā. 1937. gadā Parīzes starptautiskajā izstādē par Latvijas trešo Pļaujas svētku izstādes plakātu māksliniekam piešķīra zelta medaļu. Grafīkis un gleznotājs Eduards Dzenis dzimis 1907. gadā Vecpiebalgā. 1933. gadā pabeidzis Latvijas Mākslas akadēmijas Riharda Zariņa Grafikas meistardarbnīcu. Viņš strādājis gan par zīmēšanas skolotāju Rīgas valsts mākslas amatniecības skolā, gan par skatu-

ves dekoratora palīgu Nacionālajā operā, bet sava darba augstāko novērtējumu guvis, strādādams Lauksaimniecības kamerā. 1944. gadā Eduards Dzenis emigrēja uz Zviedriju, un viņa tālākā daiļrade jau noritēja ārpus dzimtenes.

Numismātikas nodaļas krājumā esošās Latvijas Lauksaimniecības kameras medaļas "Par darbu un centību" kaltas Stefana Berca darbnīcā. Divas medaļas gatavotas no bronzas – viena apzeltīta, viena apsudrabota, savukārt viena izgatavota no sudraba un apzeltīta, bet zeltījums stipri nodilis. Muzejā medaļas ienākušas 1972., 1981. un 1988. gadā, diemžēl bez diplomiem (6. att.).

Av: centrā zemnieka un lauku sievietes figūras, zemniekam kreisajā rokā izkopts, rotāta ar ābeļzaru, sieviete – latviešu tautas tērpā ar ozolzaru vainagu rokās, fonā lauku saimniecība, Augšdaļā apkārt uzraksts: LATVIJAS – LAUKS. KAMERA.

Rv: centrālajā daļā vārpu ielokā Latvijas Republikas mazais ģerbonis, zem tā uzraksts: PAR DARBUN / CENTĪBU. Gar malu apkārt ozollapu vītne ar ornamentētu lenti. Lejā pie malas: ZĪM.E.DZENIS GRAV.S.BERCS.

Lauksaimniecības kameras medaļas izstādēs piešķīra, vadoties pēc noteikumiem "Izstādījumu novērtēšana un godalgu piešķiršana".⁹⁴

Izstādītos un sacensībai pieteiktos priekšmetus vērtēja pēc punktiem. Lielākais punktu skaits bija 100 un novērtēšanā ņēma par pamatu sekojošo:

1. Izstādīto priekšmetu vispārīgās īpašības vai to darbības efektu – līdz 75 punktiem.

6. att. Latvijas Lauksaimniecības kameras sudraba medaļa, "Par darbu un centību", pēc 1934. gada (CVVM 189959)

2. Pārējie 25 punkti varēja tik piešķirti par

- a) izstādīto priekšmetu dekoratīvo ietērpu un gaumi, ar kādu priekšmets izstādīts,
- b) izstādītā ražojuma vispārējo labumu tirgū,
- c) šo ražojumu nozīmi Latvijas saimnieciskajā dzīvē,
- d) vietējo izejvielu izlietošanu,
- e) izstādītāja uzņēmuma apjomu, salīdzinot ar citiem līdzīgiem uzņēmumiem.

Lai piešķirtu zelta medaļu, bija nepieciešami 90 punkti, sudraba medaļu – 70 punkti, bet bronzas – 50 punkti, Atzinības rakstam pietika ar 30 punktiem. Punktu skaitu atzīmēja aptaujas listēs, kuras pievienoja godalgošanas komisijas lēmumam. Pēc tam aizpildīja protokolu, kuru iesūtīja Lauksaimniecības kamerai.⁹⁵

Arī diplomus, kurus pasniedza kopā ar medaļām, darinājis Eduards Dzenis nacionālā romantisma stilā, brūnos, mierīgos toņos, izmantojot latvisku ornamentu, valsts ģerboni un kreisajā pusē sievietes un vīrieša figūras tautas tērpos. Uz diploma redzama arī medaļa, kāda piešķirta apbalvotajam (zelta, sudraba vai bronzas). Tās kompozīcija sasauca ar diplomā esošo cilvēku grupu, tikai medaļā vīrieša figūra vairāk izvirzīta priekšplānā, vairāk akcentēta, savukārt uz diploma vairāk izcelta sieviete.

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļā ir Lauksaimniecības kameras diploms,⁹⁶ kas piešķirts Latgales apgabala izstādē Rēzeknē 1936. gadā Marijai Pabērzs-Upītis kā III godalga – bronzas medaļa un 20 latu par rokdarbiem (sk. krāsu attēlu pielikumu). Otrs diploms,⁹⁷ arī bronzas medaļai, piešķirts Vilmai Ļūļai no Viļakas mājizstrādājumu izstādē – tirgū Daugavpilī 1940. gadā par audumiem.

1935. gadā Lauksaimniecības kamera uzdeva māksliniekam Jēkabam Bīnem⁹⁸ izstrādāt vēl vienu izstāžu diploma variantu.⁹⁹ Mākslinieks dzimis Rīgā 1895. gadā, mācījies Rīgas pilsētas mākslas skolā (1913–1915), pēc tam Harkovas mākslas skolā (1916–1918). 1926. gadā beidzis Latvijas Mākslas akadēmijas Jāņa Tillberga Figurālās glezniecības meistardarbnīcu. Jēkabs Bīne bijis lektors Latvijas Tautas universitātes Mākslas studijā (1928–1940), strādājis arī Rīgas Tautas augstskolā, mājturības institūtā Kaučmindē (1932–1940), Rīgas valsts mākslas amatniecības skolā (1933–1944), Rīgas daiļkrāsotāju biedrības skolā (1936–1939), Latvijas Mākslas akadēmijā (1943–1944, docents, vadījis ģipša galvas un portretu zīmēšanas klasi), Kuldīgas mākslas vidusskolā (1944–1951), LPSR Mākslas kombinātā (1951–1955). Mākslinieka dzīves ceļš apraujas 1955. gada 24. oktobrī.

Varētu uzskatīt, ka vispārējos noteikumos paredzētos diplomus rajona izstādēm ar greznāko noformējumu ir zīmējis Jēkabs Bīne. To kompozīciju veido priekšplānā kreisajā pusē jauniešu Rucavas tautas tērpā ar matu lenti “kaspīni” galvā un ozola zaru rokā, vairāk labajā pusē vārpu vītnes apņemts ovāls, kas paredzēts teksta daļai. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Vēstures nodaļas krājumā ir divi šāda parauga diplomi. Pirmais ir I šķiras diploms,¹⁰⁰ kas piešķirts Naukšēnu Lejas Ķikas saimniekam Nikolajam Šķiņķim Rūjienas rajona izstādē 1936. gadā par nopelniem Latvijas brūno sugas lopu audzēšanā (sk. krāsu attēlu pielikumu), bet otrs – II šķiras diploms,¹⁰¹ kuru arī saņēmis Nikolajs Šķiņķis par kultivētu ganību lietpratīgu izmantošanu, priekšzīmīgu kopšanu un izmantošanu. Šī godalga piešķirta 1935. gadā, bet diploms izrakstīts tikai 1938. gadā. Te jāatzīmē, ka Lauksaimniecības kamera lauksaimniekus godalgoja ne tikai par piedalīšanos un nopelniem izstādēs, bet arī par sasniegumiem ganāmpulku izkopšanā, zālāju ierīkošanā, kūdras ražošanā un citās lauksaimniecības ražošanas nozarēs. Ar 1937. gada 24. jūlija likumu “Par zemturu apbalvošanu”¹⁰² tika noteikta arī lauksaimnieku apbalvošana par priekšzīmīgu mājas uzturēšanu. Šo apbalvojumu varēja saņemt zemnieki, kas ne tikai priekšzīmīgi apsaimnieko māju un zemi, bet ir arī nevainojami attiecībās ar strādniekiem, kaimiņiem un kārtīgi pilda pienākumus pret valsti un pašvaldību, kā arī piedalās vietējos kopējos pasākumos.

Ja vispārējie noteikumi, kurus izstrādāja Lauksaimniecības kamera, būtu pilnībā īstenojušies dzīvē, tad vajadzētu eksistēt vēl vienu diploma variantu – diplomam vienkāršā noformējumā, ko piešķirta apskatēs. Taču šāda diploma nav ne mūsu muzeja krājumā, ne arī Latvijas Nacionālās bibliotēkas Sīkiespiedumu un attēlizdevumu nodaļā. Tādēļ paliek atklāts jautājums, vai maz bija vēl viena veida diploms un, ja bija, tad kāpēc nav saglabājis, jo, zinot, cik daudz notika dažāda veida apskates, tam nevajadzētu būt retumam.

1938. un 1939. gadā nedaudz mainījās izstāžu un apskašu profils. Valdība sakarā ar lopu sērgu kaimiņvalstīs un arī atsevišķos Latvijas rajonos ieteica nerīkot rajona un lopu apskates. Ieteikums tika pieņemts kā pavēle – un lopu apskates tiešām vairs nenotika. Tomēr vēlme darboties un sanākt kopā cilvēkiem bija ļoti liela, un tāpēc tika organizētas pavisam interesantas un netradicionālas darba sacīkstes. Piemēram, 1939. gada rudenī notika virkne savdabīgu sacensību:

- a) rupjmaizes cepšanas sacīkstes Vietalvā, Krimuldā (maizes cepšanas sacīkstes bija vienas no vispopulārākajām un tās rīkoja gandrīz katrā Latvijas pagastā),

- b) gurķu skābēšanas sacīkstes Dzērbenē,
- c) reņģu sāļišanas sacīkstes Lapmežciemā,
- d) ēdiena gatavošanas sacīkstes Sarkanmuižā,
- e) šķiņķa žāvēšanas sacīkstes Džūkstē,
- f) adījumu un audumu lāpīšanas sacīkstes Puzes pagastā,
- g) vienkārši lāpīšanas sacīkstes Dagdā.

No 1939. gada 15. jūnija līdz 15. oktobrim notika Latvijas 5 gadu sasniegumu skate Jelgavā.¹⁰³ Tās devīze "No zemes šīs mēs izauguši esam, par zemi šo mums galvas jānoliek". Skatē tajā piedalījās 219 dažādi uzņēmumi, firmas, iestādes, bankas, lauksaimnieki. Valdības uzdevumā to organizēja Latvijas Lauksaimniecības kamera kopīgi ar Zemkopības ministriju. Izstādes propagandēšanai tika uzņemtas filmas un izdots plašs iespieddarbs. Mākslinieciskais virsvadītājs izstādei bija Romans Suta, bet iekārtošanas un noformēšanas darbus vadīja Eduards Dze-

nis. Izstādes veidošanā piedalījās arī gleznotāji Valdis Kalnroze, Jānis Rikmanis un tēlnieks Jānis Briedis, kurš veidoja Valsts prezidenta skulptūru ar vārpām rokās. Paralēli šai skatei Rīgā notika tehnikas sasniegumu izstāde – skate un Latvijas Universitātē atjaunotās Latvijas celtniecības izstāde.

Diemžēl ne avīžu rakstos, ne arhīva materiālos nav norādīts, vai notikusi arī labāko izstādījumu apbalvošana. Ir tikai organizēts skolu jaunatnes un mazpulcēnu sacerējumu konkurss, kurā viņiem jāvērtē izstāde un jāapraksta savas emocijas. Godalgās paredzētas naudas balvas 30, 20 un 12 latu apmērā.

Par to, ka 1939. gadā plaši tika atzīmēta 1934. gada 15. maija 5 gadu jubileja, liecina fakts, ka izveidota speciāla medaļa "1934. gada 15. maija atceres medaļa sasniegumu godalgošanai lauksaimniecībā".¹⁰⁴ Izstādēs šo medaļu piešķīra godalgošanas komisija ar Zemkopības ministrijas pārstāvja piedalīšanos un saskaņā ar Latvijas Lauksaimniecības kameras

7. att. 1934. gada 15. maija atceres medaļas sasniegumu godalgošanai lauksaimniecībā, 1939. gads, pilns komplekts (CVVM 181838, 181839, 181840, 181841, 181842, 181843, 228736, 181844, 181845)

izdotiem un zemkopības ministra apstiprinātiem noteikumiem par eksponātu godalgošanu izstādēs. Ārpus izstādēm medaļu piešķiršanu ierosināja vietējās lauksaimniecības biedrības, ieteikumus sūtīt Lauksaimniecības kamerai, bet par piešķiršanu lēma zemkopības ministrs. Saņemtās medaļas nebija nēsājamas, bet gan glabājamās mājās. Tās varēja izlikt izstādēs pie eksponātiem, firmu skatlogos svinīgos gadījumos, bet medaļu zīmējumus nedrīkstēja ievietot reklāmas sludinājumos.

Medaļu dizaina autors ir tēlnieks Burkards Dzenis¹⁰⁵ – viens no latviešu profesionālās tēlniecības pamatlicējiem. Viņš dzimis Rīgas apriņķa Dreiliņu pagasta Garonskas muižā 1879. gadā, miris 1966. gadā ASV, Deitonā. 1905. gadā beidzis Štiglica Centrālo tehnisko zīmēšanas skolu un kā stipendiāts papildinājis zināšanas Parīzē pie O. Rodēna, kā arī Maskavā apguvis bronzas lējuma tehniku. Pēc tam viņš strādājis vairākās Rīgas skolās par zīmēšanas un veidošanas skolotāju, bijis Latvijas Valsts Mākslas muzeja direktors un mākslas darbu iepirkšanas komisijas priekšsēdētājs (1920–1941 un 1941–1944) kā arī Latvijas Mākslas akadēmijas Lietišķās tēlniecības meistardarbnīcas vadītājs (1922–1944). Bez monumentālās tēlniecības daudz strādājis lietišķajā mākslā (plašu popularitāti ieguva viņa gatavotās saktas), lietišķajā grafikā (naudas zīmju un pastmarku zīmējumi), grāmatu grafikā. Burkards Dzenis ir arī pirmā Latvijas valsts ģerboņa autors.

“1934. gada 15. maija atceres medaļas sasniegumu godalgošanai lauksaimniecībā” ir lielās, vidējās un mazās – zelta, sudraba un bronzas. To diametrs – 60,0, 52,0, 50,0 mm, un tās gatavotas Šveicē. Visos gadījumos lielās medaļas (lielā zelta, lielā sudraba, lielā bronzas) piešķīra kā pirmās, vidējās – kā otrās, bet mazās – kā trešās godalgas (7. att.).

Medaļām ir trīs veidu dizains, bet visas tās vieno devīze “Cilvēka patiesā bagātība – viņa darbs”.

Lielās zelta, sudraba un bronzas medaļas.¹⁰⁶

Av: prezidenta Kārļa Ulmaņa krūšutēls profilā pa kreisi, pleca nogriezumā paraksts: B.DZENIS,

apkārt uzraksts VALSTS PREZIDENTS KĀRLIS ULMANIS, lejasdaļā 1934 15/V 1939.

Rv: sējēja pusfigūra no mugurpuses, kreisā roka saņēmusi priekšautu ar sēklām, labās rokas vēziens izber graudus, apkārt uzraksts: CILVĒKA PATIESĀ BAGĀTĪBA – VIŅA DARBS.

Vidējās zelta, sudraba un bronzas medaļas.¹⁰⁷

Av: prezidenta Kārļa Ulmaņa krūšutēls profilā pa kreisi, pleca nogriezumā paraksts: B.DZENIS, apkārt uzraksts VALSTS PREZIDENTS KĀRLIS ULMANIS, lejasdaļā 1934 15/V 1939.

Rv: centrā – staraina medaljona formā – lauku sievietes pusfigūra profilā pa labi, lakatiņš ap galvu, rokās labības kūlītis, apkārt uzraksts: CILVĒKA PATIESĀ BAGĀTĪBA – VIŅA DARBS, lejasdaļā paraksts: B.DZENIS.

Mazās zelta, sudraba un bronzas medaļas.¹⁰⁸

Av: vārpu vainagā spārnus izpletis vanags, tā nagos – gredzens, lejasdaļā 1934 15/V 1939, zem gadskaitļiem paraksts: B.DZENIS.

Rv: augšdaļā labības vārpas saules staru veidā, zem tām uzraksts: CILVĒKA / PATIESĀ BAGĀTĪBA / VIŅA DARBS.

Gandrīz pilns šo medaļu komplekts muzejā nonācis 1977. gadā, bet diemžēl nav nekādu sīkāku ziņu par to iepriekšējo īpašnieku, kurš tās diez vai varēja saņemt kā apbalvojumu. Tātad medaļas ir savāktas vai arī citādā veidā nonākušas vienkopus. Ņemot vērā, ka likumu par medaļām pieņēma 1939. gada maijā un, kamēr tās Šveicē izgatavoja, pagāja laiks, aprītē apbalvojumi varēja nonākt 1939. gada beigās vai 1940. gada sākumā.

Izveidoto lauksaimniecības apbalvojumu sistēmas darbību pārtrauca padomju okupācija, kas izpostīja ne tikai iekoptās lauku sētas, bet arī piespieda lauksaimniekiem noglabāt Latvijas Republikas laikā saņemtos ordeņus, medaļas, diplomus un atzinības rakstus, no kuriem vēlāk tikai nedaudzi nonāca bērnu vai mazbērnu īpašumā, kuri mantojumu turpina glabāt, bieži pat nezinot tā vēsturi.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- 1 *Skujenieks M.* Latvija. Zeme un iedzīvotāji. – Rīga, 1927. – 362. lpp.
- 2 *Bērziņš J.* Latvijas Republikas tautsaimniecības atjaunošanas problēmas // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2002. – Nr. 2. – 98. lpp.
- 3 *Trejš R.* Latvijas valsts un tās vīri. – Rīga: Valdības Vēstnesis, 1998. – 456. lpp.
- 4 Latvija 10 gados. – Rīga, 1928. – 314. lpp.
- 5 Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LVVA), 1677. f., 1. apr., 30. l. (lieta ir iespieddarbs Pārskats par Lauksaimniecības departamenta darbību 1923./24. budžeta gadā. – Lauksaimniecības pārvaldes izdevums, 1925. – 109 lpp.)
- 6 Latvija 10 gados. – Rīga, 1928. – 317. lpp.
- 7 LVVA, 1677. f., 8. apr., 605. l., 49. lp.
- 8 Turpat, 4561. f., 1. apr., 332. l., 32. lp.
- 9 Valdības Vēstnesis. – 1924. – 23. apr. – Nr. 91.
- 10 Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. – Rīga, 1923. – 306. lpp.
- 11 LVVA, 1677. f., 1. apr., 2. l., 18. lp.
- 12 Turpat, 6. apr., 607. l., 225. lp.
- 13 Turpat, 219. lp.
- 14 Turpat, 220. lp.
- 15 Līdz 30. gadu sākumam visos viņam adresētajos dokumentos lietots uzvārds Bertcs, bet viņš pats parakstījās – Bertz.
- 16 LVVA, 1677. f., 6. apr., 607. l., 232. lp.
- 17 Turpat, 233. lp.
- 18 Turpat, 230. lp.
- 19 Turpat, 608. l., 489. lp.
- 20 Turpat, 491. lp.
- 21 Turpat, 492., 495. lp.
- 22 Turpat, 496. lp.
- 23 Turpat, 497. lp.
- 24 Turpat, 498. lp.
- 25 Turpat, 499. lp.
- 26 Turpat, 500. lp.
- 27 Turpat, 502. lp.
- 28 Turpat, 508. lp.
- 29 Turpat, 515. lp.
- 30 Turpat, 516. lp.
- 31 Turpat, 527. lp.
- 32 Turpat, 526. lp.
- 33 Turpat, 529. lp.
- 34 Turpat, 543. lp.
- 35 Turpat, 546. lp.
- 36 Turpat, 549. lp.
- 37 Turpat, 550. lp.
- 38 Turpat, 534. lp.
- 39 *Dzelme I.* Latvijas sudrabkaļi 20. gadsimta 20. un 30. gados un Rīgas meistaru zīmes // Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē. – Rīga, 2001. – 469., 470. lpp.; Māksla un arhitektūra biogrāfijās. – Rīga, 1995. – 1. sēj. – 53. lpp.; Latvju enciklopēdija. – Stokholma, 1950–1951. – 1. sēj. – 240. lpp.; *Siliņš J.* Latvju māksla 1915–1940. – Stokholma, 1993. – 3. sēj. – 96. lpp.; Latviešu tēlotāja māksla 1860–1940. – Rīga, 1986. – 447. lpp.
- 40 LVVA, 1677. f., 6. apr., 608. l., 556. lp.
- 41 Turpat, 4221. f., 2. apr., 105. l., 9., 10. lp.
- 42 Turpat, 113. l., 247. lp.
- 43 Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (turpmāk – CVVM) 226603, 212861, 203675, 208827.
- 44 CVVM 126510, 126552, 181055, 208829, 186143.
- 45 LVVA, 1677. f., 6. apr., 607. l., 223. lp.
- 46 Turpat, 220. lp.
- 47 Turpat, 265. lp.
- 48 Turpat, 608. l., 457. lp.
- 49 Māksla un arhitektūra biogrāfijās. – Rīga, 1996. – 2. sēj. – 14. lpp.; *Lamberga D.* Rīgas mākslinieku grupas sākums // Arhitektūra un māksla Rīgā. Idejas un objekti. – Rīga, 2004. – 122.–130. lpp.
- 50 LVVA, 1677. f., 6. apr., 608. l., 462. lp.
- 51 Turpat, 456. lp.
- 52 Turpat, 459., 461. lp.
- 53 Latviešu tēlotāja māksla 1860–1940. – 419., 420. lpp.
- 54 LVVA, 1677. f., 6. apr., 608. l., 464. lp.
- 55 Turpat, 469. lp.
- 56 Turpat, 470. lp.
- 57 Turpat, 482. lp.
- 58 Turpat, 561. lp.
- 59 CVVM, IN 4002, KD 58.
- 60 CVVM, KD 315.
- 61 CVVM, KD 314.
- 62 LVVA, 1677. f., 6. apr., 621. l., 65. lp.
- 63 CVVM 203674, KD 46.
- 64 LVVA, 1677. f., 6. apr., 619. l., 175. lp.
- 65 Turpat, 615. l., 94. lp.
- 66 Turpat, 609. l., 689., 686. lp.
- 67 Par gravieri Aleksandru Mašņeņikovu nekādu ziņu nav.
- 68 LVVA, 1677. f., 6. apr., 612. l., 53. lp.
- 69 Turpat, 63. lp.
- 70 Turpat, 46. lp.
- 71 Turpat, 614. l., 248. lp.
- 72 Turpat, 616. l., 51. lp.
- 73 Turpat, 619. l., 193. lp.

- 74 Turpat, 621. l., 1. lp.
- 75 Turpat, 780. lp.
- 76 Turpat, 622. l., 106. lp.
- 77 Turpat, 118. lp.
- 78 Turpat, 623. l., 20. lp.
- 79 CVVM 203676.
- 80 *Aizsilnieks A.* Saimniecības vēsture 1914–1945. – Zviedrija, 1968. – 611. lpp.
- 81 *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve. – Stokholma, 1978. – 363. lpp.
- 82 Valdības Vēstnesis. – 1940. – 29. apr. – Nr. 96.
- 83 Latvijas zeme, zemnieki un viņu darbs. – Lauksaimniecības pārvaldes izdevums, 1940. – 149.–262. lpp.
- 84 Latvju enciklopēdija. – 1. sēj. – 950. lpp.
- 85 *Aizsilnieks A.* Saimniecības vēsture 1914–1945. – 615. lpp.
- 86 Likumu un Ministru kabineta krājums, 1936. gads. – Rīga, [bez gada]. – 734. lpp.
- 87 Latvijas Lauksaimnieks. – 1937. – 15. nov. – Nr. 22.
- 88 Latvijas zeme, zemnieki un viņu darbs. – 350. lpp.
- 89 Valdības Vēstnesis. – 1937. – 29. jūl. – Nr. 167.
- 90 LVVA, 1680. f., 4. apr., 2513. l., 32.–37. lp.
- 91 Turpat, 2753. f., 1. apr., 8077. l., 31.–47. lp.
- 92 CVVM 172995, 203703, 189959.
- 93 Māksla un arhitektūra biogrāfijās. – 1. sēj. – 138. lpp.; Latvju enciklopēdija. – 1. sēj. – 561. lpp.; Es viņu pazīstu. – Rīga, 1939. – 146. lpp.; *Tooms V.* Vidusvidzemnieku biogrāfiskā vārdnīca. – Cēsis, 2003. – 94. lpp.
- 94 LVVA, 2753. f., 1. apr., 8077. l., 35. lp.
- 95 Turpat, 39. lp.
- 96 CVVM 192594/2.
- 97 CVVM, KD 1049.
- 98 Māksla un arhitektūra biogrāfijās. – 1. sēj. – 64., 65. lpp.; Latvju enciklopēdija. – 1. sēj. – 269. lpp.; Es viņu pazīstu. – 77. lpp.; *Brancis M.* Jēkabs Bīne. – Rīga, 1995. – 48 lpp.
- 99 Latvijas Lauksaimnieks. – 1935. – 15. sept. – Nr. 18.
- 100 CVVM, KD 48.
- 101 CVVM, KD 47.
- 102 Valdības Vēstnesis. – 1937. – 26. jūl. – Nr. 164.
- 103 LVVA, 1690. f., 4. apr., 1740., 1742., 1747. l.
- 104 Valdības Vēstnesis. – 1939. – 16. maijs. – Nr. 109.
- 105 Māksla un arhitektūra biogrāfijās. – 1. sēj. – 136. lpp.; Latvju enciklopēdija. – 1. sēj. – 358. lpp.; Es viņu pazīstu. – 146. lpp.
- 106 CVVM 181838, 181839, 181840.
- 107 CVVM 186142, 181841, 181842, 181843.
- 108 CVVM 228736, 181844, 191466, 181845, 181846.

Laima Grīnberga

AWARDS OF THE MINISTRY OF AGRICULTURE AND THE AGRICULTURAL CHAMBER

SUMMARY

In 1924 regulations on agricultural exhibitions were made. It was provided that along with the money prizes also gold, silver and bronze medals could be awarded in the exhibitions. The publication of the new regulations in newspaper "Valdības Vēstnesis" gave an immediate start to the process of formation and production of medals.

The designs for medals awarded by the Ministry of Agriculture were created by Stefans Bercs. He also won the competition in 1925 and thus gained the rights to mint the medals.

On July 30, 1925 100 large, 200 intermediate and 300 small bronze medals were made and handed over to the Ministry of Agriculture. But on September 29, the same year 300 more silver medals were added. Afterwards the moulds designed by Stefans Bercs were used for medal manufacturing in the workshop of A. Mašļennikovs (1927, 1929), H. Bank's firm (1933) and in J. Grīnfeld's workshop (1935). In 1936 it emerged that bronze medal moulds were no longer useable and thus bronze medals were stamped in moulds initially provided for silver medals.

In 1925 also the Recognition Certificates of category I, II and III were introduced. The author of the

graphical designs of the certificates was Reinholds Kasparsons. Afterwards, in the '30s a new sample of certificates designed by R. Rikmanis, J. K. Šternbergs and R. Kasparsons were issued by the State Printing House.

Starting with 1934, the year when the Agricultural Chamber was founded, the best regional exhibits were commended by the award of gold, silver and bronze medals of the Ministry of Agriculture and Agricultural Chamber. The author of the design of these medals was Eduards Dzenis, but the moulds were carved by Stefans Bercs. Furthermore, several certificates of the Agricultural Chamber representing different types and styles were printed, the designers of which were Jēkabs Bīne and Eduards Dzenis.

In 1939 special medals "Commemorative Medal Dedicated to May 15, 1934. Award for Achievements in Agriculture" were minted. The designs were made by the sculptor Burhards Dzenis and the medals were struck in Switzerland.

The agricultural award system created in the Republic of Latvia was destroyed by the Soviet occupation, after which new regulations that corresponded to the award system practiced in the USSR were imposed.

KRISTĪNE DUCMANE,
LAIMA GRĪNBERGA

MŪŽĀ SAKRĀTAIS – VĒSTURISKAJAI DZIMTENEI

(FRANCISKUSA PERNA
(FRANZISKUS PÄRN) DĀVINĀJUMS)

Jurists un privātnumismāts Franciskuss Perns dzimis 1920. gada 13. novembrī Rīgā. Arī viņa vecāki ir dzimuši rīdzinieki. Vectēvs cēlies no Tor-
mas draudzes pie Peipusa ezera, strādājis par pa-
matskolas skolotāju Rīgā. Tēvs – Herberts Perns
(1882–1928) no 1919. gada vadīja Rīgas pilsētas
Statistikas pārvaldi. Māte – Marija Hesli (*Marie Hö-
sli*) (1885–1983) pēc izcelsmes bija šveiciete, viņas
vectēvs no dzimtā Glarusas kantona Šveicē savulaik
pārcēlies uz Krieviju un, visbeidzot, uz Rīgu. Tā
kā vecāki sevi uzskatīja par vācbaltiešiem, F. Perns
Rīgā apmeklēja tikai vācu skolas un dramatiskajā
1939. gada rudenī bija pēdējās klases audzēknis Rīgas
pilsētas vācu ģimnāzijā. gala eksāmenus nokārtojis
jau pēc vācbaltiešu izceļošanas 1940. gada pavasarī
Šillera augstākajā skolā Pozenē (Poznaņā).

1940. gada jūlijā F. Perns tika iesaukts
karadienestā, un 1941. gada vasarā absolvēja karasko-
lu. Pirmoreiz kara laikā ievainots Austrumu frontē
Valdaja augstienē (zaudēja kāju). 1942. gada beigās
sācis studēt jurisprudenci Pozenes universitātē, bet
1943.–1944. gadā atkal devies karagaitās uz Aus-
trumu fronti. Tā kā labi pārvaldījis latviešu valo-
du, ticis nosūtīts uz Latviešu leģionu, uz Volhovas
apkaimē dislocētās 2. brigādes (vēlākās 19. divīzijas)
štābu, kur veica oberfireram Hinriham Šuldtam
(*Hinrich Schuldt*) personīgi piekomandētā virsnieka
pienākumus. Šajā laikā viņam bieži nācās tikt ar
brigādes kājnieku priekšnieku pulkvedi Voldemāru
Veisu. Par šīm tikšanās reizēm Perna kungam ir
saglabājušās vislabākās atmiņas.

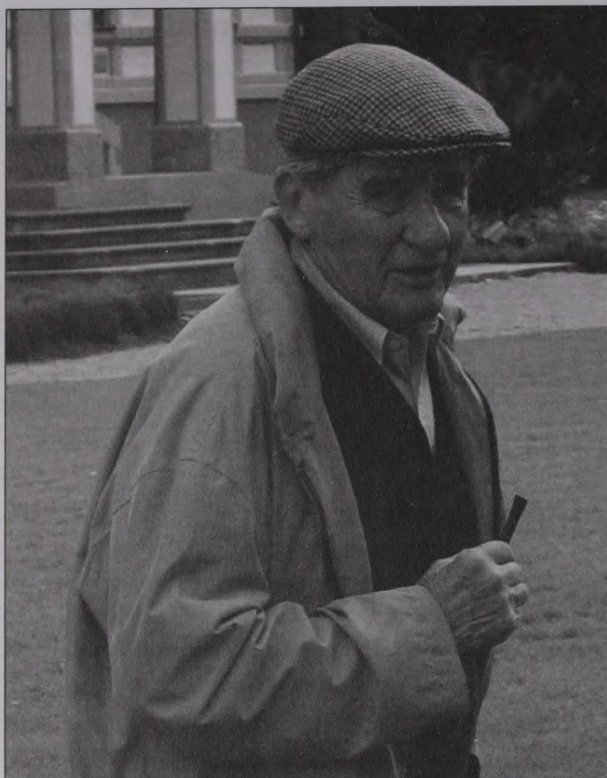
Pēc kara F. Perns studijas pabeidza Ķīles
universitātē, kur 1947. gadā nokārtoja valsts
eksāmenu, bet pēc prakses 1951. gadā Hamburgā
nokārtoja arī otru valsts eksāmenu. 1955. gada
beigās Ķīles universitātē viņš kļuva par juridisko
zinātņu doktoru.

Tulīt pēc otrā valsts eksāmena nokārtošanas
F. Perns sācis strādāt Hamburgas juridiskajā birojā
“Šons–Pligers–Šons” (*Schön–Plüger–Schön*) kā
līdzstrādnieks, bet kopš 1956. gada – kā līdztiesīgs
partneris. Viņa darbības joma ir civiltiesības. Turklāt
viņam itin bieži ir nācies palīdzēt personām tiesāties
ar presi, tādējādi iegūstot arī visai plašu publicitāti
sabiedrībā.

Ārpus pamatprofesijas F. Perns jau vairākus gadu
desmitus aizraujas ar monētu krāšanu, kas izvērtusies
par tīri zinātnisku interesi, it sevišķi par monētām, kas
saistās ar viņa dzimteni – Baltiju. Viņa pētījumiem ir
nopietna zinātniska nozīme: gan par Livonijā kalto
sīknaudu – zēstlingiem un šerfiem, gan par Livo-
nijas kara laika tā sauktajām kara nepieciešamības
monētām, gan par Livonijas monētniecību vispār.
Pēdējos gados viņa interešu lokā ir arī ģeoloģija, it
sevišķi ar Garlība Merķeļa dzimtu saistīta. Par šo tēmu
viņš ir uzstājies vairākās starptautiskās konferencēs.

Tagad mūža gaitā sakrāto monētu un medaļu ko-
lekciju viņš dāsni dāvina savai vēsturiskajai dzim-
tenei, sadalot to starp Latvijas Nacionālo vēstures
muzeju un Rīgas vēstures un kuģniecības muzeju.

Pēc F. Perna sacītā, tieši ienākumi no juridiskās
prakses viņam aizvien lielā mērā kalpojuši tam, lai

Franciskuss Perns

papildinātu savu numismātisko kolekciju ar dārgiem un pat ļoti dārgiem jaunieguvumiem, tos regulāri iegādājoties dažādās starptautiska mēroga monētu izsolēs.

Tajā kolekcijas daļā, kas nonāks Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā, ir monētas, kas kaltas kādreizējās Livonijas (tag. Latvijas un Igaunijas) teritorijā – sākot ar Rīgas brīvpilsētas periodu (1561–1581) un beidzot ar 1701. gada Zviedrijas karaļa Kārļa XII laikā kaltajiem trīspelheriem, 1757. gada t.s. livonēžiem un 1780. gadā hercoga Pētera Bīrona laikā kalto Kurzemes un Zemgales hercogistes zelta dukātu un sudraba dālderu, kopskaitā 1100 monētu. Pateicoties šim dāvinājumam, muzeja krājums papildināsies ar vairākām retām un ļoti retām monētām (tālāk tekstā atzīmētas ar R, RR vai RRR).

Bez tam F. Perna muzejam dāvina arī vērtīgu Baltijas medaļu kolekciju, kopskaitā 56 vienības.

Monētu dāvinājuma pārskats

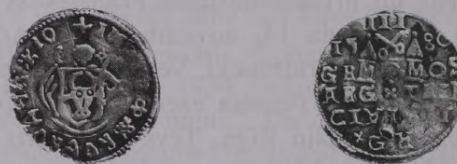
Rīgas brīvpilsētas periods (1561–1581): dālderu RRR (2) un lieta dāldera kopija (1), pusmārkas (15), vērđiņš (47, turklāt viens eksemplārs ļoti rets, jo zināmas tikai trīs tādas monētas), šiliņi (127), feniņš RR (1).

Dālderis, 1572. g., kalts Rīgas brīvpilsētas laikā. Sudrabs, 28,05 g, Ø 41,0 mm RRR

Vērđiņš, 1579. g., kalts Rīgas brīvpilsētas laikā. Sudrabs, 2,62 g, Ø 23,0 mm RRR

Rīgas trīsgrasis – viltojums, 1580. g., viltots Moldavā Stefana Ražvana laikā (1595. g. 24. IV – 25. VIII). Sudrabs, 1,29 g, Ø 19,5 mm RRR

Sāmsalas–Vīkas (Saare-Lääne) bīskapija: Hāpsalu, vērđiņš (1), šiliņi (4); Ārensburga, vērđiņi (6), šiliņi (6).

Pārdaugavas hercogiste: pusmārkas (2), vērđiņi (2), šiliņi (28).

Rīga Žečpospolitas varā (1581–1621): karalis Stefans Batorijs, trīsgraši (27), graši (10), šiliņi (5); karalis Sigismunds III Vāsa, trīsgraši (80), trīspelheri (6, no kuriem 1 eks. R), šiliņi (82), Ragūzā viltoti trīsgraši (6).

Trīspelhers, 1616. g., kalts Rīgā Žečpospolitas karaļa Sigismunda III laikā. Sudrabs, 1,37 g, Ø 20,0 mm

Rīga Zviedrijas varā: karalis Gustavs II Ādolfs, trīspelheri (11), Elbingai kalts trīspelhers (1), pusotršiliņi R (2), šiliņi (16); karaliene Kristīna, dālderis RRR (1), trīspelheri (9), šiliņi (41, no tiem Sučavā viltoti 7); karalis Kārlis X Gustavs, piecdukāts sudrabā (1) RR, šiliņi (15, no tiem Sučavā viltoti 8); karalis Kārlis XI, dālderis R (1), trīspelheri (3), šiliņi (7); karalis Kārlis XII, trīspelheri (13); Zviedrijas 2 marku monēta ar Rīgas kontramarku RRR (1); Zviedrijas piecēres ar Rīgas kontramarku RRR (1).

5 ēres, 1690. g., kaltas Zviedrijā, karaļa Kārļa XI laikā. Kontramarkētas ar Kārļa XII monogrammu. Monētas izmantotas Rīgas aplenkumā Lielā Ziemeļu kara laikā. Sudrabs, 3,49 g, Ø 22,5 mm RRR

Dālderis, 1644. g., kalts Rīgā Zviedrijas karalienes Kristīnas valdīšanas laikā. Sudrabs, 28,91 g, Ø 43,0 mm RRR

Kurzemes un Zemgales hercogiste (1561–1795): hercogs Gothards Ketlers, šiliņi (19), dubultdenārs RR (1); hercogs Frīdrihs Ketlers, trīsgraši (7); hercogs Vilhelms Ketlers, trīsgraši (10), Frīdriha un Vilhelma kopkaluma šiliņi (3); hercogs Jēkabs Ketlers, sudraba dālderis R (2), zelta dukāts RRR (1); hercogs Frīdrihs Kazimirs, astoņpadsmitgraši RR (2), sešgraši R (3), trīspelheri (9), šiliņi (2); hercogs Kārlis, grasis (1), šiliņi (4); hercogs Ernsts Johans Bīrons, sešgraši RR (2), trīsgraši (7), graši (3), šiliņi (3); hercogs Pēteris Bīrons, zelta dukāts R (1), dālderis (3), dāldera vienpusīga kopija (1).

2 markas, 1690. g., kaltas Zviedrijā, karaļa Kārļa XI laikā. Kontramarkētas ar Kārļa XII monogrammu. Monētas izmantotas Rīgas aplenkumā Lielā Ziemeļu kara laikā. Sudrabs, 10,36 g, Ø 30,5 mm RRR

Divi denāri, 1578. g., kalti Kurzemes un Zemgales hercoga Gotharda Ketlera laikā. Sudrabs, 0,52 g, Ø 14 mm RRR

2 markas, 1701. g., kaltas Zviedrijā, karaļa Kārļa XII laikā. Kontramarkētas ar Kārļa XII monogrammu. Monētas izmantotas Rīgas aplenkumā Lielā Ziemeļu kara laikā. Sudrabs, 10,36 g, Ø 30,5 mm RRR

Dālderis, 1645. g., kalts Kurzemes un Zemgales hercoga Jēkaba Ketlera laikā. Sudrabs, 28,78 g, Ø 43,5 mm RR

Zviedrijas valsts naudas kaltuve Rīgā: karaliene Kristīna, trīspelheri (7), šiliņi (18); karalis Kārlis X Gustavs, trīspelhers (1), šiliņi (7); karalis Kārlis XI, šiliņi (8).

Dukāts, 1646. g., kalts Kurzemes un Zemgales hercoga Jēkaba Ketlera laikā. Zelts, 3,38 g, Ø 23,0 mm RR

Astonpadsmitgrasis, 1694. g., kalts Kurzemes un Zemgales hercoga Frīdriha Kazimira laikā. Sudrabs, 5,37 g, Ø 29,0 mm RR

Sešgrasis, 1694. g., kalts Kurzemes un Zemgales hercoga Frīdriha Kazimira Ketlera laikā. Sudrabs, 2,76 g, Ø 24,0 mm RR

Sešgrasis, 1764. g., kalts Kurzemes un Zemgales hercoga Ernsta Johana Bīrona laikā. Sudrabs, 3,36 g, Ø 24,0 mm R

Dukāts, 1780. g., kalts Kurzemes un Zemgales hercoga Pētera Bīrona laikā. Zelts, 3,47 g, Ø 22,0 mm R

Tallina Zviedrijas varā (1561–1721): karalis Ēriks XIV, pusmārkas kopija (1), vērđiņi (18), šiliņi (4); karalis Johans III, vērđiņš RR (1), dubultšiliņš RRR (1), šiliņš R (1), šiliņi (41); karalis Gustavs II Ādolfs, ēres (6); karaliene Kristīna, ēres (11); karalis Kārlis XI, četrēres (14), divēres (7), ēres (17).

Dubultšiliņš, 1569. g., kalts Tallinā (Rēvelē) Zviedrijas karaļa Johana III laikā. Sudrabs, ļoti zema raudze, 1,76 g, Ø 20,0 mm RRR

Vērđiņš, b.g., kalts Tallinā (Rēvelē) Zviedrijas karaļa Johana III laikā. Sudrabs, 2,89 g, Ø 25,0 mm RR

Livonēzs, 1757. g., kalts Igaunijas un Vidzemes gubernāi Krievijas ķeizarienes Elizabetes laikā. Sudrabs, 25,53 g, Ø 42,0 mm R

Narvas monētu kultuve: četrēres (5), divēres (6), ēres (5).

Krievijas livonēzi: 96 kapeiku R (1), 48 kapeiku (1), 24 kapeiku (1), 4 kapeiku (5), 2 kapeiku (2).

Medaļu dāvinājuma pārskats

Pateicoties Franciskusa Perna dāvinājumam, Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Numismātikas nodaļa ir ieguvusi arī vērtīgu faleristikas kolekciju, kas ir savdabīgs laikmeta dokumentējums ar augstu vēsturisku un māksliniecisku vērtību, sava laika politisko norišu un sabiedrisko attiecību atspoguļojums. Kolekcijā kopskaitā ir 56 medaļas un žetoni, un tās hronoloģiskās robežas ir visai plašas – no zviedru valdīšanas laika un Kurzemes un Zemgales hercogistes 17. gadsimtā līdz mūsdienu zviedru numismātam N. L. Rasmusenam veltītai medaļai, kas izgatavota 1954. gadā.

Franciskusa Perna dāvināto medaļu kopums, kas saistīts ar Kurzemes un Zemgales hercogisti, hronoloģiski sākas ar hercoga Jēkaba dēla – Frīdriha Kazimira (1650–1698) piemiņas medaļu. Darbs veikts labā kvalitātē, ar augstu reljefu portretā. Ļoti vērtīga ir Jelgavas meistara A. Z. Grēfenšteina (*Graefenstein*), kurš strādājis Jelgavas monētu kaltuvē kā medaļu meistars un zīmogu griezējs no 1762. līdz 1766. gadam, 1763. gadā izgatavotā medaļa par godu Ernsta Johana Bīrona (1690–1772) atbrīvošanai no izsūtījuma trimdā un viņa tiesību atjaunošanai Kurzemē. 1764. gadā viņa labvēle

imperatore Katrīna II (1729–1796) sava ceļojuma laikā apmeklēja Jelgavu. Arī šim notikumam par godu tika izlaists A. Z. Grēfenšteina izgatavots atceres žetons. Savukārt medaļa, ko darinājis zviedru medaļu mākslinieks Niklauss Georgi (1717–1790), ir veltīta Jelgavas *Academia Petrina* izveidošanai un tās dibinātājam Pēterim Bironam (1724–1800). Ar Kurzemes un Zemgales hercogisti saistīto muzeja krājumu papildinās arī mākslinieka Laroka (*Laroque*, 19. gs. sākums) veidotā Annai Šarlotei Dorotejai Bironai (dzimusi fon Mēdema, 1761–1821) veltītā medaļa un mākslinieku Ž. Dasjē (*J. Dassier*, 1715–1759) un Daniela Kamma (1768–1790) medaļas, kas veltītas Saksijas Moricam. Ar Jelgavu saistās arī kāda medaļu mākslinieku Žofruā (*Jeuffroy*, 1749–1826) (Av.) un Mišo (*Michaut*, 1786–1879) (Rv.) Francijā kopīgi izgatavotā laulību medaļa. Proti, 1799. gada 16. jūnijā tieši Jelgavas pilī laulību noslēdza Marija Terēze Šarlote (Ludviķa XVI meita) un Angulēmas hercogs Ludviķis Antuāns (1775–1844, Kārļa X dēls), kurš 1830. gada 2. augustā uz 20 minūtēm kļuva par Francijas un Navaras karali Ludviķi XIX.

Saņēmusi F. Perna dāvinājumu, Numismātikas nodaļas 17. gs. medaļu kolekcija papildināsies arī ar ievērojamā vācu medaļu mākslinieka Sebastiana Dadlera (?–1654) darbu, veltītu Zviedrijas karaļa Gustava II Ādolfā uzvarošai ienākšanai Rīgā 1621. gadā. Mākslinieks ir izgatavojis šīs medaļas spiedņus, bet pašu medaļu kala Rīgā, tāpēc toreizējais monētu kaltuves pārzinis Heinrihs Vulfss (?–1659) reversa spiedogā lika iegravēt savus iniciāļus. Zviedru valdīšanas laiku Latvijā raksturo arī medaļa, kas veltīta Rīgas pilsētas atbrīvošanai un ienaidnieka (sakšu) padzišanai viņpus Daugavas 1701. gadā un ko darinājis meistars Benedikts Rihters (1670–1735).

1795. gadā visa Latvijas teritorija tika iekļauta Krievijas impērijā. Uz īsu mirkli Jelgavā 1802. gada 26. maijā ieradās cars Aleksandrs I. Par godu šim notikumam tika izlaista vācu medaļu meistara Abrahama Abrahamsona (1754–1811) darināta medaļa. Laikam ritot un attīstoties lauksaimniecībai, rūpniecībai un visai saimnieciskajai dzīvei, 19. gadsimta beigās Latvijā jau bija izveidojies plašs dažādu dziedāšanas, kultūras un lauksaimniecības biedrību un apvienību tīkls,

un tās savukārt pasūtīja medaļu meistariem savas piemiņas vai apbalvojumu medaļas. Tādējādi F. Perna dāvātās 12 lauksaimniecības biedrību un izstāžu medaļas ir lielisks papildinājums jau esošajai Numismātikas nodaļas medaļu kolekcijai. Īpaši atzīmējamas retās medaļas: Kurzemes ekonomiskās biedrības, Gulbenes lauksaimniecības biedrības un Vidzemes lauksaimniecības un rūpniecības veicināšanas biedrības. Savukārt Tallinas (Rēveles), Tartu (Jurjevas), Vīlandes (Fellinas) un Koeru

Medaļa, Kurzemes hercogiste, veltīta Kurzemes un Zemgales hercogam Frīdriham Kazimiram, 17. gs. ceturtais ceturksnis.

Medaļa, Baltija, Saksijas Morica ievēlēšana par Kurzemes un Zemgales hercogu, 1747. g., autors Ž. Dasjē

Medaļa, Zviedrija, veltīta Rīgas pilsētas atbrīvošanai un ienaidnieka (sakšu) padzišanai viņpus Daugavas 1701. gadā, autors B. Rihters

Medaļa, Baltija, veltīta Ernstam Gideonam Laudonam un Belgradas ieņemšanai 1789. gadā, autors I. Donners

Medaļa, Baltija, Gulbenes lauksaimnieku biedrība, 19. gs. beigas

Medaļa, Latvijas Republika, 2. Eiropas basketbola meistarsacikstes Rīgā, 1937. g.

lauksaimniecības biedrību medaļas norāda uz ciešo saistību ar kaimiņiem igauņiem, jo šīs medaļas varēja saņemt arī latviešu zemnieki, kas piedalījās Igaunijā rīkotajās izstādēs.

Īpaši jāizceļ medaļas, kuras liecina par Baltijas provinču ievērojamākajiem cilvēkiem. Piemēram, Lielās ģildes vecākā, tirgotāja Vilhelma Grotes (1698–1772) medaļa, ko viņa piemiņai 1772. gadā pasūtīja aizgājēja ģimene. Tāpat Tukuma apriņķī Reņģes pagastā (tagad Jaunpils pag.) dzimušā vācbaltiešu izcelsmes valstsvīra un zinātnieka barona Johana Alberta Korfa (1697–1766) medaļa, ķirurga, Tērbatas universitātes profesora, Vidzemes leprozo-

rija dibinātāja Ernsta fon Bergmaņa (1836–1907) medaļa u. c. Sevišķi interesantas ir sešas medaļas, kas veltītas Ernstam Gideonam Laudonam (1717–1790). Viņš dzimis Toces muižā Ļaudonas pagastā muižnieku ģimenē. Tāpat kā daudzi vidzemnieki, viņš 1732. gadā sāka dienēt Pleskavas kājnieku pulkā kā vienkāršs karavīrs, bet turpmāk parādītā drosme un arī spējas kara mākslā viņam ļāva 1789. gadā kļūt par Austrijas armijas virspavēlnieku. Viņā vadībā krievu – turku kara laikā tika ieņemta Belgrada. Šis notikums atainots Johana Kristiana Reiha (1740–?), Jozefa Vinacera (*Vinazer*, 1738–1814) un Ignaza Donnera (*Ignaz Donner*, 1752–1803) veidotajās medaļās.

Arī Latvijas Republikas laika medaļu krājums tika papildināts ar līdz šim trūkstošām medaļām. Kā nozīmīgākās pieminamas: Šveicē izgatavotā 1926. gadā Rīgā notikušās Latvijas mednieku biedrības sugas suņu un medību sporta piederumu izstādes medaļa, 1937. gadā no 3. līdz 7. maijam Rīgā notikušo 2. Eiropas basketbola meistarsacīkšu medaļa un medaļa, kas veltīta Latvijas motociklistu biedrības 1938. gadā Mežaparka trasē organizētajām 4. Latvijas TT (*Tou-rist Trophy* – sacensības šosejā pa apli) sacīkstēm.

Numismātikas nodaļas krājums papildināsies arī ar trīs ievērojamu numismātu medaļām: Kristofa Pfeifera (*Pfeuffer*; 1801–1861) izgatavoto un no draugiem – monētu pētniekiem – Johanam Jakobam Reihelim (1778–1856) jubilejā dāvāto medaļu, Lodzas numismātu sekcijas izlaisto Emerika Hutena - Čapska (1828–1896) 100 gadu atceres jubilejas medaļu un Zviedrijas numismātam Nilam Ludvigam Rasmusenam (1904–1973) veltīto 50 gadu jubilejas medaļu.

Bibliogrāfija

- *Seestlinge und Scherfe. Ein Beitrag zur Münzgeschichte Livlands*. Kopā ar M. Nemiroviču-Dančenko // *Norddeutsches Jahrbuch für Münzkunde und verwandte Gebiete*, Bd. II, 1980, S. 61–96.
 - *Wolter Plettenberg als Münzherr – livländische Gepräge seiner Zeit* // Izstādes “Wolter von Plettenberg” (01.03.–17.03.1985.) katalogs, Plettenberg, 1985, S. 34–47.
 - *Philatelistische und monetäre Zeugnisse der Staatswerdung Lettlands*. // *Nordost-Archiv. Zeitschrift für Kulturgeschichte und Landeskunde*, Jg. 24/1991, Hf. 104, S. 205–234.
 - *Zur Geschichte der livländischen Numismatik* // *Studia Numismatica*, Tallinn, 1995, S. 132–146.
 - *Die Münzen von Herzog Magnus, Bischof von Ösel-Wiek. Zur Münzprägung in Hapsal und Arensburgunter dänischer Herrschaft während des Krieges umLivland und des Nordischen Siebenjährigen Krieges*. Kopā ar M. Nemiroviču-Dančenko // *Nordisk Numismatisk Årsskrift*, 1994–96 (2001), S. 162–255.
 - *Der Plettenberg-Taler und seine Abschläge in Gold*. // *Studia numismatica*. Tallinn, 2001. Šī raksta tulkojums latviešu valodā publicēts grāmatā *Senā Rīga 5*, Rīga, 2005. 159.–176. lpp.
 - *Wie sich der Lübsche und der Örtug in Lifland begegneten und was daraus wurde* // Referāts, nolasīts Hamburgā 1980. g. 6. novembrī.
 - *Vom Örtug zum Schilling – ein Kapitel aus der Münzgeschichte Livlands* // Referāts, nolasīts Hamburgas numismātu biedrībā 1981. g. maijā.
 - *Das Münzwesen des Deutschen Orden in Livland* // Referāts, nolasīts Baltijas vēsturnieku komisijas rīkotajā konferencē “Vācu ordenis Livonijā” Bonnā 1987. g. novembrī.
 - *Über die Münzgeschichte Alt-Livlands* // Referāts, nolasīts Obervēzelē 1990. g. 28. aprīlī.
 - *Über den 1945 dem Rigaer Dommuseum abhanden gekommenen Goldabschlag vom Plettenber-Taler und dessen Schicksal nachdem er an das Frankfurter Geldmuseum der Deutschen Bundesbank gelangt war* // Referāts, nolasīts Hamburgā 1997. g. 21. janvārī. Publikācija par šo tēmu: *Numismatisches Nachrichtenblatt (NNB)*, 1997. g., maijs, S. 209.
 - Recenzija par Hans von Hoerner “Baltische Gemeinde Gerichts Medaillen” – *Amatu nozīmes un medaļas no Latvijas* // *Krājējs*, Heft 131 (1978/1) Lüneburg 1975.
 - Recenzija par Vladislava Urtāna, Tatjanas Bergas un Kristīnes Peldas (Ducmanes) publikācijām // *Hamburger Beiträge zur Numismatik*, Hf. 30/32, 1976/78 (1985), S. 415, 442.
 - Rediģēts Ivara Leimusa darbs *Das Münzwesen Livlands in den ersten Jahren des Livländischen Krieges (1558–1561)*.
 - Rediģēts Kristīnes Peldas–Ducmanes raksts *Die Entwicklung der Numismatik in Lettland* // *Hamburger Beiträge zur Numismatik*, Hf. 33/35, 1979/81 (1988), S. 195–204.
 - Geneoloģija. *Die Familie Merkel (Merckel) in Riga und ihre Nachkommen, Baltische Ahnen- und Stammtafeln*. Hamburg. 1999.
- Daudzas publikācijas par dažādiem juridiskiem jautājumiem.

Kristīne Ducmane, Laima Grīnberga

SAVED DURING LIFETIME – FOR HISTORICAL HOMELAND (FRANZISKUS PÄRN'S CONTRIBUTION)

SUMMARY

Besides the basic profession as a lawyer Franziskus Pärn (he was born on 13th November 1920 in Rīga) several decades ago became infatuated with coin saving that has turned into scientific interest, especially about those coins that are connected with his Baltic homeland. His research has important scientific sense: small coins that were minted in Livonia – sechslings and sherfs, and so-called "coins necessary at war" used during Livonia war and coins of Livonia in general. After a period of time he became interested in genealogy, especially about the family of *Garlībs Merķelis*. Fr. Pärn has spoken about his finds in several international conferences.

Today Fr. Pärn generously presents his collection of coins and medals saved during lifetime to his historical homeland, dividing among the National History Museum of Latvia and the Museum of the History of Rīga and Navigation.

According to what Fr. Pärn has said the income from the law practice have always served for stocking up his numismatic collection with expensive and even very expensive acquisitions acquiring them regularly in various international auctions of coins.

In the part of collection that will reach holdings of the National History Museum of Latvia there are

coins that were minted in the former territory of Livonia (present-day Latvia and Estonia). In total there are 1100 coins among which there are several representing the period of Riga as a free city (1561-1581); dreipolchers that were minted in 1701 during governance of king Carl XII; so called livoneses minted in 1757; gold ducats and silver thalers that were minted in 1780 during duke Peter Biron (*Pēteris Bīrons*) at Duchy of Courland and Semigallia. Thanks to this contribution holdings of the museum will improve with several rare and very rare coins (marked in the text with R, RR or RRR).

Besides Fr. Pärn presents to museum valuable collection of the Baltic medals, all in all 56 coins. These coins represent a long period of time – beginning with the Swedish governance and Duchy of Courland and Semigallia in the 17th century and ending with the medal produced in 1954 dedicated to the contemporary Swedish numismatist N. L. Rasmusen.

Thanks to Fr. Pärn's contribution the Department of Numismatics of the National History Museum of Latvia has gained valuable collection of faleristics that is original documentation of the period with high historical and artistic value and reflection of political processes and social relations of the époque.

GUNITA BAUMANE

ARVIDA GUSARA DEVUMS LATVIJAS KULTŪRVĒSTURISKĀ MANTOJUMA IZPĒTĒ UN SAGLABĀŠANĀ*

(1906. 27.III – 1995. 26.III)

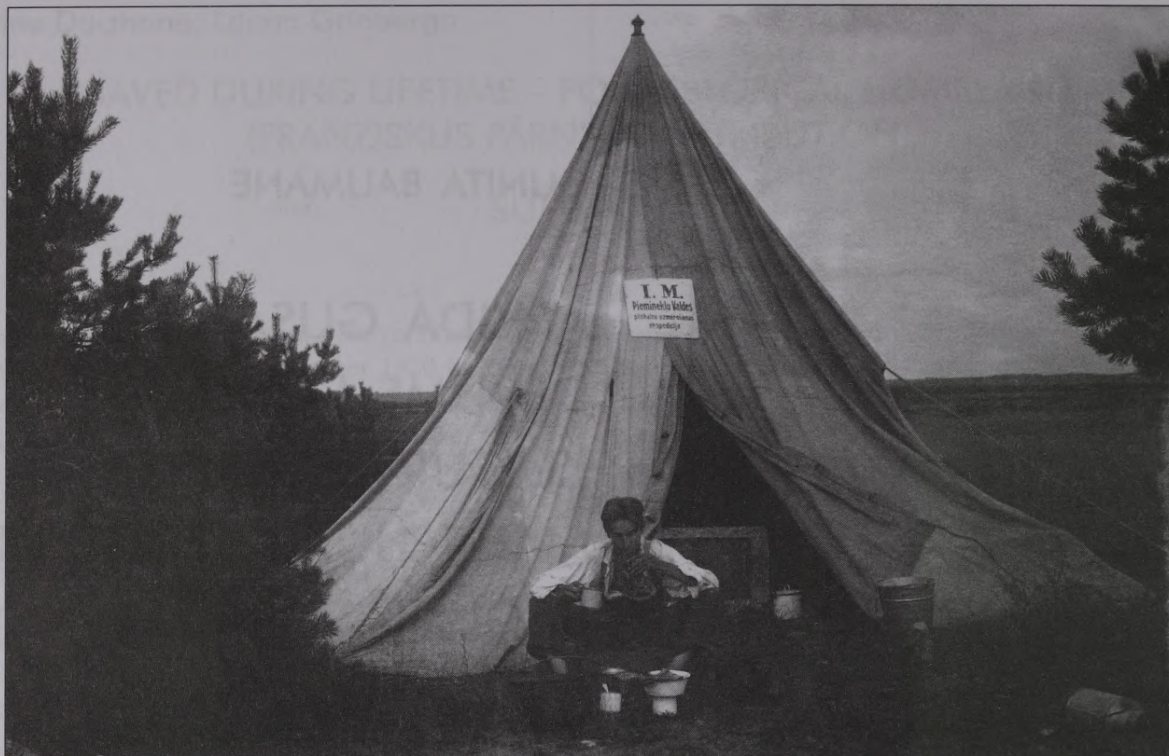
Mākslinieks, fotogrāfs un ilggadējs Latvijas Nacionālā vēstures muzeja (LNVM) speciālists Arvids Gusars (dokumentos, pastāvot dažādībai rakstībā, minēts arī kā Arvīds Gusārs) ir personība, kura savas dzīves laikā no agras jaunības līdz pat sirmam vecumam bija aktīvi iesaistīta Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma apsekošanā, fiksēšanā, izziņāšanā un saglabāšanā. Būdams mākslinieks pēc būtības un kultūrvēsturnieks, novadpētnieks pēc aicinājuma, viņš visu mūžu centās apvienot abus šos aicinājumus.

Arvids Gusars dažās pēdējā gadu desmitā iznākušās enciklopēdijās iekļauts, galvenokārt pateicoties darbībai mākslas jomā.¹ Tomēr šī viņa darbības joma nebūt nav vienīgā vērā ņemamā un atzīmējamā. Nelielu ieskatu Arvida Gusara pārējās darbības jomās sniedz Andris Caune "Latvijas Vēstures Institūta žurnālā" 2001.,² un 2006. gadā,³ kad tiek atzīmēta mākslinieka 95. un 100. gadskārta.

Atzīmējot Arvida Gusara simto jubileju, balstoties galvenokārt uz Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA) dokumentiem un LNVM krājuma materiāliem, mēģināšu izsekot viņa dzīves gājumam un radošajam darbam. Apskatīšu tās darbības jomas, kurās viņš ņēma aktīvu dalību līdzās savai radošajai darbībai mākslā.

Arvids Gusars piedzima 1906. gada 27. martā Rīgā amatnieka ģimenē. Bērnības gadi pagāja, dzīvojot mazā divistabu dzīvoklī Stabu ielā 52a, dz. 7. 1914. gadā viņš uzsāka skolas gaitas Rīgas I elementārskolā.⁴ Mācības un mierīgo dzīvi pārtrauca Pirmais pasaules karš. Skolas telpas 1915. gadā atvēlēja kara lazaretei – un Gusaru ģimene līdz ar citiem kara bēgļiem devās prom no Rīgas. Par turpmāko dzīvesvietu vecāki izvēlējās Straupi. Tur viņš mācības turpinājis Mazstraupes pareizticīgo draudzes skolā, Straupes draudzes skolā (no 1916. g. augusta līdz 1919. g. maijam) un Straupes II pakāpes pamatskolā (1919./20. mācību gadā). Pēc skolas absolvēšanas 1920. gadā, pateicoties tēva uzņēmībai, tā paša gada rudenī skolnieks atgriezās Rīgā, lai turpinātu mācības Rīgas I vidusskolā. Tā kā vecāki turpināja dzīvot Straupē līdz 1923. gadam, Arvids Gusars dzīvoja pie bijušajiem Straupes kaimiņiem Pērnavas ielā. Četrpadsmit gadu vecam pusaudzim tika dota gana liela brīvība, bet tai pašā laikā bija jāspēj būt patstāvīgam, lai viens bez vecākiem tiktu galā ar sadzīvi un mācībām. Lai gan ar mācībām gāja veiksmīgi – īpaši tika papildinātas zināšanas zīmēšanā, kuru toreiz tam pasniedza Jūlijs Madernieks, un fotografēšanā, ar ko arī turpmāk saistīta lielākā dzīves daļa, tomēr pēc pāris gadiem – 1922. gada beigās viņš skolu atstāja. 1923. gadā Rīgā

* Krāsu attēlus sk. pielikumā 167.–170. lpp.

1. att. Arvids Gusars pie telts Daugavpils apr. Višķu pag. pilskalnu uzmērīšanas un reģistrēšanas ekspedīcijas laikā 1924. g. Neg. Nr. 56247

2. att. Skats uz Straupes Saviesīgās lauksaimnieku biedrības namu. 1924. g. Neg. Nr. 56282

atgriezās Arvida vecāki, un viņš kopā ar tiem sāka dzīvot Marijas ielā 144, dz. 45. Kopš 1923. gada Arvids Gusars savu dzīvi mērķtiecīgi virzīja mākslas un senatnes pētīšanas jomā. 1923. gada janvārī viņš iestājās par mācekli pie fotogrāfa Burharda Šperlinga, kura darbnīca atradās Aleksandra ielā 5 (tagadējās viesnīcas "Reval Hotel Latvija" vietā). Vakaros apmeklēja Kultūras veicināšanas biedrības zīmēšanas studiju pie Kārļa Miesnieka, bet jau tā paša gada rudenī pārgāja uz Ugas Skulmes mākslas studiju Marijas ielā 26.⁵

1924. gadā, izturot gana lielu konkursu (90 pretendenti uz 30 vietām), Arvids Gusars iestājās Mākslas akadēmijā. Studējot viņš īpašu uzmanību pievērsa vēsturisko sižetu atspoguļojumam gleznās: sīki iepazīs ar mākslinieku Ādama Alkšņa un Artūra Baumaņa vēsturisko žanru zīmējumiem. Drīz pēc iestāšanās Mākslas akadēmijā 1924. gadā viņš apmeklēja Kara muzeju, kurā tobrīd bija izstādīti kuršu pilskalnu modeļi, kā arī Ernesta Brastiņa 1922.–1923. gadā vadītās pilskalnu uzmērīšanas un reģistrēšanas ekspedīcijas materiāli.⁶ Iepazinās personīgi ar muzeja pārzini Latvijas armijas virsleitnantu un mākslinieku Ernestu Brastiņu, kā arī ar viņa palīgu fotogrāfu K. Jansonu un V. Eicenu. Uzzinājis, ka Izglītības ministrijas paspārnē 1923. gadā dibinātā Pieminekļu valde (PV) tā paša 1924. gada vasarā organizēs pilskalnu uzmērīšanas un reģistrēšanas ekspedīcijas gar Daugavu, Sēlijā, Latgales dienvidu daļā, kā arī Vidzemē, Arvids Gusars pieteicās

piedalīties šajā ekspedīcijā. Ar to arī sākās lielā aizraušanās ar dzimtenes vēsturi un dabu (1. att.). Kā pats raksta: "Katrš pilskalns, kurā uzkāpu, man stāstīja par mūsu sentēvu varoņgaitām..."⁷ Vēlāk šīs varoņgaitas viņš spilgti attēloja savās 30. gados tapušajās gleznās. Tad arī jaunais mākslinieks spēra pirmos patstāvīgos soļus fotografēšanas jomā. Uzņēmumus izdarīja ar tolaik jauno "Erneman" firmas fotoaparātu – 10 x 15 cm stikla platēm. Kā viņš atceras, aparāts sava izmēra un smaguma dēļ bijis lietošanai neērts.⁸ Viens no pirmajiem Arvida Gusara izdarītajiem uzņēmumiem ir skats uz Straupes Saviesīgās lauksaimnieku biedrības namu (2. att.). Pirmajā gadā Arvids Gusars, domājams, bijis tikai tehniskais palīgs pilskalnu uzmērīšanas darbos, jo dokumentos viņš minēts bez ieņemamā amata.⁹ Kā fotogrāfs visiem 1924. gada ekspedīcijas laikā izdarītajiem uzņēmumiem Fotonegatīvu kolekcijas zinātniskajās inventāra grāmatās tiek minēts pats Ernests Brastiņš. Tomēr, skatot uzņēmumus sīkāk un zinot, ka E. Brastiņš nebija prasmīgs fotogrāfs, rodas cits priekšstats. Tā, piemēram, vairākos uzņēmumos redzams pats Ernests Brastiņš. Jau vairākus gadu desmitus vēlāk (1975. g.) Arvids Gusars, strādājot muzejā pie fotonegatīvu zinātnisko pasu aprakstu izveides, kā fotogrāfu ne vienam vien kadram norādījis sevi. Tas arī ir ticamāk. Viens no portretiski veiksmīgākajiem uzņēmumiem, kurš raksturo fotografētās personības būtību, tapis tieši ar pašu Ernestu Brastiņu¹⁰ (3. att.).

3. att. Ernests Brastiņš 1924. gadā, atgriežoties Rīgā no pilskalnu uzmērīšanas un reģistrēšanas ekspedīcijas. Neg. Nr. 794

4. att. Arvids Gusars Mākslas akadēmijā. 1930. g. Neg. Nr. 56440

1925. gada vasarā Arvids Gusars nepiedalījās E. Brastiņa vadītajā ekspedīcijā, bet strādāja PV kā Artūra Štāla tehniskais palīgs. Par to liecina algu saraksti, kuros norādīts, ka viņš jūlijā piedalījies Rēzeknes apriņķa pieminekļu aprakstīšanā.¹¹ Darbi turpināti arī tā paša gada septembrī, par ko liecina PV avansu nolēses, kurās viņš iesniedza rēķinu par ceļa izdevumiem.¹²

20. gs. 20. gadu vidū Pieminekļu valde, organizējot pētījumus Latvijas reģionos, piesaistīja tā saucamos līdzdarbiniekus, kuru uzdevums bija ziņot par kultūrvēsturiskajiem procesiem savā reģionā. Par tādu PV līdzdarbinieku ar kartes Nr. 317 no 1925. gada 23. jūlija kļuva arī Arvids Gusars.¹³

1926. gadā pilskalnu uzmērīšanas ekspedīcijā Ernests Brastiņš Arvidu Gusaru jau piesaistīja tieši kā fotogrāfu.¹⁴ Par to, ka šajā jomā sasniegta jau zināma profesionalitāte, liecina fakts, ka viņam vienīgajam no PV ekspedīcijas dalībniekiem ieņemamais amats bijis tieši fotogrāfs. Nevienam citam ekspedīciju dalībniekam, lai arī viņi vairākus gadus pēc kārtas Fotonegatīvu kolekcijas zinātniskajās inventāra grāmatās uzrādīti kā fotouzņēmumu autori, dokumentos netiek minēti to konkrēti ieņemamais amats. 1926. gada ekspedīcijas laikā Vidzemē, apzinoties celtnu arhitektonisko detaļu straujo izzušanu, fiksēti arī tautas un profesionālās celtniecības objekti.

Līdzīgi darbs turpināts arī 1927. gada vasarā – veikta gan pilskalnu uzmērīšana, gan fotografēšana. Attiecīgais fotomateriāls skatāms LNVM Fotonegatīvu krājumā.

Mākslas akadēmijā Arvids Gusars beidza četrus zīmēšanas un gleznošanas kursus ar attiecīgiem vidusskolas mācību priekšmetiem. Turpinot mācības, viņš iestājās Jāņa Kugas vadītajā Dekoratīvās glezniecības meistardarbnīcā (4. att.). Vasaras pavadot teikām un leģendām apvītās vēsturiskās vietās kopā ar tādu latviešu tradicionālās kultūras izziņātāju un popularizētāju kā Ernestu Brastiņu un Mākslas akadēmijā iespaidojoties no profesora Jāņa Kugas dekoratīvajiem metiem tādām lugām kā "Uguns un nakts", "Indulis un Ārija", loģisks liekas Arvida Gusara izvēlētais ceļš mākslā, proti, eļļas un temperas tehnikā gleznās attēlot senatnīgas noskaņas – ar likteņupes Daugavas krastos esošiem pilskalniem, pilīm un ainām no senatnes dzīves (sk. 11. att. krāsu attēlu pielikumā). Zinot iepriekš minēto un lielo aizraušanos ar pilskalniem, izskaidrojams arī fakts, ka nevienā vien 20. gadu beigū un 30. gadu dokumentā, kā arī periodiskajos izdevumos viņa vārds no Arvida pārtapis par Arvedu.

1928. gadā, būdams tikai 22 gadus vecs, Arvids Gusars jau ir visai pārliecināts par savu vietu un lomu PV darbībā. Pieminekļu valdei adresētajā iesniegumā, izsakot vēlmi piedalīties kārtējā arheoloģisko pieminekļu apsekošanas ekspedīcijā, viņš raksta, ka ir Mākslas akadēmijas students un vecs PV līdzdarbinieks ar kartes Nr. 314.¹⁵ Savukārt par māksliniecisko izklaidīgumu liecina fakts, ka nepareizi norādījis kartes numuru (pareizais ir 317). Pagaidām nav atrasti dokumentāli pierādījumi, ka viņš būtu piedalījies šajā ekspedīcijā,

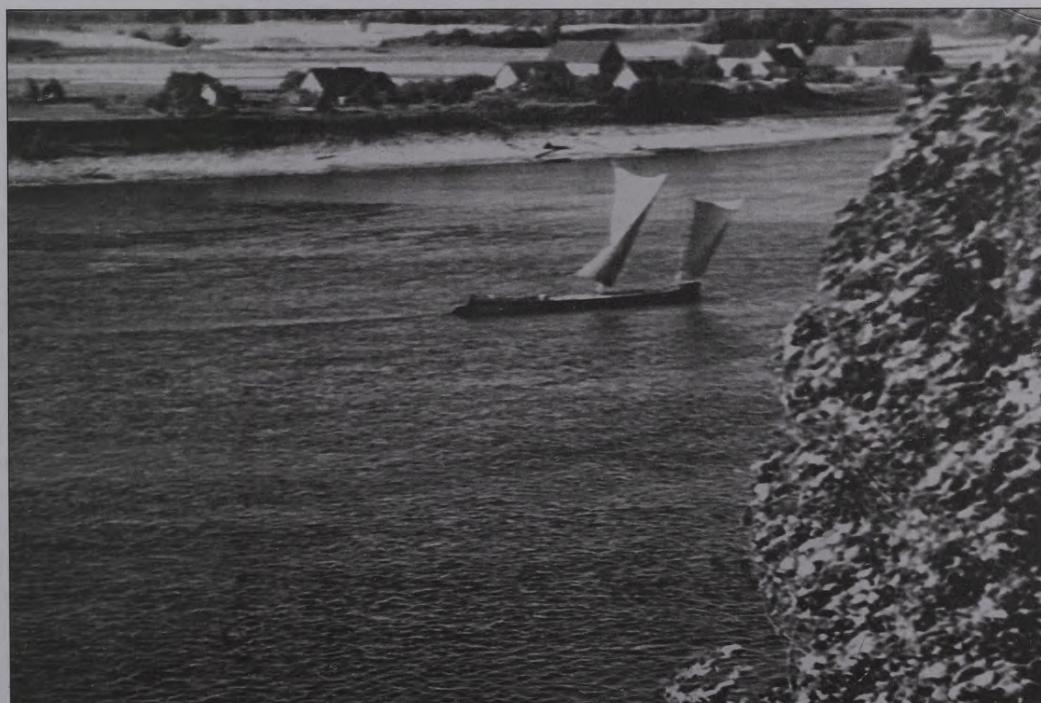
vien fakti, ka Fotonegatīvu kolekcijas zinātniskajās inventāra grāmatās reģistrēti vairāki viņa fotografēti uzņēmumi, kuri datēti ar šo gadu. Precīzi zināms, ka Pieminekļu valdes uzdevumā 1928. gada septembrī viņš bijis komandēts uz Jēkabpils apriņķa Zasas pagastu uzmērīt un fotografēt Greigu dzimtas kapliču.¹⁶ Vēl 1928. gadā, būdams Ernesta Brastiņa tehniskais palīgs, Arvids Gusars kārtoja materiālus "Latvijas pilskalnu" sējumiem par Latgali un Vidzemi, kuri iznāca 1928. un 1930. gadā.¹⁷

Pilnīgi skaidrs, ka 1929. gada vasarā Arvids Gusars piedalījās PV organizētajā arheoloģisko objektu apsekošanas ekspedīcijā Cēsu apriņķī.¹⁸ Ērgļu, Kosas, Taurenas, Vecpiebalgas un Veļķu pagastā visas vasaras garumā viņš apsekoja un uzmērīja vairākus desmitus kapulauku un atradumu vietu.¹⁹ Vidzemē darbs šīs ekspedīcijas sastāvā turpinājās arī 1930. gadā²⁰ un 1931. gadā, kad apsekoja attiecīgus objektus Cēsu apriņķa Dzērbenes pagastā un Madonas apriņķa Liepkalnes un Vestienas pagastā.²¹ Papildu šai ekspedīcijai Pieminekļu valde 1931. gada augustā komandēja viņu uz Rīgas apriņķa Tomes pagastu uzmērīt arheoloģisko atradumu vietas.²² Uzmērījumus papildina arī plašs materiāls fotonegatīvu formātā. Savukārt 1930. gada rudenī Arvids Gusars kā PV papildu darbinieks kārtoja arheoloģisko materiālu Arheoloģijas nodaļā.²³

No 1928. gada Arvids Gusars piedalījās arī arheoloģiskajos izrakumos kā plānu zīmētājs. Plašākie

arheoloģiskie izrakumi, kuros viņš ņēma dalību, notika Daugmales pilskalnā Valdemāra Ģintera vadībā 1932.–1936. gadā un Jersikas pilskalnā prof. Franča Baloža vadībā 1939. gadā. Daugmales pilskalna izrakumos viņš sākumā piedalījās kā galvenais plānu zīmētājs,²⁴ bet, spriežot pēc V. Ģintera ierakstiem dienasgrāmatā par izrakumu gaitu 1933. gadā, secināms, ka Arvids Gusars tur strādāja arī kā fotogrāfs.²⁵ Protams, šajos izrakumos viņš ne tikai ieguva līdzekļus studijām, bet tie iedvesmoja viņu arī kā mākslinieku. Uzturoties Daugmalē, Arvids Gusars uzņēmis neskaitāmus fotoattēlus ar Daugavu, tās krastiem, pēc kuru motīviem, domājams, vēlāk tapušas gleznas (5. att.). LNVM gleznu kolekcijā vienīgā esošā lielizmēra viņa glezna ar nosaukumu "Senlatviešu pils pie Daugavas" ir bez mums zināma datējuma.²⁶ Salīdzinot fotouzņēmumu, kas tajā laikā fotografēts pie Daugmales pilskalna, un gleznā redzamo skatu, iespējams, ka darbs tapis tieši iepriekš minētajā laika periodā un attēlotā pils ir domāta Daugmale (sk. 12. att. krāsu attēlu pielikumā). Strādājot Daugmales pilskalna izrakumos, viņš atrada arī prototipu sava diplomdarba varonim – tas ir kāds puisis no Bauskas puses, vārdā Stabule.²⁷

1933. gadā Arvids Gusars strādā pie diplomdarba – liela izmēra dekoratīva sienas gleznojuma ar nosaukumu "Varoņteika". Pēc tā izstrādes 1933. gada decembrī Mākslas akadēmijas padome viņam piešķir mākslinieka dekoratora grādu²⁸ (sk. 13. att. krāsu

5. att. Skats uz Daugavu no Daugmales pilskalna. 1932. g. VP 5573, 25. lpp.

6. att. Arvids Gusars Etnas kalna pakājē. 1938. g. jūlijs. VP 5573

7. att. 1941. g. 1. maijs Krāslavā. VP 5573, 72. lpp.

attēlu pielikumā). Ņemot vērā gleznas patriotiskos motīvus, Mākslas akadēmija to dāvināja Valsts prezidentam, kurš savukārt gleznu izvietoja Ārlietu ministrijas telpās, kur tā atradās līdz pat 1940. gadam.²⁹ Par gleznas turpmāko likteni pagaidām precīzas ziņas nav atrastas.

1934. un 1935. gadā, izveidojoties veiksmīgai sadarbībai ar Emīliju Benjamiņu, vairākas Arvida Gusara gleznas tikušas publicētas uz žurnāla "Atpūta" vākiem – ar tādiem teiksmainiem nosaukumiem kā "Tālvāldis",³⁰ "Teika par Zilo kalnu"³¹ (sk. 14. att. krāsu attēlu pielikumā) "Zvērests"³² u. c. Tā kā lielākās daļas mākslinieka 20. gs. 30. gados tapušo gleznu liktenis un atrašanās vieta šobrīd nav zināma, pateicoties šiem publicējumiem, mēs šodien varam spriest par to, kāda stila un rakstura tās bijušas. Visu darbu motīvs ir līdzīgs – viņš attēloja senatnes plašumu un varenumu, Daugavas lokus ar senajām celtnēm un cilvēku figūrām šo celtnu pakājē.

20. gs. 30. gadu vidū, Rīgā valdot vispārējam bezdarbam, arī Arvids Gusars nespēja atrast sev pastāvīgu darbu galvaspilsētā un pārcēlās uz dzīvi Varakļānos, kur no 1934. gada 29. augusta līdz 1939. gada 1. janvārim strādāja par zīmēšanas skolotāju Varakļānu ģimnāzijā.³³ Vasaras brīvlaikus arī turpmākajos gados, ja bija izdevība, viņš pavadīja dažādās Pieminekļu valdes organizētās ekspedīcijās. Spriežot pēc Fotonegatīvu kolekcijā esošajiem uzņēmumiem, 1937. gadā viņš piedalījās arī Elvīras Šnores vadītajos arheoloģiskajos izrakumos Valmieras pilsdrupās.³⁴ Tāpat kā vairāki citi Latvijā pazīstami mākslinieki (Jānis Valters, Janis Rozentāls, Jāzeps Grosvalds), arī Arvids Gusars 1937. un 1938. gada vasarā, lai mākslinieciski iedvesmotos, devās klejotumos pa Rietumeiropu. Viņš apmeklēja Franciju, Itāliju, Vāciju...³⁵ (6. att.). Ievērojamākais pagaidām zināmais darbs, kurš tapis 1938. gadā pēc atgriešanās no ceļojuma, ir Varakļānu ģimnāzijas svinību zāles dekors – liela izmēra panno "Teiksmu zeme".³⁶ Darbs veiksmīgi pārcietis laikmetu pārbaudījumus, arī šobrīd skatāms Varakļānu novada muzejā.

No 1939. gada janvāra līdz 1943. gada jūlijam Arvids Gusars strādāja Krāslavas ģimnāzijā.³⁷ Vasaras brīvlaikos pie izdevības strādāja arī arheoloģiskajos izrakumos kā zīmētājs. Neapšaubāmi lielākais garīgais pacēlums viņam bijis Otrā pasaules kara priekšvakarā, kad 1939. gadā strādāja profesora Franča Baloža vadītajos Jersikas pilskalna arheoloģiskajos izrakumos, kur gan fotografējis, gan zīmējis plānus.³⁸ Romantiskās vides ietekmē tapa glezna "Jersika" (sk. 15. att. krāsu attēlu pielikumā). Un tas arī varētu būt viens no pēdējiem šādā stilā tapušajiem darbiem, jo "jaunajos laikos", pēc 1940. gadā notikušās valdošās varas maiņas valstī, bija jādromā savādāk un jāizpaužas citādi. Tā

kā arvien vairāk laika, strādājot tagadējā Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā, aizņēma komandējumi un izbraucieni pa Latvijas novadiem, arī tīri praktiski laika gleznošanai vairs neatlika.

Arī pēc 1940. gada – 1942. un 1943. gadā Arvids Gusars vasarās pildījis dažādus Pieminekļu valdes uzdevumus. 1942. gada vasarā ir bijis nodarbināts Krāslavas un tās apkārtnes baznīcas zvanu apzināšanā un fiksēšanā. Kā atceras: "Darbu veikt bijis grūti, jo nav bijis velosipēds – bieži vien lieli ceļa gabali bijuši jānostaigā veltīgi."³⁹ Paralēli zvanu apzināšanai fiksējis arī arheoloģisko atradumu vietas un pilskalnus – vēlējis sastādīt iepriekš minēto objektu karti. To, vai iecerētais izdarīts, šobrīd, trūkstot informācijai, pateikt nevar. 1943. gadā viņš bija pilnvarots aprakstīt, fotografēt un uzņēmēt senvēstures, arhitektūras un mākslas pieminekļus Daugavpils, Ilūkstes un Rēzeknes apriņķī.⁴⁰ Kā fotogrāfs Arvids Gusars veiksmīgi fiksēja arī varas simbolu maiņu Latvijā 20. gs. 40. gadu sākumā. Viens no izteiksmīgākajiem uzņēmumiem tapis Krāslavā 1941. gada 1. maijā⁴¹ (7. att.).

Aprīnojami veiksmīgi māksliniekam pagāja Otrā pasaules kara gadi un vairākkārtējās varas maiņas Latvijā. Neviena no karojošajām pusēm viņu neiesauca armijā veselības problēmu dēļ. 1943. gada rudenī Arvids Gusars no Krāslavas pārcēlās uz Kazdangu, kur strādāja par skolotāju lauksaimniecības vidusskolā un vadīja skolas internātu. Skatot materiālus LNVM kolekcijās, rodas iespaids, ka viņš dzīvoja skarbajai kara īstenībai pilnīgi paralēlu dzīvi. Kamēr latviešu ģimeņu vairākums bija ierautas kara šausmās, Arvids Gusars 1943., 1944. gada vasarā ar velosipēdu apbraukāja Lejaskurzemi, fotografēja muižas, pilskalnus, konstatēja jaunas senvietas, izdarīja tajās vajadzīgos uzņēmījumus. Viņš veiksmīgi prata paredzēt un pielāgoties jaunajiem dzīves apstākļiem. 1945. gada pirmo pusi, esot "Kurzemes katlā", viņš pavadīja Kuldīgā pie mākslinieka Jēkaba Bīnes. Visā Kurzemē bija vērojamas kara ainas, bet pagaidām nav atrasts neviens viņa uzņēmums (varbūt apzināti tādu nemaz nebija vai arī tie iznīcināti) ar frontes skatiem. Pat visdrūmākajā laikā – 1945. gada ziemā novadpētnieks turpināja fiksēt kultūrvēsturiskas parādības. Piemēram, akvareļa tehnikā pārzīmēja Lipaiķu evaņģēliski luteriskās baznīcas vitrāžā attēloto Kuršu ķoniņu ģerboni⁴² (sk. 16. att. krāsu attēlu pielikumā). 1945. gada augustā savāko materiālu klāstu viņš nodeva tagadējam Latvijas Nacionālajam vēstures muzejam.

Pēc kara beigām, izgājis NKVD filtrācijas noņemni (5. – 17. 05. 1945.) Kuldīgā, Arvids Gusars devās atpakaļ uz Kazdangu.⁴³ Taču drīz vien viņš pārcēlās uz dzīvi Rīgā, kur uzsāka savu trīsdesmit

gadu ilgo darba mūžu tagadējā LNV M. 1945. gada 1. jūlijā uzsācis darbu muzejā kā mākslinieka – restauratora vietas pagaidu izpildītājs,⁴⁴ viņš turpināja to kā vecākais zinātniskais līdžstrādnieks (1946–1947), vēlāk kā Pieminekļu aizsardzības nodaļas vadītājs (1947–1950) un Pieminekļu uzskaites un apmaiņas nodaļas vadītājs (1951–1955). 1950.–1951. gadā strādāja par Kultūras un izglītības iestāžu komitejas Muzeju un pieminekļu aizsardzības daļas vadītāju. Un gandrīz visu radošās darbības laiku muzejā bijis saistīts ar Fotonegatīvu krājumu.

Jau 1945. gada otrajā pusē sākās komandējumi uz Kurzemi, kur pētnieks fiksēja kara nodarītos postījumus kultūrvēsturiskajos objektos, fotografēja un uzmērīja šos objektus. Nozīmīgākie ir tajā laikā tapušie viduslaiku mūra piļu novietojuma plāni, piemēram, Livonijas ordeņa Alsungas pils plāns,⁴⁵ Livonijas ordeņa Bauskas pils plāns,⁴⁶ Lielstraupes vasaļpils plāns⁴⁷ (sk. 17. att. krāsu attēlu pielikumā) un bīskapa Raunas pils plāns.⁴⁸ Šos plānus, kuri kopumā ir vairāki desmiti, par katru pili papildina 10–15 fotouzņēmumi. Minētais materiāls šobrīd atrodams LNV M Arheoloģijas nodaļā un Vēstures nodaļas Fotonegatīvu krājumā. Tā gadu no gada tapa jauni apraksti, fotouzņēmumi, plāni un uzmērījumi. Ir vietas (īpaši Kurzemē), kurās Arvids Gusars ik pa laikam atgriezās un izdarīja jaunus uzņēmumus. Pēc tiem var lieliski noskaidrot izmaiņas objektu saglabātības pakāpē. 50. gadu sākumā, apmeklējot

Latvijas pilskalnus, tapuši apmēram 200 pilskalnu apraksti, fotofiksējumi un novietojumu plāni – tā saucamās pilskalnu pasēs, kuras šobrīd glabājas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas (VKPAI) Pieminekļu dokumentācijas centrā, bet LNV M Arheoloģijas nodaļā atrodami viņa veidoti arheoloģisko objektu apraksti un ģeogrāfiskā novietojuma plānu zīmējumi. Pēc to mākslinieciski izteismīgā izpildījuma, tāpat kā pēc Livonijas perioda piļu novietojuma plānu zīmējumiem spilgti redzams, ka autors saistīts ar mākslas pasauli. VKPAI Pieminekļu dokumentācijas centrā atrodams arī apmēram 600 Arvida Gusara 1949.–1955. gadā uzņemtu fotonegatīvu ar Latvijas vēstures, kultūras un arhitektūras pieminekļiem, kurus tolaik fiksēja, lai iesniegtu LPSR Kultūras ministrijas Muzeju, tēlotājas mākslas un pieminekļu aizsardzības pārvaldei. Lai gūtu pilnīgāku priekšstatu par attiecīgo arhitektonisko objektu, minētie uzņēmumi interesentiem skatāmi paralēli ar LNV M Fotonegatīvu kolekcijā esošajiem uzņēmumiem, kā arī ar muzejā glabātajiem objektu ģeogrāfiskā novietojuma plāniem. Tā, piemēram, daļa 1949. gadā fiksēto Ventpils rajonā esošās Puzes muižas uzņēmumu atrodas VKPAI, bet tajā pašā laikā Arvida Gusara zīmētais muižas novietojuma plāns, muižas dzīvojamās ēkas plāns, muižas ēkas pastelzīmējums, fotomateriāli un pat muižas bijušo kalpotāju atmiņas par dienestu pie fon Grothūsu dzimtas atrodas LNV M Vēstures nodaļā.⁴⁹

8. att. No kreisās: Jānis Ķirškalns, Arvis Miklons, Arvids Gusars arheoloģisko izrakumu laikā. Jelgavas apr. Vilces pag. Kalnaplāteru kapulaukā. 1966. g. septembra vidū. AA 377

LNVM Arheoloģijas nodaļā glabātie arheoloģisko izrakumu pārskati rāda, ka Arvids Gusars arī 50. un 60. gados paralēli darbam ar Fotonegatīvu kolekciju iespēju robežās strādāja arheoloģiskajos izrakumos kā plānu zīmētājs un fotogrāfs. Tā 1958. gada jūnijā Lūcijas Vankinas vadītajos arheoloģiskajos izrakumos Jēkabpils apr. Pļaviņu pag. (toreizējā Pļaviņu rajona) Kalniešu kapulaukā viņš uzņēma kapulauka novietojuma plānu.⁵⁰ Kā arheoloģisko izrakumu plānu zīmētājs viņš ņēma dalību arī levas Cimermanes vadītajos izrakumos 1964. gada jūnijā Jelgavas apr. Bēnes pag. (toreizējā Dobeles raj. Bēnes ciema) Kaijukroga kapulaukā⁵¹ un 1966. gada septembrī Jelgavas apr. Vilces pag. (toreizējā Jelgavas raj. Ausmas c/p teritorijā esošajā) Kalnaplāteru kapulaukā⁵² (8. att.).

Strādājot muzejā ar Fotonegatīvu krājumu, viens no apjomīgākajiem Arvida Gusara darbiem bija Bruno Rozīša 1942. un 1943. gadā pārfotografētā Johana Kristofa Broces aprakstu un zīmējumu materiālu krājuma šifrēšana. Katra I, VII, VIII sējuma lapa tika atšifrēta, ieinventarizēta zinātniskajā inventāra grāmatā un sastādīta uzskaites kartotēkas kartiņa – kopumā ap 1700 vienību. Rūpīgo darbu viņš pabeidza ap 1969. gadu. Paralēli šim darbam Arvids Gusars šifrēja vēl vienu apjomīgu kolekciju – Oskara Emīla Šmita Fotonegatīvu krājumu, kura 3265 fotonegatīvu stikla plates muzejā bija nonākušas bez jebkādiem

aprakstiem. Pateicoties daudzu gadu ekspedīcijām pa Latvijas novadiem, viņš veiksmīgi orientējās Latvijas dabas un arhitektūras pieminekļos, kas nenoliedzami sekmēja šīs kolekcijas objektu atšifrēšanu. Līdz 1972. gadam tika pabeigts šifrēšanas pamatdarbs – atpazītas pilsētas, muižu kompleksi, baznīcas... Tomēr darbs pie konkrētu ēku identificēšanas pilsētās netika pabeigts – un objekti līdz galam nav atpazīti vēl šodien.

Veiksmīgas sakritības dēļ mūža otrajā pusē Arvidam Gusaram bija iespēja strādāt ar uzņēmumiem, ko pats izdarījis jaunībā, kā arī ar Pieminekļu valdes laika kolēģu veikumu. No tā mums šobrīd lielākais ieguvums ir tas, ka 70. gados, rakstot fotonegatīvu zinātniskās pases, Arvids Gusars atšifrēja uzņēmumos redzamos PV darbiniekus, jo viņiem 30. gados nelikās būtiski un nepieciešami pašiem sevi anotēt un atpazīt. Attiecīgās pases šobrīd lieti noder PV struktūras un personāla pētniekiem, kuriem savukārt ir būtiski atpazīt uzņēmumos redzamās personas.

70. gados, domājams, iespaidojoties no O. E. Šmita dokumentu krājuma, Arvids Gusars arī pats sāka veidot ko līdzīgu, proti, kladēs rakstīja piezīmes par dažādām vietām un kultūrvēsturiskiem objektiem Latvijā. Zīmēja muižu plānus, kurus papildināja fotouzņēmumi un muižu vēstures apraksti. Pierakstīto informāciju nereti bagātina kāds dzejolis vai vienkārši tēlainis apraksts par attiecīgo apvidu.

9. att. Arvids Gusars pie sava darba galda pēdējā darba dienā LNVM. 1976. g. 30. jūnijā. VP 5570

10. att. Arvids Gusars ar vienu no savām pēdējām gleznām "Staburaga pēdējā asara". 1989. g. martā.
VP 5573

Viens no izteiksmīgākajiem piemēriem ir mape ar jau minēto Puzes muižu.

Mūža otrajā pusē Arvids Gusars veidoja pilskalnu, piļu un muižu kompleksu maketus. LNVM ekspozīcijā vien skatāmi trīs ar viņa līdzdalību tapuši maketi: Tērvetes pilskalna, Livonijas ordeņa Cēsu pils un Kazdangas muižas kompleksa maketi. (sk. 18. att. krāsu attēlu pielikumā). 1976. gadā Daugavas muzeja vajadzībām viņš darināja Ikšķiles pils baznīcas kompleksa maketu. 70. gados tapa arī Satezeles pilskalna, Livonijas perioda Dobeles un Turaidas piļu maketi.

To, ka Arvids Gusars interesējās par Latvijas kultūrainavu un tautas celtniecību, atspoguļo gan viņa fotogrāfijas, gan zīmējumi. Viņš aktīvi sadarbojās ar Valsts pieminekļu aizsardzības organizētāju arhitektu Leonu Plauciņu un Latvijas Zinātņu akadēmijas etnogrāfiem. Savu iespēju robežās sniedza padomus, tiem strādājot ar muzeja Fotonegatīvu kolekciju, kā arī atvēlēja savus fotouzņēmumus publicēšanai dažādos etnogrāfu darbos.

Arvids Gusars pensionējās 1976. gada 1. jūlijā septiņdesmit gadu vecumā⁵³ (9. att.), bet vēl vairākus gadus turpināja būt par konsultantu Turaidas un Rundāles pils muzejiem. Vairāk laika no jauna atlika gleznošanai. Šobrīd zināmā lielākā Arvida Gusara gleznu kolekcija, kas 80. gados iepirkta no

autora, skatāma Daugavas muzejā, proti, deviņi kultūrvēsturiski nozīmīgu vietu attēlojumi: "Staburaga pēdējā asara",⁵⁴ "Zaķusalā",⁵⁵ "Lāčplēša gulta"⁵⁶ u. c. (10. att.). Pat sirmā vecumā viņš bija sabiedriski aktīvs – gleznoja, apkopoja atmiņas par savām jaunības dienu gaitām un mīļākajām vietām – Braķiem, Straupi un Turaidu, līdz 1995. gada 26. martā 89 gadu vecumā viņš devās mūžības gaitās. Par vietu, kur pieminēt un atcerēties Arvidu Gusaru, kļuva Jelgavas Bērzu kapsēta.

Kā nozīmīgākie Arvida Gusara paliekošie devumi Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma apzināšanā, izvērtēšanā un saglabāšanā minami:

- * Pilskalnu uzmērīšanas un arheoloģisko objektu apsekošanas ekspedīciju laikā 20. gs. 20. gados tapusī fotouzņēmumu kolekcija (ar apmēram 700 fotonegatīvu vienību).
- * 20. gs. 30. gadu arheoloģisko izrakumu plānu un fotomateriālu kopums (trūkstot norādēm par uzņēmumu autoriem, precīzu skaitu nav iespējams noteikt, domājams, tas mērāms vairākos simtos).
- * 20. gs. 40.–50. gados tapušo pilskalnu uzmērījumu un to ģeogrāfiskā novietojuma plānu kopums (vairāki simti vienību).

- * Livonijas perioda piļu plānu un muižu kompleksu topogrāfisko plānu zīmējumi (vairāk nekā simt vienību).
- * Pēc 1940. gada fiksēto objektu fotouzņēmumu kopums (apmēram 3600 fotonegatīvu vienību).
- * Devums mākslas jomā visa mūža garumā (gleznojumu precīzu skaitu šobrīd grūti aplēst, jo nav zināmi gleznu likteņi). Lielākās mākslas darbu izstādes, kurās Arvids Gusars ņēma dalību no 1935. līdz 1938. gadam, ir visas četras Latvijas Kultūras fonda mākslas izstādes, I LPSR mākslas izstāde 1941. gadā un Padomju Latvijas pastāvēšanas piecu gadu jubilejas izstāde 1945. gadā.

Katrs minētais darbu kopums ir gana apjomīgs un nozīmīgs, lai interesenti vajadzības gadījumā to skatītu un analizētu atsevišķi.

Arvida Gusara mūžs un radošā darbība ir daudzu izcilu Latvijas 20. gadsimta personību likteņu spilgts piemērs, kad līdz ar neatkarīgas Latvijas valsts veidošanos un uzplaukumu dzima un izauga arī tās inteliģence un sasniedza savus plaukuma gadus.

Arī pēc valsts bojāejas 1940. gadā, pateicoties personiskajam entuziasmam, ieinteresētībai un zināšanām, viņi turpināja darboties Latvijas kultūrvides labā, spējot saglabāt savu būtību un nesalūzt uzspiesto dogmu priekšā.

ARVIDA GUSARA GLEZNAS, KURAS ATRODAS LATVIJAS MUZEJU KRĀJUMOS

DAUGAVAS MUZEJĀ

Gleznas 1981.–1987. gadā iepirktas no autora

1. Staburags. Kartons, guaša. 65 x 79. Dom 6263
2. Zaķusalā. Kartons, guaša. 54,5 x 74. Dom 6264
3. Daugava pie Ciempupes ietekas. Kartons, guaša. 65 x 84,8. Dom 6265
4. Ceļas vējš. Kartons, guaša. 47 x 67. Dom 6266
5. Fantāzija. Kartons, guaša. 91 x 100. Dom 6267
6. Fantāzija. Kartons, guaša, krītiņi. 38 x 49. Dom 6270
7. Lāčplēša gulta. Kartons, guaša. 67 x 83,5. Dom 6268
8. Staburaga pēdējā asara. Kartons, guaša. 59 x 87. Dom 6269
9. Pilskalns pie Daugavas. Kartons, guaša. 37 x 53. Dom 11333 (Glezna 2005. gadā iegūta no Aizkraukles vēstures un mākslas muzeja "Kalna ziedi".)

LATVIJAS NACIONĀLAJĀ VĒSTURES MUZEJĀ

- * Senlatviešu pils pie Daugavas. 20. gs. 30. gadi. Audekls, tempera. 141 x 174. LNVM VG 122
- * Saules kalns. Papīrs, tempera. 50,2 x 64,1. LNVM VG 419

LATVIJAS NACIONĀLAJĀ MĀKSLAS MUZEJĀ

- * Nakts. 20. gs. 30. gadi. Papīrs, tempera. 69 x 97. VMM GL 2157

VARAKĻĀNU NOVADA MUZEJĀ

- * Teiksmu zeme. 1938. audekls, tempera. 1,65 x 4. Var NMp 580

ATSAUCES

- 1 Māksla un arhitektūra biogrāfijās. – Rīga, 1995. – 1. sēj. – 188. lpp.; Latvijas enciklopēdija. – Rīga, 2003. – 2. sēj. – 690. lpp.
- 2 Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2001. – Nr. 1. – 205. lpp.
- 3 Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2006. – Nr. 1. – 205. lpp.
- 4 Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (turpmāk LNVM), Vēstures nod. palīgkolekcija (turpmāk – VP) 5570.
- 5 LNVM VP 5570.
- 6 LNVM VP 5573, 23. lpp.
- 7 LNVM VP 5573, 8. lpp.
- 8 LNVM VP 5569.
- 9 Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LVVA), 1630. f., 1. apr., 35. l., 79. lp.
- 10 LNVM Neg. Nr. 794.
- 11 LVVA, 1630. f., 1. apr., 36. l., 16. lp.
- 12 Turpat, 35. l., 118. lp.
- 13 Turpat, 82. l.
- 14 Turpat, 36. l., 112., 113. lp.
- 15 Turpat, 72. l., 67. lp.
- 16 Turpat, 76. l., 16. lp.
- 17 *Brastiņš E.* Latvijas pilskalni. Latgale. – Rīga, 1928.; *Brastiņš E.* Latvijas pilskalni. Vidzeme. – Rīga, 1930.
- 18 LVVA, 1630. f., 1. apr., 72. l., 96., 101. lp.
- 19 Turpat, 110. – 113. lp.
- 20 Turpat, 120. lp.
- 21 Turpat, 127. lp.
- 22 Turpat, 76. l., 44. lp.
- 23 Turpat, 52. l., 74., 79. lp.
- 24 LNVM VP 5573, 68. lpp.
- 25 LNVM Arheoloģijas nod. (turpmāk – AA) 460 (dienasgrām. 1933. g. 4.VII – 20. VII, 10. lpp., C tranšeja).
- 26 LNVM VG 122.
- 27 LNVM VP 5573, 68. lpp.
- 28 LNVM VP 5570 (diploma noraksts).
- 29 *Brastiņš A.* Gleznotājs Arvids Gusars // *Labietis.* – 1940. – Nr. 1. – 27. lpp.
- 30 Atpūta. – 1934. – Nr. 509. – 25. lpp.
- 31 Turpat. – 1934. – Nr. 490. – Uz pēdējā vāka.
- 32 Turpat. – Nr. 511. – 28. lpp.
- 33 LNVM VP 5570. Latvijas PSR Viļēnu apr. darbaļaužu deputātu pad. izpildkomitejas 1949. g. izdota apliecība.
- 34 LNVM Neg. Nr. 36489.
- 35 LNVM VP 5573.
- 36 Var NMp 580.
- 37 LNVM kadru anketa.
- 38 *Balodis F.* Jersika un tai 1939. g. izdarītie izrakumi. – Rīga, 1940. – 30. lpp.
- 39 LVVA P 522. f., 1. apr., 8. l., 13. lp.
- 40 Turpat, 16. l., 88., 92. lp.
- 41 LNVM VP 5573, 72. lpp.
- 42 LNVM VN 6868/3.
- 43 LNVM VP 5569.
- 44 LNVM A. Gusara personas lieta, pavēle Nr. 20, 1945. g. 7. jūlijā.
- 45 LNVM AO 275/1.
- 46 LNVM AO Bauskas viduslaiku pils lieta.
- 47 LNVM AO 579/2.
- 48 LNVM AO 965/8.
- 49 LNVM VP 5583.
- 50 LNVM AA 310.
- 51 LNVM AA 376.
- 52 LNVM AA 377.
- 53 LNVM pavēle K-45. 21.06.76.
- 54 Daugavas muzejs (turpmāk – Dom) 6269.
- 55 Dom 6264.
- 56 Dom 6268.

Gunita Baumane

THE CONTRIBUTION OF A.GUSARS IN RESEARCH AND PROTECTION OF CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE OF LATVIA.

SUMMARY

Artist, photographer, cultural historian, lifelong specialist of the National History Museum of Latvia Arvids Gusars (1906-1995) is a personality who during his life – from early youth till great age - has been involved actively in inspection, recording, cognition and preservation of cultural and historic heritage of Latvia. Being an artist by nature and having vocation for cultural history and research of local history all his life he has tried to unite both these callings.

When A.Gusars was 18 years old he regularly travelled over Latvia. In parallel with studies at Latvian Academy of Arts in 1920s he participated in expeditions organized by the Ministry of Education Committee of Historical Monuments. First expeditions were land surveys and registrations of hillforts guided by Ernests Bratiņš that laid the foundation to further A.Gusars's perception of life and work. In the art field A.Gusars inspired from expeditions and his professor painter Jānis Kuga at Academy of Arts. A.Gusars created his style and manner of painting choosing oil and distemper techniques to depict ancient atmosphere – painting hillforts, castles that are on banks of the river Daugava and scenes from ancient times. In 1930s A.Gusars created many works in such manner. Unfortunately, because of lack of information location of only several paintings is precisely known; namely those that are kept in holdings of the National History Museum of Latvia, the Latvian National Museum of Art, the Museum of the River Daugava and Varakļāni Museum of Local History.

After 1940 when political situation in Latvia changed, artist's rhythm of work changed and he no longer created works in such manner. Afterwards he

used his artistic abilities participating in archaeological excavations, as a draftsman of plans; surveying and drawing topographical plans of hillforts, castles and manors, in all there are several hundreds of drawings. Materials can be seen at the Department of Archaeology of the National History Museum of Latvia and at State Inspection for Heritage Protection Centre of Heritage Documentation. A.Gusars had possibility and time to turn to painting again only at wane of life when he created many works in gouache.

From the time when A.Gusars studied at secondary school he was interested in photographing that was later on successfully united with earning for living. He used his photographing skills in 1920s and 1930s at the expeditions organized by Committee of Historical Monuments, also later (from 1945 working at the present-day National History Museum of Latvia) when all together he took 500 photos of archaeological, ethnographical and architectonic monuments in Latvia. Photographs that mainly are preserved in photonegatives are available at the collection of photonegatives of the Department of History of the National History Museum of Latvia and State Inspection for Heritage Protection Centre of Heritage Documentation.

In parallel with active work in gathering and recording information about cultural heritage, A.Gusars has managed his work at the museum for 30 years, mainly working with the voluminous collection of photonegatives. He has encoded, described and inventoried thousands of photonegatives that are nowadays used by people from various spheres.

ANITA MEINARTE

LATVIJAS AINAVA KARLA JAKOBA REINHOLDA MINKELDES LITOGRAFĪJĀS*

19. gs. pirmajā pusē Baltijā ieviesās jauna grafikas tehnika – litogrāfija. Par tās izplatības galvenajiem centriem Latvijā kļuva Rīga un Jelgava, bet Igaunijā – Tallina un Tērbata (Tartu).

Rīgā viena no pirmajām bija Johana Gotlība Frīdriha Krestlinga darbnīca, kas darbojās no 1817. gada.¹ 1824. gadā sava darbnīca bijusi arī Aleksandram Lindrotam.² 1829. gadā sāka darboties Karla Frīdriha Hausvalda spiestuve.³ 1841. gadā Rīgā litogrāfiju darbnīcu atvēra Karls Ferdinands Deičs (1807–1881), 1859. gadā – Karls Gothards Hess (1818–1867).⁴ Zināms, ka 19. gs. 20. gados Rīgā litogrāfiju darbnīca piederējusi Augustam Teodoram Mīem (1794–1845).⁵ 19. gs. 20. gados un 30. gadu sākumā kā litogrāfs aktīvi darbojies G. K. Šarlovs.⁶

Jelgavā pirmo darbnīcu 1820. gadā nodibināja Frīdrihs Krauze (ap 1785–1831).⁷ Kopš 1829. gada pastāvēja arī Dāvida Šāberta (1796–1853) spiestuve.⁸ Kā litogrāfs trīsdesmitajos gados Jelgavā darbojies J. Dreijers.⁹

Vietējo litogrāfu aktīva darbība veicināja pilsētu un lauku skatu izplatību, vienlaikus paplašinot tematisko loku. Litogrāfijās attēloti vienkārši, nepretenciozi motīvi. Reti tiek atveidota tīra daba. Lielākoties dabasskats ir papildināts ar precīzi lokalizētu celtniecības objektu, bieži ir zīmēti cilvēki – gājēji, ceļinieki, zemnieki.

Lielākā daļa darbu ir veltīta Rīgai un tās tuvākai apkārtnē, to starpā izceļas tradicionālā Rīgas panorāma. Mākslinieki attēlojuši arī pilsētas

iekšskatus, pievēršoties laukumu, atsevišķu slavenu celtnu, kā arī pavisam ikdienišķu objektu un parādību atveidojumam. Uzmanību saistījušas arī Latvijas mazās pilsētas, parku ieskausti muižu ansambļi, viduslaiku pilis un pilsdrupas.

19. gs. pirmajā pusē arī sabiedrībā lielāka kļuva interese par dzimtās zemes ainavu. Šo parādību raksturojis mākslas vēsturnieks J. Siliņš: “Vajadzēja mainīties publikas uzskatiem un gaumei, lai viņu un dzīves un apkārtnes attēli izpelnītos ievēribu. ././ pie sienām parādījās Baltijas pilsētu, piļu drupu un vēsturiski nozīmīgu vietu attēli – zīmējumos, akvarelī vai eļļā, bet visbiežāk kādā no reproduktīvās grafikas tehnikām. Pamazām nostiprinājās doma, ka ne vien Itālijas un Šveices dabas skaistums, bet arī vietējā daba un pilsētas ir tēlojuma cienīgi.”¹⁰

Autori centās uzsvērt apkārtējās īstenības ārēji pievilcīgās, jaukās puses. Vācijā iecienītas bija skatu sērijas un mapes ar zīmīgiem nosaukumiem – “*Malerische Reisen*”, “*Vorzüglichsten Ansichten*”, “*Sehenswürdigkeiten*” utt.¹¹ Analoga parādība vērojama arī Baltijas reģionā. 1828. gadā parādījās pirmā gravīru sērija ar Tallinas skatiem.¹² 1832.–1833. gadā akvatintas tehnikā darinātas gravīras apkopotas krājumā “*Errinnerungen an Reval*”, 1833. gadā iespiests litogrāfiju albums “*Reval*”.¹³ Rīgā K. F. Hausvalda darbnīcā 1835. gadā pēc Dāvida Jancena zīmējumiem litografētas un izdotas divas skatu burtnīcas ar nosaukumu “*Malerische Ansichten aus Riga und Umgebung*”.¹⁴

* Krāsu attēlus sk. pielikumā 171., 172. lpp.

19. gs. 20.–40. gados arvien nozīmīgāku vietu sāk ieņemt litografētie Latvijas dabas skati ar mazpilsētām, muižām, viduslaiku pilīm un pilsdrupām. Kurzemes ainavai pievērsies mākslinieks Karls Jakobs Reinholds Minkelde (1790–1858), kurš lielu savas dzīves daļu ir saistījis ar Jelgavu un kura zīmētās ainavas (vai vismaz daļu no tām) litografējis cits jelgavnieks – Frīdrihs Krauze. Arhitekts un mākslas vēsturnieks Vilhelms Neimanis "Baltijas mākslinieku leksikonā" minējis 19 litogrāfiju nosaukumus – "Alsunga", "Embūte", "Dobeles" (divi skati), "Iecava", "Mazgramzda", "Kuldīga", "Jelgava", "Remte", "Svēte", "Tukums", "Ventpils", "Sabile", "Cena", "Kalnamuiža", "Mežotne", "Eleja", "Talsi" un "Liepāja".¹⁵ Uzskaitījumu papildina piebilde, ka ir bijuši divi atšķirīgi Dobeles skati. Mākslas darbu krātuvēs Latvijā ir izdevies atrast visas V. Neimaņa nosauktās litogrāfijas, izņemot vienu no Dobeles skata variantiem. K. J. R. Minkeldes ainavas – gan melnbalti, gan ar akvareli kolorēti varianti – glabājas vairāku Latvijas muzeju kolekcijās, tomēr pilns K. J. R. Minkeldes litogrāfiju apkopojums, kurā ietilpst visas līdz šim zināmās litogrāfijas, atrodas Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu no reto grāmatu nodaļā.¹⁶ Sējums – kā liecina *Ex libris* pirmā vāka iekšpusē – nāk no kādreizējās Krievijas Baltijas provinču vēstures un senatnes pētītāju biedrības, no Antona Buhholca vākuma. Nozīmīgi K. J. R. Minkeldes litogrāfiju krājumi glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā un Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā un pamatā ir izmantoti šajā publikācijā.

Kurzemes ainavu zīmētāja K. J. R. Minkeldes un viņa darbu litografētāja F. Krauzes vārdi publikācijās parasti tiek minēti kopā, kaut gan ne reizi vien un, kā redzēsīm, visai pamatoti tikuši izteikti apgalvojumi, ka ne visas K. J. R. Minkeldes ainavas litografējis F. Krauze. Biogrāfiskās ziņas par abiem autoriem apkopojis gan Vilhelms Neimanis, gan arhitekts Pauls Kampe.

K. J. R. Minkelde dzimis 1790. gada 1. jūlijā Kuldīgā.¹⁷ Ziņas par viņa izcelsmi un ģimeni ir skopas. Kuldīgas pilsoņu sarakstā 1781. gada 9. maijā ir minēts mākslinieka tēvs – Johans Frīdrihs Ādams Minkelde.¹⁸ Zināms, ka viņš ir dzimis Lībē Silēzijā un ir vietējais seglinieku meistars. Mākslinieka māte mirusi drīz pēc dēla piedzimšanas, un 1815. gada 17. augustā Jelgavā J. F. Ā. Minkelde noslēdz laulību ar Annu Margaretu Buku, Jelgavas seglinieka meitu.¹⁹ 1812. gadā K. J. R. Minkelde iestājies Tērbatas universitātē, kur studējis līdz 1815. gadam un vienlaikus bijis vara grebēja Karla Augusta Zenfa skolnieks. Tālākās dzīves gaitas ir saistītas ar Jelgavu. No 1817. līdz 1822. gadam viņš ir zīmēšanas skolotājs Sv. Annas skolā un Trīsvienības meiteņu skolā. No 1825. gada līdz 1848. gadam pasniedzis zīmēšanu Augstākajā meiteņu skolā. Miris 1858. gada

18. aprīlī Aizputē. V. Neimanis Minkeldi dēvējis par gleznotāju un zīmētāju. Litografētie Kurzemes skati ir plašākais un arī pazīstamākais mākslinieka devums 19. gs. pirmās puses tēlotājas mākslas klāstā. Pārējā viņa radošā darbība tikpat kā nav zināma, un arī iespējas to izzināt ir visai niecīgas. Tikai pēc reprodukcijas²⁰ un fotogrāfijas²¹ ir zināms akvarelis "Jelgava", kurš glabājies kādreizējā Kurzemes provinces muzeja krājumā. Zināmu neskaidrību rada pretrunas attēla atribūcijā. N. Ķaune norādījis, ka tā autors ir "C. Minkelde", un datējis ar 1840. gadu. Pieminekļu valdes arhīva materiālos šis Jelgavas skats no upes puses tiek piedēvēts kādam V. Meireram. Kurzemes kultūrvēsturiskās izstādes katalogā ir minēts K. J. R. Minkeldes zīmējums "Aizpute",²² kura pašreizējā atrašanās vieta nav zināma. Par pievēršanos glezniecībai ziņas sniedz Kurzemes provinces muzeja vadonis, norādot, ka muzejā atradusies "J. Minkeldes glezna Jānis Kristūtājs", kas gleznota pēc Džulio Romano darba.²³ Diemžēl nav minēts gleznas datējums, un arī šī darba atrašanās vieta nav zināma. P. Kampe norāda, ka mākslinieks 1818. gadā darinājis altārgleznu Dobeles baznīcai.²⁴

K. J. R. Minkeldes sniegumu portreta žanrā apliecina litogrāfija pēc viņa zīmējuma no Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas krājuma – slavenās Jelgavas grāmatizdevēju dzimtas pārstāvja Johana Martina Pētersa - Stefenhāgena (1766–1839) portrets.²⁵ Portretu litografējis K. Viderspērgers. Grāmatiespiedēja Johana Frīdriha Stefenhāgena māšasadēls – tolaik vēl J. M. Pēterss – Jelgavā ieradās 1778. gadā.²⁶

Burtliča iemaņas apguvis pie sava tēvoča un papildinājis Vācijā, J. M. Pēterss kļuva par J. F. Stefenhāgena kompanjonu. 1801. gada 21. martā J. F. Stefenhāgens savu māšasadēlu adoptēja – un spiestuve ieguva nosaukumu "J. F. Stefenhāgens un dēls". Par Stefenhāģenu uzņēmuma un K. J. R. Minkeldes sadarbību spriest ir grūti, tomēr jāatzīmē fakts, ka 1825. gadā šajā spiestuvē izmantoja litogrāfiju.²⁷

Arī par Frīdrihu Krauzi biogrāfiskās ziņas ir nepilnīgas.²⁸ Viņš ir dzimis Barby pilsētā toreizējā Magdeburgas pārvaldes rajonā ap 1785. gadu. Sākotnēji studējis farmāciju, vēlāk pievērsies mākslai un 1820. gadā nodibinājis litogrāfiju darbnīcu Jelgavā. V. Neimanis ir norādījis, ka F. Krauze litografējis 14 no K. J. R. Minkeldes zīmētajām Kurzemes ainavām. Bez tam "Baltijas mākslinieku leksikonā" tiek minēts ar 1831. gadu datēts pašportrets, kā arī litografētie portreti un Jelgavas pils skats krājuma "*Kurländischer Bildersaal*" pirmajai burtnīcai, kas iznāca 1826. gadā. Šis burtnīcas eksemplārs no kādreizējā Kurzemes provinces muzeja kolekcijas šodien glabājas Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā.²⁹ F. Krauze mira Jelgavā holerā epidēmijā 1831. gadā.

Kurzemes kultūrvēsturiskās izstādes katalogā atrodami V. Neimaņa leksikonā neiekļautie darbi, piemēram, Jelgavas skats, kuru F. Krauze litografējis 1824. gadā,³⁰ un "Rundāles pils", kuru F. Krauze litografējis pēc F. Baha zīmējuma.³¹ Abu šo darbu atrašanās vietu nav izdevies noskaidrot. 1937. gadā žurnālā "Senatne un Māksla" publicēta ar 1824. gadu datēta F. Krauzes litogrāfija "Jelgava" pēc N. H. zīmējuma, kas no upes puses rāda pilsētas panorāmu ar pili tās labajā pusē un varavīksnes loku debesīs.³² Visticamāk, tā ir tā pati Jelgavas ainava, kas minēta Kurzemes kultūrvēsturiskās izstādes katalogā.

Tēmas izklāstam būtiski ir divi spilgti Jelgavas tā laika kultūras dzīvi raksturojoši un mākslas dzīvi veicinoši notikumi: 1815. gadā tiek nodibināta Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība, bet 1818. gadā – Kurzemes provinces muzejs. Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības statūti paredzēja, ka atsevišķas biedrības sēdes – janvārī, aprīlī, jūlijā un oktobrī ir veltītas mākslai.³³ Māksliniekiem ir iespēja kaut īslaicīgi eksponēt savus darbus, biedrības sēdēs tiek lasīti un apspriesti mākslas tematikai veltīti ziņojumi, ar interesi tiek sekots Romā studējošo gleznotāju Johana Lēberehta Eginka, Ernsta Gothilfa Boses, Oto Frīdriha Ignāciosa u. c. gaitām.³⁴

Kurzemes provinces muzejā, kura sākotnējā mājvieta atradās Stefenhāgeni nama otrajā stāvā, laika gaitā nonāca arī K. J. R. Minkeldes darbi,³⁵ to skaitā visas katalogos un leksikonos minētās Kurzemes ainavas.

Litografētāja vārds nav atrodams uz visām lapām. Nav precizēts darbu datējums, jo ne uz vienas litogrāfijas nav gadskaitļa. Līdz šim ir izteikti vairāki pieņēmumi par darbu datējumu. V. Neimanis norādījis, ka pirmās četras lapas izdotas 1823. gadā, bet nav zināms, tieši kuri attēli attiecināmi uz šo gadu.³⁶ J. J. Dēriņš, kura npublicētos materiālus izmantojis V. Neimanis, min citu, proti, 1829. g. kā pirmo lapu litografēšanas gadu.³⁷ Tikai uz sešām lapām – "Kalnamuiža no Zviedru kalna puses",³⁸ "Mežotne",³⁹ "Iecava",⁴⁰ "Tukums",⁴¹ "Svēte",⁴² "Alsunga"⁴³ – zem attēla labajā pusē ir norādīts litogrāfa vārds – "*lith von Krause*". Darbu nosaukums zem attēla ir rakstīts kaligrāfiskā rakstā. Sešām lapām – "Dobeles pils",⁴⁴ "Ventspils",⁴⁵ "Cenas muiža pie ceļa starp Rīgu un Jelgavu",⁴⁶ "Liepāja",⁴⁷ "Sabīle no dienvidu puses",⁴⁸ "Jelgava no upes puses"⁴⁹ – litografētājs nav norādīts. Teksts "*gez. v. C. Minckelde*" Jelgavas panorāmai un Dobeles skatam ir kreisajā pusē zem attēla, bet pārējām četrām lapām teksts "*gez. v. Minckelde*" ir labajā pusē zem attēla. Darbu nosaukums kaligrāfiskā rakstā atrodas vidū zem attēla.

Sešām lapām – "Embūte",⁵⁰ "Eleja",⁵¹ "Kuldīga",⁵² "Mazgramzda",⁵³ "Remte"⁵⁴ un "Talsi"⁵⁵ –

litografētāja vārds nav norādīts, bet paraksts "*gez. v. Minckelde*" atrodas kreisajā pusē zem attēla. Nosaukuma rakstībā, kas, tāpat kā visām iepriekšējām litogrāfijām ir izvietots zem attēla vidū, izmantota gotu garnitūra. Tas vedināja domāt, ka ainavām ir vismaz trīs litografēšanas laiki un ka ne visus darbus ir litografējis F. Krauze.

Nozīmīga informācija, kas palīdz precizēt K. J. R. Minkeldes ainavu datējumu un iespējamā litogrāfa vārdu, tika iegūta, pārlūkojot Jelgavā izdoto avīzi "*Allgemeine deutsche Zeitung für Rußland*" un šīs avīzes pielikumu, kurā sniegti Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības sēžu norises īsi atreferējumi un pat šajās sēdēs nolasītie mākslas un vēstures jautājumiem veltītie ziņojumi. 1824. gada 6. februārī notika biedrības 84. sēde, kuras noslēgumā tās dalībnieki iepazīnušies ar vairākiem litogrāfiju izmēģinājuma novilkumiem, kas litografēti F. Krauzes darbnīcā, atzīstot, ka to mākslinieciskā kvalitāte kļūst arvien labāka.⁵⁶ Trūkst ziņu, kas ir bijis attēlots un vai 1824. gadā F. Krauzes darbnīcā ir litografēta arī kāda no K. J. R. Minkeldes ainavām.

1829. gada 8. jūnijā šīs avīzes pielikumā ar parakstu "*Minckelde*" ir publicēts sludinājums,⁵⁷ kurā tā autors norāda, ka, paklausot daudzajiem ierosinājumiem un aicinājumiem, viņš ir nolēmis iespiest litogrāfijas ar izcilākajiem piļu, pilsētu un Kurzemes apkārtnes skatiem, ka darbus litografēs pats un litogrāfiju novilkumi tiks veikti pie Hausvalda Rīgā. Karla Frīdriha Hausvalda litogrāfiju darbnīca Rīgā darbojās no 1829. gada. Darbnīcā iespiesti gan viņa paša, gan citu autoru zīmētie Rīgas skati, tomēr līdz šim nekas nav bijis zināms par viņa sadarbību ar K. J. R. Minkeldi.

Tālāk sludinājumā norādīts, ka litogrāfijas tiks apkopotas burtnīcās – katrā burtnīcā sešas lapas. Pirmajā burtnīcā iekļautas šādas ainavas: "Dobeles pils", "Jelgava no upes puses", "Sabīle no Jelgavas puses", "Cenas muiža pie ceļa starp Rīgu un Jelgavu", "Ventspils no jūras krasta puses", "Vasaras klubs pie kanāla pie Jelgavas". K. J. R. Minkeldi un droši vien arī citus interesentus nav apmierinājusī Dobeles pilsdrupu skata izmēģinājuma novilkuma kvalitāte, jo autors sola pilnveidot litografēšanas māku. Mākslinieka rīcībā nav bijis pietiekami daudz līdzekļu, lai realizētu pirmās burtnīcas izdošanu, tāpēc viņš ierosina uzsākt iepriekšēju parakstīšanos. Parakstītājiem pirmās burtnīcas cena ir 1 rublis 50 kapeiku sudrabā, bet pārējiem – par trešdaļu lielāka. Parakstīties iespējams Stefenhāgena namā un grāmatirgotāja un izdevēja Gustava Ādolfā Reiera grāmatveikalā, kur var apskatīt litogrāfijas izmēģinājuma novilkumu, kura nosaukums nav konkretizēts, bet, visticamāk, tas ir tas pats Dobeles

skats. Iespējams, ka tas arī izskaidro, kāpēc Kurzemes kultūrvēsturiskās izstādes katalogā un V. Neimaņa leksikonā tiek minētas divas ainavas ar Dobeles pilsdrupu attēlojumu un kāpēc līdz šim otru Dobeles skatu nav izdevies atrast, jo izmēģinājuma novilkumu skaits nav liels. Kā liecina mums šodien zināmie darbi, K. J. R. Minkeldem gandrīz pilnībā ir izdevies realizēt savu pirmās burtnīcas iecerī, izņemot sesto litogrāfiju ar Jelgavas Vasaras kluba skatu.

K. J. R. Minkeldes ierosmei bija arī atbalstītāji un reklamētāji, jo tajā pašā avīzes numurā ar parakstu "...e." ir ievietota īsa publikācija, kuras autors atzinīgi novērtējis Minkeldes centienus un viņa izvēli pirmās skatu burtnīcas tematikai, piebilstot, ka "starp tiem nav neviena neinteresanta skata". Publikācijas nezināmais autors ir pievērsies arī izmēģinājuma novilkuma izvērtēšanai – "zīmējums ir izdevies nevainojami, lai gan tajā pašā laikā attiecībā uz novilkumu šur un tur var vēlēties ko vairāk, un noteikti turpmāk tas tiks pilnveidots". Nobeigumā netieši tiek aicināts mākslinieka centienus atbalstīt finansiāli – "lai nebūtu, kā tas bieži pie mums notiek, ka pirmā burtnīca paliek arī pēdējā".

Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības sēdē 1829. gada 4. decembrī, kuras norises īss apraksts ievietots avīzē "*Beilage zur Allgemeinen deutschen Zeitung für Rußland*" 1829. gada 14. decembrī,⁵⁸ K. J. R. Minkelde biedrību iepazīstina ar Kurzemes pilsētu, piļu un apkārtnes skatu pirmajām četrām litografētajām lapām. Sēdes dalībnieki atzina, ka atsevišķas litogrāfijas ir lieliski izdevušās – it īpaši "Cenas muiža", tomēr šķiet, ka parakstīšanās nav izraisījusi īpašu sabiedrības interesi, un zīmīgs ir avīzē izteiktais pārmetums: "tas tomēr būtu nožēlojami, ka arī šis patriotiskais pasākums, tāpat kā daži citi, netiek atbalstīts pat pie ļoti zemās parakstīšanās cenas – 1 ½ rublis sudrabā..."

Varbūt tā ir tikai nejauša sakritība, bet, sākot ar 1829. gada 8. jūnija avīzes pielikumu, kurā ievietots raksts "Tēvzemes ievērojamās vietas", vairākos turpinājumos publicēti raksti par Mazgramzdas apkārtni,⁵⁹ Remtes muižas parku⁶⁰ – vietām, ko attēlojis K. J. R. Minkelde.

Ne mazāk interesanti fakti atrodami 1830. gada 5. februāra Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības sēdes izklāstā, proti, muzeja kolekcija tiek papildināta ar pēdējām divām pirmās burtnīcas litogrāfijām – "Ventpils no ostas puses" un "Skats uz Liepāju no tilta puses".⁶¹ Liepājas skatu K. J. R. Minkelde ir iekļāvis nerealizētā Vasaras kluba attēlojuma vietā. Līdz ar to pilnībā apstiprinās pieņēmums par litogrāfiju apkopojumu skatu burtnīcās, un pirmajā burtnīcā iekļautos darbus var datēt ar 1829. gadu. Nevienā no 1829.–1830. gadā avīzē "*Beilage zur*

Allgemeinen deutschen Zeitung für Rußland" publicētajiem materiāliem nav minēts litogrāfa vārds, un vismaz pagaidām var pieņemt, ka tas varēja būt arī K. J. R. Minkelde, kā viņš pats to norāda sludinājumā. Kaut arī pilnībā neizzināts paliek jautājums, kur pirmie seši Kurzemes skati litografēti un vai tik tiešām jelgavnieks Minkelde ir sadarbojies ar rīdzinieku Hausvaldu, tā laika presē uzietais ziņu kopums ir reti atrodama liecība par kāda mākslas darba tapšanas procesu – arī par tā tehniskās un komerciālās realizācijas iespējām.

Nākamajā burtnīcā, visticamāk, ir apkopotas sešas litogrāfijas ar Frīdriha Krauzes parakstu, un tā ir iespiesta ne vēlāk kā 1831. gadā, jo zināms, ka F. Krauze miris 1831. gadā holeras epidēmijā. Trešajā skatu burtnīcā iekļautas sešas litogrāfijas – "Embūte", "Eleja", "Kuldīga", "Mazgramzda", "Remte" un "Talsi", kurām ir tikai K. J. R. Minkeldes paraksts un nosaukuma rakstībā izmantota gotu garnitūra.

Ainavu kompozīcijas paņēmieni ir radniecīgi. Tuvākos plānus aizņem pakalni un pļavas, ceļš vai upes plūdums, bet galvenais saturs – muižas pils ar apkārtni apbūvi, pilsdrupas, pilsētiņas siluets – atrodas lapas dziļumā. Ainavu priekšplānā zīmēti krūmi, koki, dažādi augi, akmeņi, dekoratīvs aizlauzta koka stumbrs, kuru apvij vītenis. Šie objekti ir it kā ieslīguši ēnā, toties centrālā daļa ir daudz gaišāka, saules apspīdēta, kur gaišo un tumšo laukumu kontrasti rada pat zināmu glezniecisku efektu. Nereti priekšplānā redzam cilvēku figūras – mednieku ar bisi, vientuļus ceļiniekus, pilsētas iedzīvotājus. Litogrāfijā "Cenas muiža" attēlota kariete ar četriem auļojošiem zirgiem un kučieri.

Reizēm K. J. R. Minkelde izmantojis klasicistisku kompozīcijas paņēmieni – kulisveida koku kārtojumu sānos, piemēram, ainavā "Mazgramzda". Šeit priekšplānā tēlotie viļņotie pakalni un krūmu galotnes kalpo kā dabiska barjera, kas uz mirkli aizkavē uzmanību, pēc tam ļaujot skatienam pievērsties tālākiem plāniem – zemnieku sētai, nokalnei ar maigām koku lapotņu masām, ēku jumtiem pauguru galā.

Par kulisveida kompozīcijas reminiscenci uzlūkojams vairākās lapās vienā pusē redzamais vientuļi stāvoša koka motīvs – gan ar smagnēju vainaiga daļu, kas sniedzas līdz pat lapas augšējai malai ("Tukums"), gan ar manierīgi izliektiem zariem un detalizēti izstrādātu lapotni ("Dobeles pils"). Litogrāfijā "Svēte" ainavas kreisajā pusē novietota koku grupa.

Panorāmisks pilsētas redzējums sniegts litogrāfijās "Jelgava", "Ventpils", "Kuldīga" un "Liepāja".

Jelgavas skatā pilsēta redzama no ziemeļaustrumiem. Gar lapas apakšējo malu stiepjas dekoratīva josla, ko veido zāļu stiebri, lapas un ogas. Ne pili, ne pilsētu vēl neaizsedz koki. Līdzās baznīcu torniem izceļas Pētera akadēmijas stāvais jumts un tornis pirms 1841.–1843. gadā veiktajām pārbūvēm, kad ēka ieguva lēzenu jumtu, bet tornis – kupolveida noslēgumu. Arī izmaiņas Jelgavas pils siluetā pēc 1828. gada, kad likvidēts “holandiešu jumts”, nav palikušas neievērotas.⁶² Pēdējam faktam ir svarīga nozīme ainavas tapšanas procesā, jo K. J. R. Minkelde skatu darinājis pēc 1828. gada.

Ventspils attēlojumā redzam Ventu un tās kreisā krasta apbūvi. Pilsētas senais plānojums vērojams uz dienvidaustrumiem un austrumiem no ordeņa pils, kura novietota attēla labajā pusē. Pils torņa attēlojumā redzamas izmaiņas, kas radušās 1827. gadā veiktās pārbūves rezultātā, kad tika nojaukts barokālais torņa noslēgums un uzcelts plānā astoņstūrainis loču novērošanas postenis ar kupolveida jumtu.⁶³ Ir zināms litogrāfijas melnbaltais un ar akvareli kolorētais variants. Kolorētajā lapā uzmanību piesaista 1827. gada būvdarbos pārveidotā pils fasāde.

Ventspils ainavā savdabīgumu ienes tas, ka tā ir ostas pilsēta. Litogrāfijā redzama t. s. Admirāļu piekraste ar mūra un koka noliktavām. Ostas noliktavas nojauca 20. gs. sākumā, kad osta tika modernizēta. Ventas kreisajā krastā saskatāmi arī krasta koka nostiprinājumi, un, kā parasti ostas pilsētu skatos, krastmalā ir sakrauti kokmateriāli un upē ir vērojami dažāda tipa kuģi.

Kuldīgas panorāma aplūkojama no Ventas labā krasta. Detalizēti parādīta pilsētas apbūve, pār kuru dominē Trīsvienības un Katrīnas baznīcu torņi. Pēdējais vēl redzams 1672. gadā izbūvētajā izskatā (mūsdienās redzamais tornis celts 1850. gadā). Pilsdrupas K. J. R. Minkelde nav attēlojis, jo divdesmito gadu nogalē no tām nekas nebija saglabājies. Uz Ventas rumbas redzama interesantā “ierīce” zivju ķeršanai pa gaisu.

Liepājas skatā pilsētas apbūve, kura atainota no ostas kanāla puses, redzama dziļumā – galvenās saimnieciskās artērijas – Lielās ielas virzienā. Stafāžas ziņā tā ir visbagātākā K. J. R. Minkeldes litogrāfija. Priekšplānā tēlotie personāži sadalīti divās grupās – vienu veido frakās un cilindros tērpti jātņieki, otru – sarunā iedziļinājušies kungi un dāmas. Pāri kanālam, kurā izvietojušies kuģi, ved tilts. Otrā krastā ir Liepājai raksturīgās ostas noliktavas ar pildrežģu zelmiņiem. Lapas tālākā plānā attēlota Lielā iela ar tās kreisās puses apbūvi līdz Trīsvienības baznīcai, kuras tornim vēl ir tikai divi stāvi un zems piramidāls jumta noslēgums.

Ainaviskā krāšņuma ziņā, šķiet, Kurzemē Sablei un Talsiem nav līdzvērtīgu pilsētīņu. Litogrāfijā “Sabile” mierīgais, koku un krūmu ieskaudais upes plūdums, kas aizvijas tālumā, un kalna pakājē kompaktais pilsētīņas siluets ap baznīcu raisa liriska miera caurstrāvētas sajūtas. Ne velti tieši šo skatpunktu izvēlējušies arī citi 19. gs. pirmās puses ainavu autori.

Talsu ainavā celtnes grupējas ap baznīcas torni kalna galā un tā pakājē pakāpeniski pietuvojas ezeram. Autors nav atstājis neievērotas arī pilsētnieku saimnieciskās aktivitātes, proti, lapas labajā pusē redzami aparti tūrumi.

Arī K. J. R. Minkeldes ainavu klāstā atrodam grafikas lapas ar pilīm un pilsdrupām – “Dobeles pils”, “Alsunga”, “Embūte”, “Kalnamuiža”. Ar akvareli kolorētajā litogrāfijā “Dobeles pils” skatpunkts izraudzīts tā, lai, sekojot Bērzes upes plūdam, skatiens apstātos pie pilsdrupām tālākā plānā. Plašākā ainaviskā skatījumā parādīta Embūtes pils un baznīca, bet attēloto objektu ziņā piesātinātājā lapā “Kalnamuiža” centrā redzams Tērvetes pilskalns, aiz tā pilsdrupas, bet attēla labajā pusē aiz kokiem pavīd baznīcas tornis. Litogrāfija “Alsunga” ir interesanta ar to, ka attēls ir iespiests otrādi. Skatu pāri dzirnavezeram uz pili, ūdensdzirnavām un kokzāģētavu kalna pakājē, pilskalnu, baznīckrogu un baznīcu izvēlējušies arī citi tā laika vietējie autori.

Mākslinieka interešu lokā ietilpa muiža – gan kā saimnieciskās dzīves komplekss, gan viņa laikabiedru celtās klasicisma stila muižu pilis – lapas “Mežotne”, “Svētes muiža”, “Eleja”, “Cenas muiža”. Litogrāfijā “Eleja” muižas pils un parks skatīti no rietumiem, t. i., no Jelgavas ceļa puses. Aiz ceļa rietumu virzienā ir klajums, bet tālākā plānā iezīmēts muižas parks un pils gala fasāde. Aiz parka ziemeļu malas lapas kreisajā pusē redzams tējas paviljons – kvadrātiska ēciņa ar četrslīpju jumtu. Paviljons attēlots izskatā, kādu to, uzturoties Elejā, redzējis mākslinieks, jo vēlāk paviljons pārbūvēts.⁶⁴

Ar dekoratīvātāti izceļas litogrāfija “Cenas pils”. To pastiprina priekšplānā manierīgi izliektie koku stumbri un zari, kā arī uz Rīgas–Jelgavas ceļa attēlotā kariete. Koku ieskaudā reprezentablā muižas pils atvirzīta tālākā plānā. Arhitektūras pētnieki, atzīmējot attēla lielo ikonogrāfisko nozīmi (pils gāja bojā Pirmā pasaules kara laikā), tomēr norāda, ka celtnes attēlojumā ir dažas neprecizitātes, proti, tā nepamatoti izstiepta augstumā.⁶⁵

K. J. R. Minkeldes darbi iezīmīgi ar dokumentālu vietas izvērtējumu un ikonogrāfisku precizitāti, tādēļ šodien tiem ir nenovērtējama nozīme arhitektūras objektu vēstures un lokālās vides izpētē. Tomēr mākslinieks nav tikai bezkaislīgs dokumentētājs. Vietējās ainavas atspoguļojumā jaušam gan sirsniņu dabas skaistuma apbrīnu, gan aperīgas noskaņas.

1. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Liepāja

2. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Jelgava no upes puses

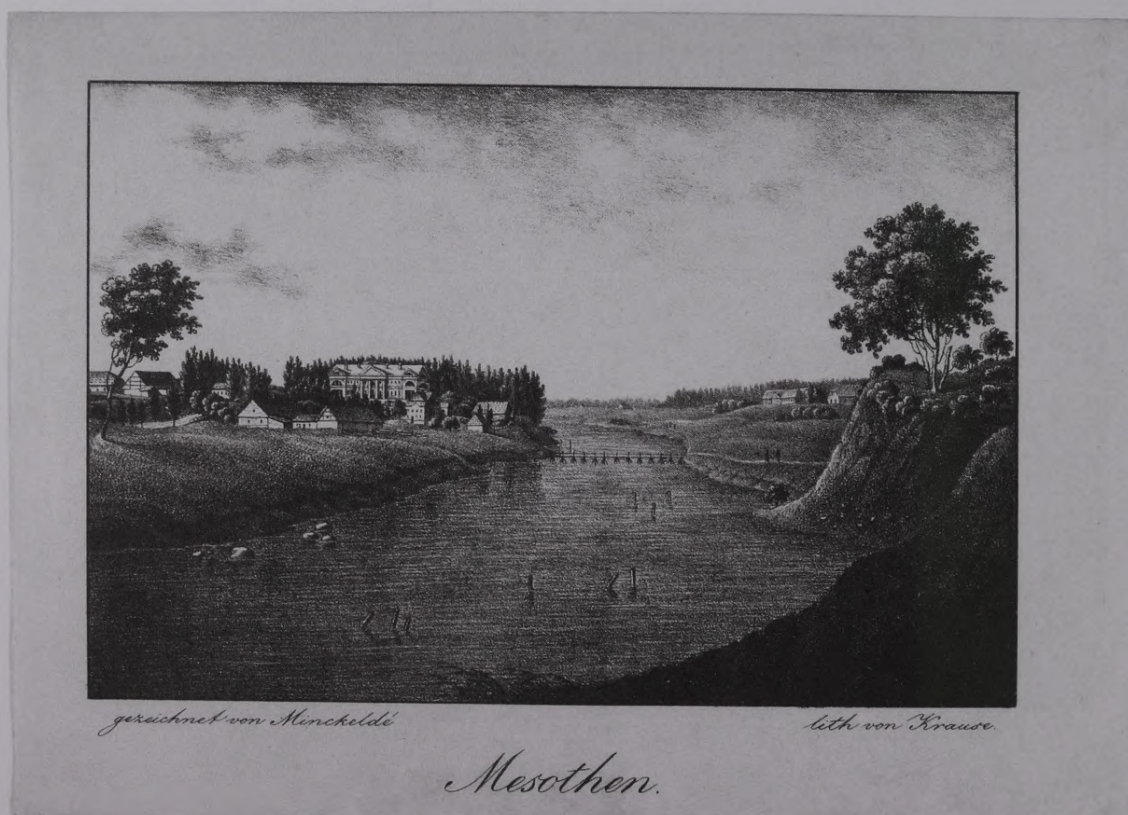
3. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Sabile no dienvidu puses

4. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Iecava. Litografējis Frīdrihs Krauze

5. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Skats uz Kalnamuižu no Zviedru kalna. Litografējis Frīdrihs Krauze

6. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Mežotne. Litografējis Frīdrihs Krauze

7. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Svēte. Litogrāfējis Frīdrihs Krauze

8. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Alsunga. Litogrāfējis Frīdrihs Krauze

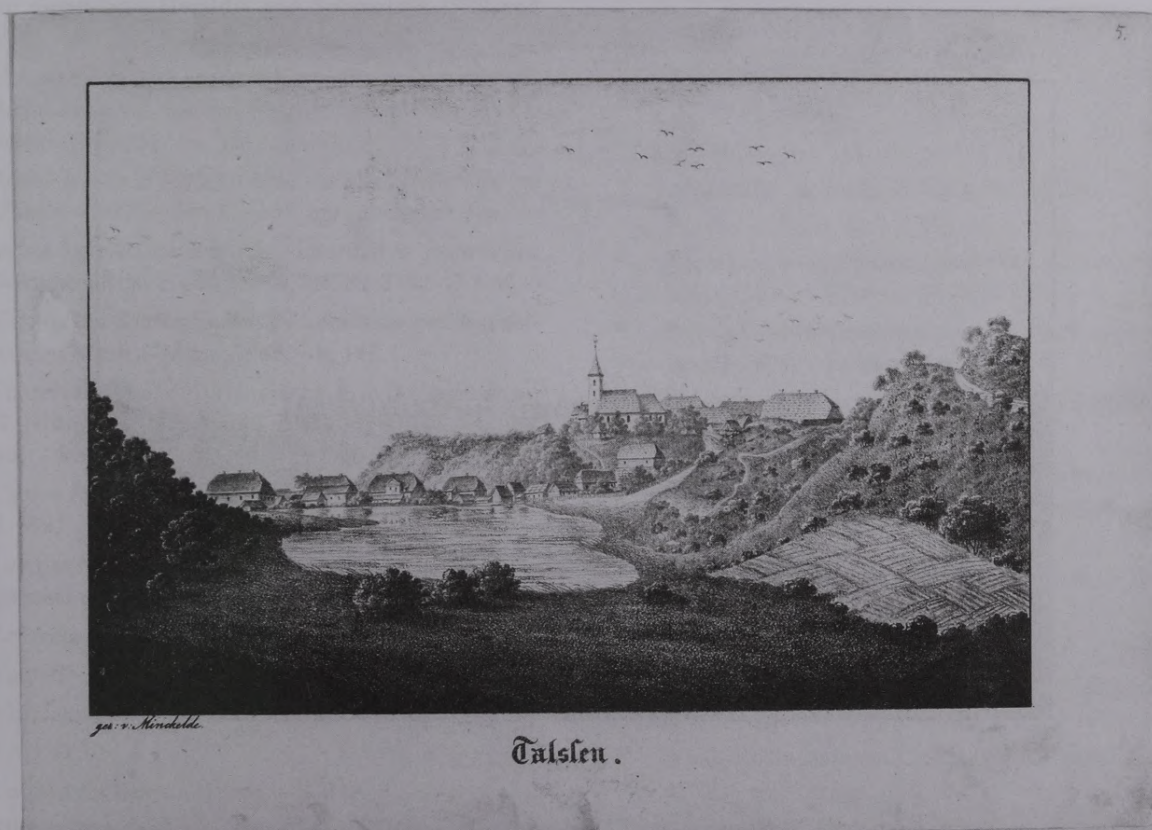
9. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Tukums. Litografējis Frīdrihs Krauze

10. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Mazgramzda

11. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Embūte

12. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Talsi

13. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Remte

14. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Eleja

ATSAUCES

- 1 *Lapiņa R.* Senā Rīga gravīrās. – Rīga, 1989. – 76. lpp.
- 2 *Siliņš J.* Latvijas māksla 1800–1914. – Stokholma, 1979. – 1. sēj. – 173. lpp.
- 3 *Lapiņa R.* Senā Rīga.. – 80. lpp.
- 4 Turpat. – 132. lpp.
- 5 *Neumann W.* Lexikon Baltischer Künstler. – Riga, 1908. – S. 111.
- 6 Turpat. – 134. lpp.
- 7 *Siliņš J.* Piezīmes par mākslas dzīvi un māksliniekiem Jelgavā kopš 19. gs. // *Senatne un Māksla.* – 1937. – Nr. 3. – 124. lpp.
- 8 *Siliņš J.* Latvijas māksla .. – 171. lpp.
- 9 *Siliņš J.* Piezīmes par mākslas dzīvi .. – 124. lpp.
- 10 *Siliņš J.* Latvijas māksla.. – 137. lpp.
- 11 *Geismeyer W.* Biedermeier. – Leipzig, 1982. – S. 234.
- 12 Таллин на гравюрах 19 века. – Таллинн, 1983.
- 13 Turpat.
- 14 *Lapiņa R.* Senā Rīga.. – 92. lpp.
- 15 *Neumann W.* Lexikon.. – S. 109.
- 16 Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas (turpmāk – LAB) Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa D 1/1.
- 17 *Neumann W.* Lexikon.. – S. 109.
- 18 *Räder W. und Stavenhagen O.* Bürgerliste und Ratslinie der Stadt Goldingen bis zum Jahr 1889 // *Jahrbuch für Genealogie Heraldik und Sphragistik.* 1909 und 1910. – Mitau, 1913. – S. 196.
- 19 *Campe P.* Lexikon Liv- und Kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400 – 1850. – Stockholm, 1951. – 2. Th. – S. 264.
- 20 *Ķaune N.* Vecie Jelgavas skati un plāni // *Senatne un Māksla.* – 1937. – Nr. 3. – 185. lpp., attēls 183. lpp.
- 21 Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Dokumentācijas centra arhīvs, inv. Nr. 3102-41-KM
- 22 *Catalog der Kurländischen culturhistorischen Ausstellung zu Mitau.* – Mitau, 1886. – S. 143.
- 23 *Führer durch das Kurländische Provinzialmuseum.* II. Historische, ethnographische und Kunstsammlungen. – Mitau, 1917. – S. 91.
- 24 *Campe P.* Lexikon Liv- und Kurländischer.. – Th. 1. – S. 398.
- 25 Latvijas Nacionālās bibliotēkas (turpmāk – LNB) Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa, R IL- 2/28.
- 26 *Labrence L.* Jelgavas grāmata. – Rīga, 1984. – 17. lpp.
- 27 Turpat. – 18. lpp.
- 28 *Neumann W.* Lexikon.. – S. 88.
- 29 LAB, D 3/5.
- 30 *Catalog der Kurländischen..* – S. 43.
- 31 Turpat. – 44. lpp.
- 32 *Ķaune N.* Vecie Jelgavas skati .. – Attēls 183. lpp.
- 33 *Siliņš J.* Piezīmes par mākslas dzīvi.. – 116. lpp.
- 34 Turpat. – 119. lpp.
- 35 *Führer durch das Kurländische Provinzialmuseum..* – S. 26–27, 91.
- 36 *Neumann W.* Lexikon.. – S. 109.
- 37 Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 5759.f., 2. apr., 1016 l., 171. lpp.
- 38 Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Vēstures nodaļas Rakstīto materiālu kolekcija (turpmāk – VN) 4879, 12193.
- 39 VN 4874.
- 40 VN 4066, 4881.
- 41 VN 4868, 12192.
- 42 VN 4880.
- 43 LNB, R IL-2/66.
- 44 VN 12196, 4874.
- 45 LNB, R IL-2/66.
- 46 LNB, R IL-2/81.
- 47 LNB, R IL-2/76.
- 48 VN 4073, 4082, 7807.
- 49 LNB, R IL – 2/76.
- 50 VN 7372, 12195.
- 51 VN 4875.
- 52 Kuldīgas novada muzejs, 21727.
- 53 VN 4876, 12194.
- 54 VN 4878, 12191.
- 55 VN 4079.
- 56 *Allgemeine deutsche Zeitung für Rußland.* – 1824. – Nr. 36.
- 57 *Beilage zur Allgemeinen deutschen Zeitung für Rußland.* – 1829. – 8 Juny. – Nr. 23.
- 58 *Beilage zur Allgemeinen deutschen Zeitung für Rußland.* – 1829. – 14 Dezember. – Nr. 50.
- 59 *Beilage zur Allgemeinen deutschen Zeitung für Rußland.* – 1829. – 27 July. – Nr. 30.
- 60 *Beilage zur Allgemeinen deutschen Zeitung für Rußland.* – 1831. – 13. Juny. – Nr. 24; 22 August. – Nr. 33; 19. September. – Nr. 37.
- 61 *Beilage zur Allgemeinen deutschen Zeitung für Rußland.* – 1830. – 15. Febr. – Nr. 7.
- 62 *Lancmanis I.* Jelgavas pils. – Rīga, 1986. – 74. lpp.
- 63 *Erdmanis G.* Kurzemes viduslaiku pilis. – Rīga, 1989. – 68., 69. lpp.
- 64 *Brūģis D.* Elejas muižas ansamblis // *Elejas pils.* – Rīga, 1992. – 90., 91. lpp.
- 65 *Elejas pils.* – 168. lpp.

Anita Meinarte

LANDSCAPE OF LATVIA IN LITOGRAPIES BY KARL JACOB REINHOLD MINCKELDE

SUMMARY

In the first part of the 19th century a new technique of graphic art emerged – lithography. The main centres of its spread were Rīga and Jelgava in Latvia, and Tallin and Tartu in Estonia.

Activities of the local lithographers favoured the spread of scenes of towns and countryside, at the same time enlarging the thematic range. Rarely a plain nature was depicted. Mostly the scenery was supplemented with an object of construction localized precisely.

In '20s and '40s of the 19th century the lithographed sceneries of Latvia depicting towns, manors, medieval castles and castle ruins became popular. Karl Jacob Reinhold Minckelde (1790-1858), who spent the most of his life in Jelgava, turned to scenery of Courland. Sceneries (at least a part of them) drawn by K.J.R.Minckelde were lithographed by another inhabitant of Jelgava Friedrich Krause (around 1785-1831) who opened lithography workshop in Jelgava in 1820. In the book "Lexikon Baltischer Künstler" compiled by Wilhelm Neumann published in 1908 there are titles of 19 lithographies mentioned: "Alsunga", "Embūte", "Dobele" (2 variants), "Iecava", "Mazgramzda", "Kuldīga", "Jelgava", "Remte", "Svēte", "Tukums", "Ventpils", "Sabile", "Cena", "Kalnamuiža", "Mežotne", "Eleja", "Talsi" and "Liepāja". All the lithographies (except for one of the variants of scenery of Dobele) mentioned by W.Neumann are found in museums and stores of works of art.

The name of lithographer is not found on all the pages. Dating of the works is not concretized because there are no dates written on none of the lithographies.

Important information on the dating of the sceneries by K.J.R.Minckelde was given in "Beilage zur Allgemeinen deutschen Zeitung für Rußland" - the appendix of newspaper "Allgemeine deutsche Zeitung für Rußland" published in Jelgava in 1829 to 1830. There were brief abstracts of the meetings of the Association of the literature and art of Courland given.

On 8th June, 1829 in the appendix "Beilage zur Allgemeinen deutschen Zeitung für Rußland" there

was an advertisement signed by "Minckelde" published in which its author writes that he has decided to issue lithographies with the most outstanding scenes of castles and towns of Courland. Moreover, it was planned to sum them up in booklets – in each booklet there would be six pages. Therefore, the assumption about the summary of lithographies in booklets is proven, and the works included in the first booklet can be dated with year 1829 and the beginning of 1830.

Exhaustive information on the preparation process of the other booklets is not obtained. In the next booklet, there were six lithographies not only by K.J.R.Minckelde but also by Fr.Krause summarized. The booklet was issued in 1831 at the latest because it is known that Fr.Krause died in 1831 during the epidemic of cholera. In the third booklet of scenes there were the rest six lithographies included – "Embūte", "Eleja", "Kuldīga", "Mazgramzda", "Remte" and "Talsi" which all are signed by K.J.R.Minckelde and in writing the titles Gothic trimmings are used. There is no closer information on the preparation and publishing process of these booklets provided.

The techniques of scenery composition are similar. There are meadows and hills, roads or the river flow in the foregrounds but the central focus – castles with its surroundings, castle ruins, and silhouettes of the towns – is in the background. In the foregrounds of the sceneries bushes, trees, plants, stones, decoratively cracked trunk of a tree that is twined by the climber are drawn. They are as if in the shade, while the central part is lighter, sunlit; the contrasts of the light and dark create even a pictorial effect. Frequently there are people figures seen in the foreground – hunter with a gun, lonely wanderers, citizens.

Works by K.J.R.Minckelde are significant of because of the documentary reproduction of the place and iconographic precision, which is why today these works have are invaluable in the study of history and local surroundings of the architectural objects. However, the artist is not a passionless recorder. In the reflections of the local scenery, there is always hearty admiration of the beauty of nature and atmosphere of quiet meditation present.

ANITA MEINARTE

FON HĀNU UN FON FIRKSU DZIMTAS PORTRETI LATVIJAS NACIONĀLĀ VĒSTURES MUZEJA KRĀJUMĀ*

“Arī gleznas, kas toreiz rotāja privātmāju sienas, bija bez kādām pretenzijām uz eleganci vai mākslas vērtību. ./ Tur pāri sofas atzveltni no eļļas gleznām biezos zelta rāmjos uz svešinieku laipni noraudzījās namatēvs un namamāte vai viņu vecāki; bez šīm gleznām vēl tikai vienkāršos melnos vai dabiskas koka krāsas rāmjos tērauda un vara gravīras...”¹ Tā 19. gs. nogalē rakstīja nezināms autors, mēģinot radīt priekšstatu par kādas lauku muižu iekārtojumu 19. gs. 40. gados.

Ģimenes locekļu portreti un dzimtas senču portretu galerijas kļuva par neatņemamu muižu interjeru sastāvdaļu. Līdz pat 20. gs. sākumam portreti rotāja muižu kungu māju sienas, vairākās paaudzēs reprezentējot tās īpašniekus un apliecinot dzimtas dižciltīgo izcelsmi. Lielais pasūtījumu skaits, pasūtītāja gaume, izpildītāja profesionālā sagatavotība un ilgstoši kultivētais vietējās tēlotājas mākslas amatnieciskais raksturs jāņem vērā, raksturojot portretu glezniecības kopainu 19. gs. pirmajā pusē un vidū, atsevišķos gadījumos pat vēlāk. Neapšaubāmi, portretu mākslinieciskā kvalitāte nav viendabīga – no darbiem, kuru galvenā vērtība slēpjas attēlotās personas dokumentāli precīzā atainojumā, līdz pat profesionāli augstvērtīgiem attiecīgā gadsimta mākslas stilu raksturojošiem paraugiem.

Šodien no savulaik bagātīgā portretu glezniecības klāsta muzeju krātuvēs Latvijā saglabājušies atsevišķi darbi, turklāt apstākļu sakrītību dēļ laika gaitā portre-

ti, kas reiz atradušies vienuviet, nonākuši dažādu muzeju kolekcijās. Muižu dedzināšana 1905. gada revolūcijā, Pirmā pasaules kara postījumi, agrārā reforma, kuras rezultātā zuda seno muižas centru savdabība, vācbaltu repatriācija... un 21. gs. sākumā pētnieki saskaras tikai ar drumslām no kādreizējās bagātības, kas pa kripatiņai ir savācama kopā un pētāma, mēģinot rekonstruēt kopējo kultūrvēstures ainu. Latvijas Nacionālais vēstures muzejs ir viens no retajiem laimīgajiem gadījumiem, kad kolekcijā varam atrast portretus, kas ļauj izsekot dzimtas vēsturei viena gadsimta garumā trīs paaudzēs un kas sākotnēji, šķiet, pat rotājuši vienas muižas interjerus. Muzejs var lepoties ar 17.–18. gs. fon Taubes dzimtas portretiem no Ērberģes muižas, kuri ir visvairāk pētīti un eksponēti gan Latvijā, gan ārpus tās. Fon Hānu un fon Firksu dzimtas portreti pieder jau 19. gadsimtam, tomēr, pilnīgi iespējams, arī šiem portretiem bija viena sākotnējā atrašanās vieta.

No plaši sazarotās fon Hānu dzimtas mūs visvairāk var interesēt Ānes–Mēmeles atzars. Muzeja kolekcijā glabājas seši portreti, kas saistās ar fon Hānu dzimtas Ānes–Mēmeles muižas atzaru un divi fon Firksu dzimtas portreti. 19. gs. otrajā pusē fon Hānu dzimtu un fon Firksus saistīja radniecības saites.

Darbu nonākšanas laiks Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā nav zināms. Visticamāk, ka vēl pirms 1940. gada tie jau bijuši toreizējā Valsts vēsturiskā muzeja kolekcijā. To, ka portreti sākotnēji

* Krāsu attēlus sk. pielikumā 172.–174. lpp.

atradušies vienuviet, apliecina robotās uzlīmes ar signējumu, ko veido skaitlis un burts. Darbu tehniskais stāvoklis bija slikts. Laika posmā no 1989. gada līdz 2007. gadam portreti tika restaurēti. Interesanti, ka defekti visiem darbiem bijuši radniecīgi, kas varēja izveidoties karstuma un mitruma ietekmē. Sešiem portretiem konstatētie bojājumi nepārprotami radušies tīšas brutālas cilvēku darbības rezultātā. Tie bija plaši griezumi, kas, iespējams, izdarīti ar kādu asu priekšmetu, un ložu atstāti caurumi. Vairākiem portretiem bija tēmēts tieši acīs vai pierē.

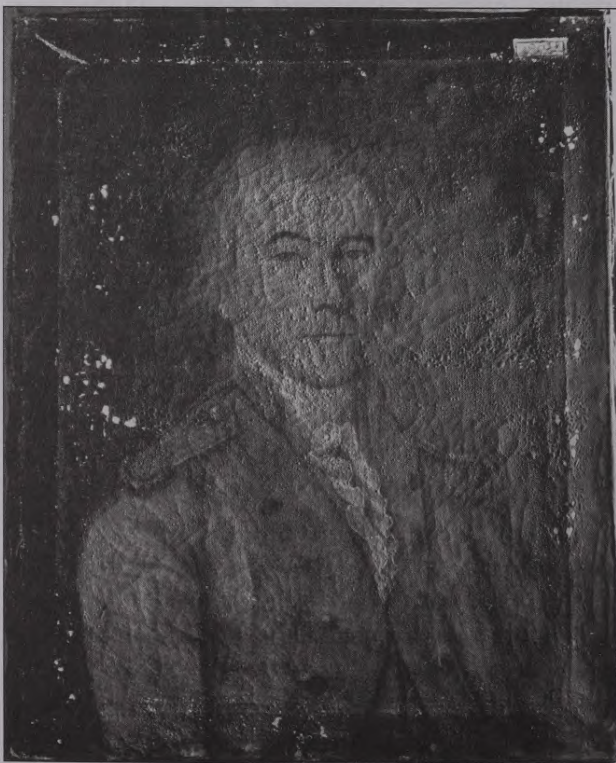
Darbu sākotnējā atribūcija muzejā tika veikta, balstoties uz gleznas aizmugurē uz audekla atrodamo informāciju. Parasti tekstā tiek minēts portretētās personas vārds, dzīves gadi, ziņas par laulāto un uzskaitītas īpašumā esošās muižas. Vecākie portretu galerijā ir Johana Morica fon Hāna² un Dorotejas Luīzes fon Hānas, dzimušas fon Grothūzas, portreti.³

1. Johans Morics fon Hāns (1766. gada 2. decembris – 1825. gada 27. septembris).
2. Doroteja Luīze fon Hāna, dzimusi fon Grothūza (1775–1853).

Dorotejas Luīzes fon Hānas, Ēvalda Dītriha fon Grothūza no *Gedučiai* (Lietuva) un Galu muižas un

Elizabetes Eleonores fon Grothūzas meitas,⁴ pirmais vīrs bija Frīdrihs fon Hāns (1740. gads – 1807. gada 20. jūlijs, Ānes–Mēmeles muiža) no Brizules muižas. Ir zināms, ka viņš bijis franču armijas kapteinis.⁵ 51 gadu vecā Frīdriha un sešpadsmitgadīgās Dorotejas Luīzes laulības notika 1791. gada 26. novembrī Sesavas draudzē Galu muižā. Ģimenē īsā laikā piedzima astoņi bērni, no kuriem vecākajam – Frīdriham Vilhelmam fon Hānam bija lemts turpināt dzimtas atzaru. Frīdrihs fon Hāns mirst 1807. gadā. 1813. gada 9. novembrī notiek Dorotejas Luīzes laulības ar Frīdriha fon Hāna brālēnu Johānu Moricu fon Hānu (1766. gada 2. decembris – 1825. gada 27. septembris) no *Briagoll* (Lietuva), kurš saskaņā ar uz audekla aizmugures atrodamo informāciju ir muzeja gleznā portretētā persona. Laulībā piedzimst dēls Oskars, kurš mirst, sasniedzis 11 gadu vecumu. Tomēr, analizējot portretēto vecuma attiecības, sievietes tērpu, rotas u.c. komponentus, nākotnē ir jāpārbauda versija, vai uzraksts vīrieša portreta otrajā pusē ir ticams; iespējams, ka gleznā attēlots nevis Johans Morics fon Hāns, bet Frīdrihs fon Hāns.

Portreti nav ne datēti, ne parakstīti, taču radniecīgie glezniecības paņēmieni vedina domāt, ka abus darinājis viens un tas pats mākslinieks. Ja

1. att. Nezināms mākslinieks. Johana Morica fon Hāna (?) portrets. Ap 1814.–1815. gadu. (?) Pirms restaurācijas

2. att. Nezināms mākslinieks. Dorotejas Luīzes fon Hānas portrets. Ap 1814.–1815. g. (?) Restaurācijas procesā

pieņem, ka tik tiešām portretā ir attēlots Johans Morics fon Hāns, tad darbu varētu datēt ap 1814.–1815. gadu, tātad drīz pēc laulībām, bet ne vēlāk. Par Dorotejas Luīzes portreta saglabātību pirms restaurācijas liecina fotoattēli. Gleznas tehniskais stāvoklis bija kritisks – acīmredzot karstuma un mitruma ietekmē visa virsma bija klāta ar grunts un krāsas slāņa pacēlumiem, ļoti daudz grunts un krāsas slāņa nobirumu. Glezna varēja būt cietusi ugunsgrēkā un ūdens iedarbības rezultātā. To restaurējusi Dzintra Temerova 1989.–1990. gadā. Līdzīgi bojājumi bija Johana Morica fon Hāna portretam, kurš restaurēts 1989.–1990. gadā, restauratore Inese Sakne.

Figūras attēlotas $\frac{3}{4}$ pagriezienā uz neitrāla, ap figūru nedaudz izgaismota fona. Portretiem piemīt zināms primitīvisms, attēlotās personas raksturo sastingušas un stīvas pozas. Uzmanība ir pievērsta detaļām un tērpa aksesuāru precīzam attēlojumam. Īpaši to var teikt par Dorotejas Luīzes fon Grothūzas portretu. Sievietes tērpam ir paaugstināta jostasvieta, tas apņemts ar lenti, izgriezumū rotā mežģīnes. Tērpa izgriezumū iesegts ar baltu šalli, kuru satur apaļa pie-spraude ar iniciāļiem “L H”. Sievietes kaklu apņem dažādu kreļļu virtenes vairākās kārtās. Pat ja pieņem, ka modes vēsmas līdz Kurzemei nonāca ar zināmu kavēšanos, Dorotejas Luīzes tērps vairāk ir raksturīgs 18. gs. beigām vai 19. gs. pašam sākumam. Liekas, ka sieviete portretā tomēr izskatās jaunāka, nekā tas varēja būt drīz pēc 1813. gadā noslēgtajām otrajām laulībām un iepriekš norādītā gleznu datējuma. Jāņem vērā, ka vīrietis ir attēlots militārā formas tērpā un jau cienījamā vecumā, tāpēc pilnīgi iespējams, ka portretētais ir kapteinis Frīdrihs fon Hāns.

Nākamie laulāto pāra portreti:

3. Johans Frīdrihs Vilhelms fon Hāns (1792. gada 4. oktobris – 1850. gada 18. marts, Ānes–Mēmeles muiža).⁶ Restaurēts 2000. gadā, restauratore Inese Sakne.
4. Adelheide Agnēza Marija baronese fon Grothūza (1794. gada 20. marts – 1866. gada 11. marts, Ānes–Mēmeles muiža).⁷ Restaurēts 2000. gadā, restauratore Dzintra Temerova.

J. F. V. fon Hāns ir Ānes–Mēmeles muižas dzimtīpašnieks jau septītajā paaudzē. Ir minēts, ka viņam piederējusi Ērberģe, Lielplatone, Lielvirca, Vilce, Ozolmuiža, Dandāle, Blankenfelde, Bilastī, *Montigalischek* (Lietuva).⁸ 1814. gada 19. jūnijā viņš salaulājās ar Adelheidi Agnēzu Mariju baronesi fon Grothūzu, Dītriha Johana Vilhelma fon Grothūza un Karolīnes Eleonores Frīderikes fon Līvenas meitu.

Abus pāra portretus 1849. gadā Jelgavā gleznojis Jūliuss Johans Dēringš. Paraksts kreisajā apakšējā stūrī ir tikai Adelheides fon Hānas portretam. Vilhelma fon Hāna portretam uz audekla otrās puses

ir atzīmēts, ka to gleznojis J. J. Dēringš 1849. gadā Jelgavā. Abu portretu izpildījums ir ļoti līdzīgs un atribūcija šaubas nerada.

Jūliuss Johans Dēringš ir unikāla personība 19. gs. Baltijas kultūras vēsturē. Dzimis 1818. gada 31. augustā Drēzdenē, miris 1898. gada 26. septembrī Jelgavā.⁹ Drēzdenē, sākot ar 1830. gadu apmeklējis t.s. trešdienas un sestdienas kursus (*Mittwochs- und Sonnabendsstunden*) Mākslas akadēmijā. Akadēmisku izglītību nav ieguvis. 1844. gadā devies tolaik tik pierastajos studiju ceļojumos. Apceļojis Dienvidvāciju un Ziemeļitāliju, apmeklējis Prāgu, Vīni, Minheni un Venēciju.¹⁰ Pēc valsts padomnieces fon Klainas uzaicinājuma 1845. gadā ieradies Kurzemē. Jelgavā J. J. Dēringš nolēmis palikt divus gadus, tomēr pasūtījumu ir daudz, un Kurzemē viņš paliek līdz mūža beigām Sākot ar 1859. gadu, viņš gandrīz 40 gadus strādā par zīmēšanas skolotāju Jelgavas ģimnāzijā, pasniedz arī privāttundas. J. J. Dēringa mākslinieciskās darbības loks ir plašs – viņš pievērsies portretam, sakrālajai glezniecībai, arī vēstures tēmām. V. Neimanis ir norādījis, ka J. J. Dēringš uzgleznojis 23 altārgleznas.¹¹ Tomēr galvenokārt J. J. Dēringš ir portretists, turklāt ārkārtīgi ražīgs. V. Neimaņa leksikonā minēto portretu skaits ir neparasti liels – 1106¹², lai gan, iespējams, šajā skaitā iekļautas arī litogrāfijas.¹³ Pazīstami arī viņa zīmējumi, turklāt, būdams vēstures liecību vācējs un pētnieks, viņš ir pārzīmējis senākus plānus un zīmējumus. Gleznojis arī citu autoru darbu kopijas. Kā laikmetu raksturojošs unikāls vēstures avots noteikti jāatzīmē viņa dienasgrāmata.

Pētniecības vērtā ir J. J. Dēringa restauratora darbība un viņa ciešā saikne ar muzeju. Viņš bijis ievēlēts par Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības rakstvedī, šo amatu pildījis no 1865. līdz 1883. gadam.

Jāuzsver arī J. J. Dēringa devums mākslas vēstures pētniecībā. Šajā kontekstā jāatzīmē viņa savāktie materiāli Baltijas mākslinieku leksikonam, kas palika npublicēti un kurus savam leksikonam izmantojis V. Neimanis. Ne mazāk interesanta būtu iedziļināšanās tēmā – Dēringš un arheoloģija.

Muzeja kolekcijā esošie portreti pieder pie samērā agrīniem J. J. Dēringa darbiem, jo gleznoti 1849. gadā. V. Neimaņa leksikonā tie nav minēti.

5. Kreismaršals Rihards Dītrihs Hermanis barons fon Hāns (1822. gada 22. septembris – 1892. gada 24. janvāris).¹⁴
6. Frīderike Luīze Kornēlija Apolonija fon Hāna (1827. gada 10. aprīlis, Mazdrogas – 1903. gada 2. jūlijs, Jelgava).¹⁵

1851. gada 3. jūlijā Nīgrandē Rihards Dītrihs Hermanis fon Hāns salaulājās ar Frīderiki Kornēliju

Luīzi Apoloniju fon Firksu, Eduarda Nikolauša Ludviga fon Firksa un Antonijas Johannas fon Fītinghofas-Šēlas meitu. R. D. H. fon Hāns ir otrais dēls J. F. V. fon Hāna un A. A. M. fon Hānas ģimenē, Lielplatonēs, Lielvirčavas, Kambarlejas un Bērsteles īpašnieks.

R. D. H. fon Hāna portrets ir parakstīts un datēts – kreisajā apakšējā stūrī redzam autora parakstu *J. Clark* un gadu *1861*. Viņa sievas portrets nav ne datēts, ne parakstīts, tomēr abu darbu stilistiskā līdzība liecina, ka arī F. L. K. A. fon Hānas portretu gleznojis Dž. Klarks. Iespējams, ka laulāto pāra portreti māksliniekam pasūtīti, atzīmējot kāzu desmito jubileju. Portreti restaurēti 2007. gadā, restauratore Zita Sokolova.

Par zīmētāju un gleznotāju Džonu Klarku ziņas sniedz V. Neimaņa leksikons.¹⁶ Dzimis 1830. gada 19. septembrī, miris 1905. gadā Rīgā. Daļu jaunības gadu pavadījis Anglijā, 1847. gadā viņš atgriezies Rīgā un mācījies pie vietējā gleznotāja Jūliusa Gotfrīda Zīgmunda. Turpmākā izglītība iegūta Karlsrūē. 1863. gadā Dž. Klarks kļuva par zīmēšanas skolotāju nesen nodibinātajā Rīgas Politehnikumā. No 1897. gada – adjunktprofessors. Universitātes galvenās ēkas fasādes centrālo rizalītu rotā cinka lējumi – triju Baltijas provinču – Kurzemes, Igaunijas un Vidzemes ģerboņi, ciļņi ar alegoriskiem politehnikumā

pasniegto mācību priekšmetu attēlojumiem, kuru autors ir grafikas profesors Džons Klarks.¹⁷ Par viņa mēģinājumiem glezniecībā līdz šim nekas nebija zināms.

Muzeja kolekcijas portretu apskatu noslēdz Friderikes Luīzes Kornēlijas Apolonijas fon Hānas vecāku portreti.

7. Eduards Nikolauss Ludvigs barons fon Firkss (1799. gada 16. augusts – 1881. gada 26. maijs, Nīgrande). Nīgrandes muižas īpašnieks.¹⁸ Restaurēts 2005. gadā, restauratore Inese Sakne.

8. Antonija Johanna baronese fon Fītinghofa - Šēla (1808. gada 29. februāris – 1876. gada 23. decembris).¹⁹ Restaurēts 2005. gadā, restauratore Dzintra Temerova.

E. N. L. barona fon Firksa un A. J. baroneses fon Fītinghofas-Šēlas laulības tika noslēgtas Jelgavā 1826. gada 26. februārī.

Portreti nav parakstīti un datēti, tomēr, jādomā, gleznoti vienlaicīgi – ap 19. gs. 70. gadu pirmo pusi vai vidu pēc fotogrāfijām, kas sevišķi labi redzams vīrieša portretā. Jāatzīmē, ka Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā Bistramu ģenealoģijas albumā glabājas kādu citu fon Firksu laulātā pāra gleznoto portretu fotogrāfijas.²⁰

ATSAUCES

- 1 Aus der "guten alten Zeit"// Aus vergangenen Tagen. – Reval, 1913. – S. 75.
- 2 Latvijas Nacionālā vēstures muzeja gleznu kolekcija (turpmāk – VG) 40.
- 3 VG 50.
- 4 Genealogisches Handbuch der kurländischen Ritterschaft. – Görlitz, 1937. – Bd. 1. – S. 835.
- 5 Turpat.
- 6 VG 203.
- 7 VG 333.
- 8 Genealogisches Handbuch der kurländischen Ritterschaft.. – S. 857.
- 9 Neumann W. Lexikon Baltischer Künstler. – Riga, 1908. – S. 34.

- 10 Dannenberg K. Zur Geschichte und Statistik des Gymnasiums zu Mitau. – Mitau, 1875. – S. 45.
- 11 Neumann W. Lexikon.. – S. 35.
- 12 Turpat.
- 13 Kļaviņš E. Latviešu portreta glezniecība 1850–1916. – Rīga, 1996. – 17. lpp.
- 14 VG 11.
- 15 VG 19.
- 16 Neumann W. Lexikon.. – S. 26.
- 17 Krastiņš J. Eklektisms Rīgas arhitektūrā. – Rīga, 1988. – 130., 131. lpp.
- 18 VG 204.
- 19 VG 202.
- 20 Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa, RX100B, 2, 3, 20. lp.

Anita Meinarte

PORTRAITS OF VON HAHN AND VON FIRCKS FAMILIES IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL HISTORY MUSEUM OF LATVIA

SUMMARY

Portraits of family members and picture-gallery of ancestry were concurrent part of the interiors of manors. Until the beginning of the 20th century, portraits decorated the houses of noblemen representing their owners and confirming the noble origin of the family.

Nowadays there are only several works in the museums of Latvia maintained of the former wide scope of the portraiture. There are six portraits in the collection of the National History Museum of Latvia that belonged to family of von Hahn from manor branch of Āne-Mēmele and two portraits of von Fircks family. In the second part of the 19th century the third generation of von Hahn family were related with von Fircks.

From 1989 till 2007, portraits were restored. It is interesting that defects of all the works were similar – a sort that could have emerged because of heat and humidity. It is unmistakable that six of the portraits have been intentionally damaged. Large cuts that could have been made with a sharp object and holes left by bullets.

The identification of works in the museum was done on the basis of information found on the back part of the paintings. Usually there is mentioned the name of the portrayed person, years of birth and death, information about spouse, and manors possessed.

The oldest paintings are the portraits of Johan Moritz von Hahn (1766–1825) and Dorothea Louise von Hahn, born as von Grotthuss (1775–1853). Those are painted after their wedding (in 1813) around 1814 and 1815. The author of the works is unknown. However,

analysing age and clothes of the persons portrayed, identification and dating was doubted. It is possible that the person depicted in the portrait is not Johann Moritz von Hahn but the first husband of Dorothea Louise – captain of armed forces Friedrich von Hahn (1740–1807). If that is the case, the portraits can be dated with the end of the 18th century or the very beginning of the 19th century.

Portraits of Johann Friedrich Wilhelm von Hahn (1792–1850) – the son of Friedrich von Hahn – and his wife Adelheid Agnesa Maria baroness von Grotthuss (1794–1866) were painted in 1849 in Jelgava by Julius Johann Döring (1818–1898).

In the collection of the museum there are kept the portraits of Richard Dietrich Hermann baron von Hahn (1822–1892) – the son of J. F. W. von Hahn – and Friederike Louise Cornelia Apollonia von Hahn (1827–1903). The signature and year give evidence that portrait of R. D. H. von Hahn was painted in 1861 by John Clarks (1830–1905), teacher of drawing and from 1897 – adjunct professor in Rīga Polytechnic School. R. D. H. von Hahn's wife portrait is not signed and dated; however, stylistic similarities confirm that both portraits of a couple were painted by J. Clarks.

Review is concluded by the portraits of the parents of F. L. C. A. von Hahn. They are Eduard Nikolaus Ludwig baron von Fircks (1799–1881) and Antonie Johanna baroness von Vietinghoff-Scheel (1808–1876).

Portraits are not signed and dated; however, it is presumed that they are painted from photographs around the middle or the first part of the '70s of the 19th century.

ANITA MEINARTE

JĀNIS STAŅISLAVS ROZE UN JŪLIUSS GOTFRĪDS ZĪGMUNDS. PORTRETI*

Jāni Staņislavu Rozi (1823–1897) un Jūliusu Gotfrīdu Zīgmundu (1828–1909) vieno laikmets un 12 portreti Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā, kuri līdz šim mākslas vēstures pētniekiem un plašākam interesentu lokam palikuši mazāk zināmi. Desmit darbi tika eksponēti 1973. gadā J. S. Rozes 150 gadu jubilejas izstādē toreizējā Valsts Mākslas muzejā (tagad – Latvijas Nacionālais mākslas muzejs). 2003.–2004. gadā izstādē “Paula fon Tranzē-Rozeneka kolekcija” Ārzemju mākslas muzejā izstādīts Augusta Vilhelma Oto Leopolda fon Tranzē-Rozeneka (1806–1879) portrets. Domājams, ka pēc viņa nāves J. S. Rozem ap 1882. gadu pasūtīti divi analogi portreti. Vienādi fon Tranzē-Rozeneka un dzīvesbiedres Marijas fon Tranzē-Rozenekas portreti, apvienoti vienā rāmī, atradās Jaungulbenes pils salonā un rotāja Rīgas nama interjeru.¹ Abi Oto fon Tranzē-Rozeneka portreti glabājas Latvijas Nacionālā vēstures muzeja gleznu kolekcijā.²

J. S. Roze un J. G. Zīgmunds ir laikabiedri, galvenokārt portretisti, gleznojuši privātpersonas un izpildījuši oficiālos pasūtījumus, abu atstātais un šodien apzinātais radošās darbības mantojums mākslinieciskā ziņā ir neviendabīgi vērtējams un atspoguļo likumsakarības portretu glezniecībā Latvijā šajā laika posmā. Vispusīgu laikmeta raksturojumu sniedzis mākslas zinātnu doktors E. Kļaviņš.³ Būtiska ir portreta loma tā laika sabiedrībā – portretam ir dokumentējošas, reprezentējošas un memoriālās mākslas funkcijas.⁴ Jāņem vērā, kā portretu glezniecību ietekmēja jaunās reproducējošās

tehnikas – fotogrāfijas straujais uzplaukumu 19. gs. vidū un otrajā pusē.⁵ No vienas puses, fotogrāfijas ieviešanās radīja konkurenci, no otras puses, tā ietekmēja mākslinieka darbu, proti, portretus bieži sāka darināt pēc fotogrāfijām un nereti pat paši portretisti bija spiesti pievērsties fotogrāfa arodam.

Muzeja kolekcijas portreti nav ne datēti, ne parakstīti, izņemot J. G. Zīgmunda 1874. gadā darināto Vilhelma Mailingera portretu. Pārējie vienpadsmit tiek piedēvēti J. S. Rozem.

J. S. Rozes, viena no pirmajiem latviešu izcelsmes profesionālajiem gleznotājiem un ražīgiem portretistiem, biogrāfijas izziņāšanai ir pievērsušies vairāki pētnieki, tomēr – it īpaši senākajos iespiestajos aprakstos – var atrast minējumus, pārpratumus un šodien grūti pārbaudāmas hipotēzes. Saistošu un šodien grūti pārbaudāmas hipotēzes. Saistošu mākslinieka dēkainās un reizē traģiskās dzīves stāstu, izmantojot un citējot pieejamās agrāk publicētās ziņas, 1927. gadā sniedzis J. Peņģerots.⁶ Viņš minējis vairāku J. S. Rozes portretēto personu vārdus, tomēr starp muzeja gleznu kolekcijas portretiem šo darbu nav. Raksta autors mēģinājis izsekot gleznu liktenim pēc mākslinieka nāves, secinot, ka ievērojama daļa J. S. Rozes portretu, visticamāk, gājusi zudumā vai atrašanās vieta jau tolaik nav bijusi zināma.

J. S. Rozes daiļradi Latvijas mākslas norisēm no 1800. līdz 1914. gadam veltītajā apcerējumā aplūkojis J. Siliņš.⁷ J. S. Rozes devumu portreta žanrā, mākslinieka pakļaušanos laikmeta, tā laika sabiedrības prasībām atspoguļojis R. Bēms.⁸ Dažas

* Krāsu attēlus sk. pielikumā 175. lpp.

lappuses J. S. Rozem veltītas 1986. gadā izdotajā latviešu tēlotājas mākslas vēsturē.⁹

Mākslas zinātņu doktora E. Kļaviņa monogrāfijā "Latviešu portreta glezniecība 1850–1916" aplūkota mākslinieka biogrāfija, rūpīgi pārbaudot līdzšinējās publikācijās izteiktos hipotētiskos minējumus, bet portretu glezniecības mantojums analizēts saistībā ar latviešu tēlotājas mākslas attīstības sākotnes iezīmēm un laikmeta norisēm.¹⁰

Jānis Staņislavs Roze dzimis 1823. gada 22. martā Rubenes pagastā. Pirmās amatnieciskās iemaņas apguvis, mācoties pie daiļkrāsotājiem. Kā raksta V. Peņģerots: "pameta tēva mājas un kājām devās uz Rīgu, kur iestājās mācībā pie kāda Rīgā toreiz labi pazīstama māldera un kariešu laķētāja."¹¹ Iespējams, ka vēlme papildināties portretu glezniecībā viņam likusi doties uz Tērbatu.¹² 19. gs. 50. gadu sākumā J. S. Roze nokļuva Pēterburgā, mācījās pie dažādiem Mākslas akadēmijas profesoriem, pats pasniedza zīmēšanu un saņēma arī pasūtījumus.¹³ 1854. gada 15. jūnijā Pēterburgas Mākslas akadēmijas padome par uzgleznoto pašportretu viņam piešķīra brīvmākslinieka grādu.¹⁴

Drīz pēc tam mākslinieks ir devās uz Rietumeiropu, apmeklēja Drēzdeni un Parīzi, bet 1856. vai 1857. gadā apmetās uz dzīvi Minhenē un kļuva par tolaik Minhenes augstākajā sabiedrībā iecienīta portretista Jozefa Bernharta (1805–1885) skolnieku.¹⁵ 1858. gada vasarā J. S. Roze atgriezās Rīgā, uzturējās te vairākus mēnešus, gleznoja portretus un izpelnījās arī vietējās preses uzmanību. 1861. gadā Pēterburgas Mākslas akadēmijas padome viņam piešķīra akadēmiķa grādu.¹⁶ No 19. gs. 60. gadiem līdz pat 80. gadu pirmajai pusei viņš pastāvīgi dzīvoja Rīgā.

Kā portretists Rīgas turīgākās sabiedrības aprindās J. S. Roze bija ļoti populārs – un pasūtījumu viņam netrūka. To apliecina publikācijās bieži izmantotais citāts no nekrologa 1897. gadā: "būs rets nams Rīgas turīgāko iedzīvotāju starpā, kur neatrastos nelaika ražojumi."¹⁷ 1878. gadā J. S. Roze uzglezno Rīgas Latviešu biedrības vadītāju portretus.

Materiālā ziņā J. S. Roze bija pietiekami nodrošināts, lai 1874. gadā Teātra bulvārī 11 celtu namu un tajā iekārtotu viesnīcu.

V. Peņģerots min ar nama celšanu saistītos parādus, kas, iespējams, likuši māksliniekam pieņemt arvien lielāku pasūtījumu skaitu un arvien vairāk izmantot fotogrāfijas – gan gleznot pēc fotoattēla, gan palielinātās fotogrāfijas izkrāsot un uzlīmēt uz audekla.¹⁸

1879. gadā zaudējis lepno namu un sava rakstura dēļ ieguvis sabiedrības nevēlastību, viņš 1884. vai 1885. gadā bija spiests atstāt Rīgu un doties uz Rietumeiropu. Kādu laiku dzīvojis Nicā. Ārzemēs pēc

nostāstiem viņš esot gleznojis Krievijas cara ģimenei piederīgo portretus. 1895. gadā J. S. Roze atgriezās dzimtenē un mira Rīgā 1897. gadā.

Lai vizualizētu J. S. Rozes personību, kura rakstura savdabībām V. Peņģerots savā publikācijā ir atvēlējis pietiekami lielu vietu, viņš rakstam pievienojis J. G. Zīgmunda zīmēto J. S. Rozes šaržu.¹⁹

Ieskatu vācbaltu gleznotāja J. G. Zīgmunda biogrāfijā sniedz J. J. Dēringa neregulāri publicētie materiāli,²⁰ V. Neimaņa Baltijas mākslinieku leksikons,²¹ arhitekta P. Kampes sastādītā un Stokholmā 1951. un 1957. gadā izdotā biogrāfiskā enciklopēdija.²² Plašāku viņa dzīves un darbības apskatu, reproducējot atsevišķus darbus, sarakstījis V. Neimanis.²³

Jūliuss Gotfrīds Zīgmunds (dzimis 1828. gada 1. jūlijā Rīgā – miris 1909. gadā Rīgā) pirmās iemaņas glezniecībā apguvis pie gleznotāja Oto Bērtiņa. 1846. gadā devies uz Drēzdeni, bet 1847. gadā pārcēlies uz Leipcigu, kur līdz 1850. gadam apmeklējis vietējo mākslas skolu. Pēc tās absolvēšanas mākslinieks uz kādu laiku atgriezās Rīgā, cik zināms, šajā laikā gleznojis portretus un pasniedzis zīmēšanas stundas. 1856. gadā devies uz Antverpeni. 1858. gada pavasarī uzturējies Minhenē, vēlāk Parīzē, bet tā paša gada rudenī pārcēlies uz Itāliju un ziemu pavadījis Romā. 1859. gada maijā uz īsu laiku J. G. Zīgmunds ieradās Rīgā, 1859. – 1862. gadā strādāja Pēterburgā un atkal atgriezās Rīgā. 1860. gadā ieguvis portretu glezniecības brīvmākslinieka nosaukumu.²⁴ Galvenokārt gleznojis portretus, žanra ainas un altārglezas. Arī J. G. Zīgmundu ietekmējusi fotogrāfijas straujā izplatība – viņš ne tikai darinājis portretus pēc fotogrāfijām, bet pats pievērsies fotografēšanai.²⁵ Rīgas 1868./1869. gada adrešu grāmatā norādīts, ka viņš dzīvo Rīgā, Aleksandra ielā 3, un turpat atrodas arī fotogrāfiju darbnīca.²⁶ 1875. gada septembrī Rīgā tika sarīkota J. G. Zīgmunda gleznu izstāde, kurā īpašu ievērību izpelnījās viņa gleznotie portreti.²⁷

Muzeja kolekcijā glabājas Vilhelma Mailingera portrets, kuru, kā liecina paraksts, J. G. Zīgmunds gleznojis 1874. gadā.²⁸ Ovālās formas portreta apakšējā daļā piestiprināta metāla plāksnīte ar tekstu "Wilhelm Mailinger". Marijas Mailingeres portrets,²⁹ kura apakšējā daļā ir analoga plāksnīte ar portretētās sievietes vārdu, nav ne datēts, ne parakstīts un līdz šim ticis uzskatīts par J. S. Rozes darbu.

V. Mailingera portrets pārstāv krūšutēla portreta tipu ar nosacītu bezpriekšmetisku fonu. Portretētais attēlots šī tipa portretiem raksturīgajā trīsceturtdaļpagriezienā pa labi, galva tikko manāmi pieliekta kreisajam plecam, reprezentācijas noskaņas rada melnie svārki, baltais krekls un šaurā, lentveidā sasieta kaklasaite. M. Mailingeres attēlojumā izceļas svinīgā, pat monumentālā poza. Salīdzinot abus dar-

bus, tie izpildījumā ziņā šķita ļoti radniecīgi un ļāva izteikt piesardzīgu hipotēzi par piederību vienam un tam pašam autoram. 2005.–2006. gadā restaurācijas laikā (portretus restaurēja Latvijas Nacionālā vēstures muzeja restauratore Inga Grīnberga) tika veiktas grunts un krāsas slāņa ķīmiskās analīzes (Latvijas Nacionālā vēstures muzeja ķīmiķe Indra Tuņa), kas apstiprināja pieņēmumu, ka tos gleznojis J. G. Zīgmunds. Izsmeltošas biogrāfiskās ziņas par attēlotajām personām pagaidām nav izdevies iegūt. Par V. Mailingeru zināms, ka viņš bijis viesnīcas īpašnieks un 1882. gada 19. jūnijā apbedīts toreizējos Jēkaba kapos Rīgā.³⁰ Kaut arī laiks ir iznīcinājis lielu daļu kapu pieminekļu Rīgas Lielajos kapos, Mailingeru ģimenes kapa vieta ir zināma, un vēl šodien tur var skatīt pieminekli – skumjo jaunavu, kas aptvērusi krustu, un izlasīt lakonisko uzrakstu “*Familie Mailinger*”. Rīgas 1889./1890. gada adrešu grāmatā ir minēta viņa atraitne Marija Mailingere – viesnīcas “*Frankfurt am Main*”, kas atradās toreizējā Lielajā Aleksandra ielā (tagad – Brīvības iela) 25, īpašniece.³¹ Interesanti, ka turpat netālu – Lielās Aleksandra ielas 19. namā šajā laikā dzīvoja J. G. Zīgmunds.

Četri portreti ir saistīti ar rīdzinieku Ertaku dzimtu. Rīgas tirgotāju un Vērmanes dārza restorāna īpašnieku Karlu Heinrihu Ertaku³² (dzimis 1826. gada 14. jūlijā Rīgā – miris 1882. gada 6. septembrī Frankfurtē pie Mainas), domājams, portretējis J. S. Roze. K. H. Ertaks ir kurpniekmeistara un Mazās jeb Sv. Jāņa ģildes locekļa Johana Frīdriha Ertaka dēls. Īsi pirms savas nāves, gatavojoties doties uz Frankfurti pie Mainas ārstēšanās nolūkā, K. H. Ertaks sastādījis testamentu, kas tiek apstiprināts 1882. gada 18. jūlijā.³³ Saskaņā ar testamentu viņš ir novēlējis līdzekļus labdarībai – bērnu patversmēm un bāriņu namam, kā arī t.s. Minnaštiftes (*Minnastift*) jeb Minnas patversmes dibināšanai savas mirušās sievas piemiņai.³⁴ Amatnieku un tirgotāju organizācijām tā bija gadsimtos izveidojusies sena tradīcija – finansiāli atbalstīt trūcīgā nonākušos, darba nespējīgos brālības locekļus un bāriņus. Aktīvi dažādas labdarības institūcijas – pabalstu kases, fondī, patversmes un aprūpes iestādes dibinātas 19. gadsimtā. To dibinātāji bijuši ne tikai turīgākie amata meistari, bet arī viņu dēli, kas bija izvēlējušies tirgotāja vai pat citas profesijas, tomēr neaizmirsu savu izcelsmi un piederību amatnieku kārtai.³⁵ Arī K. H. Ertaka testamentā uzsvērtas rūpes par amatnieku kārtu, bet avīzē “*Rigasche Zeitung*” 1882. gada 7. septembrī ievietotajā paziņojumā par K. H. Ertaka nāvi īpaši tiek izcelta aizgājēja iesaistīšanās labdarības pasākumos, kas tikusi augstu vērtēta sabiedrībā.³⁶

K. H. Ertaks Minnaštifti ir dibinājis savas 1876. gada 23. augustā mirušās dzīvesbiedres Minnas – Karolīnes Vilhelmīnes Ertakas, dzimušas Gaisleres, piemiņai. Šī dibinājuma mērķis ir nodrošināt

ar mājokļiem trūcīgos Mazās ģildes locekļus un, iespējams, arī citus mazturīgos Rīgas pilsoņus. 1890.–1891. gadā par Ertaka atstātajiem līdzekļiem Elizabetes ielā 75 iepretim Vērmanes dārzam pēc arhitekta Karla Felsko projekta tiek būvēta patversmes ēka. Kā pateicības apliecinājums tās vārtu loka augšējā daļā ievietota vitrāža ar medaļjonos ietvertiem K. H. Ertaka un K. V. Ertakas portretiem un gadskaitli “1891”.³⁷ Šodien šajā vietā atrodas kopija, bet oriģinālā vitrāža no 1995. gada glabājas Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā. Vitrāžas izgatavošanas vieta un darbnīca nav zināma.

Salīdzinot K. H. Ertaka veidolu gleznā ar vitrāžu, šķiet, ka atveidojums vitrāžā tapis pēc kāda cita parauga. Gleznā portretētais ir gados jaunāks un attēlotā poza ir atšķirīga. Minnas patversmes vitrāžas portretam ļoti līdzīgs K. H. Ertaka portretmedaļjons ir redzams Mazās ģildes Vecajo sola telpas otrā loga vitrāžā.³⁸

Karolīnes Vilhelmīnes Ertakas portrets³⁹ gleznots pēc fotogrāfijas un, visticamāk, tapis jau pēc viņas nāves. Portretētās sievietes pusfigūras plakanīgi modelētais apjoms, fotogrāfiski precīzais attēls un gludais gleznojums drīzāk atgādina palielinātu un izkrāsotu fotogrāfiju. Detalizēti fiksētais matu sakārtojums, tērps un rotas raksturo konkrēto Rīgas pilsonisko aprindu gaumi. Gleznas apakšējā daļā ir piestiprināta Mailingeru portretiem analoga plāksnīte ar tekstu “*Minna Ertack*”. Iespējams, ka šie trīs darbi atradušies plašākai publikai pieejamā telpā, jo šāda norāde diez vai būtu nepieciešama, ja portreti rotātu privāta interjera sienas. Interesanti, ka K. V. Ertakas attēlojums ir tāds pats kā Minnas patversmes vitrāžā, un abos portretos izmantota viena un tā pati fotogrāfija.

K. H. Ertaka tēva – Johana Frīdriha Ertaka portretu,⁴⁰ domājams, gleznojis J. S. Roze. Precīzi J. F. Ertaka dzīves dati nav zināmi, bet Mazās ģildes kurpnieku amatā viņš uzņemts 1839. gadā.⁴¹ J. F. Ertaka sievas portretā⁴² galvenā uzmanība pievērsta detalizētai tērpa izstrādei. Figūras plakanīgums, paraupjais sejas atveids un statiskums apliecina, ka portrets gleznots pēc attēla. Abi darbi restaurēti 2006. gadā (restauratore Inga Grīnberga).

Interesi izraisa “Nezināma vīrieša portrets”,⁴³ kurš līdz šim tika piedēvēts J. S. Rozem. Iespējams, ka portretētais ir Roberts fon Bingners (1816–1892), jurists, birģermeistars un Rīgas pilsētas galva. R. fon Bingneru 19. gs. beigās jau cienījamā vecumā – ar sirmiem matiem un sirmu vaigubārdi ir gleznojis J. G. Zīgmunds un 1897. gadā gleznu pats nodevis tagadējam Rīgas vēstures un kuģniecības muzejam.⁴⁴ Kāds cits birģermeistara R. fon Bingnera portrets bija eksponēts 1875. gadā sarīkotajā K. G. Zīgmunda darbu izstādē.⁴⁵ Zināma līdzība sejas vaibstos ar portretu no Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja krājuma ve-

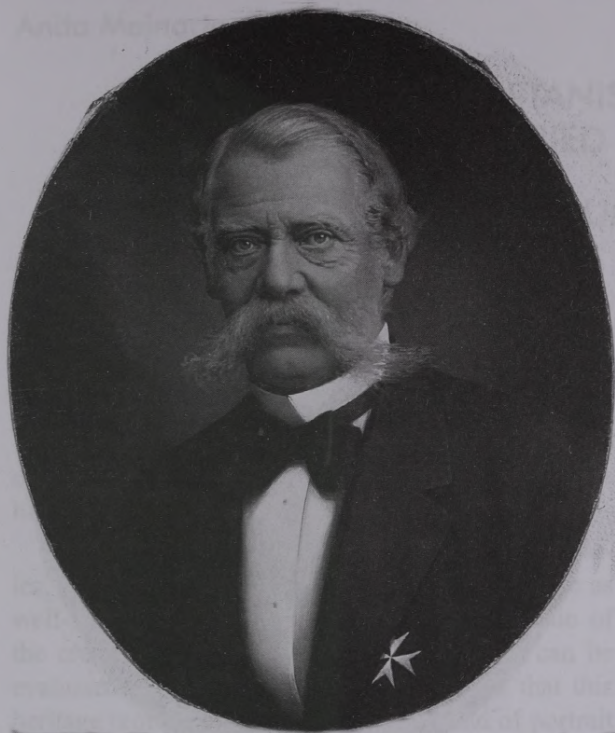
dina pagaidām izteikt tikai piesardzīgu apgalvojumu, kas pārbaudāms tālākajā izpētes gaitā. Arī "Nezināmas sievietes portrets",⁴⁶ kurš līdz šim uzskatīts par Līnas Zaķītes (dz. Grosvaldes) atveidojumu un pierakstīts J. S. Rozem, iespējams, attēlo pavisam citu personu. Vismaz ar 1927. gadā reproducēto L. Zaķītes portretu tam ir visai attāla līdzība un, iespējams, portretēta pavisam cita persona.

Portreti, kā liecina muzeja šifrs un inventāra numurs, muzeja kolekcijā nonākuši vēl pirms 1940. gada un, šķiet, vienlaikus. Darbu atribūciju apgrūtinā apstākļi, ka tikpat kā nav saglabājušās kādreizējā

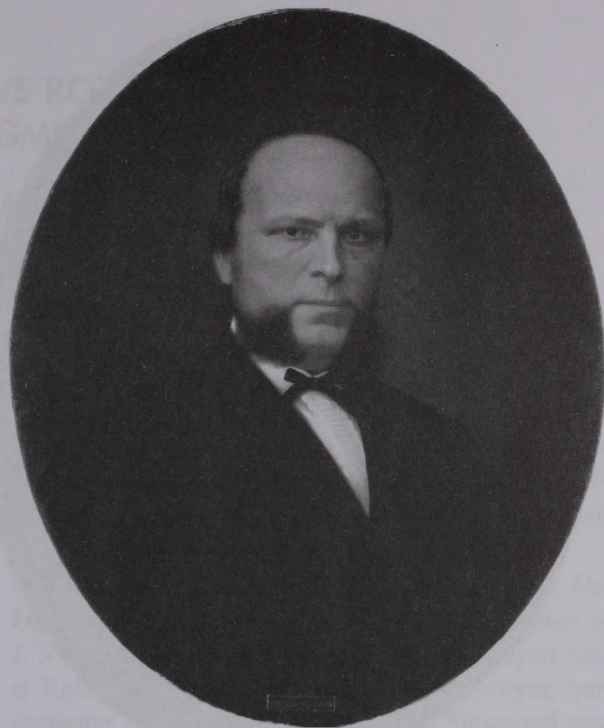
Valsts vēsturiskā muzeja inventāra grāmatas, kas neļauj noteikt portretu ienākšanas laiku muzejā un to sākotnējo atrašanās vietu. Iespējams, cerīgu virzienu izziņošanai sniedz nezināma mākslinieka gleznotais Minnas patversmes pārvaldnieka Konstantīna Karla Millera portrets,⁴⁷ kuram otrā pusē pie apakšrāmja piestiprinātā zīmīte liecina, ka patversmes iemītnieces 1913. gadā portretu dāvinājušas K. K. Milleram dzimšanas dienā. Portretu noteikti nav gleznojis ne J. S. Roze, ne J. G. Zīgmunds. Tomēr zināmā mērā tas var pastarpināti norādīt uz gleznu saistību ar Minnas patversmes ēku.

ATSAUCES

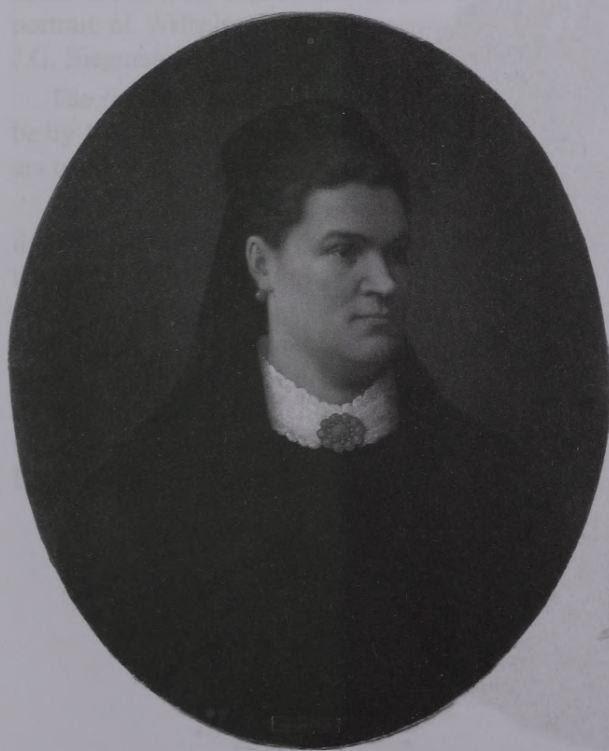
- ¹ Paula fon Tranzē-Rozeneka gleznu kolekcija. Katalogs. – Rīga, 2005. – 19., 69. lpp.
- ² Latvijas Nacionālā vēstures muzeja gleznu kolekcija VG 74, 76 (turpmāk – VG).
- ³ *Kļaviņš E.* Latviešu portreta glezniecība 1850–1916. – Rīga, 1996. – 15.–24. lpp.
- ⁴ Turpat. – 17. lpp.
- ⁵ Turpat.
- ⁶ *Peņģerots V.* Piemirstie latviešu mākslinieki: Jānis Staņislavs Roze // *Ilustrēts Žurnāls.* – 1927. – 241.–248. lpp.
- ⁷ *Siliņš J.* Latvijas māksla: 1800–1914. – Stokholma, 1979. – 1. sēj. – 197.–199. lpp.
- ⁸ *Bēms R.* Apceres par Latvijas mākslu simt gados. – Rīga, 1984. – 108.–110. lpp.
- ⁹ Latviešu tēlotāja māksla 1860–1940. – Rīga, 1986. – 32., 33. lpp.
- ¹⁰ *Kļaviņš E.* Latviešu portreta.. – 30.–40. lpp.
- ¹¹ *Peņģerots V.* Piemirstie latviešu mākslinieki.. – 242. lpp.
- ¹² *Peņģerots V.* Glezniecība Latvijā 19. un 20. gs. // *Mākslas vēsture / V. Purvīša red.* – Rīga, 1934. – 2. sēj. – 404. lpp.
- ¹³ *Peņģerots V.* Piemirstie latviešu mākslinieki.. – 243. lpp.
- ¹⁴ *Kļaviņš E.* Latviešu portreta.. – 32. lpp.
- ¹⁵ Turpat. – 34. lpp.
- ¹⁶ Turpat.
- ¹⁷ Baltijas Vēstnesis. – 1897. – 22. novembris.
- ¹⁸ *Peņģerots V.* Piemirstie latviešu mākslinieki.. – 246. lpp.
- ¹⁹ Turpat.
- ²⁰ Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LVVA), 5759. f., 2. apr., 1016. l., 98.–103. lpp.
- ²¹ *Neumann W.* Lexikon Baltischer Künstler. – Rīga, 1908. – S. 151.
- ²² *Campe P.* Lexikon Liv- und Kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400–1850. – Stockholm, 1957. – 2. Th. – S. 411, 412.
- ²³ *Neumann W.* Baltische Maler und Bildhauer des XIX Jahrhunderts. – Rīga, 1902. – S. 70, 71.
- ²⁴ *Bēms R.* Apceres par Latvijas mākslu.. – 173. lpp.
- ²⁵ LVVA, 5759. f., 2. apr., 1016. l., 99.–101. lp.; *Campe P.* Lexikon... – 2. Th. – S. 411.
- ²⁶ Rigasches Adreß-Buch für 1868/1869. – Rīga, 1868.
- ²⁷ *Neumann W.* Baltische Maler.. – S. 71.
- ²⁸ VG 70.
- ²⁹ VG 68.
- ³⁰ Par informāciju šī raksta autore izsaka pateicību arhitektam Eiženam Upmanim.
- ³¹ Rigasches Adreß-Buch für 1889/1890. – Rīga, 1890.
- ³² VG 60.
- ³³ *Brunstermann F.* Geschichte der Kleinen oder St. Johannisgilde. – Rīga, 1902. – S. 665.
- ³⁴ Rigasche Zeitung. – 1882. – 11 (23) September.
- ³⁵ *Neilands A. F.* Mazās Ģildes vēsture. – Rīga, 2003. – 123. lpp.
- ³⁶ Rigasche Zeitung. – 1882. – 7(19) September.
- ³⁷ *Grasis T.* Latviešu vitrāža. – Rīga, 1973. – 19. att.
- ³⁸ *Neilands A. F.* Mazās ģildes.. – 101., 102. lpp.
- ³⁹ VG 61.
- ⁴⁰ VG 59.
- ⁴¹ *Brunstermann F.* Geschichte.. – S. 668.
- ⁴² VG 57.
- ⁴³ VG 64.
- ⁴⁴ *Ciematniece Z.* Romānā aprakstīto personu portreti Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja kolekcijās // Rīgas kultūrvide 19. gadsimtā. A. Deglava romāns "Rīga". – Rīga, 1999. – 40. lpp., attēls 43. lpp.
- ⁴⁵ *Neumann W.* Baltische Maler.. – S. 71.
- ⁴⁶ VG 62.
- ⁴⁷ VG 66.

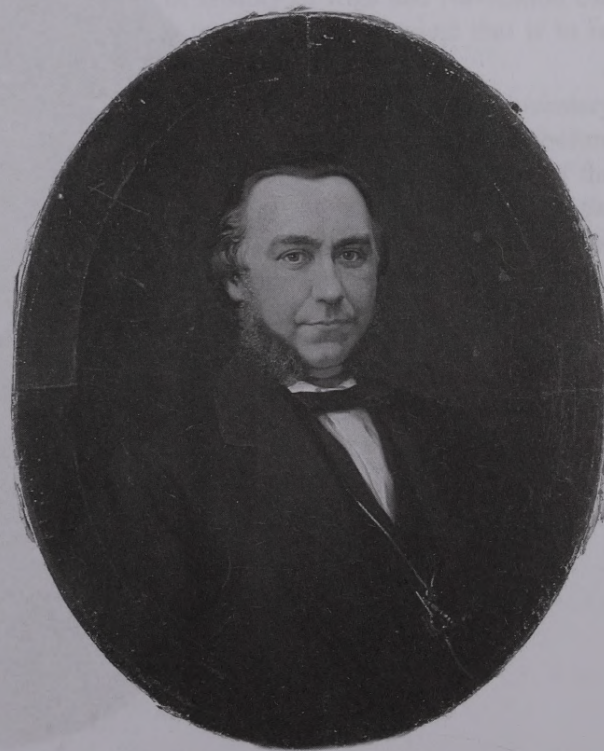
1. att. Jānis Staņislavs Roze. Augusta Vilhelma Oto Leopolda fon Tranzē-Rozeneka portrets. Pēc 1882. gada

2. att. Jūliuss Gotfrīds Zigmunds. Vilhelma Mailingera portrets. 1874. gads

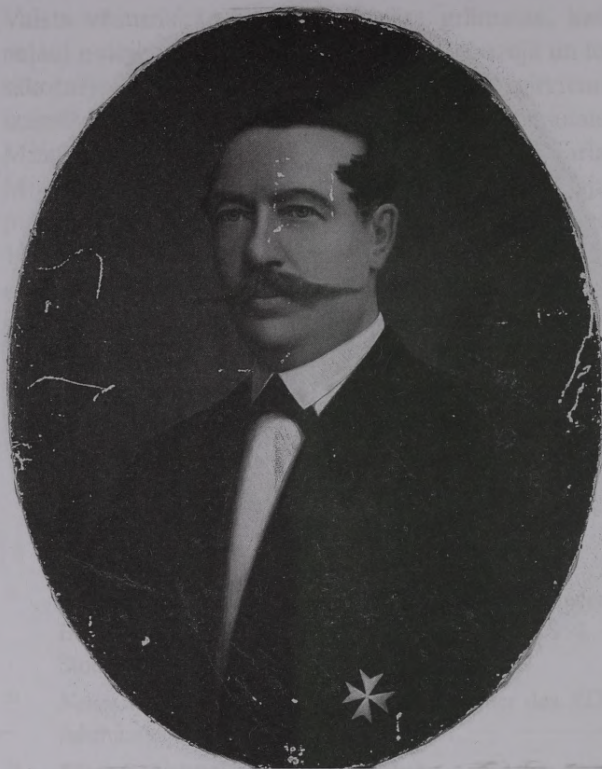
3. att. Jūliuss Gotfrīds Zigmunds. Marijas Mailingeres portrets. 1874. gads (?)

4. att. Nezināms mākslinieks. Roberta fon Bingnera (?) portrets

5. att. Jānis Staņislavs Roze (?). Nezināmas sievietes portrets

6. att. Jānis Staņislavs Roze (?). Nezināma vīrieša portrets

7. att. Jānis Staņislavs Roze (?). Nezināmas sievietes portrets

Anita Meinarte

JĀNIS STAŅISLAVS ROZE AND JULIUS GOTTFRIED SIEGMUND. PORTRAITS

SUMMARY

Jānis Staņislavs Roze (1823-1897) and Julius Gottfried Siegmund (1828-1909) are related by one epoch and twelve portraits in the holdings of the National History Museum of Latvia that have hitherto been less known among the researchers of the history of art.

J. S. Roze and J. G. Siegmund were contemporaries, mainly portraitists, who accomplished private as well as official commissions. The artistic value of the creative work left by both of the artists can be evaluated in different ways, but it is clear that this heritage represents regularities in the field of portrait painting in Latvia in the particular period. Both artists were influenced by the development of photography in the middle and second half of the 19th century, as it is believed that almost all portraits included in the museum collection have been produced on the basis of photos.

The paintings from the collection kept in the museum are neither signed nor dated except for the portrait of Wilhelm Mailinger painted in 1874 by J.G. Siegmund.

The remaining eleven paintings are considered to be by J. S. Roze – one of the first professional painters of Latvian origin.

Four of the portraits are related to the Ertack family, who were Rigans. J. S. Roze most likely painted the portrait of Carl Heinrich Ertack – merchant and owner of the Wöhrmann Garden's restaurant. In accordance with C.H. Ertack's last will his capital was dedicated to charity and foundation of Minna's Shelter in particular. This shelter was founded in remembrance of C. H. Ertack's wife Caroline Wilhelmine Ertack, who died in 1876.

The portrait of Caroline Wilhelmine Ertack was painted from a photograph and was most likely portrayed after her death.

The portrait of C. H. Ertack's father Johann Friedrich Ertack is considered to be painted by J. S. Roze. In the portrait of J. F. Ertack's wife emphasis is placed on a detailed depiction of the gown.

A source of interest is "*The Portrait of the Unknown Man*", which has hitherto been attributed to J. S. Roze. It is possible that, that the portrayed man is Robert von Büngner (1815 – 1892), lawyer, burgomaster and Riga City mayor. J. G. Siegmund portrayed R. von Büngner in venerable age. The painter himself handed this portrait over to the present-day Museum of History of Riga and Navigation in 1897.

Another portrait of burgomaster R. von Büngner was exhibited in J. G. Siegmund's exhibition in 1875. A certain likeness with the facial features that can be observed in the portrait in the possession of the Museum of History of Riga and Navigation can now lead only to a cautious statement that is to be testified in the course of further study.

According to the storage number and inventory number, the portraits reached the museum before 1940 and seemingly together. The attribution of the paintings is hindered by the fact, that very few of the inventory books of the State History Museum (the present - day National History Museum of Latvia) have been preserved. Due to this, it is not possible to find out the year when the portraits entered the museum as well as their previous location. However, it is probable that the portraits have been kept in the building of Minna's Shelter in Riga before they were handed over to the museum.

LATVIJAS NACIONĀLĀ VĒSTURES MUZEJA HRONIKA 2004–2006*

JURIDISKĀ STATUSA MAIŅA

Kopš 2005. gada 1. septembra Latvijas Vēstures muzejs ir mainījis juridisko statusu.

Valsts aģentūra Latvijas Nacionālais vēstures muzejs ir izveidota 2005. gada 1. septembrī, izpildot Ministru kabineta 2004. gada 5. marta rīkojumu Nr. 147 "Par koncepciju par izglītības, kultūras, veselības aprūpes nozares valsts institūciju (izņemot augstskolu) juridisko statusu" un reorganizējot Kultūras ministrijas pārziņā esošo Latvijas Vēstures muzeju. Aģentūra ir Latvijas Vēstures muzeja tiesību, saistību, funkciju, kultūrvēsturisko materiālu krājumu, mantas, finanšu līdzekļu, lietvedības un arhīva dokumentu pārņēmēja.

IZSTĀDES

Izstādes Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā

- 2004. gada februāris – marts. "Teātra ielas noslēpumainā pudele"
- 2004. gada marts – maijs. "Atjaunotie apbalvojumi – Viestura ordenis un Atzinības krusts"
- 2004. gada aprīlis – jūnijs. "Stāsts par cilvēka mūžu"
- 2004. gada septembris – 2005. gada septembris. "Ai, padomju saulei!"

- 2004. gada novembris. "Lāčplēša Kara ordenis"
- 2005. gada oktobris. "Nauda Latvijā"
- 2005. gada marts. "Baltijas brīvības ceļš"
- 2005. gada septembris – oktobris. "1905. gada revolūcijas simtgadei veltītā iespaiddarbu, fotogrāfiju un arhivāliju izstāde"
- 2005. gada novembris. "Lāčplēša Kara ordenis"
- 2005. gada decembris – 2006. gada maijs. "Sēļi un Sēlija"
- 2005. gada septembris. "Izstāde par Salaspils zviedru skansti"
- 2006. gada novembris. "Lāčplēša Kara ordenis"
- 2006. gada septembris – 2007. gads. "Latviešu tradicionālā virtuve"

Izstādes ārzemēs

- 2004. gada jūnijs. "Latviešu tautas tērpi", LR vēstniecībā Minska, Baltkrievija
- 2004. gada aprīlis – jūlijs. "17.–18. gs. portreti, gravīras, medaļas, monētas no Latvijas Vēstures muzeja kolekcijām", Lietuvas Nacionālais muzejs, Viļņa, Lietuva
- 2005. gada aprīlis – oktobris. "Zemgaļi", Lietuvas Nacionālais muzejs, Viļņa, Lietuva
- 2006. gada augusts – septembris. "Latvija, zeme, tauta, valsts", Osijekas, Horvātija

* Sastādīja Jevgēnija Svikle

Izstādes Latvijā

- 2004. gada janvāris – marts. "Latgaļi", Gulbenes vēstures un mākslas muzejs
- 2004. gada februāris – aprīlis. "Nauda kā Eiropas integrācijas apliecinājums", Ludzas novadpētniecības muzejs
- 2004. gada maijs – jūnijs. "Nauda kā Eiropas integrācijas apliecinājums", Latgales kultūrvēstures muzejs
- 2004. gada jūnijs – augusts. "Valsts vizītes Latvijā 20. gs. 20. gados", Rīga, LR Saeima
- 2004. gada augusts – februāris. "Lauksaimniecības biedrības, izstādes un to apbalvojumu medaļas", Rīga, LR Saeima
- 2005. gada maijs – novembris. "Baltijas brīvības ceļš 1988–1991", Rīga, LR Saeima
- 2005. gada marts – jūlijs. "Nauda kā Eiropas integrācijas apliecinājums", Cēsu vēstures un mākslas muzejs
- 2005. gada februāris – maijs. "Saeimas un pašvaldību vēlēšanas starpkaru periodā", Rīga, LR Saeima
- 2005. gada oktobris – decembris. "Lauksaimniecības biedrību un izstāžu medaļas", Ludzas novadpētniecības muzejs
- 2006. gada novembris – 2007. gada aprīlis. "No idejas "Brīva Latvija brīvā Krievijā" līdz miera līgumam ar Krieviju (1917.–1919.11.08.)", Rīga, LR Saeima
- 2006. gada septembris. "Veselavas kapsētas arheoloģisko izrakumu rezultāti", Veselavas tautas nams, Cēsu raj.

PUBLIKĀCIJAS

Turpināta Latvijas Vēstures muzeja rakstu izdošana.

- Latvijas Vēstures muzeja zinātniskie lasījumi 2001–2003: Rakstu krājums / Sast. U. Balode. – R., 2004. – 160 lpp.: il. (Latvijas Vēstures muzeja raksti, Nr. 9)
- Pētījumi zemgaļu senatnē: Rakstu krājums / Sast. R. Ritums. – R., 2004. – 208 lpp.: il. (Latvijas Vēstures muzeja raksti, Nr. 10)
- Pētījumi sēļu senatnē: Rakstu krājums / Sast. I. Melne. – R., 2006. – 208 lpp.: il. (Latvijas Vēstures muzeja raksti, Nr. 11)

Turpināta sērija "Latvijas kultūrvēsturiskais mantojums ārzemju krātuvēs".

- Latvijas arheoloģiskās senlietas Polijas krātuvēs / Sast. A. Bitner-Wróblewska, J. Ciglis, A. Radiņš. –

R., 2005. – 268 lpp.: il. (Latvijas kultūrvēsturiskais mantojums ārzemju krātuvēs, Nr. 2)

Līdz ar izstādēm sagatavoti un izdoti katalogi vai rakstu krājumi par izstādes tēmu.

- The Historical Portrait of the 17th – 18th century in Latvia: Paintings, Engravings, Maps, Medals and Coins from the Collection of the History Museum of Latvia / Comp. A. Meinarte. – R., 2004. – 20 p.
- Sēļi un Sēlija. The Selonians and Selonia / Sast. U. Balode, J. Ciglis, I. Ziņģīte, I. Žeiere. – R., 2005. – 123 lpp.: il. – Teksts paralēli latviešu un angļu val.
- Baltic Archeological Exhibition. Catalogue Žiemgalei. The Semigallians. Baltu archeologijos paroda. Katalogas. Prepared by Egle Gričiuvienė. – Vilnius, LVM, Lietuvas Nacionālais muzejs, 2005. – 239 p.: il.
- Latviešu tradicionālie ēdieni. Ko un kā ēda senāk / Sast. I. Heinola, S. Stinkule. – R., 2006. – 31 lpp.: il.

Turpināta muzeja ceļvežu izdošana svešvalodās.

- Guide to the National History Museum of Latvia / Comp. A. Radiņš. – R., 2006. – 48 p.: il.

MUZEJA RĪKOTĀS KONFERENCES

2004. gada maijs. Latvijas Vēstures muzeja zinātniskie lasījumi.

- S. Stinkule. Dzīves ziņa 19. gs. Dienvidkurzemes godos: kristības.
- K. Ducmane. Latvijas Banka mainībā un pastāvībā.
- L. Grīnberga. Kurzemes Lauksaimniecības centrāl-biedrības apbalvojumu sistēma 1924.–1934. g.
- A. Meinarte. Latvijas ainava 19. gs. 1. pusē K. J. R. Minkeldes un F. Krauzes litogrāfijās.
- A. Ozoliņa. Krievijas naudas politika Baltijā 18.–19. gs. (rakstīto avotu liecības un monētu atradumi).
- R. Ritums. Valgales arheoloģisko senvietu kompleksa izpēte.
- Ā. Ubarste. Restaurācijas vēsture Latvijā 1940.–1945. g.
- I. Žeiere. Viduslaiku galvassegas Latvijā 13.–17. gs.

2005. gada maijs. Latvijas Vēstures muzeja zinātniskie lasījumi.

- E. Ziediņa. Mezolīta apmetnes Ālandes upes ielejā.
- R. Ritums. Kultūrslāņa esamības un robežu noteikšana Abavas ielejā, izmantojot fosfātu metodi.
- J. Ciglis. Agrā dzelzs laikmeta sākuma Ziemeļaustrumu Latvijas uzkalniņu kapulauki.
- I. Melne. Latvijas Vēstures muzeja izrakumi viduslaiku kapsētās 2004. gadā.
- A. Ozoliņa. Zviedrijas 17.–18. gs. vara naudas atradumi Latvijas teritorijā.
- L. Grīnberga. Zemkopības ministrijas apbalvojumu izveides process 1924. gadā.
- K. Ducmane. Latvijas Banka okupācijas varu laikā.
- I. Ziņģīte. Par dažām kultūru mijiedarbības izpausmēm Dienvidkurzemes tautastērpā.
- A. Meinarte. Fon Hānu un fon Firksu dzimtas portreti Latvijas Vēstures muzeja gleznu kolekcijā.

2005. gada novembris. Informācija, revolūcija, reakcija: 1905–2005. Ievadsesija.

- A. Meinarte. Materiāli par 1905. gada revolūciju Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā.

2005. gada decembris. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja un Lietuvas Nacionālā muzeja starptautiskā konference “Sēļi un Sēlija”.

- Jānis Ciglis. Sēļu etnoģenēze – hipotēzes un problēmas.
- Māris Atgāzis. Spietiņu apmetnes vieta Sēlpils Spietiņu–Plāteru senvietu kompleksā.
- Mikolas Michelbertas. Погребальный обряд селов по данным курганных могильников северо-восточной Литвы.
- Andrejs Vasks. Dignājas pilskalna apmetne 1989.–1990. gada izrakumu gaismā.
- Valdemaras Šimenas. Роль селов в формировании культуры восточнолитовских курганов.
- Andra Simnišķite. Some aspects of social and military development in the 2nd half of the 1 mill. AD as reflected in the Selonian grave material.
- Antonija Vilcāne. Latgaļu un sēļu kultūras mijiedarbība dzelzs laikmetā.
- Anna Zariņa. Apģērba fragmenti Lejasdopeļu kapulaukā.
- Arnis Radiņš. Daugavas kreisā krasta vēlā dzelzs laikmeta līdzeno kapulauku etniskās piederības jautājums.
- Baiba Vaska. Sēļu un viņu kaimiņu ornamenti agrā un vidējā dzelzs laikmetā.
- Juris Urtāns. Citas kā pilskalni reģistrētas vietas Augšzemē.
- Guntis Gerhards. Daži senās Sēlpils iedzīvotāju paleopatoloģiskās izpētes aspekti.

- Saulvedis Cimermanis. Sēlijas lauku celtnes pēc valsts muižu 19. gs. 1. puses inventāru dotumiem.
- Māra Vīksna. Folkloras vākums Sēlijā.
- Ilze Ziņģīte. Sēliskās izpausmes Austrumlatvijas tradicionālajā apģērbā.

2006. gada maijs. Latvijas Vēstures muzeja zinātniskie lasījumi.

- Jānis Ciglis. Apdzīvotības dinamika Dienvidvidzemē 1.–6. gs. (Pēc kapulauku materiāliem).
- Ritvars Ritums. Valgales arheoloģiskā kompleksa hronoloģija.
- Baiba Dumpe. Agrā neolīta keramikas rekonstrukcijas.
- Arnis Radiņš. Latgaļu 8.–13. gs. kapulauku izplatības ziemeļu robeža.
- Ilze Ziņģīte. Sudraba saktas LNVM Etnogrāfijas nodaļas kolekcijā.
- Irita Žeiere. Celaiņu un audeņu izmantošana 14.–17. gs. tērpos.
- Gunita Baumanē. A. Gusara devums Latvijas kultūrvēsturiskā materiāla izpētē un saglabāšanā.
- Kristīne Ducmane. Trīsdesmitgadu kara (1618–1648) ietekme Latvijas monētniecībā.
- Anda Ozoliņa. Zviedrijas virsvaras laikā Latvijā noguldītie monētu depozi: topogrāfija un secinājumi.
- Laima Grīnberga. Lauksaimniecības kameras un speciālās apbalvojumu medaļas.
- Anita Meinarte. J. S. Roze un J. G. Zīgmunds. Portreti.

2006. gada decembris. Zinātniskā konference “Latviešu tradicionālā virtuve”.

- Guntis Gerhards. Ko liecina antropoloģiskais materiāls par seno iedzīvotāju uzturu.
- Gunita Zariņa. Bērnu uzturs senatnē.
- Saulvedis Cimermanis. Ieskats latviešu ēdienu gatavošanas tradicionālo telpu iekārtojumā un vēsturē.
- Linda Dumpe. Muižu un zemnieku uztura un tā pagatavošanas mijiedarbība.
- Gunita Baumanē. Ēdienu gatavošanas fotouzņēmumi Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Fotonegatīvu kolekcijā.
- Daina Lasmane. Zivju ēdieni tradicionālajā Daugavas krasta iedzīvotāju uzturā.
- Ieva Žukauska. Garšaugu lietošanas vēsturiskie aspekti Latvijā.
- Laima Grīnberga. Par Lubezeres dārkopi Frici Paegli.
- Guntis Pakalns. Ko P. Birkerta “Latvju tautas anekdotes” stāsta par latviešu tradicionālo virtuvi.
- Dainis Stalts un Dzintars Liepiņš. Zūdošās prasmes.

Muzeja darbinieki ar referātiem regulāri piedalījušies arī citu organizāciju rīkotajās konferencēs gan Latvijā, gan ārzemēs.

Ārzemēs rīkotās konferences, kur ar referātiem uzstājās muzeja darbinieki:

2004. gads

- A. Radiņš. Kauņas Vītauta Dižā Universitātes rīkota starptautiska konference "Transformatio mundi – the transition from the Late Migration period to the Early Viking age in the East Baltic". Nolasīts referāts "Ekonomiskās, sociālās un politiskās izmaiņas Daugavas lejtecē 1.–10. gs."
- A. Radiņš. Valsts arheoloģiskā muzeja Varšavā rīkots starptautisks baltu seminārs 2003./2004. Nolasīts referāts "Daugmale pie Daugavas".
- R. Rītums. Starptautisks Seno tīrumu izpētes seminārs Tallinā. Nolasīts referāts "Seno tīrumu izpēte Latvijā".

2005. gads

- A. Radiņš. Viļņas Universitātes rīkota J. Puzinas 100 gadu piemiņas konference. Nolasīts referāts "Tirdzniecība Daugavas lejtecē 10. gs.–13. gs. sākumā".
- J. Ciglis. Viļņas Universitātes rīkota J. Puzinas 100 gadu piemiņas konference. Nolasīts referāts "Vidējā dzelzs laikmeta jostassprādzes Austrumlatvijā".
- K. Ducmane. Starptautiska numismātikas konference Slovēnijā, Smoļņikā. Nolasīts referāts "Latvijas Banka pārmaiņās un stabilitātē".
- A. Ozoliņa. Starptautiska numismātikas konference Slovēnijā, Smoļņikā. Nolasīts referāts "Zviedrijas 17.–18. gs. vara monētu atradumi Latvijas teritorijā".
- I. Žeiere. NESAT rīkots Ziemeļvalstu arheoloģisko tekstiliju 9. simpozījs Braunvaldē, Šveicē. Nolasīts referāts "13.–17. gs. tekstilatrādumi Puzes Lejas-kroga kapsētā".

2006. gads

- K. Ducmane. VII starptautiskā numismātu zinātniskā konference Augustovā, Polijā. Nolasīts referāts "Trīsdesmitgadu kara (1618–1648) ietekme Latvijas monētniecībā".
- A. Ozoliņa. VII starptautiskā numismātu zinātniskā konference Augustovā, Polijā. Nolasīts referāts "Rietumeiropas monētu apgrozības īpatnības Latvijas teritorijā pēc tās iekļaušanas Krievijas impērijā".
- K. Ducmane. Starptautiska numismātikas konference Lietuvā, Viļņā. Nolasīts referāts "Monētas, kolekcijas, pētījumi, jeb numismātikas pirmsākumi Latvijā (17.–19. gs.)".

- A. Ozoliņa. Starptautiska numismātikas konference Lietuvā, Viļņā. Nolasīts referāts "Lietuvas Lielkņazistes monētas depozītos Latvijas teritorijā".
- L. Grīnberga. Starptautiska numismātikas konference Lietuvā, Viļņā. Nolasīts referāts "Lietuvas faleristikas un medaļu materiāls Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā".

RESTAURĀCIJA

- 3636 arheoloģiskā materiāla un metāla vienības, to skaitā monētas;
- 383 tekstilijas;
- 656 keramikas, porcelāna un stikla priekšmeti;
- 172 polihromā un nekrāsotā koka priekšmeti;
- 171 grafikas darbs;
- 21 ādas izstrādājums;
- 195 dokumenti, grāmatas un naudas zīmes;
- 21 glezna.

ARHEOLOĢISKIE IZRĀKUMI

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas darbinieki ir veikuši arheoloģiskos izrakumus:

- Skaistkalnes Selgas, vadītāja Z. Buža – 2004. gada 22.–31. jūlijs
- Veselavas kapsēta, vadītāji J. Ciglis un I. Melne – 2004. un 2006. gads
- Ropažu viduslaiku pils, vadītājs J. Ciglis – 2006. gada 26. jūnijs – 12. jūlijs

KVALIFIKĀCIJAS CELŠANA

No 2004. līdz 2006. gadam:

- Restaurācijas nodaļas restauratora kvalifikāciju ir ieguvusi I. Grīnberga un A. Saliņa. Kvalifikāciju paaugstināja I. Priede un V. Salna, iegūstot meistara kvalifikāciju. I. Venckus un D. Ziemele atkārtoti ieguva restauratora kvalifikāciju, un I. Tiltiņa atkārtoti ieguva meistara kvalifikāciju. J. Lībiete ieguva vecmeistara kvalifikāciju.
- I. Grīnberga ieguvusi LMA humanitāro zinātņu maģistra grādu mākslā.
- I. Šveisberga ieguvusi LMA humanitāro zinātņu maģistra grādu mākslā.

LATVIJAS NACIONĀLĀ VĒSTURES MUZEJA ARHEOLOĢISKIE IZRAKUMI 2004.–2006. GADĀ

Ilze Melne

ARHEOLOĢISKIE IZRAKUMI VESELAVAS VIDUSLAIKU KAPSĒTĀ 2004. UN 2006. GADĀ

Veselavas viduslaiku kapsēta atrodas Cēsu rajonā Veselavas pagastā, pie ceļa, kas savieno Cēsis ar Bērzkroga krustojumu. Kapsēta atrodas pašā ceļa malā, nelielā paugurā, kas par 1–2 m paceļas virs apkārtnes. Apmēram 300 m no tās izvietots Veselavas muižas komplekss.

Kapsētu jau 1928. gadā reģistrējusi Pieminekļu valde. Toreiz, apstrādājot lauku, šai vietā atrasti kauli un bronzas rotas. Pierakstītas ziņas, ka uzkalniņā kādreiz audzis vecs ozols, kurā bijis zvans un tā dobumā Dievmātes bilde. 1958. gada vasarā ceļa iztaisnošanas darbos nopostīta Veselavas viduslaiku kapsētas ziemeļu daļa. Atsevišķas atrastās senlietas kopā ar ziņām par postītiem apbedījumiem vēlāk nonāca Cēsu novadpētniecības muzejā.

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja arheoloģiskie izrakumi 2004. un 2006. gadā bija saistīti ar minētā ceļa rekonstrukcijas darbiem. Darbus pasūtīja un finansēja a/s "8CBR". 2004. gadā no 17. augusta līdz 10. septembrim pārbaudes izrakumi Veselavas viduslaiku kapsētā notika Arheoloģijas nodaļas vadītāja Jāņa Cigļa vadībā. To mērķis bija noskaidrot kapsētas robežas un apbedījumu blīvumu pirms ceļa rekonstrukcijas projekta izstrādes. Deviņās 1 m platās un 3–15 m garās pārbaudes tranšējās izpētīti 30

apbedījumi un noteiktas aptuvenās kapsētas robežas. Paugura austrumu un dienvidu malā tika sasniegts nepārjaukts zemes slānis bez apbedījumiem, rietumu virzienā, domājams, apbedījumi turpinājās tālāk par izrakumos skarto teritoriju, bet kapsētas ziemeļu daļa postīta jau minētajos 1958. gada ceļa taisnošanas darbos.

2006. gadā no 17. jūlija līdz 22. septembrim arheoloģiskie izrakumi turpinājās nodaļas galvenās kolekciju glabātājas Ilzes Melnes vadībā. Tajos piedalījās muzeja Arheoloģijas nodaļas darbinieki un citi palīgi. Sākotnēji tika pētīta kapsētas daļēji postītā ziemeļu nogāze, kur paredzēta rekonstruētā ceļa nomale. Izrakumu gaitā atklājās, ka apbedījumi turpinās zem pašreizējā ceļa seguma, tādēļ pētāmā kapsētas platība ievērojami palielinājās, ietverot zem ceļa esošo apbedījumu izpēti.

Abās izrakumu sezonās ap 500 m² lielā teritorijā izpētīti 265 apbedījumi. Mirušie pēc kristīgās tradīcijas guldīti uz muguras, ar galvu uz rietumiem, dienvidrietumiem, bet vērojami arī izņēmumi, kad tie orientēti uz austrumiem vai dienvidiem. Visbiežāk rokas liktas uz gurniem vai pāri viduklim. Par mirušo apbedīšanu dēļu zārkā liecināja kapsētā atrastās dzelzs naglas un koksnes paliekas. Vairākos

gadījumos kapsētas dzeltenajās smiltīs izdevās konstatēt ovālas un četrstūra formas kapa bedres ar noapaļotiem stūriem. Dažos gadījumos pie mirušā galvas vai kājgaļa likti atsevišķi akmeņi, bet vienā gadījumā koka šķirsts bijis aplikts ar vidēja lieluma (10–15 x 20–24 cm) akmeņiem.

No izpētītajiem apbedījumiem 71 bija sieviete, 69 vīriēši, 40 pusaudži un 53 bērni. Salīdzinoši daudzo postījumu dēļ pārējo apbedījumu dzimums nebija nosakāms. Senākie apbedījumi ar greznāko inventāru koncentrējas nosacītājā kapsētas centrā. Šeit apbedījumi guldīti trīs – četrās kārtās, bet perifērajos laukumos vidēji divās kārtās. Kopumā no 265 kapsētā atsegtajiem apbedījumiem 163 jeb 61% tika konstatētas senlietas.

Sievietēm galvā likti vainagi, kas darināti, uz vilnas dzijas verot bronzas spirālītes, sīkas krellītes un uzšujot alvas rotājumus. Vainagiem bijuši piekari no vairāku krāsu vilnas dzijas ar bronzas spirāļu posmiem un spirāļu režģveida vērūmu. Visplašāko rotu grupu veido kaklarotas, kas nomainījušas 12. gs. beigās izzudušos kaklariņķus. Kopumā kaklarotu sastāvdaļas – krelles, kauri gliemežvāki, piekariņi un bronzas spirālītes – konstatētas vismaz 55 kapos un arī kā savrupatradumi. Kaklarotās vērti bumbiņveida zvārguļi ar krusta šķēlumu un stūrainu cilpiņu. Krelles galvenokārt gaišas, gredzenveida, taču iegūtas arī krāsainas, raibas un viena cilindriskā krelle ar zelta foliju. Konstatēti apaļie, ažiurie, rombveida un cita veida bronzas piekariņi ar kniedētu vai lietu piekarcilpu. Bija iespējams rekonstruēt vairākus kaklarotu vērsanas veidus. Biezāk pārmaiņus vērti 4–7 kreļļu gari posmi un tad kauri gliemežvāks vai pamīšus vērtas gaišas krelles un kauri gliemežvāki, kā arī bronzas spirālītes un zvārguļi. Atsevišķos sieviešu apbedījumos konstatētas pat trīs kreļļu virtenes.

Vairākos apbedījumos bija saglabājušies nelieli villaines fragmenti vai liecības par tām – bronzas sloksnes gredzeniņi un sīkas dzeltena stikla krellītes. Apģērbs sasprausts ar bronzas pakavsaktu, riņķsaktu vai sirdsveida saktu, konstatēti arī apģērba aizdarei lietotie bronzas āķīši un cilpiņas. Gredzeni galvenokārt nēsāti pa vienam, tikai vienā apbedījumā pa gredzenam bija abu roku pirkstos. Divos gadījumos konstatētas aprocas – vienai sievietei bronzas aprocē likta uz labās rokas, bet otrai uz katras rokas pa ornamentētai vairogaprocei. Par jostu nēsāšanu liecināja dzelzs un bronzas sprādzņu atradumi, bet apbedījumos ar bagātāku kapa inventāru konstatētas dzelzs ķēžu jostu paliekas, kas veidotas, izliecot S veidā šķērsgriezumā četrstūra dzelzs stienīšus. Pie jostas galvenokārt konstatēti dzelzs naži, dažkārt adatas un monētas, galoda vai alvas piekars, bet kādai 20–25 gadus vecai sievietei pie

jostas labajā pusē dzelzs riņķī iekārts ar bronzu apkalts lāča naga piekars.

Vīriešu apbedījumos rotu klāsts nav tik daudzveidīgs. Raksturīgas bronzas pakavsaktas, dažkārt bronzas gredzeni vai piekari. Galvenokārt vīriešu apbedījumos iegūtas liecības par jostām – dzelzs vai bronzas jostassprādzes un sadalītāji. Divos gadījumos ādas jostas bija rotātas ar bronzas apkalumiem. Viena josta rotāta ar pamīšus liktiem atsevišķi veidotiem bronzas krustiņiem un aplīšiem, bet otra – ar ornamentētām apkaluma plāksnēm. Abām greznajām jostām piekārti naži ar apkalumiem rotātās ādas makstīs, kapsētā tādas konstatētas arī citos apbedījumos. Bez nažiem pie jostām stiprinātas ovālās šķiļamdzelzis, pie kurām dažkārt saglabājušās maciņa paliekas ar kramu un atsevišķām monētām.

Bērniem un pusaudžiem raksturīgas tās pašas senlietu grupas, kādas vērojamas pieaugušajiem. Ap kaklu tiem liktas kaklarotas no krellēm, kauri gliemežvākiem un zvārguļiem, uz krūtīm konstatētas bronzas saktas, līdzdoti bronzas piekari, monētas. No dzelzs priekšmetiem minamas jostassprādzes, naži, 7–9 gadus vecam bērnam līdzīgs dots slīmests, bet 14–16 gadu vecam jaunietim – šķēps.

Veselavas viduslaiku kapsēta izmantota ap 450 gadu, to var datēt ar laika posmu no 13. gs. otrās puses līdz 17. gs. beigām. Senākā atrastā monēta ir Nikolaja Rīgas bīskapijas feniņš (1229.–1253. g.), bet jaunākās – Jana II Kazimira Polijas šiliņi (1648.–1668. g.). Kā agrākās senlietas var minēt lentveida aprocas fragmentu, bronzas vainaga starpskārdīti un bronzas ķemmveida piekaru, kas gan nav saistāmas ar konkrētiem kapiem, jo atrastas velēnā. Interesants ir dzelzs šaurasmens cirvja atradums, kas bijis iecirsts zemē 25 cm attālumā no 30–35 gadus vecas sievietes galvas.

Kapsētas virskārtā un austrumu malā konstatēti atsevišķi akmeņi, bet, tā kā apbedījumi turpinājās arī aiz (un zem) akmeņiem, tad ar kapsētas žogu akmeņi diez vai būtu saistāmi. Iespējams, nesaistīto akmeņu krāvums kapsētas dienvidu daļā, kurā akmeņi likti divās trijās kārtās apmēram 40 cm platā joslā, saistāms ar Svētā Ignata kapelas pamatiem. Jāatzīmē, ka Veselavas viduslaiku kapsēta minēta 1688. gada Vidzemes baznīcu vizitācijas protokolā, kurā teikts, ka mirušie tiek apbedīti vietā, kur kādreiz bijusi Ignata kapela. Interesanti šai sakarībā atzīmēt to, ka Veselavas apkārtnē viduslaikos nav zināms neviens lielāks apdzīvots centrs. Netālu esošā Veselavas muiža veidojusies tikai 16. gs. vidū. Šai gadījumā, iespējams, kapsēta ar kapelu apkalpojusi plašākas apkārtnes iedzīvotājus un veidojusi tādu kā centru, kas vēlāk izveidojies arī kā muižas centrs.

Jānis Ciglis

PĀRBAUDES IZRAKUMOS ROPAŽU VIDUSLAIKU PILĪ SASNIEGTIE REZULTĀTI

Arhitekts Pēteris Blūms ir izstrādājis Ropažu pilsdrupu konservācijas un labiekārtošanas koncepciju. Projekta detalizētai izstrādei bija nepieciešama papildu informācija. Arheoloģisko pārbaudes izrakumu mērķis Ropažu viduslaiku mūra pilī bija nodrošināt šo nepieciešamo informācijas apjomu turpmāko praktisko darbu plānošanai par: 1) pils mūru ārējā apjoma formu un fiziskajiem gabarītiem; 2) iekšpagalma formu un gabarītiem; 3) kultūrlāņa biezumu iekšpagalmā virs pagalma pēdējā bruģa un ārpus mūriem; 4) vārtu vietu.

Šī uzdevuma veikšanai saskaņā ar noslēgto līgumu starp Ropažu novada domi un Latvijas Nacionālo vēstures muzeju no 2006. gada 26. jūnija līdz 12. jūlijam tika veikti arheoloģiskie pārbaudes izrakumi Ropažu viduslaiku pilī. Darbus finansēja vietējā pašvaldība.

Līdz šim arheoloģiskie izrakumi Ropažu viduslaiku pilī nebija veikti, lai gan Ropažu vārds ir pazīstams no viduslaiku rakstītajiem avotiem. Pirmoreiz tas minēts Indriķa hronikā, rakstot par 1205. gada notikumiem, kad lietuviešu karaspēks, atgriežoties no sirojuma Igaunijā, devās mājup no Turaidas pa īsāko Ropažu (*Rodopoyse, Rodenpoys*) ceļu. Pamatojoties uz šo pieminējumu, *Rodenpoys* senais centrs vēstures literatūrā tiek lokalizēts vēlākās mūra pils vietā. Par mūra pils celšanas laiku J. G. Arnsts savā Livonijas hronikā nosaucis 1322. gadu, bet Helmsa hronikas norakstos minēts 1320. gads. Šie pils celšanas gadi vēstures literatūrā tiek uzskatīti par šaubīgiem, jo nav citur dokumentāri apstiprināti. Ropažu pils noteikti pastāvējusi jau 14. gs., jo 1404. gadā Livonijas landmaršals ziņo par robežu strīdu starp Siguldas un Ropažu ordeņbrāļiem. Ropažu pils minēta 1467. un 1555. gada Livonijas piļu sarakstos – pirmajā tā atzīmēta kā pakļauta Livonijas ordeņa mestram. Livonijas kara sākumā pili 1559.–1560. gada ziemā nodedzināja krievu karaspēks. 1561. gadā ordenis pili ieņēlāja Fromholdam Tīzenhauzenam, bet vēlāk kopā ar Nītauri, Bukultiem, Allažiem uzdāvināja Heinriham fon Donam. Vai H. Dona pārvaldīja Ropažus, nav zināms, ticamāk – uz ķīlas tiesību pamata vēl kādu laiku Fromholds Tīzenhauzens, jo Lietuvas metrikā glabājas trīs ar 1564.–1569. gadu datēti dokumenti par tiesāšanos Ropažu apgabalā starp F. Ulenbroku un F. Tīzenhauzenu. Visticamāk, Tīzenhauzeni to pārvaldīja līdz 1582. gadam, kad pils

tika piešķirta Cēsu bīskapijai. Zviedru laika sākumā atkal kā pils īpašnieki ir minēti Tīzenhauzeni, bet ziņas par tiesāšanos ar Ulenbrokiem vēl atrodamas 1630. gada zviedru arklu revīzijā.

Poļu-zviedru kara laikā pēc Vidzemes iekarošanas Gustavs II Ādolfs Ropažus piešķīra kancleram Akselam Uksenšernam, kas tos ieguva pēc ķīlas izpiršanas 1632. gadā. 1623. gada 9. augusta revīzijā ir teikts, ka pils pieder Engelbertam fon Tīzenhauzenam un Heinrikam Butleram (LVVA, 7348. f., 1. apr., 1. l., 386. lp.). “Ropažu pils ir pilnīgi sagrūvusi, un ir tikai 4 pa pusei sagrūvuši mūri. Tomēr jezuīti strauta otrā pusē uzcēlušī labu koka ērberģi ar priekšnamu un blakus kambari. Ap to Heinrihs Butlers ir uzcēlis žogu, un blakus pirts un vecs stallis. Blakus žogam ārpusē ir divas lopu kūtis un tūliņ aiz tūruma rija labības kulšanai. 1621. gadā, kad viņa ķēnišķīgā majestāte mūsu visžēlīgais Ķēniņš un kungs aplenca Rīgu, šī muiža bijusi apsēta ar dažādiem sējumiem. Tā kā tā ir jezuītu muiža un zemnieki aizbēguši, tā kļuvusi par laupījumu karavīriem, un to izpostījuši kā zviedru, tā poļu karavīri.” 1630. gada arklu revīzijā (LVVA, 7343. f., 1. apr., 3. l., 30. lp.) ir teikts, ka Ropažus lēņo Kārlis Ādolfs fon Tīzenhauzens. Tur rakstīts, ka draudzē nav draudzes junkuru un citu pilsļaužu kā tikai Dīterihs Bēze un naudas kalējs, kas dzīvo naudas kalēja Martena Vulfa muižīņā pie mazas upītes “Podeka”.

Pilsdrupas var redzēt 18. gs. un 19. gs. sākumā J. K. Broces zīmējumos. Nozīmīgākais ir 1791. gada zīmējums. Tajā redzams pilsdrupu kopskats no ZA puses.

21. gs. pilsdrupu plānu ir devuši A. Caune un I. Ose savā piļu leksikonā. Tur pils attēlota kā neregulāras formas sešstūris ar vienu korpusu dienvidaustrumu daļā. Aprakstā teikts, ka garākā DR mala sasniedz 53 m, bet pārējās ap 27 m garas. Tomēr, uzmanīgi aplūkojot, plāns liekas ne sevišķi precīzs. Vispirms jau nav iezīmēts pils dienvidu sienas turpinājums līdz Ropažu–Inčukalna ceļam, kuras paliekas labi saskatāmas no Lielās Juglas puses vairāku desmitu centimetru augstumā. Tāpēc plānā droši varēja iezīmēt ne tikai saglabājušos pils rietumu aizsargsienas D daļas fragmentus, bet vietām arī dienvidu aizsargsienas fragmentus tās A daļā.

Pils plānojuma noskaidrošanai 2006. gadā pētījumi tika veikti 8 nelielos laukumos.

1. laukums iemērīts mūra pils pagalma vidū ar nolūku noskaidrot iespējamā lībiešu pilskalna pastāvēšanu vēlākās mūra pils vietā, kultūrslāņa biezumu un raksturu pils pagalmā, iespējamās bruģa līmeņus. Kultūrslānis visā biezumā bija stipri viendabīgs, tumšs, kas norādīja uz pils nepārtrauktu apdzīvotību. Kultūrslānis saturēja ļoti maz būvgružu, diezgan daudz sīku laukakmeņu, kas neveidoja nekādas konstrukcijas, dzīvnieku kaulus, dažas naglas un neraksturīgi maz trauku lausku. Laukuma A daļā atsedzās vairāki lieli akmeņi, kas, iespējams, bijuši kādas koka ēkas pamati. Laukuma vidusdaļā iezīmējās padziļinājums, kurā atsedzās tumšā kultūrslānī samesti šķelti akmeņi.

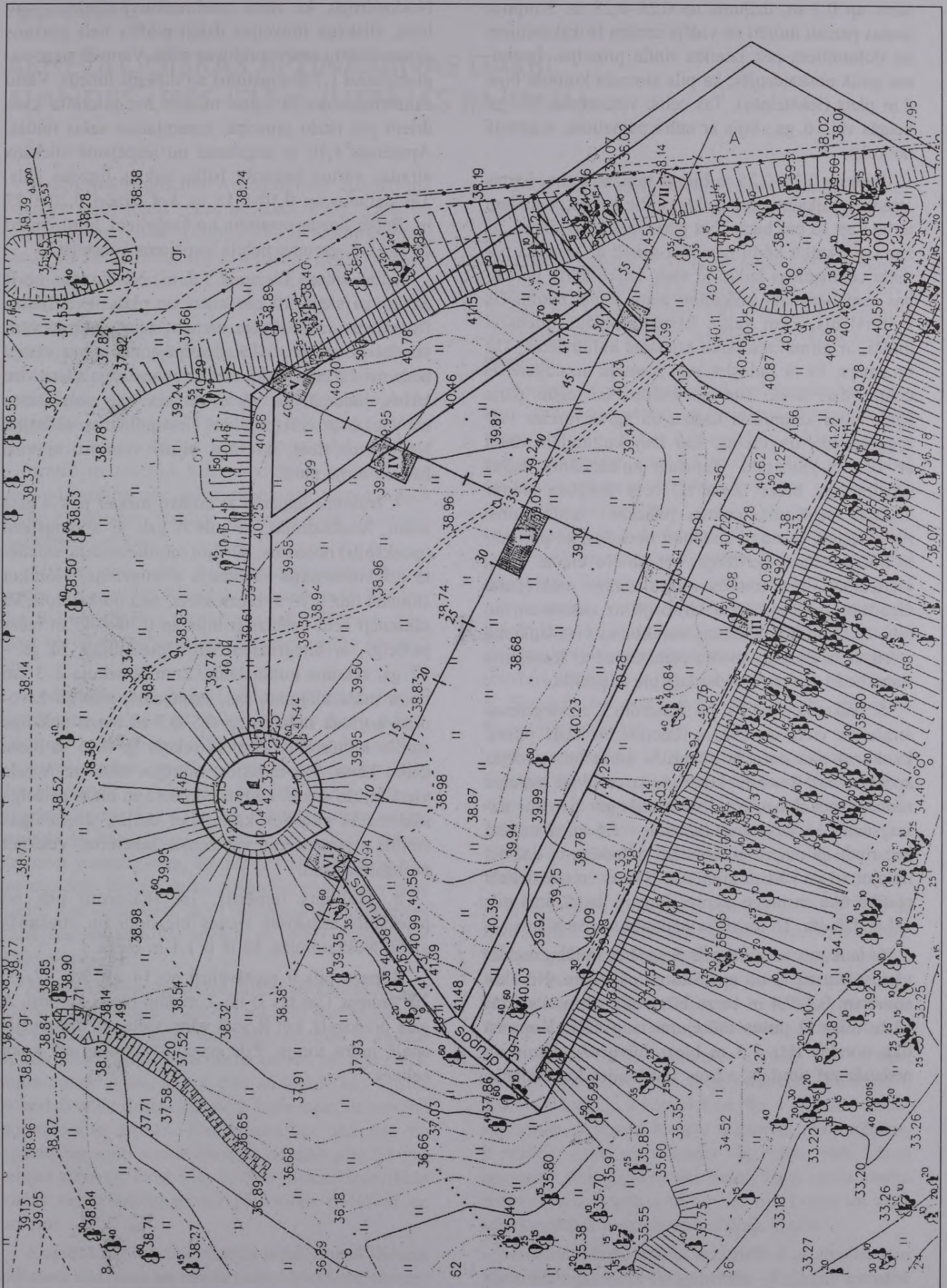
Noskaidrojās, ka pils celta līdzenā vietā. Kā rāda nivelējumi, teritorija uz ziemeļiem no pils ir bijusi vienā līmenī ar pils vietu, bet uz rietumiem, kur atrodas mācītājmuiža, par 1–1,5 m augstāka nekā vēlākās pils vieta. Tagad redzamais pilsdrupu paaugstinājums ir mākslīgi radies, veidojot uzbērumus pils būvniecības un sagrūšanas rezultātā. Noskaidrojās, ka pagalmā bijis nebruģēts, kultūrslāņa biezums ap 0,8–1 m, bedrēs – līdz 1,4 m, tas viendabīgs, radies 14.–17. gadsimtā.

2. laukums iemērīts ar nolūku noskaidrot pils dienvidu korpusa atrašanās vietu, sienu konfigurāciju, būvgružu slāņa biezumu un raksturu pie korpusa sienas. Tika norakta līdz 0,9 m bieža kārtā, ko galvenokārt veidoja būvgruži. Jāatzīmē, ka būvgružu kārtā pagalma pusē nebija lielu akmeņu, to veidoja kaļķu java, sīku dolomītu, reti ķieģeļu šķembas. Tas norādīja, ka būvgružu slānis veidojies, nojaucot korpusa paliekas un savācot akmeņus būvmateriāliem. Acīmredzot pilsdrupas tikušas izmantotas kā būvmateriālu avots upes pretējā krastā esošajām muižas celtnēm. Pagalma pusē tika sasniegts pēdējās apdzīvotības līmenis. To iezīmēja tumšas zemes un ogļišu slānis līdz 5 cm biezumā. Zem tā atsedzās lielāku granītu un dolomītu klājums. Iespējams, uz tiem varēja balstīties kāpnes uz durvju ailu. Laukuma rietumu daļā uz kaļķainu būvgružu kārtiņas bija uzklāta plāna māla kārtā. Korpusa priekšā uz māla slāņa biežāks kultūrslānis nebija izveidojies. Datēšanai ļoti nozīmīgs atradums bija Zviedrijas karaļa Gustava II Ādolfa Rīgas šiliņš. Tas norāda, ka pils, visticamāk, pēdējoreiz gājusi bojā 17. gs. 20. gados un vēlāk vairs nav izmantota. Izrakumos tika atsegts D korpusa Z sienas fragments. Tas pacēlās līdz 0,7–0,8 m virs pēdējās apdzīvotības līmeņa. Sienas biezums – 1,25 metri. Siena mūrēta no dolomītakmeņiem. Sienas palieku virspusē vienas ķieģeļu kārtas biezumā un augstumā saglabāties, visticamāk, kādas durvju ailas sānu apšuvums. Ķieģeļu izmēri – 31,5 x 15 x 8 centimetri. Šāds ķieģeļu izmērs norāda uz korpusa relatīvi agru būvniecības laiku, kas varētu atbilst Arnta

un Helmsa hronikās minētajam. Korpusa iekšpusē apmēram 0,15–0,20 m zemāk nekā iespējamās durvju ailas līmenis korpusa sienā atklājās mālainas zemes slānis. Tas norādīja iespējamo grīdas līmeni pēdējās apdzīvotības laikā. Par pagrabjiem zem korpusa pagaidām nekādas ziņas neizdevās iegūt. Radās iespaids, ka pēc korpusa pamatu uzmūrēšanas starp sienām, aizsargsienas ārpusē un korpusa priekšā tika veidots sabēruma slānis, lai korpusa pamatus padarītu stingrākus un sienas un pirmā stāva telpas nedaudz paceltu it kā uzkalnā virs apkārtējā līdzenuma. Zeme, iespējams, iegūta, rokot aizsarggrāvi apkārt pilij, it īpaši ieejas – rietumu pusē.

3. laukums iemērīts, lai noskaidrotu pils D aizsargsienas atrašanās vietu, zemes līmeni ārpus aizsargsienas un D korpusā pēdējās apdzīvotības laikā. Laukumā sienas ārpusē bija liela izmēra laukakmeņu būvgruži, kas radušies, sienai brūkot. Korpusa iekšpusē būvgružu kārtu veidoja galvenokārt kaļķu java ar sīkiem dolomītiem. Tā radusies, mūri nojaucot. Iespējams, korpusa iekšpusē nobrukušie laukakmeņi aizvesti kā būvmateriāls. Norokot līdz 1,5–1,8 m biezo būvgružu kārtu, atsedzās pils dienvidu aizsargsiena. Noskaidrojās, ka sienas ārpusē stipri izbrukusi. Zem būvgružiem atsedzās mālainas zemes slānis, t. i., zemes līmenis aizsargmūra ārpusē, kad pils bijusi vēl apdzīvota. Aizsargsienas biezums – apmēram 1,6–1,7 m, tāds pats kā saglabājušās R sienas fragmentiem. Aizsargsiena mūrēta no prāviem laukakmeņiem, sienas vidusdaļu aizpildot ar dolomītiem, kaļķu javu. Korpusa iekštelpā, norokot ap 1 m biezu būvgružu slāni, atsedzās mālainu būvgružu kārtā, kas norādīja uz pēdējās apdzīvotības līmeni šajā telpā. Tika konstatēta 0,80 m bieža šķērssienu, kuras pamati likti uz pēdējās apdzīvotības līmeņa māla slāņa un pielaiesti pie aizsargsienas. Tas norāda, ka pēc Livonijas kara vai arī poļu-zviedru kara laikā pils tikusi atjaunota, daļēji mainot plānojumu. Mālainais būvgružu slānis korpusa iekštelpās – 16. gs. beigās – 17. gs. pirmā ceturkšņa grīdas līmenis.

4. laukums iemērīts pils Z daļā, lai noskaidrotu korpusa esamību pils ziemeļu malā. Laukumā kultūrslāni veidoja tumša zeme ar ļoti intensīvu dažāda lieluma lauztu dolomītu piejaukumu. Starp dolomītiem daudz dobo krāsns podiņu fragmentu, trauku lausku, naglu, dzīvnieku kaulu. Zemāk atsedzās gaišāka zeme bez izteikta dolomītu piejaukuma, kas jaukta ar kaļķiem un nedaudz mālu. Kaļķi koncentrējās galvenokārt pie korpusa sienas un, visticamāk, radušies korpusa pamatu celšanas laikā. Kaļķu javas iztrūkums kultūrslānī norādīja, ka gar ziemeļu pusi ir bijis koka korpus ar mūrētiem pamatiem. To apliecināja ap 0,90 m biezo pamatu vidū konstatētā grope baļķa ievietošanai. Gropes pla-

Ropažu viduslaiku pils aptuvenš plānojums

tums ap 0,3 m, dziļums ap 0,25–0,28 m. Korpusa sienas pamati mūrēti no vidēja izmēra laukakmeņiem un dolomītiem pēc izteikta rindu principa. Izrakumu gaitā noskaidrojās, ka pils ziemeļu korpusi bijis 8 m plats (iekšstelpās). Tas celts, visticamāk, 15. gs. beigās vai 16. gs., bijis ar mūra pamatiem, augšdaļa no koka.

Zem ap 0,20–0,25 m biezas tumšas zemes kārtas atsedzās kaļķainas zemes kārtā. Pie sienas pamatiem tā bija ap 10 cm bieza, bet pāris metru no sienas izzuda. Šo kaļķu kārtu nevarēja saistīt ar korpusa pamatu celtniecības laiku, jo starp kaļķu kārtu un sienas pamatiem labi saskatāms plāns tumšs netraucēts kultūrslānis. Zem kaļķu kārtas atsedzās intensīvi tumšs, ar pirmsvācu laiku saistāms kultūrslānis. Tas nozīmēja, ka tā radusies pils ziemeļu aizsargsienas celtniecības laikā. Tumšajā kultūrslānī iegūts pāris agrās ripas keramikas lausku un agras formas vairogredzena fragments, kas ļauj kultūrslāni datēt ar 12.–13. gadsimtu. Tumšais kultūrslānis dažus centimetrus biezs. Zem tā, zem korpusa sienas atklājās iespējamās celtnes paliekas – māla klons. Ar lībiešiem saistāmi atradumi liecināja, ka pils celta lībiešu ciema perifērijā, bet lībiešu ciema vieta, visticamāk, pēc tumšās mītņu zemes meklējama tagadējās mācītājmuižas teritorijā uz rietumiem no pils. Pēc tumšā kultūrslāņa norakšanas visā laukumā atsedzās dzeltenīgu smilšu pamatzeme ar iespējamu staba bedri laukuma vidusdaļā pie R profila.

5. laukums iemērīts, lai skaidrotu Z aizsargsienas atrašanās vietu un zemes līmeņus tās abās pusēs. Laukumā tika norakta būvgružu kārtā līdz pēdējās apdzīvotības līmenim korpusā, ko veidoja mālaina zeme ar laukakmeņiem divās rindās gar ziemeļu aizsargsienu. Aizsargsienas biežums – 1,5 m, tā mūrēta pēc rindu principa no laužiem dolomītiem, dažviet lietojot arī pa kādam granītam. Sienas ārpusē nelielā platībā tika sasniegts zemes līmenis laikā, kad pils vēl apdzīvota. To iezīmēja mālainu smilšu slānis.

6. laukums iemērīts pils R galā ar nolūku meklēt vārtu vietu uz D no apaļā torņa paliekām. Norokot apmēram 0,3–0,4 m biezu būvgružu kārtu, atsedzās vārtu aila D puses mūrējuma augšdaļa. Kopumā tika norakts līdz 2,3 m biezs būvgružu slānis un nedaudz arī tumšais, vārtos izveidojies kultūrslānis.

Noskaidrojās, ka vārtu caurbrauktuvē sliekšnis nav bijis, sliekšņa funkcijas daļēji pildīja liels plakans akmens vārtu caurbrauktuves vidū. Vārtu D siena saglabājusies 1,7 m augstumā no sliekšņa līmeņa. Vārtu caurbrauktuves D siena mūrēta no dolomīta kvadrātiem pēc rindu principa. Izsekojamas sešas rindas. Apmēram 1,10 m augstumā no iespējamā sliekšņa atradās vārtus balstošā baļķa seklās ligzdas gals. Tās dziļums ap 0,10–0,15 m, bet izmēri 0,20–0,22 m. Baļķa ligzda izmūrēta no ķieģeļiem, kuru izmēri 16 x 9 cm, garumu nebija iespējams konstatēt.

Vārtu sienas biežums 1,7 m. No ligzdas uz R uz ārpusi sienā 10 cm biezs un plats izvērījums. Domājams, tas iezīmēja vārtu vērtnes vietu, jo vārti verami uz iekšpusi. Tātad iespējama vārtu vērtņu biežums 10 cm. Tā kā sienā nekonstatēja vārtu viru kāšus, jādomā, ka vārtu vērtnes bija nolaižamas no augšas un vēl papildus nostiprināmas ar baļķi. Negribētos ticēt, ka vārti bijuši vienviru ar viru kāšiem torņa pusē.

7. laukums iemērīts ar nolūku meklēt pils A gala sienu. Noskaidrojās, ka pils A gals ar aizsargsienu (priekšpils) nopostīts, būvējot mūsdienu ceļu, sajaukta arī kultūrslāņa sākotnējā stratigrāfija. Norokot slīpumā līdz 0,70 m biezu kārtu, tika noskaidrots, ka sākotnēji zem velēnas ir bijis ap 0,30–0,45 m biezs pelēcīgs, ar būvgružiem stipri piesātināts 16. gs. – 17. gs. sākuma kultūrslānis. Zem tā sekoja 2–3 cm biezs māla klājums, kas, iespējams, atdalīja Līvoniņas periodā radušos ap 0,5–0,7 m biezo pelēcīgo smilšu kultūrslāni. Zem tā sekoja ap 0,15 m bieza kaļķu kārtā, kas radusies, mūrējot tālāk uz A ceļa vietā bijušo sienu. Zem tās ap 0,15 m bieza pelēcīga sākotnējās augsnes kārtā, bet dziļāk dzeltenīgas smiltis – pamatzeme vai zemes sabērums, veidojot paaugstinājumu.

8. laukums iemērīts, lai skaidrotu pili no priekšpils atdalošās sienas biežumu un atrašanās vietu. Noskaidrojās, ka tā ir 1,1 m bieza.

Ropažu pils ir pastāvējusi no 14. gs. līdz 17. gs. 30. gadiem. Gar tās D un Z malām bijuši korpusi, A galā priekšpils, bet R galā vārtu vieta, ko aizsargājis apaļš mūra tornis. Pils pagalmā bijušas arī koka celtnes.

Egita Ziediņa

ARHEOLOĢISKĀS APZINĀŠANAS DARBI ĀLANDES UPES IELEJĀ (LIEPĀJAS RAJONĀ)

Realizējot projektu “Arheoloģiskā apzināšana Ālandes upes ielejā”, kas aizsākās 2003. gadā un turpinājās arī 2004.–2006. gadā ar Kultūrkapitāla fonda un Tāšu muižas fonda atbalstu, pētīta Ālandes upes ielejas teritorija ap Tāšu ezeru un Ploces purva apkārtni. Projekta mērķis bija būtiski paplašināt esošo informāciju par arheoloģiskajām senvietām šajā mikrorajonā, par kuru zināms, ka tas apdzīvots jau akmens laikmetā. Veikti plašāki arheoloģiskās apzināšanas darbi, kā arī pilnveidotas arheoloģiskās apzināšanas metodes. Projekta gaitā apstiprinājās Ālandes upes ielejas kultūrvēsturiskā nozīme – pirmie iedzīvotāji šeit ieradusies jau mezolītā un apdzīvotība bez pārtraukumiem turpinājusies vēlākos periodos, atstājot apkārtējā vidē zinātniski nozīmīgas liecības.

Ālandes upes ieleja ir izteismīgs pazeminājums zemes virsas reljefā Rietumkursas augstienē. Tā atrodas Rietumlatvijā – Liepājas rajonā (Vērgales, Medzes un Grobiņas pagasts). Pa ieleju plūst Ālandes upe.

Leduslaikmeta beigās Ālandes upes ielejā, domājams, ieplūda arī Baltijas ledus ezera ūdeņi. Ģeologa I. Veinberga (1986) pētījumos konstatēts, ka garenstieptais pacēlums pie Kapsēdes un Medzes rietumos no Ālandes upes ielejas bija sala, jo pazeminājumā, kur tagad ir Ālandes upes ieleja, ieplūda Baltijas ledus ezera ūdeņi. Vēlāk, ūdens līmenim pazeminoties, ielejas zemāko daļu, ieskaitot tagadējo Ploces purva teritoriju, aizņēma virkne ezeru, kas vēlāk lielā mērā aizauguši un no kuriem vairs saglabājies tikai seklaiss un stipri aizaugušais Tāšu ezers.

Ņemot vērā šos apstākļus, sistemātiski pārstaigājot tīrumus, gar ielejas nogāzēm atklātas jaunas apmetnes un savrupatradumu vietas, kas saistītas ar agrāko apdzīvotības posmu, kad ielejas dibens vēl bija pārāk mitrs apdzīvotībai, kā arī gūti atradumi, kas saistīti ar apdzīvotību dzelzs laikmetā šajās lauksaimniecībā piemērotajās zemēs. Lai konstatētu paliekas no apmetnēm seno ezeru krastos, nogāžu piekāpē gar ielejas dibenu, kuru klāj kūdras slānis, atsevišķās vietās veikti arheoloģiskie pārbaudes izrakumi un urbumi.

Kopumā darbu gaitā atklātas sešas jaunas akmens laikmeta apmetnes un vairāk nekā 20 senlietu savrupatradumu vietas.

2004.–2006. gadā atklātas četras mezolīta (7600.–4500. g. pr. Kr.) un divas vidējā neolīta (3400.–2300. g. pr. Kr.) apmetne.

Lāmu apmetne I. Apmetne situēta lēzena paugura nogāzē, Ālandes upes ielejas terasē, Ploces purva R malā pie Lāmu mājām. 100 x 100 m lielā platībā iezīmējās gaišu smilšu laukumi, kur koncentrējās atradumi.

Apmetnē veikti arheoloģiskie pārbaudes izrakumi, kuru galvenais mērķis bija noskaidrot jaunatklātās apmetnes kultūrslāņa saglabātības pakāpi. Ierokot piecas pārbaudes tranšejas (1,00 x 1,50 m platībā) un veicot urbumus dažādās vietās gar purva malu, konstatēts kultūrslānis. Noskaidrojās, ka apmetnes augstākā daļa lauksaimniecisko darbu rezultātā lielā mērā pārarta, un atradumi galvenokārt iegūti aramkārtā. Tomēr zemāk teritorija, kas piekļaujas purva malai, varētu būt neskarta, tāpat neskarta kultūrslāņa dziļākie līmeņi varētu būt saglabājušies senajos reljefa padziļinājumos. Vienā pārbaudes tranšējā atklātas koku paliekas (osis – noteica V. Bērziņš), bet otrā – koka mizu klāsts. Pagaidām to nozīme neskaidra.

Lāmu apmetne II. Apmetne situēta Ploces purva R malā. Tā atrodas apmēram 400 m uz DA no Lāmu apmetnes I. Iespējams, ka lielākā tās daļa postīta lauksaimnieciskās darbības rezultātā. Apmēram 100 x 100 m platībā iezīmējās gaišu smilšu laukumu vietas, kur koncentrējās atradumi.

Starp abām apmetnēm apmēram 350 x 100 m lielā platībā ar līdzīgu ģeoloģisko raksturu, kur zeme nebija apstrādāta un vizuāli nebija iespējams noteikt, vai arī šeit nav kultūrslānis, veica augsnes paraugu fosfātu analīzi. Tā uzrādīja, ka arī tālākajā teritorijā manāma cilvēka darbība, īpaši laukā aiz apmetnes.

Kopumā Lāmu apmetnēs atrasti 473 krami: 33 nažveida šķīlas, 2 lancetes, 3 trapeces, 3 mikrolīti, 1 urbis, 9 kasīkļi, 2 kompleksie rīki, 1 smailis, 1 mikrogrieznis, 2 krama kasīkļu sagataves, 398 atšķīlas, 9 nukleju daļas un 3 krama oļu daļas. Abās Lāmu apmetnēs rīku gatavošanai lietots divu veidu krama izejmateriāls: vietējas izcelsmes oļu krams un augstas kvalitātes melnais un pelēkais krams.

Zināma līdzība krama materiālā ir ar atradumiem Rietumlatvijas mezolīta apmetnēs – Košķēnu apmetnē pie Usmas ezera, Vendzavu apmetnē Užavas plāvās.

Tomēr tipiskais mikrolītiskais inventārs un atsevišķi trapeceveida rīki, lancešu un mikrogriezņa esamība liecina par spēcīgu dienvidu teritoriju – Lietuvas un Polijas krama industrijas ietekmi. Abās apmetnēs atrastie krama rīki ir ļoti līdzīgi, tādēļ domājams, ka arī Lāmu apmetne II datējama ar vidējo/vēlo mezolītu (6500.–4500. g. pr. Kr.).

Vētru apmetne. Atklāta 2005. gadā. Atrodas Plocē, Baltijas ledus ezera vaļņa A nogāzē, purva ZR malā pie Vētru mājām. Apmetnē iegūts bagātīgs un interesants krama rīku inventārs. Atradumi koncentrējās vairākās vietās, īpaši tur, kur augsnē iezīmējās gaišāki smilšaini laukumi. Zemāk uz purva pusi atradumu skaits krietni mazāks. Kopumā atrasti 164 krami: 8 kasīkļi, mikrogrieznis, grieznis, smailis, 3 nukleji un to fragmenti, 19 nažveida šķīlas un 125 atšķīlas. Salīdzinot iegūto materiālu, jāsaprot, ka tas ir mazliet atšķirīgs no pārējās apmetnēs iegūtajiem atradumiem. Te pilnībā trūkst ģeometrisko rīku: trapeces, lancetes. Domājams, apmetne ir agrāka un, iespējams, saistāma ar apdzīvotību agrajā/vidējā mezolītā (7600.–5600. g. pr. Kr.). Par to liecina arī atrastie rīki, kas darināti paleolītiskā tehnikā.

Apmetne pie Māķu mājām. Vieta atklāta 2005. gadā. Arheoloģiskās apzināšanas ekspedīcijas laikā 2005. gada aprīlī atklāja jaunu akmens laikmeta keramikas atradumu vietu. Arheoloģisko pārbaudes izrakumu galvenais mērķis bija noskaidrot atradumu vietas kā potenciālās apmetnes statusu, kā arī kultūrlāņa saglabātības pakāpi un apmetnes platību. Ierokot pārbaudes tranšejas (3) un veicot urbumus (5) dažādās apmetnes vietās, konstatēts kultūrlānis (pārbaudes tranšejā nr. 3). Te konstatēja neskartu kultūrlāni 1,60 m dziļumā zem augsnes un mālsmilts kārtas. Tas sastāv no kūdras, kurā atrada daudz lazdu riekstu palieku, ezerriekstus, māla trauku lauskas, kā arī koku fragmentus, no kuriem daži varētu būt apstrādāti. Pārbaudes tranšejās nr. 1 un 2 kultūrlāni nekonstatēja, tomēr cilvēku darbības pēdas (ogļītes un sadalīti ezerrieksti) bija vērojamas.

Izpētes rezultāti rāda, ka akmens laikmetā apdzīvotības areāls Ālandes upes ielejā bijis ievērojami plašāks, nekā uzskatīja līdz šim. Par to liecina atklātās apmetnes, kuras apdzīvotas dažādos akmens laikmeta periodos, kā arī senlietu savrupatradumi, zemes reljefa pārveidojumi un dzīvošanai vai citām aktivitātēm dabiski piemērotas vietas.

KRĀSU ATTĒLU PIELIKUMS

*Ilze Ziņģīte. Par dažām kultūru paralēlēm
Dienvidkurzemes tautastēpos*

1. att. Brunči. Rucava, 19. gs. vidus (attēlā apakšmala). CVVM 10545. R. Kaniņa foto

2. att. Villaines izšuvums. Rucava, 19. gs. vidus (attēlā stūris). CVVM 7433. R. Kaniņa foto

3. att. Krekls. Dunika, 19. gs. vidus (attēlā piedurknes augšgala un pleca izšuvums). CVVM 16956. L. Baloža foto

4. att. Villaine. Bārta, 19. gs. 2. puse (attēlā galu savienojums uz pleca). CVVM 7373. R. Kaniņa foto

5. att. Villaine "mārgene". Rucava. 19. gs. vidus (attēlā audumu savienojums apakšmalā). CVVM 7442.
R. Kaniņa foto

6. att. Krekls. Rucava. 19. gs. vidus (attēlā uzplecis un piedurknes augšgals). CVVM 172563. *L. Baloža foto*

Laima Grīnberga. Zemkopības ministrijas un Lauksaimniecības kameras apbalvojumi

7. att. Zemkopības ministrijas II šķiras Atzinības raksts, 1927. gads, autors Reinholds Kasparsons (KD 315)

8. att. Zemkopības ministrijas III šķiras Atzinības raksts, 1927. gads, autors Reinholds Kasparsons (KD 314)

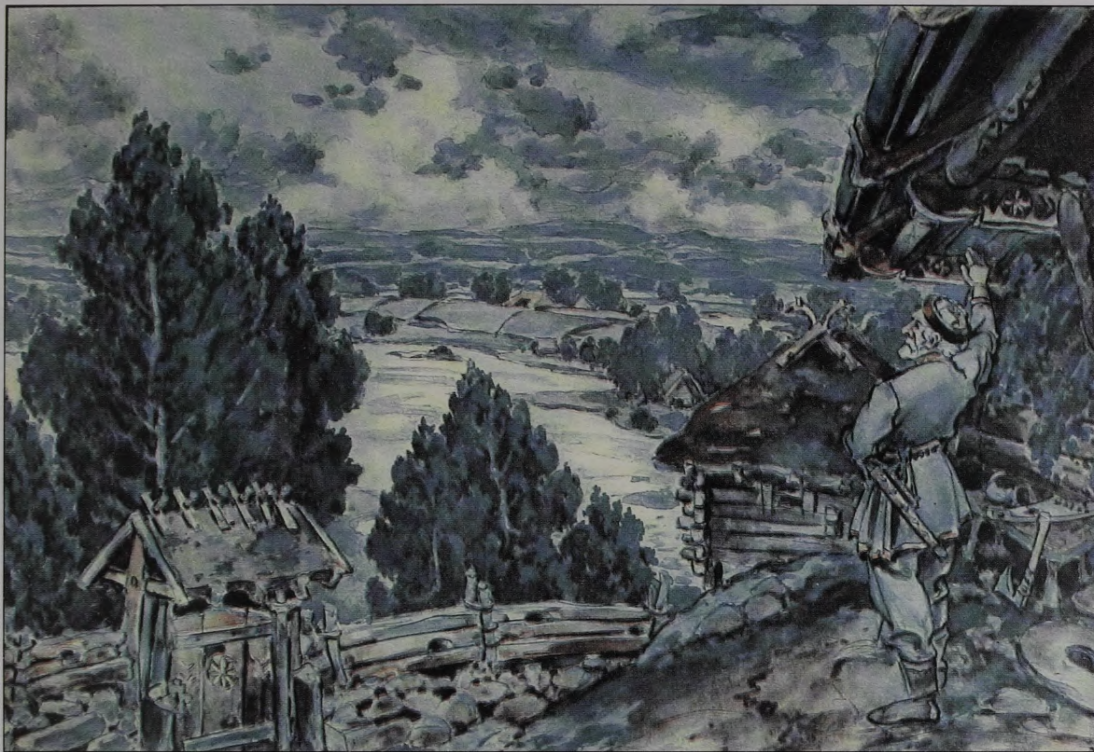

9. att. Latvijas Lauksaimniecības kameras diploms, III godalga – bronzas medaļa, 1936. gads, autors Eduards Dzenis (CVVM 192594/2)

10. att. Latvijas Lauksaimniecības kameras I šķiras diploms, 1936. gads, autors Jēkabs Bīne (KD 47)

Gunita Baumanē. Arvida Gusara devums Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma izpētē un saglabāšanā (1906. 27.III – 1995. 26.III)

11. att. Tāļivaldis. Atpūta. – 1934. – Nr. 509. – 25. lpp.

12. att. Senlatviešu pils pie Daugavas. LNVN VG 122

13. att. Arvida Gusara diplomdarbs. Varoņteika. 1933. g. Atpūta. – 1934. – Nr. 479. – 25. lpp.

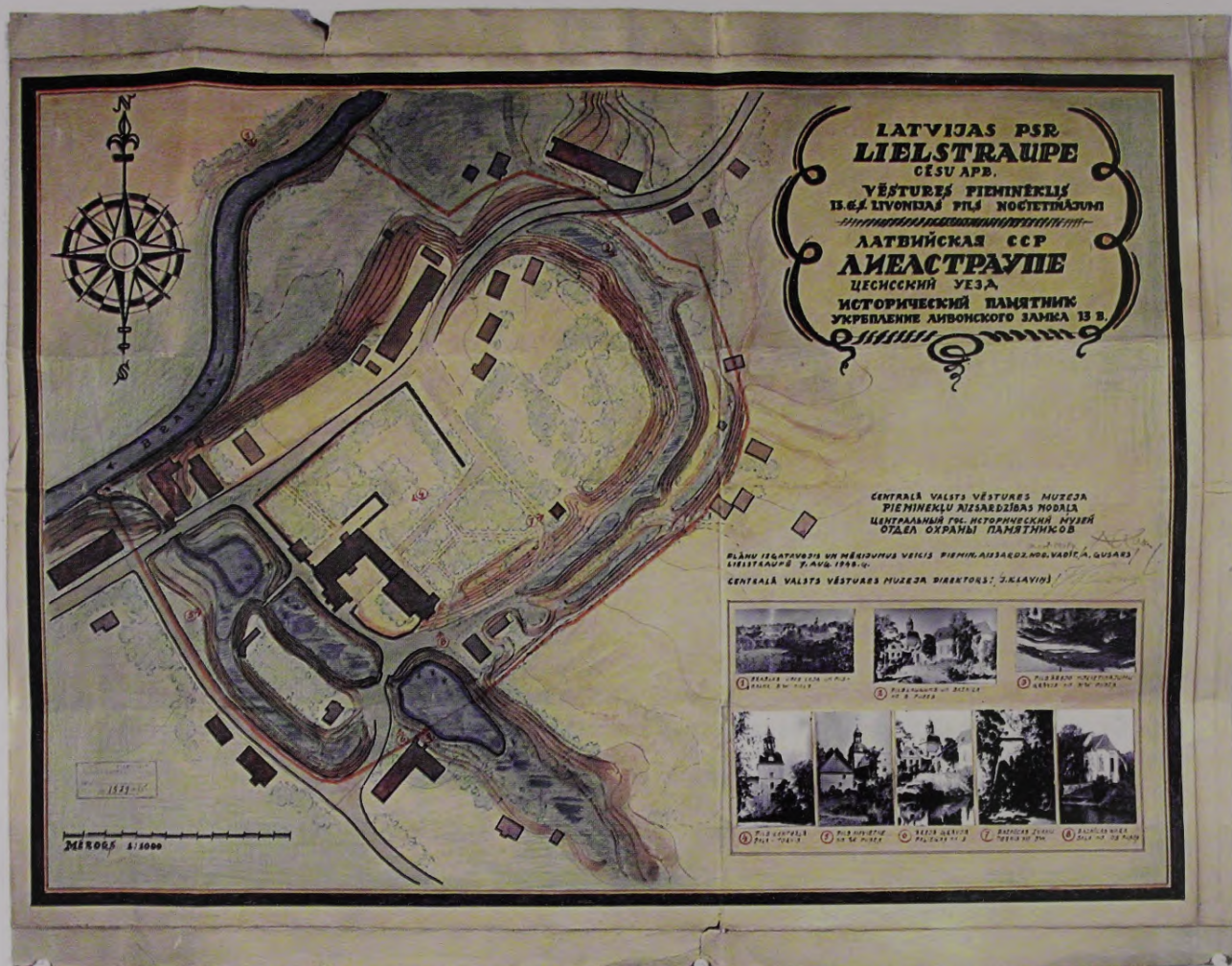
14. att. Teika par Zilo kalnu. Atpūta. – 1934. – Nr. 490.

15. att. Jersika. Balodis Fr. Jersika un tai 1939. g. izdarītie izrakumi. Rīga, 1940. – 90. lpp.

16. att. Kuršu ķoniņu ģerbonis. Pārzīmēts no Lipaiķu ev.- lut. baznīcas vitrāžas 1945. g. pavasarī. VN 6868/3

17. att. Rīgas arhibīskapa vasaļu Rozenu Lielstraupes pils. Zīmēts pēc 1948. gada uzmērījumiem. AO 579/2

18. att. Livonijas ordeņa Cēsu pils makets. Izgatavots 1963. g.

Anita Meinarte. Latvijas ainava
Karla Jakoba Reinholda Minkeldes litogrāfijās

19. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Dobeles pils

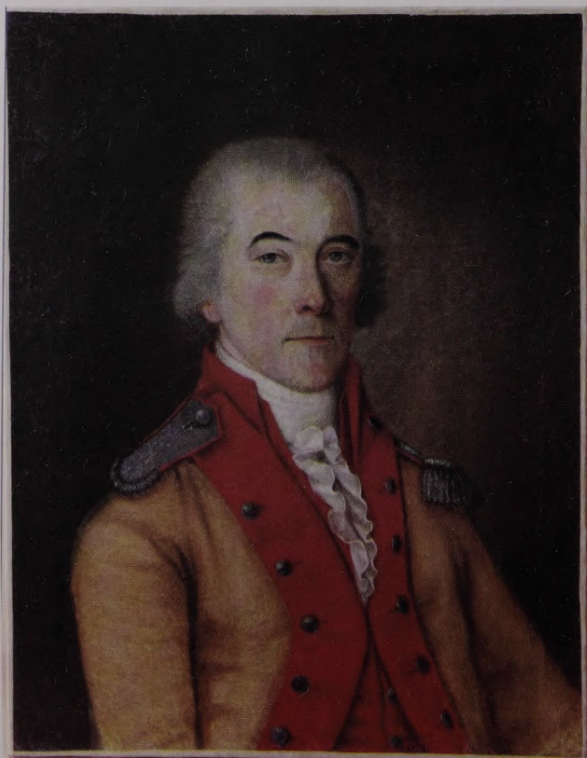

20. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Cenas muiža pie ceļa starp Rīgu un Jelgavu

21. att. Karls Jakobs Reinholds Minkelde. Ventspils

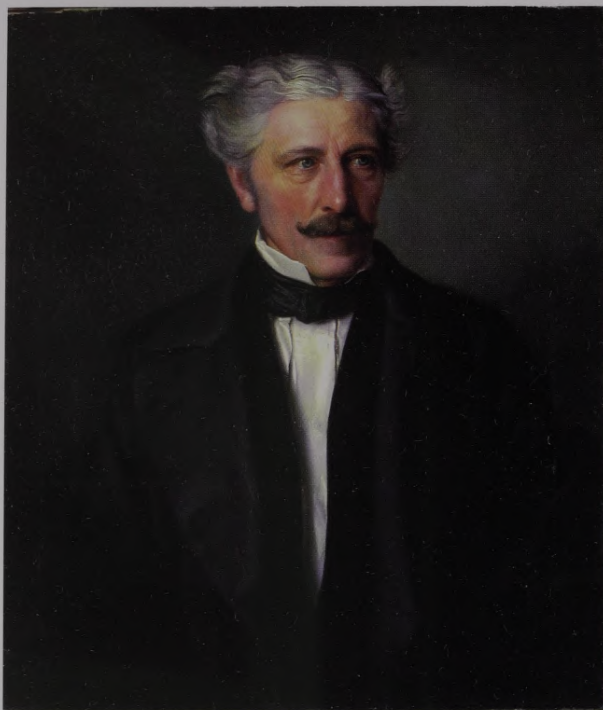
Anita Meinarte. Fon Hānu un fon Firksu dzimtas portreti Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā

22. att. Nezināms mākslinieks. Johana Morica fon Hāna (?) portrets. Ap 1814.–1815. gadu. (?)

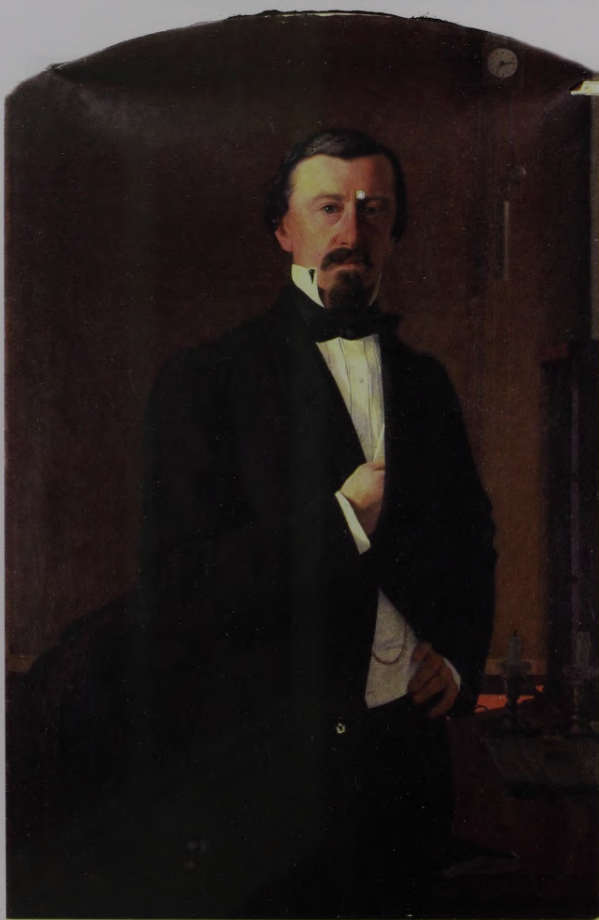
23. att. Nezināms mākslinieks. Dorotejas Luīzes fon Hānas portrets. Ap 1814.–1815. gadu. (?)

24. att. Jūliuss Johans Dēringis. Johana Frīdriha Vilhelma fon Hāna portrets. 1849. gads

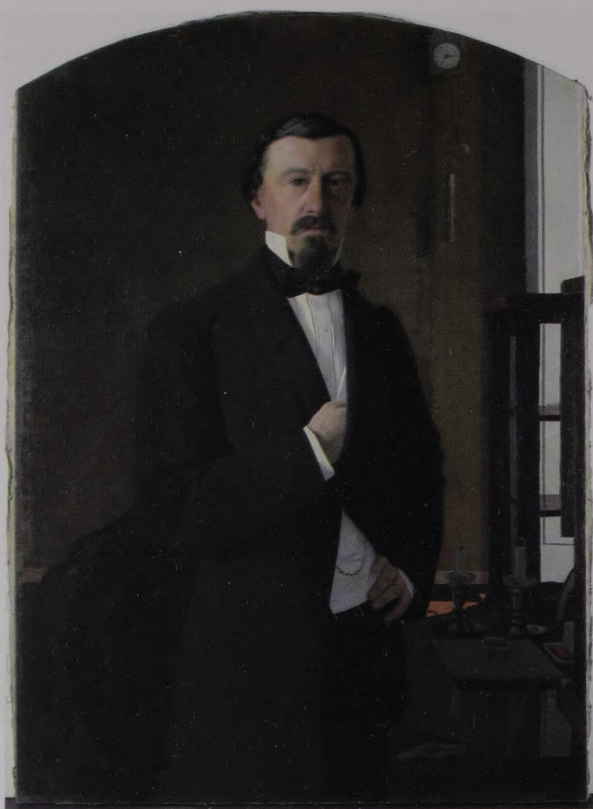
25. att. Jūliuss Johans Dēringis. Adelheides Agnēzas Marijas fon Grothūzas portrets. 1849. gads

26. att. Džons Klarks. Riharda Dītriha Hermaņa fon Hāna portrets. 1861. gads. Pirms restaurācijas

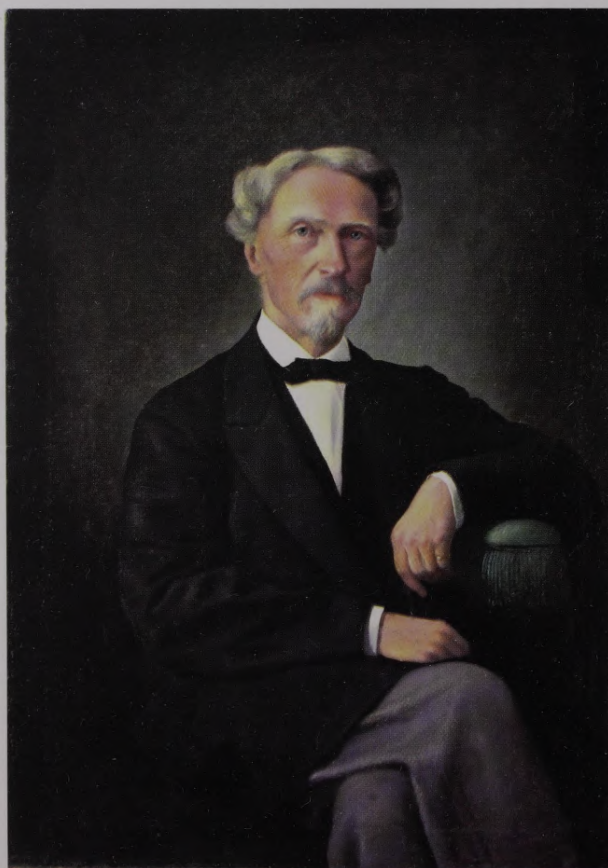
27. att. Džons Klarks. Kornēlijas Friderikes Apolonijas Luīzes fon Hānas portrets. 1861. gads. Pirms restaurācijas

28. att. Džons Klarks. Riharda Dītriha Hermaņa fon Hāna portrets. 1861. gads

29. att. Džons Klarks. Kornēlijas Friderikes Apoloniņas Luīzes fon Hānas portrets. 1861. gads

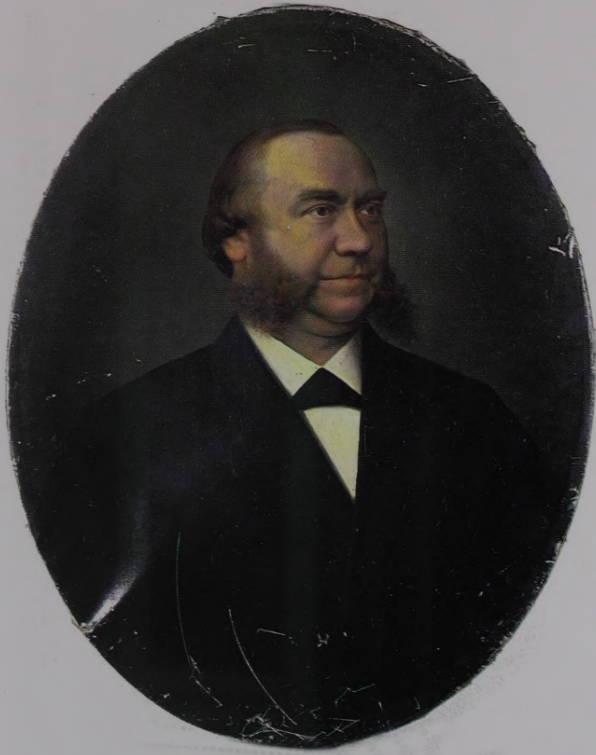

30. att. Nezināms mākslinieks. Eduarda Nikolausa Ludviga fon Firksa portrets. 19. gs. 70. gadu pirmā puse (?)

31. att. Nezināms mākslinieks. Antonijas Johannas fon Fītinghofas – Šēlas portrets. 19. gadu 70. gadu pirmā puse (?)

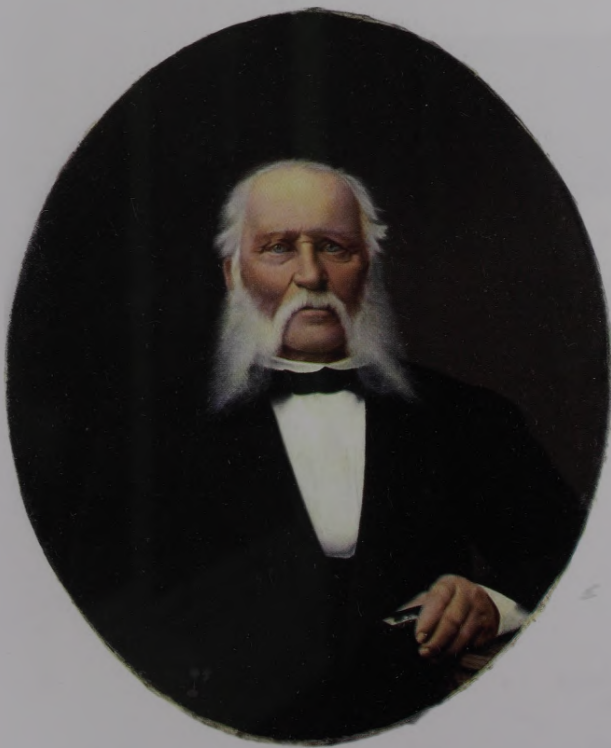
Anita Meinarte. Jānis Staņislavs Roze un
Jūliuss Gotfrīds Zīgmunds. Portreti

32. att. Jānis Staņislavs Roze. Karla Heinriha Ertaka portrets

33. att. Jānis Staņislavs Roze. Karolīnes Vilhelmīnes Ertakas portrets

34. att. Jānis Staņislavs Roze. Johana Frīdriha Ertaka portrets

35. att. Jānis Staņislavs Roze. Ertakas portrets

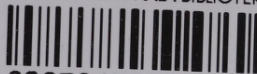

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs
Pils laukums 3 (Rīgas pils)
Rīga, LV-1050
Tālrunis: 7223004, 7221357
Fakss: 7220586
www.history-museum.lv
E-pasts: museum@history-museum.lv

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307045591

RAKSTU KRĀJUMS

**LATVIJAS
NACIONĀLĀ
VĒSTURES MUZEJA
ZINĀTNISKIE
LASĪJUMI
2004.–2006.**

KRĀJUMS IR LATVIJAS
NACIONĀLĀ VĒSTURES
MUZEJA 2004.–2006. GADU
ZINĀTNISKO LASĪJUMU
PUBLIKĀCIJA. RAKSTI
HRONOĻIŠKI APTVER
VISUS LATVIJAS VĒSTURES
POSMUS UN PLAŠU
AR LATVIJAS VĒSTURI,
ARHEOLOĻIJU, ETNOGRĀFIJU,
NUMISMĀTIKU UN MĀKSLAS
VĒSTURI SAISTĪTU TĒMU LOKU.
VISIEM RAKSTIEM PIEVIENOTS
KOPSAVILKUMS ANĻĻU
VALODĀ. RAKSTU KRĀJUMS
IR BAGĀTĪGI ILUSTRĒTS.

ISBN 9984-747-10-7

9 789984 747101

SĒRIJAS

**"LATVIJAS NACIONĀLĀ
VĒSTURES MUZEJA RAKSTI"**

PUBLIKĀCIJAS:

1. Arheoloģija / Atbild. red. L. Vankina. – R., 1962. – 106 lpp.: il.
2. Linda Dumpe. Ražas novākšanas veidu attīstība Latvijā. – R., 1964. – 277 lpp.: il.
3. Numismātika. – R., 1968. – 170 lpp.: il.
4. Lūcija Vankina. The Collection of Stone Age Bone and Antler Artefacts from Lake Lubāna. – R., 1999. – 290 p.; includes drawings.
5. Arnis Radiņš. 10.–13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. – R., 1999. – 200 lpp.: il.
6. Felikss Jākobsons. Austrumbaltijas dzelzs laikmeta pētījumi. – R., 1999. – 96 lpp.: il.
7. Cauri gadsimtiem: Rakstu krājums, veltīts Valdemāram Ģinteram (1899–1979). – R., 2000. – 160 lpp.: il.
8. Latvijas arheoloģija. Pētījumi un problēmas: Rakstu krājums. – R., 2002. – 238 lpp.: il.
9. Latvijas Vēstures muzeja zinātniskie lasījumi 2001–2003: Rakstu krājums. – R., 2004. – 160 lpp.: il.
10. Pētījumi zemgaļu senatnē: Rakstu krājums. – R., 2004. – 208 lpp.: il.
11. Pētījumi sēļu senatnē: Rakstu krājums. – R., 2006. – 208 lpp.: il.
12. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja zinātniskie lasījumi 2004–2006: Rakstu krājums. – R., 2007. – 176 lpp.: il.

SĒRIJAS

**"LATVIJAS KULTŪRVĒSTURISKAIS
MANTOJUMS ĀRZEMJU KRĀTUVĒS"**

PUBLIKĀCIJAS:

- Jānis Ciglis, Arnis Radiņš. Ludzas Odukalna kapulauka katalogs. – R., 2002. – 252 lpp.: il.
- Anna Bitner-Wróblewska, Jānis Ciglis, Arnis Radiņš. Latvijas arheoloģiskās kolekcijas Polijas krātuvēs. Zabytki łotewskie w zbiorach Polskich. – R., 2005. – 264 lpp.: il.

SAGATAVOŠANĀ: Ingrīda Virse. "Latvijas arheoloģiskās senlietas Vācijas muzejos."

2007-6
145